

B
810.09

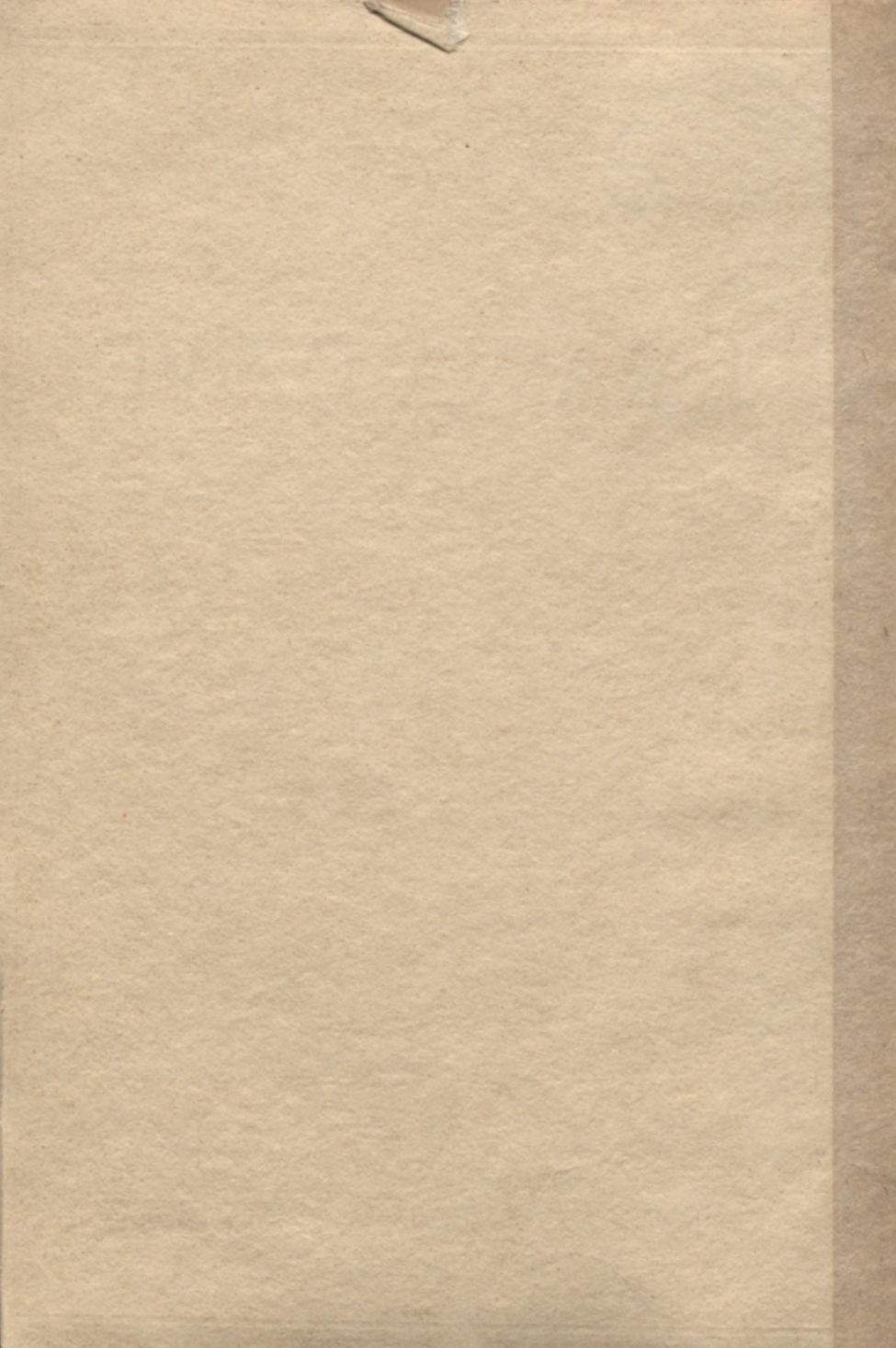
A. BIRKERTS

J. RAIŅA DZĪVE

1938

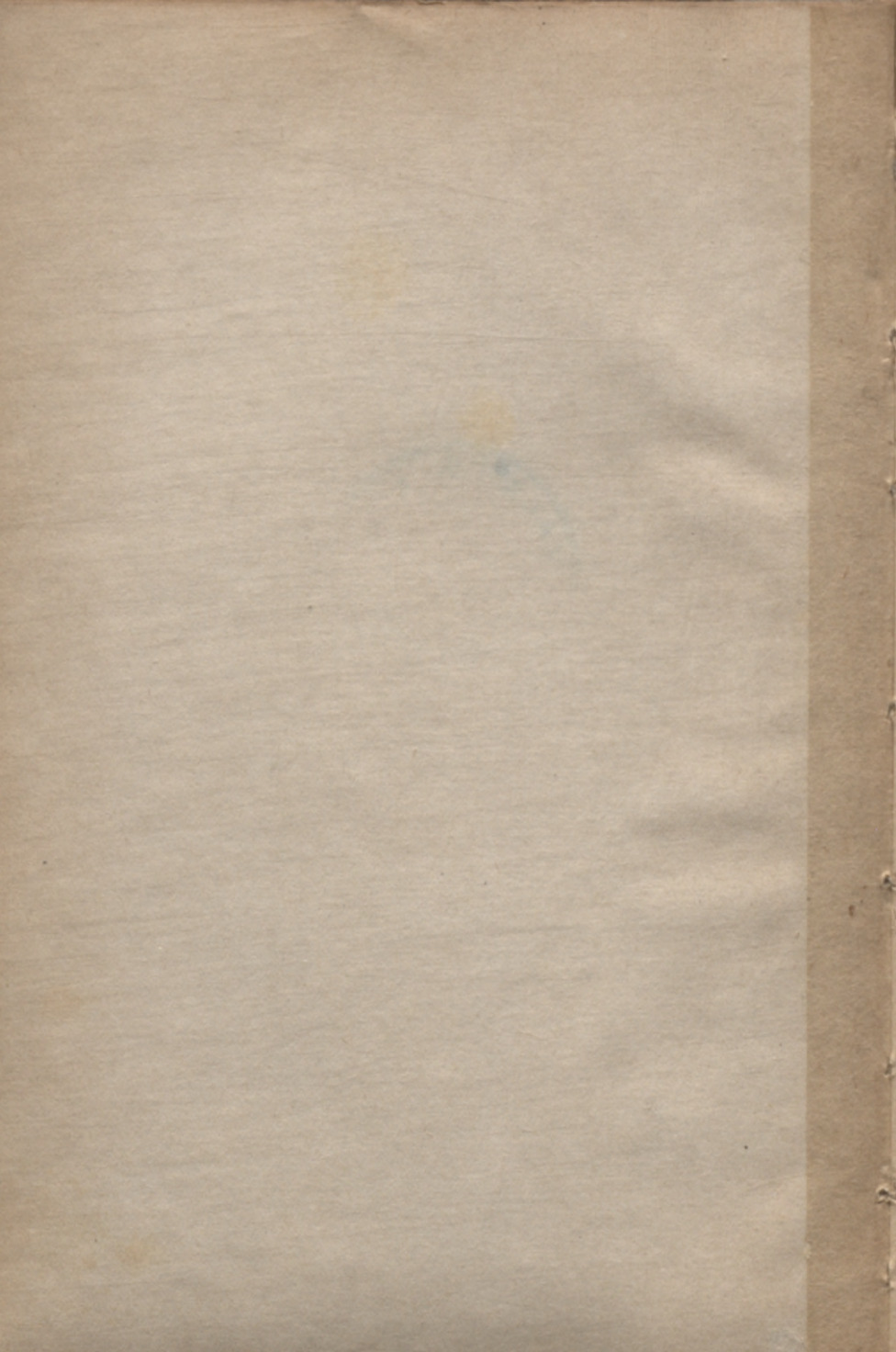
GRĀMATU APGĀDNICĪBA A. GULBIS RĪGĀ

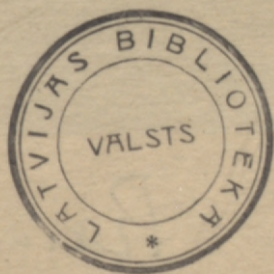
Īpašnieks A. Mālitis

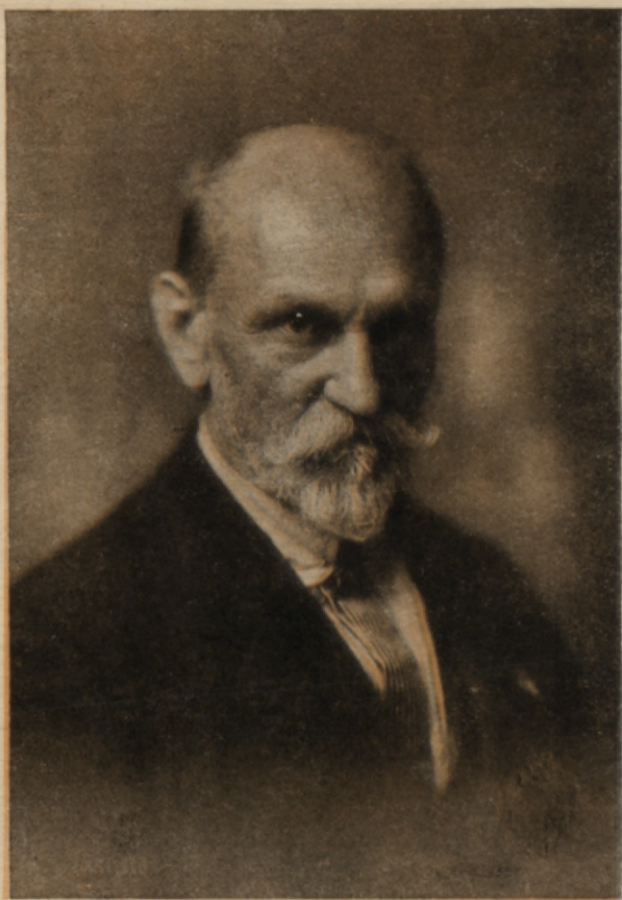

VALSTS *

1918

Basaij

Klio¹¹ uzg.
(1923.)

B
810.09 Latvijas Valsts bibliotēkai

A. Birkerts

A. BIRKERTS

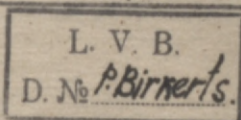
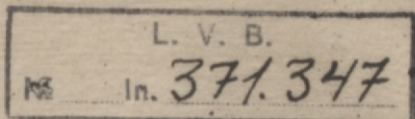
Bibliotēkai
1922/IV. 40.

J. RAIŅA DZĪVE

1937

GRĀMATU APGĀDNIECĪBA A. GULBIS RIGĀ

Atsevišķs novilkums no
Raiņa „Dzīve un darbi” I.

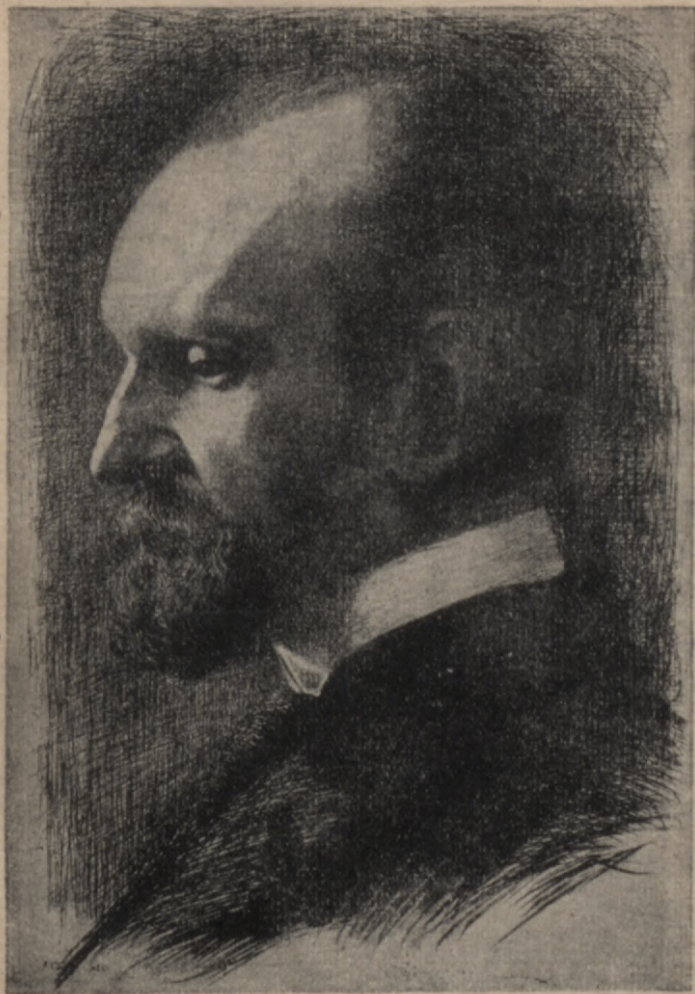
Biografija pārstrādāta un papildināta saskaņā ar jau-
niem materiāliem, kas tikuši pieejami pēdējos desmit gados.

A. B.

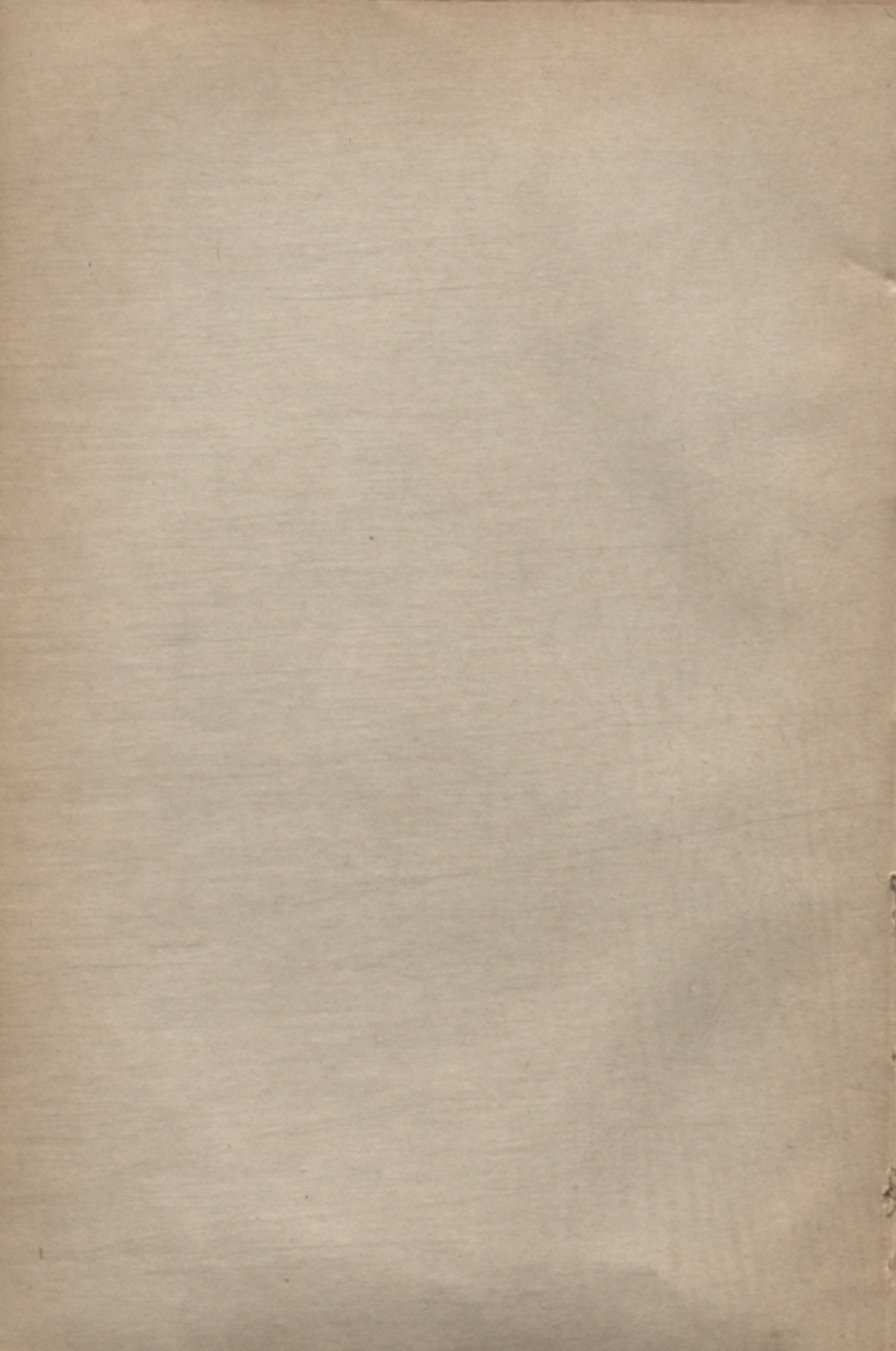
Bulduros, 4. X. 1956.

A. GULBJA GRĀMATU SPIESTUVE
RĪGĀ, AUSEKĻA IELĀ 9

Bairns

Ievads

Izgājušā gadu simteņa 90. gadu sākumā mūsu rakstniecībā uzsāka savu literārisko darbību vīrs, kam bij lemts palikt par jauna laikmeta ievadītāju mūsu rakstniecībā un mūsu lielāko dzejnieku. Šis vīrs ir J. Rainis, istā vārdā Jānis Pliekšāns. Grūtību un ciņu pilna ir viņa dzīve, nav viegla bijusi arī viņa literāriskā gaita, bet toties tā bagāta panākumiem un neparasti spoža. Nav mums otra rakstnieka, kas būtu ienesis mūsu literātūrā tādu ideju bagātību un tādas dzejas vērtības kā Rainis. Kā dienas laikraksta redaktors 90. gadu pirmajā pusē, viņš mūsu atklātības domu ievada Eiropas un pasaules lielo politisko un sociālo problēmu sfērā, saceldams pie mums pašiem savilņojumu, kas spiež pārvērtēt mūsu nacionālās un sociālās, materiālās un garīgās kultūras vērtības jaunu, plašu, spēcīgu ideju gaismā. Rainis pirmo reiz parāda mums diferencēto moderno sabiedrību un tos iekšējos dzinējus spēkus, kas virza un kāvē viņas attīstību.

Atrauts nelabvēlīgu apstākļu dēļ 90. gadu vidū no avīzniecības, Pliekšāns piegriezās dzejai, pieņemdamas pseudonīmu J. Rainis. Jau ar pirmo uzstāšanos mūsu dzejas laukā Rainis sniedz vērtības, kas atšķiras no visa iepriekšējā mūsu literātūrā ar savu oriģinālītāti; un drīz vien viņš sniedz darbus, kas rada mūsu dzejā pavisam jaunu laikmetu, tiklab idejiskā, kā aistētiskā ziņā. Līdz Rainim mūsu literātūra nepazina sevišķa domu dziļuma un plašuma. Rakstnieka ideju pasaule nesniedzās daudz pāri zemnieku mājas žogam. Mazgruntniecība ir tas avots, kas dod ierosinājumus rakstniekiem, un viņa ir arī tas pamats, uz kā tie zīmē savus tēlus. Viens otrs tēlojums no intelliģences dzīves negroza literātūras pamatraksturu. Zemnieka zemes mīlestība, zemnieka sētas kultūra, viens otrs ģimenes konflikts zemnieka dzīvē, viena otra ētiska vai reliģiska problēma, viena otra nevilus izteikta filozofiska ideja intelliģences aprindās — lūk, īsos vārdos viss tā laika literātūras idejiskais saturs.

Raiņa dzejai cita pamatne, cits fons: visa tauta ar savu pagātni, tagadni, nākotni, ar savu vēsturisko, nacionālo un

sociālo likteni. Raiņa domu un ideju pasaule pārsviežas arī pāri tautas robežām un strādā līdz pie lielo cilvēces jautājumu atraišanās. Rainis mūsu literātūru izved no zemnieciskās sētas šaurības pasaules plašumā. Raiņa doma un pasaules izjūta nesaistās tikai pie tuvākās apkārtnes un ne arī pie tautas un cilvēces vien, bet paceļas kosmosā un dzīvo līdz viņa grandiozā mūžīgā pārvērtības pilnā dzīvi.

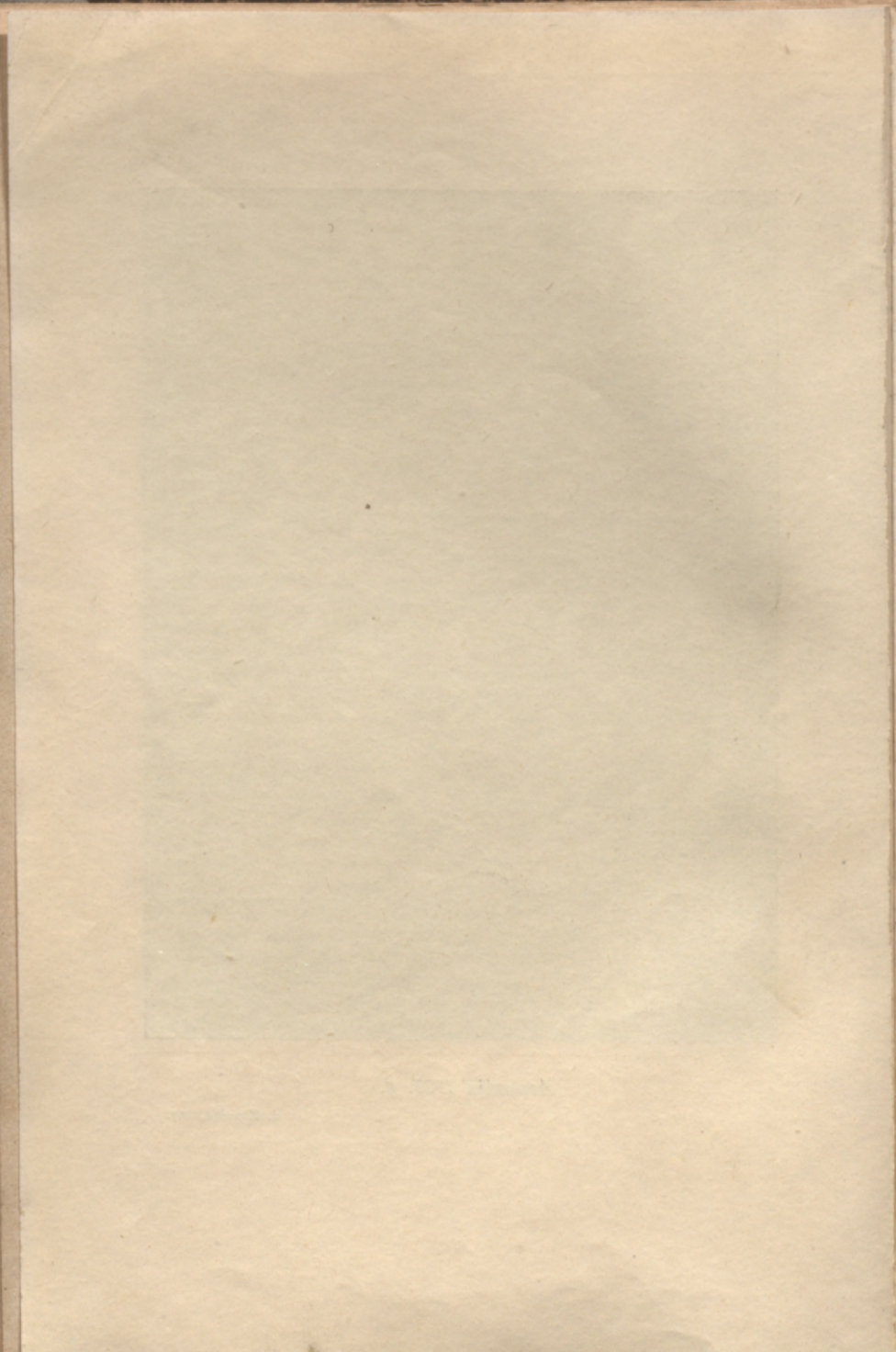
No Raiņa dzejas runā uz mums liela, spēcīga, oriģināla personība, kas smēļ no savām dvēseles bagātībām vairāk desmit gadu no vietas lielas mākslinieciskas vērtības, un katra no šīm vērtībām ir tik īpatnēja, ka dzejnieks mums katreiz dod ko negaidītu un jaunu. Katrā jaunā darbā dzejnieka talants atmirdz jaunās, spilgtās, svaigās krāsās. Smeldams vielu no savas bagātās dvēseles, no modernās kultūras un cilvēces likteņiem, Rainis savā mākslā ir plašs, vispusīgs, dziļš. Raiņa mākslā strauji pukst moderna cilvēka sirds, un bez tam viņš ir dziļi nacionāls, jo viņa māksla saistās tūkstošiem pavidieniem ar tautu un dzimteni, un viņa radošais gars smēļ no viņām neizsīkstošu spēku. Dzejnieks pats savas attiecības pret tautu raksturo, starp citu, ievērojamā dzejolī „Tautas garam” šādi:

Katra doma no tevis vien iziet
Un atkal atpakaļ atgriežas turp,
Kā vilks savā alā. —
Viss sveras uz tevi, kā smagums uz zemi;
Visi darbi tev aug un tev paliek.
Visi jūtu tūkstoši pavidieni,
Kā baltas saknītes vienā zemē rokas,
Kā zaļi zariņi augšup stiepjas
Uz vienu sauli.
Kur mani izrauj no zemes kā akmeni
Un gaisā sviež,
Tur atkal atpakaļ zemē krītu.
Kā rauta, katra jūtu stīdziņa sāp,
Kad atlauzts tieku no tevis kā zars,
Un kad bez balsta karājos lejā.
Visi mani darbi tev aug un tev paliek.

Aspazija 1923. g.

J. Kraukja uzņ.

Raiņa dzimtene, vecāki, radi

Raiņa dzimtene ir Zemgale. Te dzīvojuši viņa senči, te arī nākamais dzejnieks ieraudzījis saules gaismu. Stelpes pagastā, Bauskas apriņķī, vēl tagad atrodas dzejnieka senču īpašums — Pliekšanu mājas. Jau senā pagātnē šīs mājas piederējušas Pliekšanu ģimenei. Dokumentāriski apliecinātas ziņas par Raiņa senčiem tēva līnijā sniedzas atpakaļ līdz XVIII. g. s. pirmajai pusei. Celms, no kā izaug Pliekšanu dzimta, ir Plegnes jeb Pliekšanu māju saimnieks Andrejs († priekš 1797. g.), kam seko dēls Jēkabs (1749.—1814.) un viņam savukārt — dēls Andrejs (dz. ap 1786.), kas ir Raiņa vectēvs.*

Par viņu, diemžēl, nav vēlākām paaudzēm uzglabājusās nekādas ziņas. Jādomā, ka Andrejs būs bijis nopietns un savā apvidū cienīts vīrs. Tā domāt ir iemesls tamdēļ, ka gadās cilvēki, kas atmin viņa kapu. Tā vēl 1925. g. kāds amatnieks Rīgā, švēde, dzimis bārbelietis, zinājis dzejniekam stāstīt diezgan daudz par viņa piederīgiem un arī zinājis pateikt, ka viņa vectēvs Andrejs guldīts Iecavas Ķēkutu māju kapos.

Andrejam Pliekšanam bijuši pieci dēli, no kuriem vecākais mantojis mājas un jaunākais, Kristis jeb Krišjānis, tagadējā dzejnieka tēvs, bijis spiests nodarboties ar citu ko.

Stelpes pagastā vēl tagad dzīvo Raiņa radi: tēva brāļa dēls Mārtiņš Pliekšans un viņa divas meitas — Kulpīšu mājas. Mārtiņš Pliekšans pagastā un apkārtnē plaši pazīstams sabiedriska darbinieks, aktīvs, enerģisks, sabiedrības un kultūras interešu kopējs un sargātājs. Pliekšanu mājas pārgājušas radnieka Beķera īpašumā, kad Beķeris apprecējies dzejnieka tēva brāļa adoptēto meitu.

Dzejnieka tēvs, Krišjānis Pliekšans, jaunībā nodarbojies ar galdnieka amatu. Viņš dzīvojis Stelpes muižā kā galdnieks, un šis amats devis viņam iespēju atsavināties no

*) Sīkākas ziņas sk. K. Dziļlejas arhivālā studijā „J. Raiņa ģenealoģija“ J. Raiņa rakstu tautas izdevumā I. 1932. g. 11.—108. l. p.

kaŗa klausības, kas toreiz, klauŗu laikos, bij stipri grūta un ilga.

Kriŗjānis Pliekŗans bijis moŗs jauneklis. Viņŗ iemācījies nevien amatu, bet pratis bez mātes valodas vēlāķ vēl trīs sveŗas: vācu, krievu un leiŗu. Tā ir zināma liecība, ka ŗis klauŗu laiku jauneklis ir bijis diezgan apdāvināts. No auguma viņŗ liels, slāķs, fiziski stiprs, darbos uzņēmīgs, enerŗģisks, aktīvs.

Ticis vaļā no kaŗa klausības un kungu klauŗām, Kriŗjānis Pliekŗans apprecas un pāriet uz citurieni dzīvot. Viņŗ apprec gadu divdesmit vecu jaunavu Dārti Grikovsku no Bārbeles pagasta Spundes Odiņķ mājām (dz. 1828. g.).

ŗi jaunava ir tirgotāķa Grikovska ģimenē vidēķ meita, smuidra auguma, visā apkārtņē slavēta skaistule. Precinieķķ viņā daudz, kaut gan bagāta viņā nav. Izglītība tā laika apstāķļos laba: viņā prot lasīt, rakstīt, runā bez mātes valodas vēl vāciski, leitiski, krieviski, ko iemācās vēlāķ. Viņā liela audēķa — slavēna visā apģabalā.

ŗi jaunava, apprecējusies, nu ir nāķamā lielā dzejnieķa māte. Par viņas senēķiem mēs maz ko zinām. Dzimtas tradicija pauŗ, ka Grikovsku dzimta senos mēŗa laikos ienāķusi no Lietuvas. Neiespēķjams tas nav, ķo Bārbeles pagasts atrodas Lietuvai kaimiņķos. Skaidri zinām tikai to, ko sniedz archīvi: tie rāda, ka Raiņķa mātes senēķ XVIII. g. s. beigās dzīvo Bārbeles pagasta Dārŗeļķ mājās, ko vēlāķ sauc par Griķmalēķjiem. Tāds arī ir vecāķais uzvārds, kas vēlāķ pārvērties par Grikovski. Vecāķais dzimtas loceķlis ir Jusēnu Anna, kas dzimusi XVII. g. s. beigās, un kuŗas dēla dēls Jēķabs Grikovskis ir Raiņķa mātes tēvs (dz. 1794. g.).

Raiņķa mātes māķas ir Spundes Odiņķ Bārbeles pagastā. Bet viņā sakars ar divēķķm mājām ŗai pagastā: Odiņķiem un Griķmalēķjiem. Odiņķi atrodas netālu no Leiŗmales un kilom. 8 no Stelpes Pliekŗšaniem. Raiņķa māte jaunībā dzīvoķusi Odiņķos, bet vēlāķ saukta par Griķmalēķķu Dacīti. Kr. Pliekŗans ar viņķ uzsauķti Bārbeles baznīcā, bet laulāķuŗies citur. Iemesls, laikam, būs bijis tas, ka kungi likuŗi kādus ŗķērŗķus ceļā.

Pēc apprecēŗanās jaunais pāris aiziet dzīvot uz Doli, netāl no Rīķas. Te viņķiem piedzimst vecāķā meita Eliza. Bet Dolē Pliekŗšans nepaliek ilgi. Izģāķuŗā ķadu simteņķ 40. ķados Vidzemē un arī Kurzemes augŗģalā notiek zemnieķķu nemiŗi, kuŗos arī Pliekŗšans piedalās. No soda ekspediciķķm viņŗ, par laimi, palicis neaizķarts. Pliekŗšans savā dzīvē ļoti aktīvs, un ŗi aktīvitāte ir viena no viņķ rakstura pamatīpaŗībām. Viņķ izsvaidītās dzīves vietas, seviŗķi ievērojot to-

Pliekšanu dzimta: tēvs, māte, Rainis ģimnazista gados un mazā māsiņa Dora.

reizējos vāji attīstītos satiksmes ceļus un līdzekļus, liecina, ka viņš bijis spējīgs plaši orientēties un izmantot situāciju.

No Doles Pliekšans pāriet uz Subati dzīvot, kur noņem uz nomu kādu krogu ar savādu nosaukumu: Červonka. Tas ir ap Sevastopoles kaļa laiku. Jūras ceļi bija slēgti, transporti gāja pa zemes ceļiem, gar visu Kurzemes robežu, arī gar Subati. Tādā kārtā Kr. Pliekšanam vairojās apgrozījumi, viņš palika bagāts un varēja pēc tam uzņemt uz nomu Tadenavu. Pliekšans liels iniciators un darba cilvēks. Jaunā nomas vieta ir 7 zemnieku mājas, kas pieder Rubeņu un Dunavas grāfam Plāteram-Zibergam un kuņas tas nolēmis pārvērst par muižu, nosaucot to par Tadenavu. Tā atrodas agrākajā Dunavas, tagad Rubenes, pagastā, uz pašām Ilūkstes un Jēkabpils apriņķu robežām.

Pliekšans ar savu dzīves biedreni spēcīgi un rosīgi strādnieki. Vēlāk viņi stāstījuši bērniem, ka katrs no viņiem strādājis četrus cilvēku darbu.

Pēc Raiņa tēva ilggadējā drauga Jāņa Cīruļa nostāsta, Raiņa māte bijusi kāda lauku tirgotāja Grikovska*) meita. Kad Raiņa tēvs viņu apprecējis, viņa bijusi ap 20 gadu veca, veselīga, spīrgta, darbīga jaunava. Savus bērnus Pliekšani vēlējušies redzēt skolotus un netaupījuši tam nolūkam līdzekļus. Tamdēļ Raiņa vecākā māsa bijusi diezgan izglītota jaunava. Saimnieciskā dzīvē māte un tēvs bijuši kārtīgi un enerģiski cilvēki. Māte bijusi arvien spīrgta, rosīga, darbīga. Daudzās praktiskās dzīves lietās Pliekšans bijis pat viņas skolēns un gandrīz arvien griezies pie viņas pēc padoma. No tam varam spriest, ka Raiņa māte bijusi stipri patstāvīga sieviete. To liecina arī tas, ka veselus 12 gadus no vietas viņa viena pati vadījusi diezgan lielās Vasīļovas muižas saimniecību. Viņa bijusi vērīga, apķērīga un asprātīga sieviete: no acīm jau cilvēkiem pratusi nolasīt, kas kuņam vajadzīgs. Ar apakšniekiem viņa satikusi labi. Kad kāds no kalpiem saslimis vai kāda sieva bijusi nedēļās — tad viņa par visu to sevišķi gādājusi un rūpējusies, sniedzama ēdienu, zāles un citādi palīdzīgu roku. Ar sevišķu prieku Cīrulis atceras Raiņa mātes viesmīlību: bijis liels baudījums pavadīt vakaru vai nakti viņas mājā un ģimenē. Viesu Pliekšaniem arvien bijis daudz.

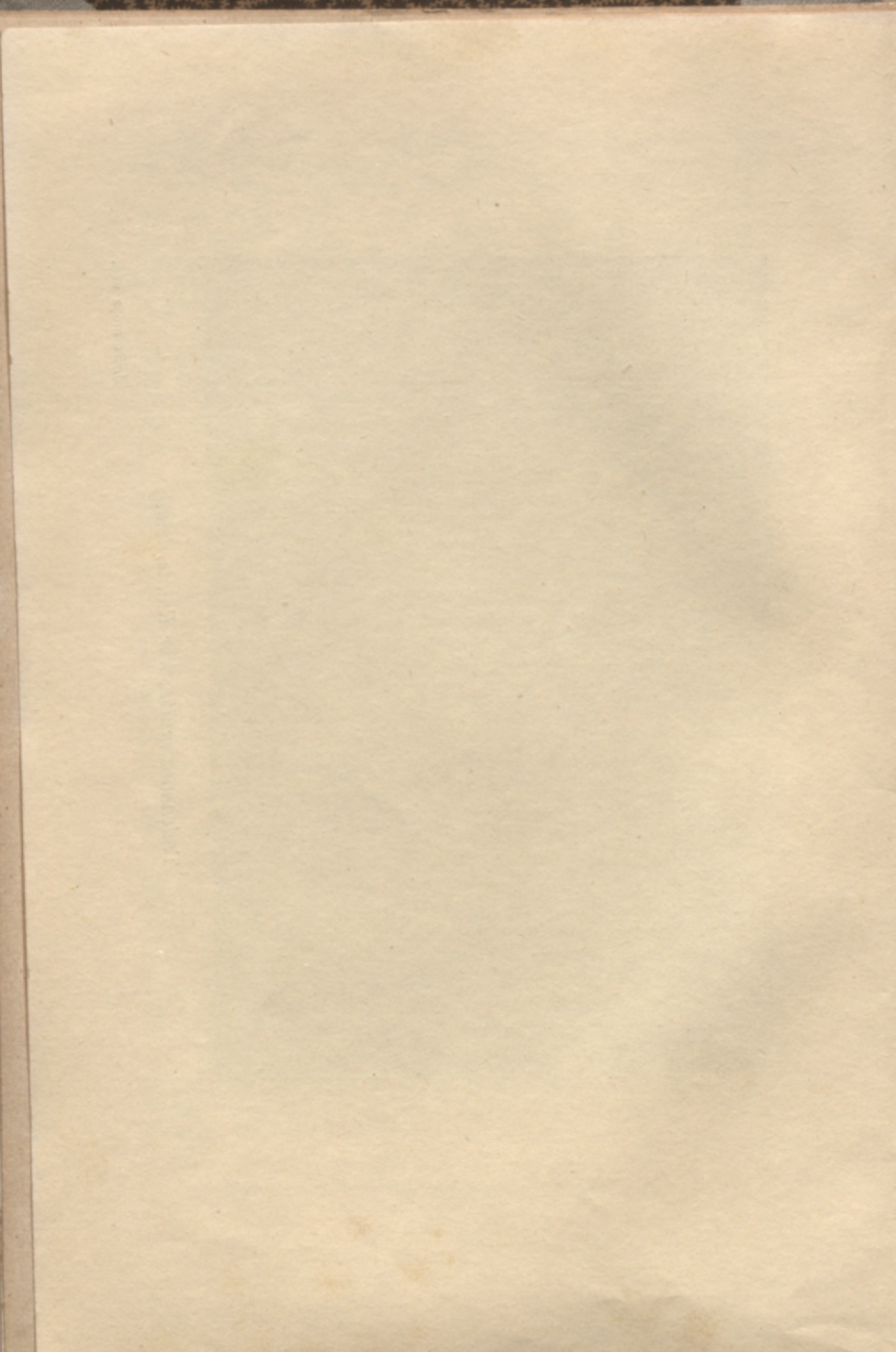
Raiņa māte, pēc Cīruļa nostāsta, bijusi priekšzīmīga saimniece, praktiskajā un sabiedriskajā dzīvē visādi veiksmīga, laba un mīļa māte, diezgan daudz lasījusi, bijusi saprātīga un gudra sieviete.

*) Plašāk par to K. Dzīleja, citētajā gr. 45.—54., 101. l. p.

Tadenavas muiža, kur Rainis dzimis.

J. Sermoga uzp.

Par Raiņa tēvu Cīrulis zināja sniegt vēl šādas ziņas. Pēc amata viņš bijis mucenieks, kādu laiciņu turējis uz nomu kādu krogu netāl no Subates, tad sācis nomāt muižas, nodarboties ar lopkopību un tā iedzīvojies mantā. No auguma viņš bijis liels, spēcīgs vīrietis, pēc savas dabas pret apakšniekiem stingrs, bet citādi viņš bijis ļoti saticīgs, viesmīlīgs un izpalīdzīgs cilvēks. Tā Jurim Māteram, ar kuŗu viņam bijuši diezgan tuvi sakari, Pliekšans izlīdzējis ar 8000 rubļiem, kuŗi tikuši izlietoti laikrakstu „Baltijas Zemkopis“ un „Tiesu Vēstnesis“ izdošanai; šo naudu viņš atpakaļ nedabūjis. Māters bieži uzturējies Pliekšanu ģimenē, pavadījis reizām tur pat veselās nedēļas.

Bez tam vēl par Raiņa tēvu no Raiņa māšas Doras (Stučkas kundzes) man nācies dzirdēt, ka viņš bijis cilvēks ar gaišu, asu, kritisku prātu, ar lielu cilvēku pazišanas un novērošanas spēju, savienotu ar atjautību, smalku humoru, kas gadījumos pieņēmis asu satirisku nokrāsu. Rainis daudz ko no viņa mantojis šinī ziņā.

Ari pats Rainis, runājot reiz par tēvu, izmeta teicienu, ka viņa tēvs bijis ļoti gudrs cilvēks. Un to jau liecina arī visa viņa dzīves gaita, cik tā mums zināma: gluži vienkāršs mirstīgais nebūtu varējis pacelties no kļaušu zemnieka par bagātu muižturi un izglītotu cilvēku, kas simpatizē vislabākiem sava laika centieniem un pabalsta tos. Bez tam Raiņa tēvs bijis arī cilvēks nevien ar stipru gribu, bet arī ar spēcīgu temperāmentu. Tā, piemēram, Jasmuižas vēlākais īpašnieks, Kuzņecovs, zināja man stāstīt, ka Raiņa tēvs vedis lielāku prāvu ar Jasmuižas bijušo īpašnieku — viņa tēvu, no kuŗa turējis šo muižu uz nomu. Prāvas iznākums bijis Raiņa tēvam nelabvēlīgs, kas viņam tik ļoti ķēries pie sirds, ka viņš grūti saslimis un — nomiris.

No Raiņa paša man nācies dzirdēt, ka viņa tēvs savā jaunībā izrāvis no baroniem, bet ienaids pret tiem viņam palicis. Piedesmitajos gados viņa tēvs bijis iejaukts zemnieku nemieros. Ticības lietās viņš bijis ateists.

Rainis pats, kā zināms, ir liela auguma, bet tēvs, pēc dzejnieka izteikuma, bijis pirksta platumu lielāks par viņu. Vecais Pliekšans bijis sevišķi atjautīgs, irōnisks, un ļaudis bieži žēlojušies, ka viņš izsmejot. Mācītājiem viņš liels pretinieks. Labi satiek tikai ar Ēģiptes mācītāju Svensonu, kas pēc saviem uzskatiem bijis liberāls cilvēks. Progresīvās tiek-

*) Tirgojoties viņš drīz vien iekrājis tikdaudz līdzekļu, ka var nopirkt Bārbeles lielākā bagātnieka Odiņa mājās Spundes un 1840. g. paliek tur par saimnieku (K. Dzija, cit. gr. 52. l. p.).

smes dzejnieka ģimenē tā tad tradicionālas, kā to liecina, starp citu, tēva sakari ar Juri Māteru un materiālais pabalsts viņa centieniem — summa, ko viņš tam sniedzis un kas tagadējā valūtā stipri prāva (ap 15.000 latu).

Nometoties Tadenavā uz dzīvi, Pliekšaniem ir trīs bērni: meita un divi dēli; šie abi agrā bērnībā miruši.

Tadenavā viņiem 30. augustā, t. i. pēc jaunā stila 11. septembrī 1865. g. piedzima ceturtais bērns, dēls Jānis, vēlākais dzejnieks. [Viņš kristīts Kaldabruņas baznīcā 19. septembrī. Rainis pats „Saules gados“ saka:

Zimogotā dokumentā —

Manā krustāzīmē sacīts:

Kaldabruņas baznīcā

Kristīts: neunzehnten September.

Baznīcas grāmatā vecais Pliekšans nosaukts par Var-slavānu arendātoru.*) Tā tad Rainis būtu dzimis ne Tade- navā, bet Var-slavānos. Iesvētāmā zīmē turpretī sacīts, ka viņš dzimis Tadenavā. Šī šķietamā pretruna, domājams, cē- lusies tādā kārtā, ka Raiņa dzimšanas laikā Pliekšani būs dzīvojuši Var-slavānos: vienās no tām 7 mājām, no kurām tanī laikā veidojās un izveidojās Tadenava.]

*) K. Dzīlleja. Cit. gr. 107. l. p. 11. pielikums.

Agrā bērnība un dzīves vietas Zemgalē un Latgalē

Tadenavā Rainim nācās pavadīt pirmos četrus bērnības gadus un uzņemt pirmos iespaidus. Bet kādus viņš tos te uzņēmis? Viens traģisks gadījums uzglabājies viņa piederīgo atmiņā un atzīmēts arī viņam pašam vaigā: pusotra gada vecu viņu tikko nenoknābis — gailis, par ko Aspazija kādā vietā joko: „Viens laika pravietis pazinis otru tādu un grioējis savu konkurentu tūdaļ izņemt no apgrozības.“ Bērns sēdējis dārzā, uz mīkstas zālītes, saulītē, un rotaļājies ar mazu zariņu. Liels vecs gailis, to ieraudzījis, meties bērnam virsū un sācis knābt vaigā un miesās. Bērns, cik varēdams, turējies pretim savam ienaidniekam, bet, laikam, krietni būtu ticis saknābts, sakropļots, vai pat nobeigts, ja nebūtu laikā piesteigusies Raiņa vecākā māsa un uzbrucēju aizdzinusi. Cik šis gadījums bijis nopietns, liecina stipra rēta, kas Rainim visu mūžu bija redzama vaigā.

Visagrākā atmiņa dzejniekam saistās ar Tadenavu: viņš atceras, ka ar aukli kopā gulējis saulītē, pie žoga

Rija un goba Randenes pļavā — Raiņa rotaļu vietas bērnībā.

Tadenavā uzņemtos iespaidus Rainis attēlojis sava bērības epā „Sauls gadi“ pirmajā dziesmā.*) Zēns te uzņēmīs dvēselē tik daudz saules, ka no tās pietiek visai dzīvei.)

Rainis atceras arī, ka 3, 4 gadu vecumā vecāki pārķāvās no Tadenavas uz citu nomas muižu, Randeni. Pārķāvājoties viņš mežā ierauga celmus, un viņam liekas, ka tie ir kādi kustoņi. Ceļā vēl daudz citu iespaidu, sevišķi spēcīgs — Daugava.

Randenē muiža atrodas ap trīs kilometri no Daugavpils, uz paša Daugavas krasta, lielceļa malā. Te mazais zēns dzī-

Randenē muiža, kur Rainis pavadījis agro bērību (4.—6. g.).

Uzņ. J. Sermonis.

vojis ļoti vientuļi un nošķirts, jo vecāko brāļu tam vairs nebija: tie miruši, un ar kalpu bērniem vecāki tam neļāvuši rotaļāties. Miļākais ieradums tam bijis ziemā stundām ilgi gulēt uz ledus un skatīties, kā zālītes apakš ledus kustas. Kad mazais Žaniņš — kā viņš toreiz saukts — bijis pieci gadi vecs, ģimenē nācis viens loceklis no jauna klāt: piedzimis māsiņa. Raksturīga nu ir mazā zēna izturēšanās pret šo gadījumu. Vecāki bijuši jau labi gados, un viņiem šūpuļa vairs nebija — tas bijis kaut kam aizdāvināts. — Nebija meitiņu kur šūpot. Zēns noskārtis, ka māsiņai nav šūpuļa, un nu —

Dzīve un darbi XI. 127.—146. l. p.

Randenes muiža no dārza pusēs.

J. Sarmoņa uzņ.

*Mežiņš pie Randenes. Viņa tuvumā ezers un dzelzceļa līnija,
Raiņa iemiņotās bērņības vietas.*

Uzņ. J. Sermonis.

kā viņa māsa liecina — nevarējuši vairs glābties aiz mazā cilvēku drauga rīcības: visi istabu kakti bijuši piekrauti ar lielākiem un mazākiem dēļu gabaliem, pagalēm, vecām naglām, striķu galiem, kuņus tas vācis pa pagalmu, šķūņiem un klētīm šūpuļa taisīšanai.

Randenes muižā Raiņis sabijis gadi trīs: 4., 5. un 6. gadu. Bez Daugavas viņam mīļā atmiņā palicis kāds koks, liela goba, pļavas vidū un neliels, garens, upes licim līdzīgs ezeriņš, ap pus versti no pašas muižas, pļavas vidū. Acīm redzot, bērns mīlējis kavēties un rotaļāties savā nodabā, klausīties dabas kluso, gleznaino valodu, dzirdēt, ka svabadie vēji iešalcas koka kuplajos zaros, skatīties, kā pār tuvējiem kalniem riet saule un viņas pēdējais mirdzums ņirb vēl ezera vilnišos. Bradādams un skraidelēdams pa cinaņās pļavas gaŗo rūpjo zāli, Raiņis te sāka klausīties sērigajās baltkrievu jeb gudu vai arī leišu tautas meldijās, ko te var dzirdēt no gājējiem un ganu bērņiem.

Pavasāŗos mazais zēns mīl skatīties Daugavas plūdus, kas apņēŗ visu apkārtni vairāk kilometru platumā un kilom. 7, 8 tālumā. Plūdi ilgst 2—3 nedēļas. Mazais zēns liels ūdens

draugs. Viņam patīk ne lielie plūdi vien, bet viņš dedzīgi nodarbojas arī ar plostošanu: braukā ar sili pa lielajiem ūdens grāvjiem.

Ar patiku zēns noskatās Daugavas plostnieku darbā un dzīvē, piem., kā viņi plostus aptur, izardami laukus ar saviem mietiem, kā viņi nakti kurina uz plostiem uguntiņas. Šie plostnieki lielāko tiesu baltkrievi. Viņi dzied savas dziesmas, kuŗās mazais zēns labprāt mīl klausīties. Vasarā atkal cita dzīve. Pāri lielceļam izplešas pļavas; tur viņš dzīvo caurām dienām: viņu nevar dabūt nemaz mājā. Netālu pļavā ir siena šķūnis un veca rija. Tur viņš labprāt mīl noiet, un tie iespīežas atmiņā un jūtās uz ilgiem laikiem. Zēns tur labprāt kavējas pa dienas vidiem, kad visapkārt savāds klusums un drausmīga noskaņa. Ar šo vecās rijas iespaidu stāv sakarā vēlākā luga „Spēlēju, dancoju“, uzrakstīta gadi 45 pēc pirmo iespaidu uzņemšanas.

Starp ezeru un pļavu atrodas jauktu koku mežs, bet diezgan kails, kas mazajam zēnam nepatīk, un kuŗu viņš nemīl. Turpretim, otrā pusē ezeram ir bērzu birzs, kas viņam ļoti patīk. Māte un vecākā māsa Elīza mīl ļoti puķes. Te zēns dabū ierosinājumus puķes lasīt, un viņš birzī aiz ezera labprāt lasa maijpuķes.

Stipru interesi zēnā modina arī lielceļš, kas iet gar pašiem Randenes logiem: tur dienām un naktīm norisinās dzīva satiksme. Plūst gaŗām ļaudis no visvisādiem apvidiem, visvisādu tautību un aprindu tipi: latvieši, leiši un krievi, žīdi un čigāni, kareivji un tirgoņi, laucinieki un pilsētnieki.

Rudeni dzīva satiksme ar pilsētu. Vecais Pliēkšans audzina daudz kāpostu un siena. Kāpostus pārdod krievu armijai, kuŗa prāvā skaitā uzturas Daugavpilī, kas toreiz bij cietoksnis.

Dzejniekam ļoti mīlas ir bērības atmiņas:

Tā ne mūžam nav atmaināma,
Ne pārlabojama, ne izdzēšama —
Spožākā zeltā viņa man spīd
Klusi sirdī —
Tu manas bērības atmiņas saule.

(„Uz mājām“.)

Zēnam iespīežas atmiņā dīvainas ainas Randenes laukos: rudeni zaldāti nāk un ar zobeniem cērt kāpostiem galviņas nost.

Sienu dzen uz pilsētu. Muižā liela piena saimniecība. Pienu paši ved uz pilsētu. Zēns pierod pie piena barības tā, ka tā viņam arī vēlākā dzīvē galvenā barība.

Ap 1868. gadu Vidzemi un arī Zemgales augšgalu pie-

meklē, tā saucamais, sausais gads, kad labība lietus trūkuma dēļ neauga, un tā, kas bij uzaugusi, nokalta. Ļaudīm trūkst darba un maizes. Zēnam iespējas atmiņā šis sausais gads. Ap to laiku plosās arī kāda epidēmija, laikam kolera, un ļaudis daudz mirst. Zēnam arī šie bēdīgie skati iespējas atmiņā. Viņa vērīgā acs notver arī raksturīgus etnografiskus momentus, piem., ka nomirušiem liek zārkā līdz degvīna pudeles.

Berķenele (Berkenhēgene), kur Rainis dzīvojis apm. no 7.—15. gadam.

Uzņ. J. Sermonis.

Šai laikā Raiņa tēvs, pa daļai, lai dotu darbu un maizi cilvēkiem, ceļ dzīvojamo ēku un klēti. Tanī pat laikā būvē arī Kalkūnu-Panevežas dzelzceļa līniju, kas iet garām turpat gar Randeni, gar mums jau pazīstamo ezeru, pa kalnu grēdu un bērzu birzi. Mazajam zēnam te nu patik vērot būves darbus, un viņš bieži vien noskrien uz līniju.

Šī dzelzceļa līnijas būve bij no svara ne mazajam zēnam vien, bet arī visai Latvijai. Šis laikmets interesants tanī ziņā, ka viņā sāk attīstīties jauna dzīve. Sākarā ar dzelzceļa būvi iesākas mums dzīvāks rūpniecības laikmets, ko jūta arī tie apgabali, pa kuriem stiepās jaunā laikmeta nesēja līnija.

Rūpniecības pulsu mazais zēns dabū vērot jau turpat apkārtņē. Tuvējā Kalkūnes muižā sāk darboties degvina dedzinātava, lopu barotava, kuņģa lieto brāģu, rauga fabrika — viss tas dzīvi iespīezas atmiņā 6, 7 gadus vecajam zēnam.

Kad Randenē lauki nokopti, Daugavpilī garnizons notur šaušanas mēģinājumus — ar lielgabaliem. Toreizējie lielgabali tālu nesniedz: tikai 7 kilometrus. Bet bumbas tomēr iet pāri Randenes muižai, kas atrodas 5 kilom. no Daugavpils. Vietām mežā tiek sašauti koki. Mazajam zēnam liels iespaids no visa: te tauru signālizācija, karogu signālizācija, trokšņi, skaņas, balsis un atbalsis.

Kad šaušana beidzas, ļaudis iet meklēt granātu gabalus un uzglabā tos vai pārdod. Reizēm, kad atrod veselas granātas, mēģina tās uzspridzināt. Tādās reizēs notiek arī pa neļaimes gadījumam. Zēns pieredz gadījumu, kad kādam granātas uzspridzinātājam norauj locekļus.

Ari ziemai savi pārsteigumi vērigajam zēnam. Viens no šādiem iespaidu avotiem ir Daugava. Bez jau minētā paraduma gulēt uz ledus un vērot zāliņu kustēšanos, viņam patīk skatīties un vērot Daugavā vietas, kas neaizsalst un stiprā salā kūp.

Te pievienojas vēl pilsētas iespaidi, Žaniņš — kā dzejnieks bērniībā saukts — bieži brauc mātei līdz uz trīs kilometri attālo Daugavpili. Pilsēta viņam izliekas stalta un liela samērā ar lauku dzīvi, iespaidi raibu raibie.

Randenē pavadītajos gados iekrīt arī pirmais lielais mākslas iespaids. Tas ir šāds. Randenes muižā krāsotājs, krāsodams istabas, kaut kur uzkrāsojis skrejošu zirgu, kam suns iekodies astē. Šis skats mazajam zēnam tik ļoti patīcis un tā iespīedies atmiņā, ka dzejnieks visu mūžu atcerējās, amizēdamies par viņa jocīgumu.

Randenē dzīvojot, zēns sāk nodarboties ar zīmēšanu. Zīmējis, laikam, pēc paraugiem, jo, cik dzejnieks varēja atcerēties, viņš zīmējis palmas un piramidas. Sevišķas paraugu grāmatas viņam gan neesot bijis, bet, laikam, šos paraugus viņš būs nejausi redzējis kādos zīmējumos.

Randenē zēns pārdzīvo gadījumu, kas raksturo viņa reliģiskās jūtas. Vecāki taisās braukt uz ciemu un mazo Žaniņu ņemt līdz. Bet Daugavā patlaban plūdi. Netiek pāri. Tas zēnu ļoti apbēdina, viņš aiziet aiz klētīm un lūdz Dievu, lai plūdi nokrīt. Plūdi arī tiešām drīz nokrīt. Tas dara uz zēnu lielu iespaidu — viņš nu stingri turas pie reliģijas un reliģiskās ētikas. Šī reliģiozitāte izskaidrojama ar mātes iespaidu, jo māte — pēc paša dzejnieka liecības — bijusi tā, kas ģimenē uzturējusi dievbijību. Viņai bijusi bibeles koka un ādas

vākos, safiāna sējumā iesieta dziesmu grāmata. Abas grāmatas zēnam patikušas viņu apmēra dēļ.

Pie ievērojamākiem iespaidiem gan jāpieskaita tautas dziesmu iespaidi, kas nāca no mātes. Māte, pēc paša dzejnieka liecības, zinājusi ļoti daudz tautas dziesmu un labprāt viņas dziedājusi. Šīs dziesmas droši vien būs ieskanējušās zēna dvēselē jau Tadenavā un ne Randenē vien.

Randenē mazais Žaniņš nodzīvo svarīgos agrās bērnības gadus — ceturto, piekto un sesto. Šinī laikmetā, kā zināms, bērns uzņem vai pusi no visiem psihiskiem materiāliem, no kā vēlāk veidojas viņa gara pasaule. Tamdēļ jo bagātāka apkārtnē šai laikā, jo labāk bērna attīstībai. Raiņa agrās bērnības apkārtnē diezgan bagāta: dabas un kultūras iespaidi viņā tā kombinējas, ka sniedz nākamajam dzejniekam diezgan daudz ierosinājumu un vielas. Ar dažu labu no šiem iespaidiem sastopamies viņa vēlākā dzejā. Piem., dzejoli „Bērna draugi” notēlota šāda glezna no Randenes laikmeta:

Jo bērna gadus kopā nodzīvoju
Ar upi, smilti, zāli, sauli, vēju:
Pa sauli gozējos, pa zāli skrēju,
Ar bitēm draugs, ar taurenīšu roju.

Ar dadžiem tik un ušņavām es kāvos,
Pie Daugav-niedrēm gliemež-zirgus sēju
Un smilgu ratos vizināties ļāvos;

Bij akmentiņi draugi — dzīvi zēni
Ar klusām balstiņām, tik drusku lēni.

(„Čūsku vārdi“.)

Plašāk savus iespaidus dzejnieks notēlojis epā „Saules gadi” (Dzīve un darbi, XI. 149.—185. l. p.).

Bez Randenes, Raiņa tēvs ap to pašu laiku pieņēmis uz nomu, arī Berķeneles (Berkenhēgenes) muižu, kilometri 7 no Daugavpils. Kalnainā, gleznu bagātā apkārtnē vēl Rainim labā atmiņā kā skaista, tā tad darījusi uz dzejnieka aistētisko gaumi savu iespaidu. Un tiešām, no dzīvojamās mājas logiem atveras gleznu bagāts skats pār iedziļu, pāris kilometru platu ieleju uz pretējiem piekalnu puduriem, kuŗi pa daļai apauguši ar mežu, pa daļai pārstiepti ar labības laukiem kā platām milzu jostām dažādās krāsās. Tāpat no muižas laukiem atveras pievilcīgi dabas skati uz visām pusēm.

Šai skaistajā muižā nākamais dzejnieks pavada ap 6 gadi, kuŗi sadalās divos laika sprīžos: divus gadus zēns pavada vēl savā valā, bet tad sāk mācīties grāmatu un apmeklēt

skolu. Te nobeidzas agrās bērnības laikmets un sākas jau apzinīgākās bērnības laiks.

Berķenele atšķiras no Randenes tanī ziņā, ka neatstāj tik gaišu iespaidu kā pēdējā. Randene visa gaiša, dzīva, klaja, kustīga, cieši ieglaudusies starp diviem ceļiem, starp divām plūstošām straumēm: Daugavu no vienas puses, lielceļu, šo dzīvo ļaužu teku, no otras. Berķenele ir klusākā vietā, nomalāka, laukos noslēgtāka. Bez tam viņai divas sejas: viena drūma, otra gaiša. Pieejot Berķenelei no ceļa puses, iespaids ļoti nopietns, pat baigs. Ieeju viņā apēno ceturtdaļu kilometra gaŗa gatve, kuŗas lielās, kuplās, gaŗu simtiem vecās vīksnas un liepas katrā pusē modina svinīgu un reizē nopietni-baigu iespaidu. Šī gatve nobeidzas pie pagalma, kuŗā atrodas dzīvojamā ēka, šo pašu lielo, drūmo koku apēnota. Iespaids nopietns, smags. Bet šis iespaids pārvēršas pilnīgi savā pretstatā, tiklidz aizejam mājas otrā pusē. Drūmā vienstāvu māja te pārvēršas par divstāvu pili, kas jautri skatās no augsta kalna pāri dārzam uz plašu, dienvidnieciski skaistu ieleju, kas tālumā atkal paceļas kalnā un noslēdz apvārsni ar laukiem, mežiem, birzīm, pa kuŗiem aizvijas dzelzceļa līnija.

Šis divas Berķeneles sejas atstāj neizdzēšamu iespaidu uz apmeklētāju. Un, liekas, ka arī uz viņas iemītņiekiem šis divas sejas darija iespaidu un, protams, arī uz mazo jūtīgo zēnu. Šie iespaidi tik stipri, ka pēc apmēram 50 gadiem tie dzejniekam uzpeld atmiņā, apziņā, jūtās, un viņš tos attēlo savā dzejā. Dzīvojamās ēkas attēlu redzam dzejolī „N a m s”:

Tas viņš! Tas viņš!

Plašs un drūms un tumšs;

Milzīgo liepu pavēnis vaigu tam visu sedz,

Dobēs puķes tas māc, un istabā kaulus tas lauž.

Bet otrā pusē nams ir gaišs,

Un skaidra pār tālēm skatās saule un zēns.

(„Uz mājām“.)

Dzejolī „D ā r z s” dabūjam redzēt iespaidus, ko mazais zēns tanī laikā uzņēmis no Berķeneles dārza:

Tepat taču ārā ir milzīgais dārzs!

Tur gulēju zālē —

Pie slaikām dzeltenām gailenītēm.

Te diķis, te pirts, tur linnārka, vītols.

Iesim! pie klētsgala pulkstenis pusdienā sauc,

Suņi velk līdzī zvanam, nāk lopi mājās.“

(„Uz mājām“.)

Kā Randenē, tā arī te zēns labprāt kavējas dabā. Lie-liskās Daugavas vietā gan te viņam tikai kāda mazāka upīte. Bet te ir arī ezers, tāpat kā Randenē. Šis ezers te nu vairāk saista zēna interesi nekā Randenē. Ezers nogulda viņa dvēselē daudz iespaidu, kuŗi vēlāk, pēc 50 gadiem, notēlojas dze-joļos.

Rainim diezgan daudz bijis izdevības vērot dabu. Rota-lāties ar kalpu bērniem viņam bijis aizliegts, un grāmatu mā-ciities arī viņš sācis diezgan vēlu: tikai 8 gadus vecs.

Viņa skolotāja ir vecākā māsa Eliza. Vēl pirms grāmatā mācišanas viņa iepazīstina zēnu ar dažām kultūras vērtībām. Ar viņu stāv sakarā arī otrais lielais mākslas iespaids, ko zēns saņēmis agrajā bērnībā. Berķenelē glabājušies no agrā-kiem laikiem lieli Rāfaeļa kartoni, koka griezumā, lielos zelta rāmjos (pēdas piecas augsti), skaitā veseli 12. Viņu saturs: vēsturiski momenti no Aleksandra Lielā dzīves un darbības, piem., Konstantīna Lielā kauja, kuŗā parādījās pazīstamais apsolījums: „In hoc signo vinces“. Māsa Eliza paskaidro zē-nam šo gleznu saturu. Zēns nu iemīl Aleksandru Lielo tiktāl, ka tas paliek par viņa iemilētāko vēsturisko personu, pret kuŗu — kā dzejnieks reiz izteicās — viņš visu mūžu jutis pie-nākumu apstrādāt no viņa gūtos iespaidus sevišķā drāmatiskā darbā.

Grāmatā māciities mazajam zēnam nepavisam negribas. Jāpiezīmē, ka grāmatā mācišanās pēc toreizējā paraduma no-tiek vācu valodā. Atceroties šos pirmos solus garīgās kul-tūras laukā, dzejnieks reiz izteicās, viņam licies, ka viņam tiek nodarīta pārestība: no istā darba, rotaļāšanās, kur tik daudz ko vērot un paturēt, viņu atrauj nost un saista pie grāmatas. Visu mūžu viņam dzīva tā sajūta, ka toreiz viņam notikusi pārestība, un viņš bijis tanīs ieskatos, ka pieaugušie bēr-nus nemaz nesaprotot. Tas, pēc dzejnieka domām, iz-skaidrojams ar to, ka viņš bērnībā vientulis audzis.

Raiņa vecākā māsa Elīza, kā jau minēts, ir dzejnieka pirmā skolotāja. Ar viņu saistās pirmie iespaidi no garīgās kultūras pasaules, ar viņu arī pirmā traģēdija, ko mazais, as-toņi gadi vecais, zēns pārdzīvojis savā dvēselē. Savas māsas raksturojumu un arī pašu traģisko pārdzīvojumu dzejnieks vēlāk, 27 gadi pēc paša notikuma, attēlojis psiholoģiskā skicē „Spitnieks“, kuŗā tēlojums, atskaitot pašu rāmi, pēc paša dzejnieka atzinuma, saskan ar īstenību. Anniņas per-sonā tēlota māsa Elīza un Džekiņa personā — viņš pats.

Dzejnieks minētajā skicē sniedz šādu savas māsas por-tretu:

„Tā bija vislabākā, viscēlākā meitenēs dvēsele, kas de-dzīgi gribēja visu labu, bet tikai nezināja, ko darīt; gluži

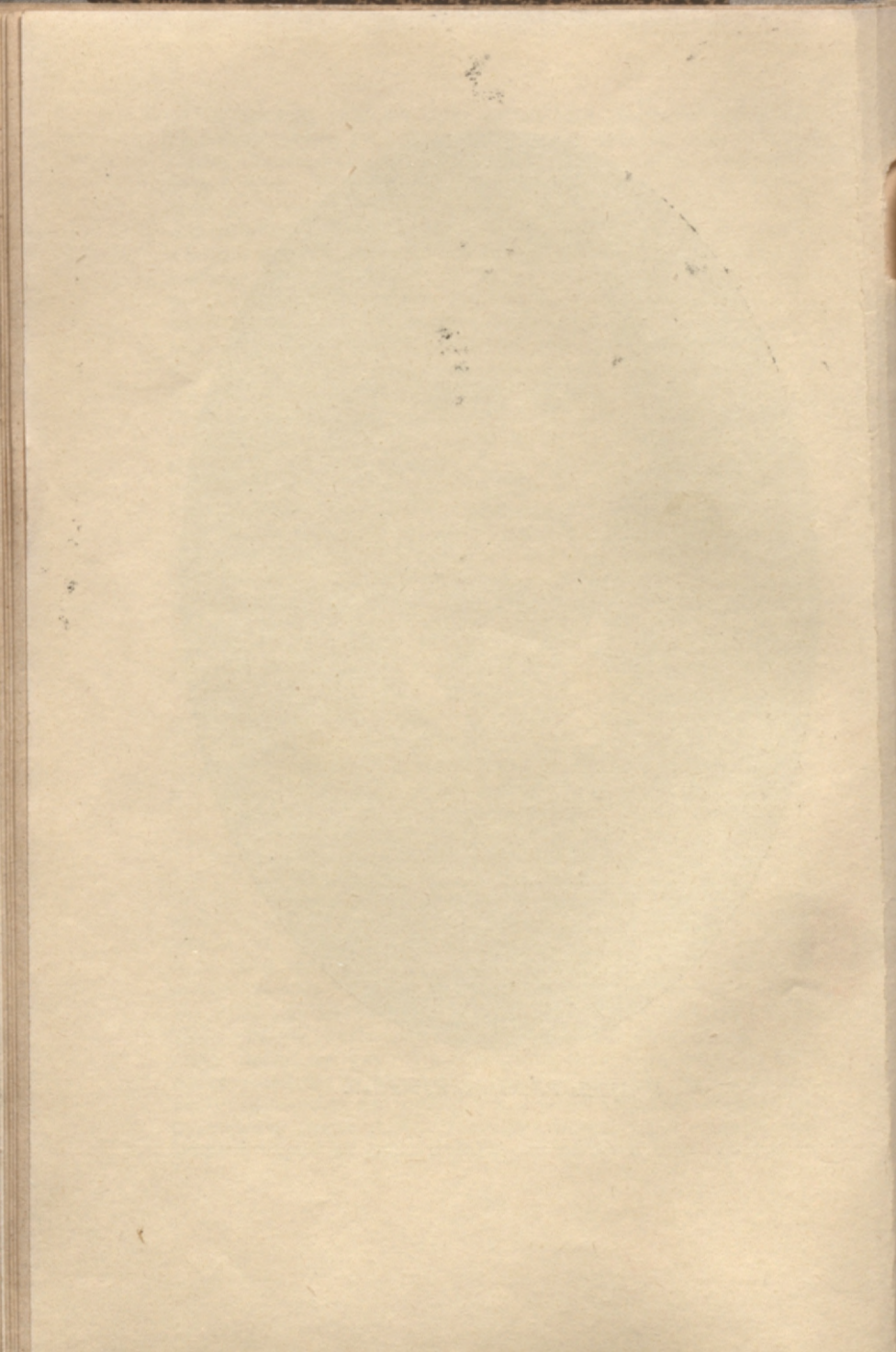
naīva meitene, kuŗa no sūrās dzīves bija mācīta uz stingrību un pienākumiem un nekad neatļāva par tiem ļaublicies. Māsa vispār ļoti nopietna meitene, kaut gan tikai kādus gadus divdesmit veca. Viņa vientule augusi un nekad nav saaugusi ar savu apkārtni, kuŗu tomēr atzīst par savu pavēlnieci. Viņa viskrietnākā, visrūpīgākā un naskākā saimniece, viņa saimniecības dvēsele, — un nevienam tā, kā viņai, neriebj šīs saimniecības rūpes, šī vientulīgā dzīve mūžīgos sīkumos un kaķeiku domās, šīs vienīgās sarunas arī svētku dienās par gosiņām un vistiņām. Viņa savu dzīvi bija domājuši lielu, krāsainu, dziļu un patiesu, — bet jau agri pretim atvērās ļņaudzoša, pelēka ikdienība. Ar visu jaunības karstu niknumu viņa to ienīst, — bet citas dzīves nav. Viņas pienākums ir še dzīvot! Nu, tad viņa izpildīs ar' šo pienākumu, — lai viņš ir nejēdzīgs, bet svēts! — salasīt un vairot ģimenes mantu, visus savus spēkus iejūgt darbā, bez žēlastības, kļūt ārā iz dienīškās maizes rūpēm! — viņa dzīvo tikai šinī skarbahā pienākumu pasaulē. Visu asumu viņa griež pati pret sevi, bet viņai ir viena slepena, nekam neizteikta cerība, kuŗai viņa tic vairāk nekā visai ikdienas dzīvei, kuŗa vienīgi dod viņai spēku cīnīties: ikdienas darba jūgu nesot, viņa pārvārēs ikdienu, kļūs laukā iz zemības un sasniegs brīvu cilvēcību, vara tiks lauzta. Un ja viņa vēl neuzvarēs, tad viņas slepeno cīņu būs galā vest viņas garīgajam mantīniekam, viņas lolojumam, majazajam Džekiņam."

Māsa zēnu mil, glāsta viņu un stāsta viņam stāstus par lieliem vīriem un drošiem darbiem, par ceļojumiem brīvās, raibi spīdošās zemēs. Tas attīsta un nodarbina zēna fantāziju, un klausīties šais stāstos ir viņam nevien baudījums, bet nepieciešamība.

Bet reiz nu notiek konflikts starp viņu un māsu. Māsa aicina zēnu pie grāmatas, bet viņš skaļi neatsaucas, jo tas nav viņa dabā, atnāk klusi, kā negribēdams. Šai negribēšanai ir dziļāki iemesli, bet skolotāja pēc tiem nemeklē. Nereti skolnieks un skolotāja sēž raudādami pie grāmatas. Un skolotāja sūdzas: ar bāršanos un raudāšanu vien katrs vārds jāizvelkot, it kā rikle viņam būtu aizaugusi. Jo vairāk zēnu pamācot, jo mazāk no viņa varot izdabūt laukā. Caurām dienām viņš varot sēdēt pie dikīša un laist kuģīšus. Bet vismīļāk viņš sēdot kādā nomalē, dārza stūrītī un klusi rotaļājoties ar akmentiņiem. Sazini nu, kas tās par rotaļām. Kad rājot viņu, ka liels puika rotaļājas ar akmentiņiem, viņš atbildot, ka tie nemaz neesot akmentiņi, bet jātnieki, kas vedot kaŗus un atrodot nepazīstamas zemes, kur vēl neviens neesot bijis. Agrāk gan labprāt ālējies ar ganu puikām un netīriem bērniem, bet to

Krišjānis Pliekšāns, Raiņa tēvs.

viņam atradinājuši, viņu vienmēr apkaunojot par tādu tišanos ar mēsliem.

Māsa nevar iztikt bez pārmetumiem, bet šie pārmetumi aizskar zēna smalko, jūtīgo dvēseli. Kad viņš atskrien pie māsas, aizkūsis no rotaļāšanās ar Kāravu, māsa pārmet, ka viņš apkārt dauzijies. Šis rupjais vārds aizskar viņa smalkjūtību. Viņam pārmet, ka viņš ejot pie kalpu bērniem un darot blēņas. Tas viņu aizvaino, jo viņš neapzinās nekādas vainas. Kāds nerātnis iemetis akmeni logā, māsa uztiēpj šo nedarbu viņam un grib, lai viņš atzīstas. Kad zēns aizstāv savu taisnību, viņu nosauc par resgali, melkuli, izturas pret viņu auksti, grāmatu mācot nestāsta vairs viņam mīļos stāstus par lieliem vīriem un drošiem darbiem. Zēns pārdzīvo pirmās lielās sāpes dzīvē. Lai viņu rāj, kad viņš pelnījis, bet kamdēļ nepelnīti to dara! Un tad šis briesmīgais sods: rāj, galviņu neglauda, nestāsta itin ne par ko. Viņa bēdām nav vairs gala! Visu dzīvi viņš līdz šim bij sapratis tikai kā mīlestību, kuŗa viņam arī reizēm bij aizpildījusi trūkstošās brīvības vietu. Bet nu? Viņš vēro, vai mātai nevarētu kā pakalpot un tā samierināties. Bet nē. Viņa auksta un nepieejama. Ko lai viņš dara? Kā iegūt atkal māsas mīlestību? Atzīties, ka iemetis akmeni logā? Jā, viņš atzīstas. Māsa priecīga par atgriezušos grēcinieku un nu atkal mīļa pret zēnu. Bet zēns kā iedzelts aizskrien prom, ielien šķūnī pērnajā sienā, tup tur sausām iekarsušām acīm un trīc no uzbudinājuma, līdz nervi sāk pagurt un viņu nomāc miegs.

„Puika pārdzīvojis dzīves laikmetu — saka dzejnieks savā skicē — kā tāds, kam pirmā mīlestība nīkusi un kam pirmais lielais darbs izšķīdis zem rokām. — Sāpes un žēlums ar sevi lēni nogrimst dvēseles dziļumos, un uz augšu paceļas kāds svešs rūgtums pret nežēlīgo varu — taedium vitae, dzīves riebums —.“

Bez zēns nevar samierināties ar tādu dvēseles stāvokli. Viņš ņemas un patiešām iesviež akmeni logā, lai tad arī nāk kas nākdams. Mazā sirds pārdzīvo uzvaras prieku, bailes, lepnu spītību pret pašu likteni, kuŗu viņš nu izaicinājis uz cīņu. Kā varonis viņš gatavs saņemt sodu, bet — kāds ir viņa pārsteigums, kad māsa, saudzēdama viņu par atzišanos, loga izsišanas vainu uzkrāuj kalpu bērniem. Dzīve nu ir sajaukta. Pasaule sašķelta it kā divās daļās: ko viņš nav darījis, tas lielajiem ir darīts, bet ko darījis, tas nav darīts. Dvēselē paliek plaīsa uz visu mūžu.

Šis skices satura atstāstījums tikai pa daļai atzīmē tās sarežģītās jūtas, ko pārdzīvojis dzejnieks savā bērnībā. Bet arī no šī nepilnīgā atstāstījuma redzams, ka zēnam nav parasto bērnu psiche, ka viņš neietilpst parastajās normās, ka

viņa dvēsele ir pilna smalku noskaņu, kuņas jau agrā bērībā meklē sev izteiksmi un atbalsi.

Jau agrā bērībā Rainis dabū īpatnējus iespaidus arī no bijušās vācu muižu kultūras un viņas attiecībām pret latvju zemniekiem. Kāds no šiem iespajdiem ir stipri baigs. Mazajam zēnam gadījies ieiet kambarī, kur klausu laikos pērti un mocīti zemnieki. Šī vieta atstāj uz jūtīgo zēnu tik stipru iespaidu, ka tas neizdziest vairs visu mūžu. Apmēram pēc 50 gadiem dzejnieks attēlojis šo bērības iespaidu dzejolī „K a m b a r s“. Tēlojums biografiski vērtīgs tanī ziņā, ka rāda, kādas jūtas un noskaņas gājušas caur zēna dvēseli. Lūk šie pārdzīvojumi:

„Laukā! gaisā!
Tur laukums, tur klēts, tur zirgkūts, tur rati stāv.
Un varbūt vēl tagad tur augšā ir —
Kambars?

Ak, ko es daru? Ko atmiņās iegāju te?!
Tas negantais kambars, ko iedomājoties vien
Vēl tagad man šausālas pārskrien pār miesām
Un neapslāpējams riebums!

Tur klausu laikos vainīgie tikuši pērti,
Izmērdētie, drebošie vergi —
No izmērdētiem, drebošiem vergiem
Uz pavēli no labi ēdušiem kungiem —
Un asins tecējis pa kāpēm lejā —
Vienas dzivas miesas no otrām plēstas.

Tik vienu reizi es biju tur, kad es nezināju,
Un visu mūžu man palicis dvēselē riebums.
Un kāpes man likās līpot pie kājām
Un ožot pēc asins.
Ā! nekad es otrreiz tur nebiju iekšā.“

Otrs iespaids gaišāks, pat pilnīgi pretējs moku kambara tēlojumam. Pie Berķeneles liepu gatves pašā sākuma atrodas kapu kalniņš, kur atdusas Baltijas vācu muižnieks, kas bijis savā laikā pretinieks zemnieku apspiešanai un strauji cīnījies ar saviem reakcionārajiem un konservatīvajiem ciltsbrāļiem par to, lai latvju zemniekiem viņu mājas nebūtu apdraudētas no muižnieku varas un mantkārības, lai zemnieki varētu mājas iepirkt un justies viņās droši un cilvēcīgi. Šī humānā muižnieka, zemnieku drauga, kapu nu atradis mazais zēns un apmeklē viņu bieži. Kaps modina viņa dvēselē pārdzīvojumus, kas neizdzēšami iespiežas atmiņā un jūtas uz visu mūžu.

Dzejolis, kas rakstīts pēc apmēram 50 gadiem, ļauj ieskatīties zēna toreizējā pārdzīvojumā pasaulē. Tēlojums biogrāfiski vērtīgs tanī ziņā, ka rāda tos elementus, no kuriem pamazām konstruējas nākamā dzejnieka gara pasaule.

Felkerzāma kalniņš.

Pa otram rokai guļ zaļš apaudzis kalniņš
Ar gobām un kļavām un retiem krūmiem,
Tam pašā galā koku pavēnī slēpts
Guļ akmens, liels un plats, kā nomests vairogs.
Tas vairogs vientuļu kapu sedz.
Ap lielo akmeni rotājas puisēns,
Klusi aizgājis tāli no mājām prom
Un burto noslēpumainās iecirstās zīmes;
Šķēpi un cirvji un salauzts rats,
Un veci raksti par bruņinieku, kas miris;
Kas kapā negribējis gult svētītā zemē,
Bet gan pie brīviem ļaudīm vēlējies tuvāk būt.
Stundām kavējas zēns un skatās pār lejām
Un zaļus zariņus akmens plaisumos sprauž,
Līdz akmens izliekas ziedam.

Labā piemiņā Rainim paliek Apsēnu ģimene. Apsēns dzīvo kādā no tuvākām muižām, pie Ilūkstes, sākumā kā nomnieks, vēlāk kā īpašnieks. Viņš ļoti uzņēmīgs, enerģisks, un uzskatos liberāls. Pliedšanu un Apsēnu ģimenes cieši saietas. Apsēni Pliedšanu ģimenē — tuvākie draugi. Apsēnam viena vienīga meita Īda, kuŗu vecie ieskata par Raiņa nākamo līgavu un sauc par viņa brūti. Vēlāk Īda iet kopā skolā ar Raiņa jaunāko māsu Doru. Vecāku sapnis nav piepildījies, kaut gan meitene zēnam nav bijusi vienaldzīga, kā to liecina vēl pēc gadiem 30 viņai rakstīts dzejolis „Īda”

Cik tāli, tāli,
Ko vēlies, sirds, —
Mana zvaigzne cik tāli,
Cik tāli mirdz!

Nakts nakti veros,
Kur zvaigznes mirdz,
Un vienos ceros
Kaist mana sirds.

(Manuskripts.)

Skolas gadi

Motto:

Visa mana bērnība pilna brīnišķu skaņu un krāsu; visa peldējās kā lielā dzejas jūrā.

Rainis.

(Dz. un d. III. 395.)

Kilometrus 25 no Berķeneles, pie Lauces muižas, atrodas Vilkamiesta jeb Ēģiptes pastorāts. No 8.—9. gadam Rainis bijis pansijā pie šīs Ēģiptes mācītāja un mācīts tur kopā ar mācītāja bērniem. Ari pastorāts atrodas diezgan skaistā vietā: uz kalnaina Lauces muižas ezera krasta. Ezers nav liels, vienu vai divi kvadrātkilometri, bet ar saviem kokiem apaugušām salīņām un augstajiem krastiem atstāj uz skatītāju ļoti pievilcīgu iespaidu.

Te nu Rainis nāca sakarā ar citiem bērniem un sāka uzņemt iespaidus arī no grāmatām. Mācītāja bērni — vairāk dēlu un viena meita — bijuši par Raini vecāki, bet sacīkstēs un sadursmēs viņš tos tomēr kavis. Raiņa palīgs bijusi mācītāja meita Berta. Viņa tam piegādājusi kokus un akmeņus. Un tā tie tad kāvušies kā divas naidīgas indiāniešu ciltis. —

Garīgā ziņā šinī pansijā gājis diezgan bēdīgi. Mācītājam nekādas bibliotēkas nebijis. Pirmās grāmatas, ko Rainis dabūjis lasīt, bijuši indiāniešu stāsti par Lēderstrumpfu un kāds „Vullenvēbers“, kas tam ļoti patikuši.

Pie Ēģiptes mācītāja Rainis sabijis apmēram gadu. Dzīve tur satīcīga, bet zēns tomēr jūtas kā svešumā. Zēnu sāk vairāk interesēt arī grāmatas, un viņam sāp, ka mācītāja bērniem ir visādas grāmatas, bet viņam nav. Daba te jauka. Mācītāja māja atrodas augstā Lauces ezera krastā, pie mājas neliels, bet skaists dārzs, skaists apaļš zāles laukums. Visi šie dabas stūriši zēnam patik un iespīežas dziļi atmiņā.

Ievērojamākais šē tas, ka Rainis 9 gadus vecs jau sāk dzejot, kā to liecina 5. aprīlī 1875. g. māsaī Elīzai uz dzimšanas dienu vācu valodā rakstītais dzejolis (J. Raiņa raksti. Tautas izdevums I. 125.)

Pēc Ēģiptes pastorātā pavadītā gada Raini nodod Grīvas vācu skolā, kur viņš mācās trīs un pus gada. Par šo skolu un par Raiņa dzīvi viņā — uz manu lūgumu — atzīmē-

jis dažas atmiņas kāds no viņa klases biedriem J. Stiebriņš. Viņš raksta:

„Mēs ar Pliķšanu (toreiz skolā viņš rakstījās un tika saukts Johann Plekšan) apmeklējām no augusta 1875. līdz 17. decembrim 1879. g. kopā, un visu laiku bijām klases biedri, Grīvā vācu skolu, kuŗa no iesākuma saucās „Deutsche Schule“, bet vēlāk, kad Kalkūnes barons Oettingens viņu atdāvināja Kurzemes bruņniecībai, tad skolu pārdēvēja par „Kur-laendische Landeschule zu Griwa Zemgallen“.

Eģiptes mācītāja muižiņa, kur Rainis bijis pansijā ap 9. gadu.

Uzņ. J. Sermonis.

Pliķšans bija ļoti centīgs un čakls, sevišķi viņam veicās latīņu un grieķu valodas, kuŗas skolā nebija obligātoriskas, bet tika pasniegtas tikai tiem, kas to vēlējās. Šīs valodas mums pasniedza tāds savādnieks Bazeners, kas bij šo valodu liels mīlotājs un pratējs.

Skolā tanī laikā mēs bijām tik kādi 4 latvieši, bet saruna visiem bija tikai vāciska. Starp skolēniem bija daudz baronu dēlu. Skolas direktors bija mācītājs Velcers. No skolotājiem es atceros: matemātikas skolotāju Promultu, krievu valodas Milleru, tad Tomani, Feierabendu, Juksē, kuŗi visi prata latviski, atceros, ka Promults un Millers abonēja „Rīgas Lapu“.

Lai gan mēs ar Pliķšanu, kā latvieši, visus tos 4 gadus bijām labi draugi, tad tomēr maz ko atceros no toreizējās dzīves.

Tikai vienu tādu sīkumu atceros.

Pliekšana māsā bija iemilējies skolotājs Tomanis (kas bija no mana pagasta, mana kaimiņa saimnieka brālis) un stundās klasē izrādīja sevišķu labvēlību Pliekšanam, to glaudīdams un ne uzvārdā, bet vārdā saukdams, ko Pliekšans briesmīgi necieta un nevarēja nodusmoties vien, jo stundu starpbrīžos to citi skolēni tamdēļ visādi ķircināja un zoboja.“

Rainis māsā kārtīgi un labi, viņš vienmēr pirmais skolnieks. Kurss skolā apmēram tāds pat kā tagadējās otrās pakāpes pamatskolās vai senākajās progimnazijās. Bez obligātoriskiem priekšmetiem latīņu un grieķu valodas ir sagatavošanās uz gimnaziju Rīgā. No skolotājiem zēns visvairāk mīl vācu valodas skolotāju Bazeneru, kas māca arī latīniski. Iespiežas atmiņā arī Promults, bet gan vairāk tikai ar savu slaiķu augumu un salmu cepuri, kas Rainim ļoti patikusi. Krievu valodu māca kāds latvietis. Skolas priekšnieks, mācītājs Velcers, stingrs vīrs. Reiz Rainim skolā vajadzējis uzteikt viņam kādus dzejas pantus. Rainis ātri tos uzskaitījis, ar ko Velcers nebijis mierā un licis deklamēt. Zēns to nedara un dabū bargu kritiku par savu pirmo māksliniecisko priekšnesumu. Tā ir viņa pirmā un beidzamā deklamācija, jo no tā laika — kā dzejnieks pats jokoja — viņš vairs neesot deklamējis.

No miestiņa iespaidiem zēnam atmiņā iespiežas lieli plūdi. Pansija atrodas pie pašas Lauces upes ietekas Daugavā. Zēns sajūsmināts par plūdu skaistumu. Tie, tāpat kā Randenē, ilgst divi nedēļas, apņemdami plaši visu apkārtni.

Liels notikums ir tilta būve Grīvā pār Lauces upi. Zēnam tilta būve tā iespiedusies atmiņā, ka dzejnieks visu mūžu atceras vai visus sīkumus.

Atmiņā iespiedies arī vecais tilts ar visu muitinieku, gaŗu vīru, kam bijusi jāmaksā 1 kap. par pārbraukšanu. Te zēns novērojis arī dažu kōmisku skatu. Žīdi šo kapeiku ne labprāt maksājuši, un viņas dēļ izcēlusies reizēm pat kaušanās.

No Daugavpils novērojumiem minami: cietoksnis, kuŗā cik necik bijis atļauts iet paskatīties, baznīca, viņpus Daugavpils interesanti smilšu kalni. Daugavpilij bijušas divas priekšpilsētas, no kuŗām viena saukta par veco pasauli (starij svet), kuŗā dzīvojuši vecticībnieki, otra — par jauno pasauli (novij svet).

Zēnam patik peldēšana Daugavā, maksķerēšana, bet zveja turpreti nē. Šis peldēšanās ieradums palicis dzejniekam mīļš visu mūžu.

Ari te Grīvā zēns labprāt klausās baltkrievu dziesmās, no kuŗām sevišķi iespiežas atmiņā motīvi:

Ты Дзинабург, город славный,
Ты Дзинабург, под Двиной.

Dziesmā tēlota laivinieku dzīve. Skola šad un tad sarīko ekskursijas: iet meklēt kukaiņus, puķes, — tā mazajam Pliekšānam visinteresantākā stunda. Apkārtņē atrodas dambis, uz kuŗa aug papeles, kas ļoti viņam patīk. Te viņš labprāt mēdz staigāt un kavēties.

Cik Rainis sākumā grūti piedabūjams pie grāmatas, tik vēlāk viņš kārtīgs lasītājs. Parastie skolas darbi viņu neapmierina. Viņš daudz lasa, piem., Gustava švaba „Klassische Sagen“. Tās viņam ļoti patīk, it sevišķi tur tēlotie raksturi, piem., Hektors. Bez tam Rainis lasa daudz no vācu bērnu literatūras, piem., Kūpera „Lederstrumpf“ un V. Skota romānus. Hoffmaņa stāsti viņam nepatīk, tādēļ ka pārāk raudeļīgi. Bet toties labprāt viņš lasa pa indiāņu stāstam. Sevišķi labi patīk Valters Skots un Kūpers ar saviem meža un vispār dabas tēlojumiem, patīk visādi varonības un briesmu tēlojumi. Patīk indiāņu cīņas ar viņu vajātājiem. Stāstos parasti mežoņi uzbrūk baltajiem kolonistiem. Raiņa simpatijas vairāk modina sarkanādainie, tamdēļ ka baltie ir iebrukusi viņu zemē un nodara viņiem pārestības. No tejienes — pēc dzejnieka paša atzinuma — tilts uz vāciešu ienākšanu Latvijā. Bez tam lasa romānus par flibustiešiem — jūras laupītājiem vidus laikos. Tanī pašā laikā zēnam nāk rokā viena no labākām vācu novelēm, kuŗu viņš lasa ar lielu interesi: Kleista „Mikelis Kōlhāze“. Ievērojamākie mākslas tēli, raksturi, dziļi iespēžas atmiņā ar savu psiholoģiju, piem., brīvības cīnītāji, tēlojumi ar savu aistētiku.

Grīvas skolā ejot, Rainis dzīvo pansijā pie kāda atvaļināta mežkunga Freiberga. Pansijā bērnu laba tiesa: pieci, seši, vairāk gan zēni. Pašam pansijas saimniekam Freibergim arī 2 dēli un 2 meitas skolas vecumā. Rainim te divi draugi: leišu bajārs Daroškēvičs — vēlāk ievērojams psihiatrs, tagad miris. Zēns šad un tad viesojas viņa muižā. Ar Daroškēviču viņš iet arī vēlāk kopā ģimnazijā Rīgā. Daroškēvičs kā raksturs sevī noslēdzies, domātājs, reliģiozs, dziļš cilvēks.

Otrs Raiņa draugs ir kāds literāriskā ziņā apdāvināts zēns, igaunis Bernhards Mora. Tas viņa tuvākais draugs visā Grīvas skolas laikā.

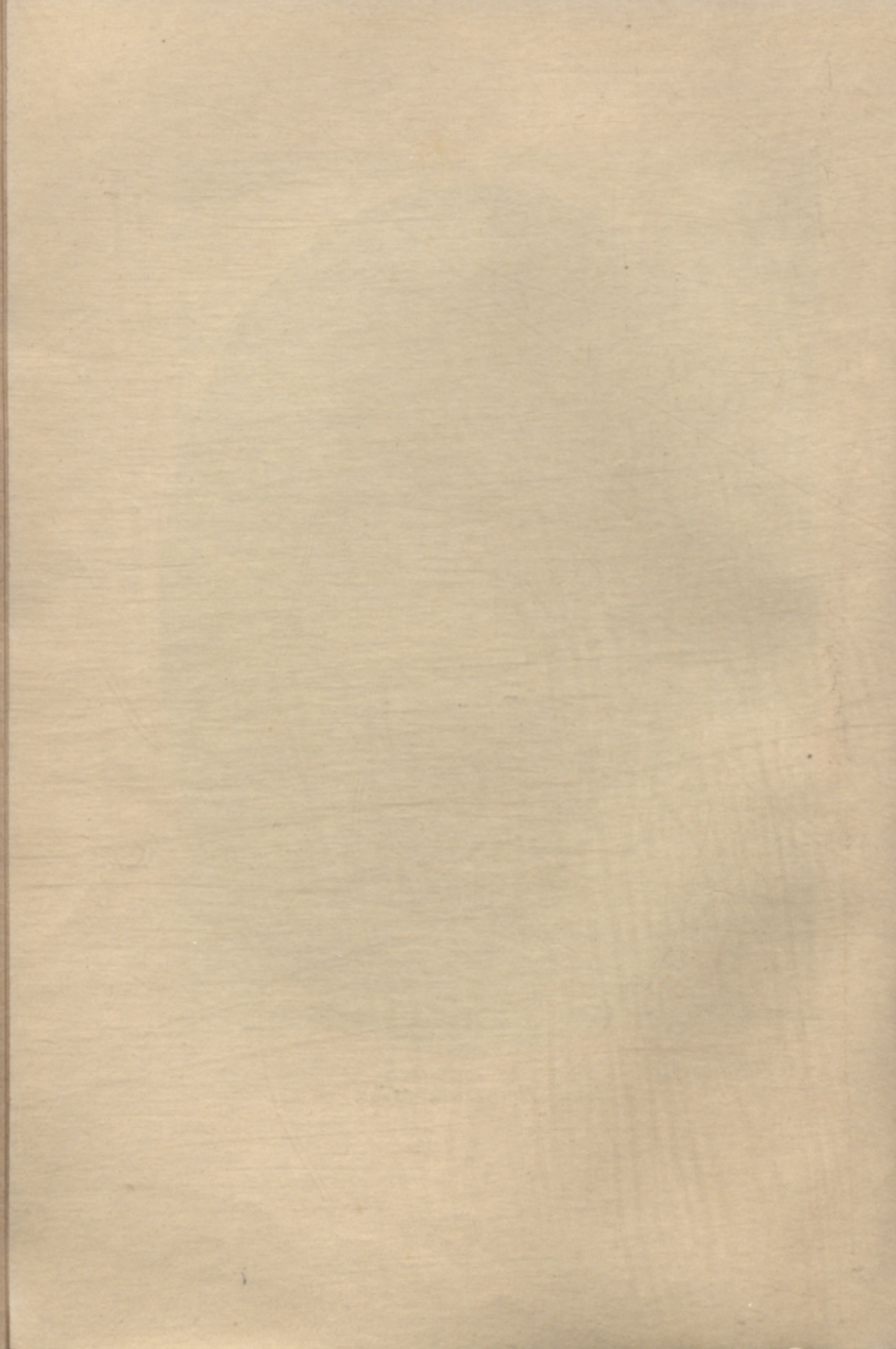
Bernhards Mora mēdzis dzejot, un skolotāji viņam pareģojuši dzejnieka nākotni. Tas bijis arī viens no pirmajiem dzejas avotiem, no kā Rainis smēlies dažus iespaidus. Bernhards M. dzejojis Lenava garā, un Rainis visu mūžu atminēja kādu viņa dzeju, kas tam ļoti patikusi un kas ļoti līdzīga Lenava dzejai „Der Postillon“. Skolniekiem bijis ieradums,

Grivas skola ar skolēnu grupu, kuŗā atrodas arī Rainis.

Rainis ģimnazista gados.

ka sevišķās piemiņas grāmatiņās skolotāji ieraksta viņiem pantiņus. Bernhardam skolotājs pravietojis lielu nākotni, Rainim ierakstīts šāds pantiņš:

„Erwarten kannst Du das Glück immer,
Doch warten sollst Du drauf nimmer.“

(Jāpiezīmē, ka Bernhards M. vēlāk izvērties par gluži praktisku cilvēku bez jebkādiem poētiskiem centieniem.)

Par to laiku uzglabājies kāds Raiņa māsas Doras uz-
mests raksturojums, kas dažām svītrām tēlo Raini 12 gadu
vecumā. Viņa tēlo to kā slaiku, veiklu, smuidru zēnu, ar sār-
tiem vaigiem un dziļām, dedzīgām acīm. Pa vasaras brīv-
dienām viņš caurām dienām skraida pa pļavām, mežiem un
laukiem. — „Atminu šādu ainu“ — saka viņa — „mazā mā-
siņa tam sēd jāteniski uz pleciem, ar roķelēm cieši iekērusies
brālim matos — un nu sākas mežonīgs tracis — zēns laižas
kā viesulis pār sētām un grāvjiem, un mazais skuķis zviedz
pilnā kaklā aiz neizsakāma prieka, gaviļu un baiļu jūtām,
suņu bars tam riedams dzenas paka!...“

Šie mazie skati no Raiņa bērnu dienām rāda, ka viņš ir
bijis vērīga, dzīva, aktīva temperāmenta bērns.

Bez iespaidiem un garīgiem ieguvumiem no skolas svarī-
gi vēl iespaidi un ieguvumi, ko zēns mantoja no grāmatām
Berķenelē. Tur uz nama bēniņiem viņš atrod vecas grāmatas
no XVIII. g. s. un labprāt pie viņām kavējas. Zēns nosēd ve-
seliem cēlieniem, rakdamies pa šīm kultūras vērtībām. Da-
žas no šīm grāmatām dzejnieks neaizmirsā visu mūžu, tā ir,
piem., filozofa Cimmermaņa grāmata — par vientulību (von
der Einsamkeit), laikraksts „Genius der Zeit“, Hufelanda
„Makrobiotik“ (par cilvēka mūža pagarināšanu), Batteux —
„Geschichte der Philosophie“ un bez tam dažādi klasiķi.

Vēlāk, apmēram pēc 45 gadiem, dzejnieks savas attiecī-
bas pret šo atrasto slepeno grāmatu krātuvi attēlo dzejolī
„Nams“:

Bet dienas vidū, kad apklusis viss, zēns šerpuļos kratīts
Augšējā stāvā zogas, — viss tukšs un skan —

Tur kaktā:

Zeltītās ietverēs, smagās, un stiklos, divpadsmit gleznas:

Liels Aleksandrs, un gleznojis Rafaels liels —

Brīnums un skaistums un noslēpums, uzvaras gaitā.

Visu pasauli apņemt, tālāk, vēl tālāk, kas tur?

Un augstāk, zem jumta, lien zēns, tur grāmatu izvandīts klēps.

Pus dienām cauri nozudis zēns. „Kur dauzījies?“

Mēms.

Ak, atmiņas, ak!

(„Uz mājām“.)

Grīvas skolu Rainis beidz 1879. g. decembrī. Šai skolā turpinās arī Raiņa pirmie literāriskie mēģinājumi: viņš dzejo latīņu valodā, kas tam, acīm redzot, bijusi sevišķi mīļa un jau tik pazīstama, ka viņš varējis tanī pantus rakstīt.

Viņš vingrinās arī vācu un latviešu dzejoļu rakstīšanā. No mēģinājumiem vācu valodā, kā Rainis liecina savās autobiografiskajās piezīmēs, nekas nav uzglabājies, bet no latviešu dzejoļiem ir uzglabājies kāds, ko viņš apzīmē kā savu — pirmo dzeju:

Spalviņa sika,	Vai ar' cits putniņš
Kur tu tā skrieni?	Sīvajā kaujā,
Kur tu tā lieņi	Saķēris sauļā
Krūmiņu starpā?	Asajiem nagiem?
Vai tevi vējiņš	Vai līdzī kritī,
Putniņam plūca,	Spalviņām birstot,
Kad viņš tā dūca	Putniņam mirstot
Dusmiģi vakar?	Nebaltā dienā?*

14½ gadu vecs Rainis 1879. g. decembrī iestājās Rīgas pilsētas ģimnazijas tercijā. Šī bija vācu labāko aprindu skola, kuŗā mācījās tikai nedaudz latviešu. Klasiskās valodas un vācu valoda toreiz bij galvenie priekšmeti. Rainis taisni šais priekšmetos ir sevišķi stiprs, un viņš jau no paša sākuma ierindoņas labāko skolnieku skaitā. Viņa mīļākie priekšmeti ir vecās valodas, ģeografija, vēsture, literātūra. Latīņu valodu pasniedz skolotājs Bokē, interesants ar to, ka savās stundās iepin vēsturiskus anekdotus un reminiscences. Viņš dažā ziņā Rainim ir literāriski ierosinošs. Raini ieskata par labāko latīnistu. Literātūru pasniedz kāds vecs skolotājs Gross. Rainis raksta labus domu rakstus, un kādu no viņa domu rakstiem lasa reiz klasei priekšā.

Ar vēsturi un ģeografiju Rainis nodarbojas daudz uz savu roku, patstāvīgi.

Skolas režīms latviešiem toreiz nav bijis labvēlīgs. Tāpat vācu muižnieku dēli izturējušies pret latvju skolēniem diezgan naidīgi. Rainis skolas režīma smaguma sevišķi nejutis. Varbūt tas tamdēļ, ka viņš bijis labs skolnieks un sevišķi stiprs vācu valodā. Bez tam viņš bijis arī labs nerātņis, un tas varēja novērst skolas priekšniecības uzmanību no viņa idejiskās dzīves uz citu pusi.

Rainis mācās vienā klasē ar P. Stučku un arī turas ar viņu kopā kā draugi. Bez tam Rainis draudzējās arī ar lietuvieti Daroškēviču un Mārtiņu Celmiņu, tagadējā pazīstamā politiskā darbinieka Hūgo Celmiņa brāli. No latviešiem, kas toreiz apmeklēja šo ģimnaziju, Rainis atcerējās vēl

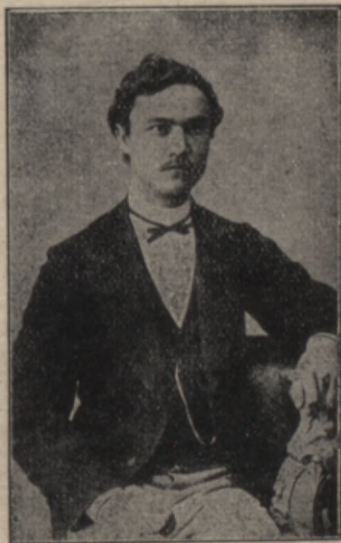
*) Manuskripts.

Bankinu. Bez tam ģimnazijas reālnodalā mācījušies latvieši: Kregers, ļoti inteliģents zēns, un Vagels, tagad, liekas, kāds departamenta direktors. —

Bez oficiālās dzīves skolā bij arī sava neoficiālā: skolnieku vakari, kuŗos Rainis ņēma dalību. Vakariem bij zināms kontakts ar inteliģenci un garīgajām strāvām toreizējā latvju sabiedrībā. Atceroties šos vakarus un toreizējās garīgās, sociālās un politiskās kustības, dzejnieks man reiz sniedza šādu raksturojumu:

„Mums toreiz bij vairāki revolūcionāri, piem., Balodis un kāds Lange — abi klusi aģitātori. Lasāmā vakarā ap 1880. vai 1881. gadu uznāca vēl noteiktāka radikāla strāva ar kapteiņa Aizupa uzstāšanos nelegālā aģitācijā. Mums, vakarniekiem, viņš propagandēja dibināt pulciņus, kas apmācītos šaušanā, jo tanī laikā daudzās vietās gatavojās uz atklātiem nemicriem pret muižniekiem. Ap to laiku notika vairākās vietās lielākas dedzināšanas, piem., Limbažu apkārtnē. Cirkulēja kāda nelegāla brošūra latviešu valodā — par cāļu kaušanu. Par cāļiem te apzīmēti muižnieki, kuŗiem jāpadara gals, lai neapspiež zemniekus. Tanī laikā Titāns Viesulis (pseudonims) izdeva kalendāru, kur varēja atrast norādījumus par šo cāļu kaušanu. No visas tās pulciņu apmācības nekās neiznāca, šaujamos pat netikām rokā ņēmuši. Pret Aizupu vēlāk cēla par šo aģitāciju politisku prāvu, kuŗā bij iemaisīts arī Adolfs Alunāns, kas savā laikā arī bij liberāls. Aizupu toreiz aizstāvēja advokāti Everss un Stērste. Vispār, toreizējā inteliģencē bij daļa spējīgu cilvēku, kas bij strauji un tai laikā pat revolūcionāri noskaņoti, kā, piem., Stērste, Pumpurs, Kr. Dinsbergis (lasa Haekeli, arī Pumpurs bij darvinists).

Zemnieku rūģšanas dēļ tika no Pēterpils sūtīts uz Lat-

Andrejs Dirikis, Raiņa bērniņas draugs 14.—18. g.

viju senātors Manaseīns, kā revīzors. Un pie viņa līdzstrādniekiem piederēja arī Stērste un citi liberālie latvieši.

Zināmu iespaidu uz šo zemnieku nemieru celšanos bij darījusi arī toreizējā reformu kustība ar kaŗa klausības ievēšanu, pilsētu likumu, policijas un tiesu iekārtas pārkārtošanu. Visas šīs reformas pārveidoja veco vācu muižnieku satversmi un ierobeŗoja stiprā mērā muižnieku varu, kas sacēla zemniekos cerības uz šīs varas laušanu un drosmi uz piepalīdzēšanu šai darbā. Mans tēvs tiesājās ar kungu Manaseīna revīzijas laikā, bet panākumu gan nekādu nebija. Lai atvieglotu savu nopiesto stāvokli, zemnieki sāka pret to reaŗēt ar dažādiem ļoti mēreniem agrārnemieru paņēmiem. Tam visam zināms ierosinājums nāca no krievu zemnieku idejiskiem un faktiskiem revolūcionāriem, kā: narodovļociem un zemļevļociem."

Ģimnazijā pastāvēja arī paukošanās vakari, kuŗos Rainis ņēma dalību. Šie vakari sākās Aizupa laikā, bet kad Aizupa lieta pārgāja, tad paukošanās vakari pārvērtās par priekškursiem korporācijai, un Rainis viņos vairs nepiedalījās.

Pansijā Rainis dzīvoja pie tautiskā latviešu aviŗnieka hofrāta Bernharda Dīriķa. Vispirms gan Rainis kopā ar Daroŗkēviŗu bijis nodots pansijā pie poļiem, bet kad poļu pansija izrādījies neērta, tad vajadzējis meklēt citu. Vecais Pliķšans nu uzmeklē pēc viņa domām to labāko vīru, Bernhardu Dīriķi, un nodod tur savu dēlu pansijā. Tur dzīvo Rainis atkal kopā ar Daroŗkēviŗu. Bieŗi te viņiem darīšana ar Dīriķa sievas māti fon Volkena kundzi, kas ir pansijas saimniece. Dīriķis uz Raini seviŗķa iespaيدا nav atstājis: „Dīriķis izskatījās dikti nikns“ — saka savās atmiņās Rainis, atcerēdamies tos laikus — „bet pēc dabas bija mīlīgs. Spilgtākā atmiņa tā, ka pie galda aŗi ēda un maz runāja. Toties vairāķ runāšana iznāca ar fon Volkena kundzi.“ Šī kundze Raini seviŗķi iemīlējusi un izturējusies pret viņu ļoti labi.

Dzīvojot aviŗnieķa ģimenē, protams, zēns lasa arī viņa aviŗi un izmanto viņa bibliotēķu. Vēl 1922. gadā, rakstīdams autobiografiskas piezīmes, Rainis atceras, ka lasījis Kr. Valdemāra „Vaterlāndisches und Gemeinnütziges“, ko atradis Bernharda Dīriķa bibliotēķā.*) Viens no Dīriķa brāļiem, Dŗons, arī tur dzīvo un strādā „Baltijas Vēstneŗa“ ekspedīcijā. Pansionāri ekspedīcijā ņo to labprāt palīdz. Kavējas arī labprāt spiestuvē. Dŗons seviŗķa iespaيدا neatstāj: tas — ļoviāls, patīkams cilvēķs, mīl pajokot. Toties nopietns iespaيدا uz Raini ir otram Dīriķa brālim — Andrejam. Tas

*) Manuskripts.

apdāvinātāks, interesantāks un ievērojamāks. Viņš strādā kā ierēdnis domēņu valdē, nodarbojoties arī ar valodniecību: saraksta leišu-latviešu gramatiku un sastāda leišu-latviešu vārdnīcu. Andrejs Dīriķis studējis Pēterpilī un iepazīties ar krievu un leišu revolūcionāru aprindām, ar kuņām uztur sakarus arī vēlāk. Rainis dabū no viņa aizliegtas leišu avīzes, piem., „Aušra” un sociālistu-revolūcionāru žurnālu „Zemlā i vōļa” un „Narōdnaja vōļa”. Visu to Rainis lasa ar sajūsmu, jo dabū iepazīties ar tā laika politiskajām kustībām, par kuņām atklāti maz kas bija zināms.

B. Dīriķim ir arī grāmatu pārdotava. Tur Rainis izlasa visu latviešu literātūru, kas tur atradusies (izņemot lubu literātūras izdevumus). Bet šai grāmatu pārdotavā viņš atrod arī interesantas grāmatas par Baltijas vēsturi; chronikas vācu un krievu valodās (piem., Češičina izdevumā).

Ar sevišķi lielu interesi Rainis lasa mūsu folkloru, visu, kas vien toreiz bij pieejams: Sproģa tautas dziesmas, ventmalnieku tautas dziesmas, kas iznāca mazos krājumiņos, Brīvēznieka „Труды по этнографіи латышкаго племени”. Tāpat viņa izdotās pasakas. Bilenšteina miklas, sakāmus vārdus, Bitnera sakrātās tautas dziesmas, Meinharda mītoloģiskos pētījumus (par Saules kultu). Bez tam lasa arī vispār literātūru, kam ar tautas un kultūras senatni sakars, kā: Latvju draugu biedrības izdotos rakstu krājumus (Magazīnas), Jelgavā izdotās „Jahrbücher für Geschichte”, Grēvingka grāmatas par Baltijas archaioloģiju, Virchova archaioloģiskos pētījumus.

Tanī laikā vācu etnografiskā literātūrā parādās jauna spīrta strāva, kuņas nodibinātājs vācu etnografs Bastjans nostādīja etnografiju uz zinātniskiem pamatiem. Viņa darbus Rainis lasa, tāpat viņa izdoto žurnālu, bez tam arī citas etnografiska un ģeografiska rakstura grāmatas, ko atrod skolas bibliotēkā.

Skolas laikā Rainis uzraksta arī mātes teiktās tautas dziesmas.

Savas attiecības pret folkloru Rainis pats reiz raksturoja šādi:

„Man tautas gara mantas ir tik tuvas un pazīstamas, kā tādas lietas, kas man pieder jau no bērnības un jaunības. Folkloras studijas sākas ar Dīriķa skapi, iet cauri visai jaunībai, cauri augstskolai un sniedzas iekšā vēl vēlākā dzīvē. Folkloras studijas es nekad neesmu pārtraucis.”

Ģimnazijā Rainis ātri iet uz priekšu, bet viņu patur kādā klasē otru gadu, tamdēļ ka par jaunu, lai tiktu pārcelts uz nākamo klasi. Otru gadu tanī pašā klasē paliekot, Rainim atliek pāri daudz brīva laika.

Tanī gadā Rainis sāka nodarboties ar dzeju. Bet kam-

dēļ taisni ar dzeju un ne ar zinātņi? Tur ir savi iemesli. Lai saprastu to, kamdēļ Rainis piegriezās dzejai un lai saprastu arī viņa dzejas raksturu, kāds tam bijis sākumā, tad mums jāpaklausās vēl mazs nostāsts no viņa māsas un arī kāds vārds no viņa paša.

Viņa māsa Dora savās piezīmēs, starp citu, uzmet šādu raksturīgu glezniņu: „Rainis ir gadus 14 vecs ģimnazists, bet tas netur zem sava goda rotaļāties ar mazo māsiņu. Tās nav parastās bērnu rotaļas, kuŗām tas nododas, tā ir vesela jauna teiku valsts, kuŗā tas rotaļādamies ievēd mazo, izbrīnījušos māsiņu. Paslēpušies dārzā, zem nokārušiem liepu zariem, — mazais dzejnieks ar pelēku akmentiņu, smilšu, koku lapu un puķu ziedu palīdzību uzbur mazā skuķīša priekšā veco grieķu valsti ar viņas varenajām pilsētām un pilīm, viņas varoņiem un pusdieviem un viņu varenajiem kara gājieniem un kautiņiem. Sarkanās magoņu lapiņas pārvēršas par kara vadoņu greznajiem purpura mēteļiem vai lepni plivinās kā karogi no pilsētu torņiem. — Aizmirsta ir tiešamība ar viņas prōzaiskā m prasībām, velti māte sauc bērņus pusdienā — abi ir pilnīgi nogrimuši grieķu valsts slaveņajā pagātnē, kas vēl reiz norisinās viņu acu priekšā.”

Šī mazā glezniņa mums jau rāda dzejnieku ar dzīvu un gleznu bagātu, radošu fantaziju un, jādomā, ka ap to laiku Rainis sācis rakstīt arī savus pirmos dzejoļus. Bet tas vēl mums neizskaidro, kas darijis iespaidu uz viņa mākslinieciskā instinkta modināšanu un veidošanu? Uz šo jautājumu Rainis pats reiz deva šādu paskaidrojumu:

„Pirmie literātūras iespaidi” — viņš saka „man nāca no mūsu tautas dziesmām, kuŗas mana māte pati ļoti daudz un labprāt minēja; vēl ģimnazists būdams uzrakstīju vairāk simtu viņas teiktu tautas dziesmu. Tāpat ļeišu tautas dziesmas un baltkrievu (gudu) sērās tautas meldijas, kuŗās es klausījos jau no 5. bērņības gada vismaz līdz piecpadsmitajam. Leitis, vecais Marculus, ir varbūt mana dziļākā bērņības atmiņa, — kā viņš cauru dienu mala miltus rokas dzirnās un cauru dienu dziedāja nebeidzamu vienmuļu malēja dziesmu, tādu pat kā dzirņu akmens. Pa nakti atkal dzirdēju vecā naktssarga, guda Nedzvecka, meldijas, kas bij līdzīgas rudens vējam. Pa svētdienām divi latgaliešu puīši dziedāja visu dienu garu dziesmu par grāfu Plāteri un viņa bēdīgo likteni, ka viņš jauns būdams miris pie karātāvām sava brāļa dumpinieka vietā, kuŗš nupat bijis apņēmis līgaviņu; tās viņam iežēlojies. Atminu vēl tagad meldiju un dažus pantus no šīs dziesmas, kuŗa bija tik skaista un žēlīga, ka klausoties vienmēr raudāju; varu izdziedāt arī vēl tagad jaunā žīdu rekrūša dziesmu žargonā par kara klausības veidiem un par to pašu nabaga Plāteri. Žīdu puisim, krāsotā-

jam, vajadzēja to pašu rudeni iet pie lōžēm un atstāt līgavu, un viņš varēja gan iejusties Plāteņa sirdī. Un kad man tagad uz mācās sēras skaņas, tās būs tik atskaņas no Marčuļa dzirnām. — Jūs redzat še arī, ka internacionālitate — lai arī kāda — jau tik agri darijusi uz mani iespaidu; bez jau minētām tautām pastāvīgā satiksmē bijām arī ar krieviem, pareizticīgiem un vecticībniekiem, poļu muižniekiem, vācu birģeļiem, un mājās runājām kādās astoņās valodās un izloksnēs, savā starpā pa laikam visās astoņās uz reizi.“ —

„Pēc šiem pirmiem nerakstītas literatūras iespaidiem nāca rakstītā literatūra, kuŗa gandrīz visa bij vācu valodā; latviski nemācījās nevienas ābeces, ne pātaru, ne svētas dziesmas, ne tēva reizes un vēlāk jau nebija tām laika. Man bij tik viena latviešu grāmata: pasakas no Valdemāra, un no tās es atminos tikai vienu pantīpu:

„Tas jēriņš pie mātes atskrēja — mē!
Un māte tam pretī iebrēcās: bē!“

Tas ir viss mans jaunības iespaids no latviešu literatūras.*) — (Tas tā līdz aiziešanai uz Rīgu. A. B.)

Skolas gados uz mani darija vislielāko iespaidu Švābes grieķu varoņteikas, 1001 nakts pasakas, tad vēsture un ģeografija un dabaszinātniskas ekskursijas pēc puķēm un kukaiņiem. Šīs ekskursijas man patika jo vairāk tādēļ, ka mācīja mani sistēmātiski novērot dabu, ko es biju darījis bez sistēmas jau vienmēr, jo es biju visu bērniņu gandrīz viens vien.

No sacītā redzams, ka tautas dziesmas, tautas māksla bij pirmās Raiņa aistētiskās gaumes modinātājas un veidotājas. Bet tad nu nāca ģimnazijas gadi ar saviem iespaidiem.

„Ģimnazijas laikos,“ — saka Rainis, — „es lasīju ļoti daudz un labā kārtībā, ko jau biju iesācis agrāk, atrazdamus muižas bēniņos pulka vācu grāmatu un laikrakstu no 18. gadu simteņa. Visstiprākie iespaidi man bij no sengrieķiem: Homēra, Aischila, Sofokla, Hērodota, Plutarcha un lirikiem; no romiešiem man patika Cēzars, Līvijs, Ovidijs, Katullis, Juvenāls, Horācs nē. Grieķu iespaids palika visdziļākais arī pēc, kad nāca visa masa jaunlaiku rakstnieku: Gēte, Šekspīrs, Sillers, Lesings, Bairons, Šellijs, Puškīns, Ļermontovs, Heine, franču klasiskie traģiķi; vārdu virkni negribu turpināt, jo visu vācu un krievu klasisko literatūru toreiz izstaigāju viscauri, arī vecās Nibelungas un Eddas, Luziādes — un tā tālāk — tas bij kā liels izsalkums, kas neapmierinājās arī vēl ar

*) Dzejnieks laikam te domājis Valdemāra grāmatu „300 stāsti“, bet tāds pants tur nav atrodams. Tā tad viņš būs lasījis kādu citu latviešu grāmatu. Dzejoli ar šādu refrēnu esmu sastapis kādā „Latviešu Avižu“ gada gājumā. A. B.

dailliterātūru, bet augstskolas gados un pēc tam ķēra arī pēc visādām zinātnēm: sevišķi filoloģijas, vēstures, sabiedriskās un filozofiskās daļas no dabas zinātnēm.”

Te jāatzīmē mazs gabaliņš arī no Aspazijas man sniegtajām piezīmēm par Raini, zīmējoties uz pārrunājamo laikmetu. „Kāds jau Rainis pēc savas dabas” — viņa saka — „tāds arī bijis viņa senatnes milamais varonis: Sōkrats. Bez tā viņš milējis Aleksandru Lielo, kas beidzot gribējis tumšas zemes uzmeklēt, kur vēl neviena cilvēka kāja nav bijusi, ne gaisma spīdējusi. Tikai ar to Rainis nav mierā, ka Aleksandrs gordisko mezglu pārcirtis; viņš viņa vietā to labāk būtu atraisījis. No senākiem dzejniekiem Rainis mīl visvairāk Aischilu.”

Rainis gandrīz pa visu ģimnazijas laiku bijis pansijā pie „Baltijas Vēstneša” redaktora Bernharda Dīriķa, kuŗu viņš atceroties dēvēja par ļoti godājamu vīru. Bet te vēl jā-saka kādi vārdi par to garīgo un sabiedrisko apkārtni, kuŗā pavadīja savu ģimnazijas laiku nākamais dzejnieks, vai pareizāki — toreizējais jaunais dzejnieks, jo viņš jau tanī laikā nevien dzejoja, bet radīja pat paliekamus mākslas darbus.

Pa vaļas brīžiem Rainis vai nu viens pats vai kopā ar saviem draugiem apceļo Rīgas apkārtni, uzmeklējams ģeo-grafiski un vēsturiski ievērojamākās vietas, piem., Doles salu, Koknesi, Pērsi, Staburagu.

Garāku kāju ceļojumu Rainis izdara uz Vietalvu un no turienes caur Piebalgu uz Cēsīm. Vietalvā apciemo Juri Kalniņu, kas pazīstams ar savu uzstāšanos pret Vietalvas mācītāju Dēbneru, lai dabūtu to no turienes prom — zemnieku rūgšanas laikos. Sakarā ar Kalniņa lietu izcēlās gaŗas polemikas vācu presē ap 1880. gadu. Kalniņš tika atlaists no vietas un bija spiests palikt par avižnieku „Balss” redakcijā.

Vietalvā Rainis apmeklēja arī Andreju Jankavu, rakstvedī, liberālu vīru, kas pieder pie Juŗa Kalniņa partijas.

Vietalva toreiz bijusi viens no attīstītākiem un progresīvākiem apgabaliem, tāpat kā pirms tam Piebalga. Pēc dzejnieka domām, varbūt uz viņu darījis iespaidu pazīstamais Beŗņu dumpis, jo Beŗri turpat tuvumā.

Ceļojuma nolūks galvenā kārtā bijis iepazīties ar Latvijas dzīvi. Šinī ceļojumā piedalījies arī M. Celmiņš, kā dzīves vieta atradās Lubānā. Pie Dīriķa pansijā dzīvojis arī kāds Ķerķis — vietalvietis vai odzenietis.

Jāpiezīmē, ka Vietalvas garīgais modrīgums parādījās arī vēlāk, pēc gadu desmitiem: 1904. un 1905. gados. Petīciju laikā no turienes iet uz Pēterpili viena no pirmajām, varbūt pat pirmā petīcija, un no turienes nāk arī redzami 1905. gada darbinieki, piem., vecais Kroders un Malta.

Ģimnazijā esot, turpinās Raiņa dzejnieka mēģinājumi, kas bij sākušies Grīvā. Viņš raksta gan oriģinālus, gan arī tulko dažādu dzejnieku dzejoļus un arī drāmu.

Par savu literārisko nodarbošanos Rainis autobiografiskajās piezīmēs raksta: „1881.—1884. Jaunības dzejoli latviešu valodā, sacerēti ģimnazijā un mājās (Jasmuižā) pirms iestāšanās Pēterpils augstskolā; uzglabājušies vēl kādi 30. Tāpat vēl atrodas pa lapiņai dažādu prōzas piezīmju, pa lielākai daļai vēsturiska un literāriska satura. Šinī laikā gan būs rakstīts arī pirmais drāmatiskais mēģinājums: „Imants“, no kuŗa vēl ilgi uzglabājās rokraksts, tā ka Aspazija to vēl redzēja. Tagad rokraksts ir pazudis.“

Daži no šiem dzejoļiem šur tur iespiesti, un tie dod vajadzīgo liecību par Raiņa toreizējiem dzejnieka paņēmieniem un spējām. Pēc Aspazijas norādījuma, daži no šiem dzejoļiem iespiesti „Mājas Viesā Mēnešraksta“ pirmajos gada gājumos: „Rudens“, „Sarkanās lūpiņas“ (1897.), „Teika“ (1896.), daži arī „Tālās noskaņās“, piem., „Karaļmeita“ (I. puse), tāpat arī kāds motto-dzejolis: „Smadzenes saēstas sūrstošu šaubu“ — viņas „Sarkanās puķēs“. Bez „Karaļmeitas“ dzejnieks pats „Tālajās noskaņās“ atzīmējis kā ģimnazijas dzejoļus: „Graudī akmeņstarpā“ un „Zemnieks“.

Šie dzejoļi parādījušies atklātībā apmēram divdesmit gadu pēc tam, kad tie uzrakstīti. Sabiedrībā valda ieskaits, ka Rainis sācis dzejot tikai vēlākos gados: pēc tam, kad viņš bij spiests pārtraukt savu žurnālista darbību un dzīvot trimdā. Bet izrādās, ka tāds ieskaits maldīgs. Bet ja nu Raiņa skolnieka dzejoļi tiek ieskatīti par viņa vēlākā laikmeta dzejoļiem, tad tā ir liecība, ka viņi tiklab aistētiskā, kā idejiskā ziņā izpilda augstus prasījumus. Vēl vairāk: daži no tiem paceļas pāri visai mūsu lirikai un tiek ieskatīts kā viena no viņas visvērtīgākām mantām: „Karaļmeita“. Nevienan nevar nākt ne prātā, ka šī dzejoļa autors ir 15 vai 16 gadus vecs zēns. — Formas un izteiksmes ziņā ievērojams pie šiem dzejoļiem tas, ka viņi visi bez atskaņām un vai nu rakstīti tautas dziesmu formā vai tādā, kas viņai ļoti tuva. Var redzēt: dzejnieks atradies tautas mākslas iespaidā, bet tomēr bijis tik patstāvīgs, ka ielicis savos dzejoļos saturu, kas liek pat aizmirst, ka dažam no viņiem tautas dziesmu forma. Visos minētajos dzejoļos parādās dziļi tās iezīmes, kādas vēlāk pie Raiņa atradušas plašu un spēcīgu izteiksmi: gleznu bagātā fantazija, valodas un domu bagātība, iekšējs spēks, rūpes par tautas likteni, cerība uz saulainu nākotni:

„Jaunās gaismas audi,
Līdzī saules segai
Silti apņems visus sāpju bērnu!“

Daļa Raiņa ģimnazijas dzejoļu bez pārgrozījumiem nākuši klajā pēc dzejnieka nāves „Rīta dziesmās“ („Dzīve un darbi“ XI), „Dvēseles dziesmās“ un Raiņa rakstu tautas izdevuma I. sējumā.

Par saviem tulkojumiem šinī laikā Rainis sniedz šādas ziņas: „Uz klasisko rakstnieku tulkošanu metriskā un poētiskā formā mana dzejnieciskā darbība vērsusies jau ļoti agri. Jau ģimnazijas laikā — mēģinājumi tulkot no latīņu, grieķu, vācu, krievu, franču valodām. Sevišķi man iemīļoti rakstnieki: Homērs, Sapfoja, Anakreonts (ne anakreontiķi), Kattulls, Ovidijs, Marciāls (ne Horācs), tad Gēte, Puškins; tulkojumi ir vēl tik mēģinājumi; no kuriem daži tomēr uzņemti vēlāk darbos.“ (Autobiogr. piezīmes).

No tulkotiem dzejoļiem, kas vēlākos laikos nākuši klajā, daži pat tikai 1921. gadā krājumā „Nemierīga sirds“, atzīmējami šādi: leišu „Ubagu dziesma“, skaidu dziesma „Rīta dziesma karā“, Gētes „Cilvēku jūtas“, Heines „Bēdu leja“.

Te jau pa daļai redzam tos autorus, pie kuriem veldzējis savas dzejas slāpes jaunais dzejnieks. Tie ir leišu un ziemeļnieku folklorā un vācu labākie liriķi. Jāpiezīmē, ka mūsu un cittautu folklorā darījušas iespaidu arī uz Raiņa ritma un formas izjūtu. Tā kādā sarunā Rainis reiz izteicās, ka pie viņa dzejas formas izveidošanās savs iespaids leišu un baltkrievu tautas dziesmām, kas atšķiras no latvju tautas dziesmām ar lielāku formas dažādību.

Ģimnazijas laikā Rainis sāk nodarboties arī ar drāmu: tulko Puškina „Mocartu un Saljēriju“, „Skopo bruņinieku“, Rasīna „Esteru“, Kornēļa „Sidu“, gabalus no Gētes „Fausta“; raksta patstāvīgu lugu „Vanems Imanta“. Kur cēlopi šādai interesei par drāmu? Te sava loma iespaidam, bet vairāk, jādūmā, dzejnieka dabai un iedzīmtam drāmatīķa talantam. Pēc paša dzejnieka nostāsta bērībā teātra mākslā viņš dabūjis noskatīties maz.

Pirmā izrāde, ko Rainis dabū redzēt, ir Ad. Alunāna jaunrības luga ar dziedāšanu divos cēlienos „Icīgs Mozes“. Izrādi viņš dabū noskatīties pieci gadi vecs Randenes apkārtnē, kādā muižā. Mazo zēnu interesē galvenā kārtā suflieris, kas viņam lugā liekas galvenais kustinātājs spēks. Bet šis suflieris arī ir ļoti primitīvs, viņš sēd zem apsegta galda un strādā savu darbu.

Kādu citu izrādi Rainis dabū noskatīties, bērns būdams, Daugavpilī, krievu teātrī, kur izrādīta kāda pose.

Pirmo nopietno lugu un izrādi Rainis dabū redzēt ģimnazista gados Rīgā: vācu teātrī Šillera „Mariju Stuart“, un luga paliek atmiņā. Šīs lugas iespaids, pēc dzejnieka domām, varētu būt tas, kas viņu pamudinājis ķerties pie drāmas.

Kā aktieris gan Rainis nekad nav uzstājies — ne skolnieka gados, ne arī vēlāk.

Par jaunā dzejnieka drāmatika spējām nodod liecību Aspazija, kas savā laikā lasījusi viņa nepabeigto lugu „Vanems Imanta“. Luga, pēc viņas domām, „savā drāmatiskā uzbūvē ir tik stipra un oriģināla, ka tur nekas nav grozāms, un tikai jāizstrādā vien.“ Pa trimdas laiku pārvērtībām šī luga nozudusi; atlikušās tikai dažas piezīmes.

No visa tā redzams, ka Rainis jau agrāk parādījis savas lielās dzejnieka dāvanas un agri jau sācis nodoties dzejai, īpaši tiem dzejas veidiem, kuriem viņš palicis uzticīgs visu mūžu: lirikai un drāmai. Un zīmīgi, ka tautiskā strāva, kas toreiz bij tik spēcīga un skaļa latviešu dzīvē, Raini nav ierāvusi savā plūdumā. Pat dzīvojot taishi pie tautiska laikraksta redaktora, viņš nepakļuva zem šīs strāvas iespaيدا. Vai, varbūt, tautas dziesmu forma, kādā Rainis rakstīja savus pirmos dzejoļus, būtu šīs strāvas iespaids? Nē. Tas ir viņa mātes iespaids. No tautiskās strāvas Rainis būtu piesavinājies tikai tautas dziesmu ārējo formu vien un ne tautas dziesmu aistētiku, kā to pie viņa dzejas redzam. Vai, varbūt, temati kā: Vanems Imanta un citi, ko Rainis toreiz ņēma no Latvijas vēstures un tautas gara mantām, būtu tautiskās strāvas iespaids? Domājams nē, jo mūsu senatni Rainis bij mācījies pazīt jau agrāk, lasīdams vācu grāmatas no 18. gadu simteņa, kuŗas viņš bij atradis muižas bēniņos Tomēr — būtu nepareizi sacīt, ka tautiskā strāva uz Raini nav darijusi gluži nekāda iespaيدا. Viņš pats saka: „Darija gan iespaيدا, bet negatīvu.“ Apkārtnes iespaids uz cilvēku taču ir nenoliedzams — un kamdēļ lai viņu noliegtu šinī gadījumā?*) Trīs gadi, ko Rainis pavadīja Rīgā tautiskās atmodas laikmetā, tā tad būs darijuši savu iespaيدا uz viņa jūtīgo, uzņēmīgo, atsauksmīgo dvēseli, bet viņa kritiski domājošais prāts nepadevās tik viegli šiem iespaيدiem, pārbaudīja tos un izveidoja viņus citādus nekā toreiz bij parasts. Lai tikai palasām vienu vienīgu viņa dzejoli, kas rakstīts minētajā laikmetā (ap 1880. gadu):

*) Rainis pats atzīst, ka viņš uzrakstījis labi daudz mātes teiktu tautas dziesmu. Un ne mātes teiktās vien. Tās, dažas, kas nākušas no citiem avotiem, atrodam Jelg. Latv. Biedr. Rakstniec. Nodaras Rakstu krājumā II. (1893. g.). Tur divi cikli. Pirmais uzrakstīts Višķu pagastā, Tūku ciema izloksnē. Teicēja: Sprinģene, 60 gadu veca. Otrais — Jasmuižas pagasta izloksnē. Teicēja: Žurilīnere, 50 gadu veca. Tas taņī laikā, kad pār mūsu dzimteni gāja tautas dziesmu uzrakstīšanas un krāšanas vilnis. Redzams, viņš aizpēmis arī Raini. (Abi minētie pagasti atrodas Daugavpils apriņķī, Latgalē.)

Sarkanās lūpiņas.

Meitenes lūpiņas,	Ap viņām lūpiņām,
Sarkanās lūpiņas	Sarkanām lūpiņām
Sapīnī redzēju	Dīvaina burvība
Pretī man mirdzot.	Lidoja vistim. —

Sarkanās lūpiņas	Uz viņām lūpiņām
Visa zemes laimība	Prāti un dvēsele,
Rādījās brīnišķi	Katra dzīslīņa
Salieta iekšā.	Rautin rāvās.

Sarkanās lūpiņas —
Kas viņas iegūtu,
Tam būtu mūžīgi,
Mūžīgi diezgan!

(M. V. Mēnešr. 1897.)

Šis dzejolis audzis tanī apkārtnē, kuŗā toreiz auga Rainis. Tautas dziesmām radniecīga forma. Taču no pakal darinājuma tautas dziesmām ne vēsts. Nav arī izmanāmas pūles dziedāt tautas dziesmu garā vai toreiz valdošās naiivās romantikas virzienā. Dzejolī ir romantika, bet ne tāda, kas saista ar zināmu laikmetu. Šī romantika ir saistīta ar pašu cilvēku un jūtām, kādas pārdzīvo katrs cilvēks. Izteikdams šīs jūtas, dzejnieks jau parāda savu īpatnību: isos vārdos viņš prot ielikt daudz satura un spēka. „Sarkanās lūpiņas Visa zemes laimība Rādījās brīnišķi Salieta iekšā” — tas jau ir ļoti koncentrēts un satura bagāts pants. Tad mākslinieciskais spēks: „Uz viņām lūpiņām Prāti un dvēsele, Katra dzīslīņa Rautin rāvās.” — Tādu koncentrētu dzeju toreizējā valdošajā lirikā nesastop. Te redzama jau Raiņa mākslinieciskā patstāvība. No sava laika viņš ir atkarīgs, bet nav sava laika vergs. Viņš ir vēl jauns, bet viņam jau ir sava individuālitate — savs es. Viņš nesakūst ar īstenību vienu laidu, bet nostājas kritiski viņai pretī. Viņš vēl neapzinās skaidri savu spēku, bet neapzinīgi to jūt. Un savu dzeju viņš nerada atklātībai, bet sev, savai vientulībai. Viņš strādā jau ģimnazista gados kā īsts dzejnieks — kā mākslinieks. Cik augstu viņš stāvējis pāri tā saucamajam laika garam un visai tā laika mākslai — liecina viņa „Karaļmeita”.

Cik nopietni jau ģimnazijas laikā Raini aizņēmusi dzeja un literātūra, liecina viņa nodoms izdot cittautu dzejnieku tulkojumus sevišķā krājumā, tādā pat kārtā, kā to darijis Herders ar savu grāmatu „Stimmen der Völker”. Tam nolūkam jaunais dzejnieks satulko zināmu skaitu dzejoļu, kuŗi, diemžēl, tikai labi vēlāk varēja parādīties atklātībā,

pa daļai studiju laikā, pa daļai tikai visjaunākā laikā vai nemaz.

Rainis, kā redzams, ģimnazijas laikā dzīvo garīgi intensīvu dzīvi. Viņš ir nevien priekšzīmīgs skolnieks, kāds stāvoklis nav sasniedzams bez intensīva darba, bet arī liels lasītājs, kas izlasa vārda tiešā nozīmē — milzumu. Viņa gara pasaulē notiek nopietnas pārvērtības. Garā uzņemtais zinātniskais materiāls sāk veidoties sistēmā un — pārveidot arī viņa ieskatu. Sakarā ar to pārdzīvo krīzi viņa reliģiskās jūtas.

Kā jau minēts, mazs zēns būdams, viņš turējies pie reliģijas un viņas ētikas, pildījis visu, ko tā prasa un cik tas viņa bērna prātam aptverams: viņš vienmēr runā taisnību, pūlas izpildīt visu bauslību, skatās uz kristīgo ideālu kā sasniedzamu. Tādā noskaņā Rainis dzīvo līdz 15. gadam. Tad izceļas krīze. Zēns apm 15 gadu vecumā ņemas lasīt biblii, izlasa to cauri, pārdzīvodams dziļu reliģisku pārvērtību un paliekams galīgs ateists.

Par sevi saprotams, ka tik intensīva garīga dzīve atstāja iespaidu uz zēna veselību, kas viņam bijusi stipri vāja. Sabiedriskā dzīvē viņš nejaucas, tāpat saviesīgā nē. Vienīgais viņa izpriecas veids ir peldēšanās. Rainis — Daugavas bērns, kā viņš pats reiz izteicās. No mazotnes viņš ieradās peldēties Daugavā un to dara arī ģimnazijas laikā. Daugava viņam mīla draudzene bērnībā un paliek tāda visu mūžu.

Otrs sports, ko Rainis mīl, ir jāšana. Vecais Pliekšans bijis liels zirgu mīlētājs un turējis skaistus zirgus braukšanai. Rainim arī patīk skaisti zirgi, un viņš tēva zirgus labprāt izlieto jāšanai.

Rainis sabija ģimnazijā četri gadi un beidza to 1883. g. decembrā vidū, palicis 18 gadu vecs. Latīņu gala eksāmenā viņš uzraksta labāko rakstu darbu, bet mutiski dabū mazāku numuru. Turpretī viņa draugs, Daroškēvičs, kas gadā bijis vājāks, nolīcis eksāmenu ar uzslavu (cum laude), kas Raini zināmā mērā kaitinājis. Viņš tomēr ģimnaziju beidz ar pirmo numuru.

Šķiroties no šī Raiņa dzīves laikmeta, pametīsim vēl acis viņa garīgajā pasaulē, lai skaidrāk redzētu šī svarīgā laikmeta nozīmi dzejnieka attīstībā.

Skolas darbus viņš strādā kārtīgi un sekmīgi, bet bez sevišķas jūsmas. Tikai domraksti un referāti viņu dzīvāk interesē. Viņa domraksti parasti aizņem vai pilnu burtnīcu. Skolā bijis paradums klasē lasīt referātus. Rainis lasa par Ulrichu fon Hutenu. Referāts tik plašs, ka stundā nevar pabeigt.

Vairāk par skolas darbiem viņu interesē lasīšana: kad tikai atkrit kāds vaļas brīdis, viņš lasa klasiķus, modernos rakstniekus, tāpat zinātniekus — par vēsturi, etnografiju, folkloru, dabas zinātnēm, filozofiju. Šad tad viņš apmeklē koncertus, teātrus un diezgan kārtīgi Rīgas Latv. b-bas jaunatājumus vakarus.

Ģimnazijā pavadītais laiks ļoti svarīgs Raiņa dzīvē. Tas piegādājis materiālus pamatam, uz kā Rainis vēlāk cēla savu pasaules uzskata ēku. Visu laiku viņš noskaņots nacionāli, bet dabū iepazīties arī ar revolūcionārām idejām. No Bernharda Dīriķa grāmatu skapja viņš smēļ nacionālās idejas, no Andreja Dīriķa — revolūcionārās.

Ģimnazijas laikā Rainis raksta nevien dzejoļus, bet arī dienas grāmatu. Nezinādams sava talanta īsto vērtību, viņš pārdzīvo smagas iekšējas cīņas: būt par dzejnieku vai nebūt? Savas dvēseles cīņas Rainis uztic dienas grāmatai, ko raksta ar pārtraukumiem. Uz mājām rakstītās vēstulēs manāma atjauta, humors, ironija, vietām labi tēlojumi.

1880. g. Rīgā nodibinās latviešu skolnieku biedrība, kurās mērķis ir mācīties latviešu valodu, rakstīt apcerējumus, radināt biedrus pie derīgu grāmatu lasīšanas. Katram biedram jāizstrādā un jānolasa vismaz 2 rakstu darbi gadā. Rainis tur nolasijs rakstu par Gellertu un kādu apcerējumu par mākslu.

Iestājoties biedrībā, Rainis negrib to darīt gluži bez vecāku ziņas un vēlas zināt viņu domas. Viņš saņem no tiem šādu atbildi: „Kā nu Tu varēji domāt, ka mēs Tevim liegsim kādā kārtīgā biedrībā iestāt. Tas mums turpretim vēl prieku dara, ka Tevim uz ko krietnu un derīgu prāts nesas, un savu mātes valodu gruntīgi pazit mācīties ir jo krietns un labs mērķis“ (1. okt. 1880. g.). Šīs vienkāršās rindas rāda to garu, kāds valdīja Raiņa ģimenē un palīdz arī izprast dzejnieka nacionālo centienu līnijas pirm pamatus, sevišķi ja ņemam vērā, ka Raiņa tēvs bija Mātera latvisko kultūrālo centienu dedzīgs piekritējs.

Starp skolu un studijām

Pabeidzis ģimnaziju, Rainis tūliņ nedodas uz augstskolu, bet paliek mājā, jo mācības gada vidū universitātē nevarēja iestāties. Tā viņam atlika vairāk kā pusgads brīva laika: no 1883. g. dec. vidus līdz 1884. g. augustam. Šo laiku viņš pavada gluži brīvi pie vecākiem — savā otrā dzimtenē, par kādu dzejnieks ieskata Latgali.

Un tiešām, Rainim ir divas dzimtenes: Zemgale — viena, Latgale — otra. Apmēram līdz piecpadsmitajam gadam viņš dzīvojis jau minētajās vietās Zemgalē: Tadenavas, Randenes un Berķeneles muižās. Tad viņa vecāki pārcēlušies uz Latgali un pieņēmuši tur, Daugavpils apriņķī, divas muižas uz nomu: Vasiļovas muižu, kilometri pieci no Višķu dzelzceļa stacijas, un Jasmuižu, 10 kilom. no Rušonu stacijas, uz Pēterpils ceļa. Vasiļovas muiža atrodas šosejas malā, bet diezgan vienmuļīgā, skumīgā apgabalā, un arī pati izskatās diezgan bēdīga. Tāpat apkārtējie ļaudis: trūcīgi, maz kultūras skārti. Citāda ir Jasmuiža. Ļaudis gan te arī tādi pat, bet apkārtne kalnaina, starp pakalniem un mežu puduriem šur tur kāds ezers, pati muiža nelielas upes, Jašas, malā, ielejā, skaista parka apēnota, ar simtgadu lieliem kokiem, gražām, dzirnavu upīti un plašu augļu koku dārzu. Parks un dārzs it kā aicināt aicina sapņot, domāt, dzejot. Jasmuižā Rainis dzīvojis diezgan ilgi: ap astoņi vai desmit gadu. Tur cēlušās viņa jaunības dejas, „Borisa Godunova” tulkojums, „Vanems Imanta” (drāma) u. c.

Rainis ļoti mil Latgali un viņas vienkāršos, sirsniņos ļaudis. Šai zemei pieder daļa no viņa bērnu dienām un daļa no viņa jaunības gadiem. Vēl vairāk: viņai pieder tas nopelns, ka viņa devusi pašam dzejniekam un latviešu tautai virkni ievērojamu mākslas darbu. Dzejoļu krājumā „Tie, kas neaizmirst” atrodam dzejoli: „Munu jaunu diņu zeme”, kas ziedots šai Raina otrai dzimtenei un pieder pie viņa labākiem darbiem. Grāmatīņas dziļi sajustajā priekšvārdā dzejnieks par šo savu jaunu diņu zemi izsakās sekoši: „Šķirstot šīs lapas varbūt brīnīsies par latgāliešu vārdu, jo mūsu valodnieki jau nosprieduši, ka tam nebūs būt. Bet mēs vismaz varam latgāliešiem atstāt saukties, kā viņi paši grib, un neuzspiest viņiem savu aizbildniecību, kad nespējam sniegt

Vasiļoovas muiža Latgalē, Raiņa dzīves vieta ap 14.—15. g.

Uzņ. J. Sermons.

palīdzību. — Svešumā un tālumā visa jaunība nāk biežāk un paliek ilgāk atmiņā; vienu no skaistākām atmiņām: mīlo, krāšņo Latgali, viņas sirsnīgos ļaudis un maigo valodu griebeju minēt kaut jēl dzejoliša bālā atgaismā. Lielais darbs atņem visu manu laiku, bet šo spožumu nedzēš; lielajā darbā jau arī Latgale modusies, un tas darbs atzīst katrai tautai un viņas daļai kultūralu patstāvību. Izlokšnei tiesība pastāvēt blakus rakstu valodai; viņa to kuplinās. Man bez viņas nebūtu bijis iespējams paveikt klasiķu tulkojumus, kuņģi ir tikai maza atmaksa par jaukām bērnu dienām. Vēl citu darbu man dāvāja Latgale toreiz, sen atpakaļ, tikai tam vēl nav laiks. Bet tu, mana jaunības zeme, tev ir laiks, — audzi brīvi, tad tu augsi kopā ar mums.”

Tā dziļi sajostos vārdos dzejnieks 1911. g. atsaucās par savu otro dzimteni, kuņa nav tikai viņa jaunu dienu zeme vien, bet arī viņa jaunu sapņu, jaunu skumju, jaunu rūpju un jaunu cerību zeme. Viņš neprasa, vai tā ir bagāta — viņam tā arī savā vienkāršībā un nabadzībā ir mīla, tā saista viņa sirdi pie sevis ar neskaitāmiem pavedieniem.

Munu jaunu sapņu zeme,
Kur ir vēl tik skaisti sapņiut?
Syltô saulē, agrūs zīdūs
Klusums staigo lejdz ar smõrdu, —
Klusums staigo lejdz ar smõrdu, —
Wydû wad aiz rûkõm wõrgu.

Jasmuižas dzīvotajam ēka un parks.

J. Sermoga uzp.

Muna jauno wõrga zeme,
Woj tu wel tik skaista esi?
Wiglõ myglá, maigá lejá
Aizmygusi pryncesejte —
Kod taws mūdynotojs atnòks?

Munu jaunu ryupju zeme,
Guļ wel atmatòs tew lauki?
Meži wel, kur wylkim skraidit,
Azari un staigi pùri? —
Azari un staigi pùri
Saulēi wèrtis motus pynùt.

Munu jaunù dùmu zeme,
Guļ wel zemniks šaurá ežá,
Kõjas koras kaimēdālá?
Kù tu guli? atsamùsti! —
Kù tu guli? atsamùsti,
Munu jaunu dinu zeme!

(„Tie, kas neaizmirst“.)

Šis atpūtas laiks nu bij ļoti izdevīgs Raiņa mākslinieciskā talanta attīstībai. Pa astoņiem skolas gadiem viņš bij garā izstaigājis visu kultūras pasauli, sākot ar antiko un beidzot ar moderno, kavēdamies pie zinātnes un mākslas piemekļiem. Bērības gadi patlaban beidzās, sākās jaunība ar saviem sapņiem un ideāliem. Saimniecībā Rainis nebij necik nodarbināts, viņam šad tad nācās palūkoties muižas ļaužu gaitās, un tas tik varēja nākt par labu jaunajam talantam, jo te viņš dabūja redzēt kontrastu starp to kultūras pasauli, kurā viņš bij ieskatījies, un to, kurā dzīvoja tauta. Dabas iespaidi, kultūras iespaidi, tautas dzīve un tradīcijas, paša tieksmes un sapņi — viss tas nu sāka nodarbināt jaunekļa jūtīgo dvēseli, dzīvo fantaziju, radošo garu. Mākslinieciskai pārdomai un radīšanai vajag brīva laika, un tāda nu Rainim te bija daudz. Bez tam skaistais parks un dārzs it kā aicināt aicināja sapņot, domāt, dzejot. Un dzejnieks pats, atceroties tos laikus, reiz izteicās, ka viņš tad daudz dzejojis, tikai dzejoļi, vesels krājums, glabājoties vēl neizdoti. Šie dzejoļi ietilpst krājumā „Rīta dziesmas“, kas nāca klajā pēc dzejnieka nāves viņa kopoto rakstu 11. sējumā un arī viņa rakstu tautas izdevuma 1. sējumā („Raiņa raksti“ I., 1952.). Šie dzejoļi liecina par Raiņa tā laika jūtu un domu pasauli, tāpat arī par viņa toreizējiem mākslinieciskiem sasniegumiem.

Šai laikā Rainis turpina savu dienas grāmatu. No tās dabūjam zināt, kādas problēmas viņu nodarbinājušas. Dabūjam arī zināt viņa visintīmāko dzīvi: jūtas, domas, no-

domus, iekšējas cīņas. Tā 1884. gadā, martā, viņš raksta: „Tad es jau vakar domāju un šorīt nospriedu kādu vēsturisku rakstieņu gatavot: vai zinisku, vai politisku (pēc Pa godina idejām), vai humoristīgu, vai Puškina „Borisu Godunovu“ tulkot, vai pēc viņa un Šekspīra piemēra skatus iz latvju vēstures rakstīt. Apņēmos arī dzejot, kad uznāk prāts, nepiespiests.

Un savu dzīves gājumu izfantazēju tā: tiesnesis, zemkopis, latviešu, īpaši inflantu labdaris, leišu draugs, rakstīt rakstus par sadzīves labošanu, ja ies, Pēterpilī avīzi izdot un arī dzejot.

Šorīt vēl varbūt kādus mājas niekus domāju, un tas viss. Uzcēlos, apgērbos ... paskatījos spogulī, šodien jautrs, druscīņ ģeniāls.

Lai me esot dvēseles miers, bet ko lai es daru nedzīvojis, tad ir miers nav laime. Darbs tik dod mieru un laimi.

Kas ir nejdzīgs, ļauns, par ko viņš ir, ja to nelieto? Bet varbūt ir tik labs un mazāk labs, kā silts un mazāk silts. Kā te nav robežas, tā ir tur. Jo mazāk kas ļaunu lieto, jo tas labāks.

31. martā 84. Papiņš linus izdeva un šur tur strādāja, es gulēju un lasīju. Iepriekš fantazēju par savu niecību un par nākamību, par savu darba lauku. Lasīju Batteux*) spriedelēju, kuŗa mācība pareiza — dzeja par pasaules lielumu, ko ļaudis tūkstošus gadus meklējuši, sākumu un iemeslu un neraduši. — Šonedēju ncesmu nekā dzejojis, nīv jauna materiāla, un pie vecā ķerties nav diezgan spēka. Pēcāk lasīju „Līru“, viņš mani iekustināja līdz asarām, es manīju, ka raudu tādām pat jūtām, kā par savām skumjām.

Iegribējās pašam drāmas taisīt. Raksturs — atkritis tautiet's, bez goda, bez tautas, viltīga filozofija, pluts un ļauns. —

2. apr. 84. Šodien biju atkal pilnā izmišanā. Lasīju „Vallenšteinu“, Ludviķi XIII., Haugevitcu.***) Ilgi uz gultas gulēju un briesmīgi mocījos domājot, kā isti ar mani stāv un kā būs uz priekšu. Nu tā puslīdz patumšu galu tveŗu. Vajaga savus spēkus vispirms izmēģināt, vingrināt pie sevis paša, pārvarēt kūkošanu, būt vienmēr jautram, gatavoties uz nākamību, mācīties. Bet kā to darīt, vēl nejaudu.

Cēlam un pilnīgam, taisnam man gribas tikt, bet nez, cik tāli spēki līdzēs.“

Pēc visas šādas svārstīšanās, meklēšanas un prātošanas

*) Charles Batteux (1715 — 70) iespaidīgs franču mākslas filozofijas nodibinātājs. A. B.

**) Domājams, Prūsijas valstsvīrs Haugvītes, pazīstams kā neveiksmīgs valsts vadītājs XIX. g. s. sākumā. A. B.

Rainis ķeras pie nopietna darba: pārtulko „Borisu Godunovu” un turpina oriģināldrāmu „Vanems Imanta”.

Ka Rainis toreiz nodarbojies ar dzeju, tas vairs nav bijis gluži viņa noslēpums. Tā, kad 1911. gada rudenī es apmeklēju Jasmuižu, viņas īpašnieks, Kuzņecovs, vīrs gadu piecdesmit, no kā Raiņa tēvs muižu nomājis, zināja stāstīt, kā Rainis, students būdams, tulkojis „Borisu Godunovu” un interesējās, kas ar šo darbu gan noticis, vai viņš parādījis atklātībā. Par Raini Kuzņecovs atsaucās visai simpātiski, tāpat arī par pārējiem viņa piederīgiem, izņemot tēvu, ko viņš raksturoja kā stipri pašmīlīgu cilvēku, ārkārtīgi stingru un kā tādu, kam rūpējies vienīgi materiālais labums. Kuzņecovs bij patikami pārsteigts, kad dabūja dzirdēt, ka Rainis tagad slavens dzejnieks, bet brīnījās par to, ka vecā, bagātā Plieķšana dēls nemaz nav bagāts. Pēc viņa domām, bērniem vajadzējis mantot no tēva daudz tūkstošu naudas, jo viņš ticis turēts par ļoti bagātu cilvēku.

Bet nu vēl kāds vārds par Raiņa otro dzimteni. Viņā cēlies un viņai pieder arī Raiņa pseudonims. Tam šāda maža vēsture: „Mans pseudonims” — teica reiz (1912. g.) Rainis — „man ir sen atrasts, gadus 25 atpakaļ. Man ļoti patika senlatviešu vārdi; latgāliešos, kur es dzīvoju jaunībā, es daudz tādu dzirdēju, no visiem man visvairāk iepatikās šis, kuŗu es lasīju vienā Latgales pagastā uz ceļa stabiņa, ar kādiem mēdz apzīmēt zemnieku taisāmos lielceļa gabalus. Tā tad, redzat, mans vārds no lielceļa uzlasīts pašā neaizskārtā kā Latvijā, un kas viņu nes, tam arī pa lielceļiem jāstaigā. Es to vārdu pieņēmu, kad man bij jāparaksta pirmās drukātās rindiņas, un tā viņš man palicis.”

Tā Rainis zināmā mērā šai laika sprīdī tiek skaidrībā par mocošām problēmām, tiek skaidrībā ar sevi, novelk dažas līnijas saviem nākotnes uzdevumiem un — galvenais — atrod līdzekli, kā cīnīties ar savu svārstīgo gribu, ar savu pasivitāti: tāds līdzeklis ir — darbs. Šis atradums ir ļoti svarīgs dzejnieka tālākā attīstībā un dzīvē. Šis iekšējo cīņu laiks dzejnieka dzīvē ir bijis ļoti grūts, jo viņš to savās 1925. g. rakstītās autobiogrāfiskās piezīmēs nosauc par traģisku laikmetu.

Studiju laiks

1884. gada augustā Rainis devās uz Pēterpili studēt. Bet ko? Valodniecību? Nē, viņš iestājās juridiskajā fakultātē. Kamdēļ Rainis izvēlējās taisni jurisprudenci. Ārsta un mācītāja amatī un karjēra viņam bijuši pretīgi.

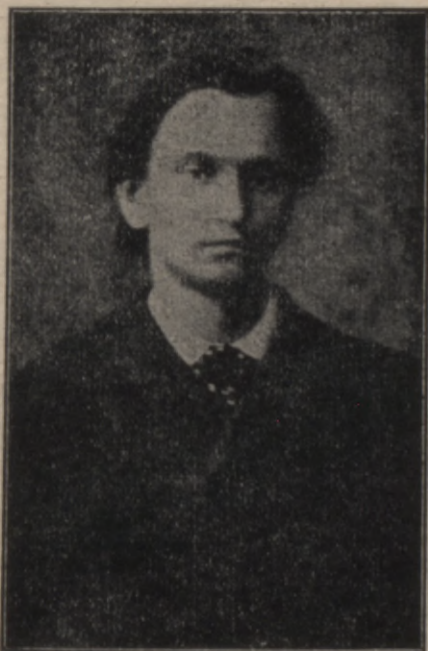
Jurisprudence interesē Raini kā plaša sabiedriska zinātne, kas aptver tos jautājumus, par kuriem — kā pats dzejnieks kādā sarunā izteicās — visvairāk nācās domāt tanī laikā, kas taču bij reformu laikmets, jo vecā Baltijas provinču satversme grozījās un tika pielīdzināta Krievijai. „Visa mūsu zemes pārbūve” — saka dzejnieks — „stāv sakarā ar tiesību jautājumiem. Un te jurists varēja vairāk ko darīt nekā filologs vai teologs. Te varēja būt dzīvē iekšā, pašu dzīvi taisīt, grozīt, veidot.”

Pēterpili par savu studiju vietu, kā Rainis pats reiz izteicās, viņš izvēlējies tamdēļ, ka viņam nepatikusi Tērbatas filistrozā un pseudoaristokrātiskā latviešu studentu korporāciju dzīve. Par pseudoaristokrātisku Rainis ieskatījies šo dzīvi tamdēļ, ka saimniekdēli, kas tur studēja, izlikušie viņam, muižtura dēlam, par puskoka lēcējiem. Viņš skatījies uz saimnieku dēliem ar zināmu irōniju tamdēļ, ka tie dzīvojuši ne pēc sava stāvokļa, pāri saviem līdzekļiem. Viņiem nebijis tā satura, tās kultūras, par kādiem viņi izlikušie savā korporāciju dzīvē. Rainim bijis pretīgs viss, kas ārīšķīgs, kā visur, tā arī studentu dzīvē. Bez tam viņu atbaidījusi Tērbatas mazpilsētniecība pretī lielpilsētai Pēterpilij. Tad — ir vēl viens iemesls, kādēļ viņš devās uz Pēterpili: 1884. gadā tur krievu studentu aprindās bij vēl diezgan spēcīga radikālā strāva, ar ko Rainis vēlējās nākt tuvākā sakarā. Kas zīmējas uz garīgo atmosfēru, kāda valdīja starp toreizējiem latviešu studentiem Pēterpilī, tad tā bijusi radikāli-tautiska. Ar dzīvu interesi studenti sekojuši visam, kas notiek Pēterpilī un pie mums. Gaidāmā Manaseīna revīzija, tuvošanās krieviem, gaidāmās reformas (tiesas, policijas, skolas) zemniekiem, tiesības latviešu valodai — viss tas darija iespaidu uz toreizējo Pēterpils latviešu studentu dzīvi. Tādēļ arī nodarbošanās ar valodu, folkloru, juridiku, ekonomiju. Ar nardoļoļciem tomēr viņam iznācis mazāk tikties nekā sākumā cerējis. Kavēklis: 1) praktiskās radikāli tautiskās cerības un

2) viņa speciālā aizraušanās filoloģijas, vēstures, literatūras un dabas zinātņu laukos.

Zināms kontakts tomēr bijis: krievu un mazkrievu studentu aprindās ticis toreiz kustināts arī strādnieku jautājums, par ko narodovoļci Raiņa interesi bij modinājuši jau ģimnazijas laikos. Interesanti, ka 90. gados pazīstamo revolūcionāro brošūru „Gudrā mēchanika” Rainis lasa jau savā studiju laikā un dabū to no baltkrieviem — baltkrievu valodā.

Students būdams, Rainis centās nevien paplašināt savu domu un uzskatu pasauli, smeļot no tiem zinātņu avotiem, kas viņu visvairāk interesēja, bet strādāja bez tam vēl savā iemīļotajā dzejas laukā un piedalījās arī Pēterpils latviešu studentu pulciņā, no kuŗa vēlāk iznāca viens pakalotram trīs ievērojamie „Dienas Lapas” redaktori: Fr. Bergmanis, P. Stučka un Rainis. Fr. Bergmanis (Kalnieks), vēl students bū-

J. Rainis kā students.

dams, laida klajā brošūru „Fabrikas strādnieks 19. gadu simteni”, kuŗā aizņem visus tos jautājumus no strādnieku ekonomiskās, sabiedriskās un juridiskās dzīves, kas vēlāk viņa vadītajā organā dabūja plašāku izteiksmi un kas vēl tagad tik lielu lomu spēlē visā mūsu dzīvē. Ar Bergmani gan Rainis Pēterpilī tikās maz: Bergmanis studijas beidza tad, kad Rainis sāka. Bet pazīstami viņi bijuši. Un tāpat Bergmaņa centieni nebij Rainim sveši. Starp citu, Rainis latviešu studentu pulciņā, kas nodibinājās ap 1885. g., lasīja priekšā savā tulkojumā vienu dziedājumu no ievērojamā leišu dzej-

nieka Donaleiša klasiskā darba, heksametros rakstītā dzejojuma „Gada laiki“ (kas tulkots vairāk svešās valodās). Diemžēl, vēlāk, jaunstrāvnieku kratīšanu un apcietināšanu laikā manuskripts Rainim konfiscēts.

Bet Raiņa sabiedriskā dzīve un darbība neaprobežojās ar studentu pulciņu un studentu aprindām vien. Viņš piedalās arī Pēterpils Latviešu palīdzības biedrības dzīvē un satiekas ar toreizējiem Pēterpils redzamākiem atklātības darbiniekiem: Remiķi, Kažoku Dāvi, mācītāju Zanderu, Lesņikovu, Dr. Helmani, ievērojamu mēdiķi, u. c. Rainim uzglabājusies fotogrāfija, uz kuŗas viņš redzams kopā ar šiem darbiniekiem. Cik Raiņa attiecības ar biedrību bijušas tuvas, liecina tas, ka pēc 25 gadiem, kad biedrība taisījās svinēt jubileju, viņa griezās pie Raiņa, toreiz politiskā emigranta, ar priekšlikumu, lai saraksta šim gadījumam lugu, ko dzejnieks arī izpildīja („Pūt, vējiņi“).

Bet sabiedriskā dzīve un darbība jaunekli neatrauj no viņa izglītības, pašizglītības un literāriskā darba. 1887. g. 4. sept. viņš ar vēstuli pieprasa mājiniekiem, lai atsūta „Borisu Godunovu“ un „to resno burtnīcu par Inflantiju“. Mūdina arī māsas, lai uzraksta un sūta viņam latgaliešu tautas dziesmas par kāzām.

„Borisu Godunovu“ Rainis iesūtīja „Austruma“ redakcijai. Diemžēl, tā lugu žurnālā neuzņēma un neieskatīja pat par vajadzīgu atbildēt, atstājot jauno dzejnieku sapīgā neziņā par sava darba vērtību. Tomēr šis darbs nodod labu liecību par Raiņa dzejnieka talanta attīstības stāvokli, jo tulkojums gandrīz bez pārgrozījumiem varēja parādīties klajā gadu desmit vēlāk (Mājas Viesa Mēnešrakstā 1898.), kad mūsu mākslas kritērijs bija daudz augstāks.

Studējot Rainis lasa ar aizrautību toreiz ievērojama un moderna jurisprudences teorētiķa Jēringa darbus, kas nodibina jaunu virzienu šai zinātnē. No universitātes profesoriem daži interesē Raini diezgan dzīvi. Korkunovs, toreiz jauns docents, lasa par tiesību filozofiju, un Rainis viņu klausās ar lielu interesi. Viņam patīk arī Gradovskis, kas lasa par valsts tiesību zinātni. Tas ir liberāls profesors, ievērojams kā pasniedzējs un zinātnieks, sarakstījis Bulgārijas konstitūciju, ļoti iecienīts pie studentiem. No citu fakultāšu profesoriem Rainis klausās Mendelējevu un lasa arī viņa grāmatas, Bechterevu, kas toreiz lasījis par psihiatriju un spīritismu.

Iejautājoties kādreiz, kādēļ Rainis interesējies par spīritismu, dabūju atbildi, ka viņš vispār plaši interesējoties par visu jau kopš bērnības, par dzīvi ar viņas tūkstošveidīgajām parādībām.

Sevišķu vietu Raiņa interešu aplokā ieņem folklorā. Kā ģimnazista laikus, tā arī studiju gados dzejnieks ziedo daudz laika folkloras studijām.

Gan arī te viņu neinteresē priekšmets kā tāds, bet tikai tiktāl, cik tas atklāj tautas dvēseli, tautas likteni, ciktāl tas raksturo tautas pastāvēšanu, viņas dzīvo organismu un dzīvību.

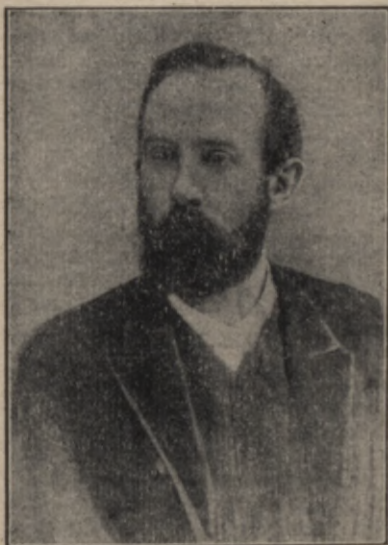
Raiņa otrā dzimtene, Latgale, maz izpētīta, maz pazīstama. Dzejnieks studiju laikā nodomājis sarakstīt grāmatu par latgaļiem un krāj materiālu no krievu, vācu, poļu, baltkrievu avotiem. Materiālu sakrāj labi daudz, bet nepagūst apstrādāt, un vēlākos gados, sakarā ar Raiņa vājašānu politiskās lietās, tie kriet krievu žandarmērijas rokās un iet zudumā.

Rainis interesē ne Latgales etnografiskie materiāli vien, bet arī latgaleišu literatūra. Meklējot pa Pēterpils bibliotēkām latgaleišu grāmatas, Rainis nāk sakarā ar Pēterpils universitātes leišu un latvju valodas docentu un mūsu etnografijas un folkloras pētnieku E. Volteru, jo latgaļu grāmatas Pēterpilī atradās Zinātņu akadēmijas bibliotēkā, kur Volters bij par bibliotēkāru. Bibliotēkā, kā dzejnieks atradis, bijušas tikai 150 latgaļu grāmatas.

Nākot sakarā ar E. Volteru, Rainis dabū ierosinājumu strādāt tautas tradīciju krāšanas laukā. Volters, kā Ķeizarkās ģeografiskās biedrības biedrs, aicina Raini braukt uz Latgali pilskalnus mērīt. Braukdams pa Latgali, Rainis krāj tautas gara mantas, par kurām vēlāk ievieto ziņas Voltera grāmatā „Материалы по этнографии латышского племени Витебской губернии”. Tur ievietots arī Raiņa raksts par Latgales kāzu ierašām.

Rainis palīdz Volteram korrektūras lasīt, kad iespiež viņa etnografisko rakstu krājumu. Rainis arī informē latvju sabiedrību par Voltera pētījumiem latvju un leišu folkloras un literatūras laukos. Tā 1887. gadā viņš ievieto „Dienas Lapā” divi rakstus: vienu par Ķeizarkās ģeografiskās biedrības darbību 1886. gadā, aizņemot tuvāk Voltera darbību tāt, otru par šī paša zinātnieka priekšlasījumu leišu ortografijas un literatūras lietās. 14. apr. 1886. gadā Volters uzstājies Pēterpils Filologu biedrībā ar referātu pret leišu mītoloģijas viltojumiem sakarā ar kāda agrākā Liepājas skolotāja Vekensteta vācu valodā izdoto grāmatu „Šamaitu (leišu) mītiski stāsti un teikas”, pēc kuņas parauga sarakstītājs solījis arī izdot tādu pat grāmatu ar latvju mītiskiem stāstiem un teikām. Rakstā „Ķeizarkās ģeografiskās biedrības pētījumi par leišiem un latviešiem”, ar pseudonimu Pēterpiliētis, Rainis atstāsta Voltera kritiku par Vekensteta viltojumiem un konstatē, ka kritika gan zīmējas uz leišu mī-

toloģiju, bet viņa mūs tāpat var interesēt, jo pasargās mūs no minētā kunga izdevuma, ko viņš apsolijs mūsu mītoloģijas laukā. Tā Rainis, sakarā ar šo Voltera kritiku, modina kritisko domu arī mūsu mītoloģijas laukā. Kā paredzēdams tādas lietas, Rainis bij aizsteidzies laikam priekšā: pēc dažiem gadiem, tautisko centienu jūsmīgajā tautas tradīciju

Doc. (tagad prof.) E. Volters, Raina mūža draugs kopš stud. laika.

krāšanas laikā, sāka tiešām parādīties šo tradīciju viltojumi. Savā rakstā Rainis izsaka pārmetumu, ka maz mums vēl krāts etnografiskā materiāla un reizē ar to izteic ievērojamas domas par programmas vajadzību tautas tradīciju krāšanā. E. Volters šādu programmu sastādījis leišiem un 1885. gadā nodevis Ģeografiskai biedrībai arī kādus materiālus latvju etnografiskās programmas sastādīšanai: kā meklēt ziņas par latviešiem. Rainis izteic domas, ka pie tādas programmas sastādīšanas vajadzētu ķerties Rīgas Latv. Biedr. zinību komisijai vai arī folkloristiem Fr. Brīvzemniekam un Kr. Baronam Maskavā („Dienas Lapa” 1887. Nr. 65).

Otrā savā rakstā: „E. Voltera priekšlasījums par leišu literatūru” Rainis, iepazīstinājis vispirms ar leišu alfabēta jautājumu pēdējā pusgadā krievu presē un zinātniskās apriņķās, tuvāk atstāsta Voltera priekšlasījumu. Priekšlasītāja nolūks bijis apkarot maldīgās, bet diezgan izplatītās domas, ka leišu literatūra lielāko tiesu pastāvot no fanātiskiem garīgiem rakstiem, kas kalpojot tikai katoļu garīdzniecības interesēm. Volters aprādījis, ka leišu literatūrā pārsverot cenšanās pēc izglītības un attīstības un ka sevišķi visi lielākie un labākie leišu gari svabadi no ticības fanātisma. Referāta beigās Volters apskatījis tos rezultātus, kas sasniegti no 1865. gada līdz jaunākam laikam ar krievu alfabēta ieviešanu leišu

rakstos. Fakti, ko te atstāsta Rainis, ir isa koncentrēta leišu literatūras vēsture. Isos un zīmīgos vārdos Rainis raksturo to iespaidu, kādu nelabvēlīgs alfabēts atstājis uz mūsu brāļu tautu. Leišu literatūra no sākuma ir veselīga, tautiska un būtu spējusi dzīvot. Grāmatas ar krievu burtiem izlaistas mazā skaitā. „Uz tautu var runāt” — saka Rainis — „un darīt iespaidu tik caur viņai saprotamu valodu un alfabētu, no kam lēti noskāršams, kādu lomu spēlē burti un vai viņi var sacelt draudzību vai nedraudzību. Leiši, kuņiem šē nav grāmatu saprotamos rakstos, jūtas garīgi neapmierināti, meklē savas vajadzības apmierināt citur, padodas polijem un tā tiek atsvešināti savai tēvu zemei.” („Dienas Lapa” 1887. Nr. 276.) Raiņa raksts ir zīmīga lapas puse no leišu vēstures un literatūras vēstures vistumšākā krievu reakcijas laikā. Šo iso, koncentrēto mūsu brāļu tautas literatūrvēsturi var lasīt ar interesi vēl mūsu dienās.

Ar līdzdarbību pie „Dienas Lapas” jau sākās atklāti Raiņa literāriskā darbība. Viņa pirmie raksti, par kuņiem jau bij runa, atstāj ļoti nopietna, nosvērta rakstnieka iespaidu. Lietišķība un kodolīgums saturā, koncentrācija izteiksmē — galvenās šo rakstu īpašības. Un divaini, pēc viņu satura un stila spriežot, nevar pateikt, ka tos raksta dzejnieks, bet gan drīzāk zinātnieks — liecība, ka Rainis arī nopietns intelekta cilvēks, kas ne ar ko neatšķiras no zinātnu vīra. Viņa pseudonimi tanī laikā: Pēterpīlietis, Bezdarbis. Ar pēdējo parakstu viņš apzīmējis kādu feletonu „Dienas Lapā”. Tanī laikā Rainis ķeras arī pie kāda dzejiski publicistiska darba. 1887. gadā viņš kopā ar Stučku saraksta epigrammu, satiru un humoristiski-satirisku rakstu krājumu: „Mazie Dunduri”, kas iznāk 1888. g. Ierosinājumu uz šī krājuma izdošanu devis Fr. Bergmanis ar savu „Dienas Lapā” uzsāktu novirzienu tautiskajos centienos. Tamdēļ arī minētais krājums sava gara un virziena ziņā tik tuvu „Dienas Lapai”. Taču nav jādomā, ka opozīcijas gars, kas viņā iemīt, ir pakalderinājums „Dienas Lapai”. Nē, Rainis šinī ziņā ir patstāvīgs, un viņa opozīcijas garam ir dziļāki cēloņi: tas — kā viegli saprotams — zināmā mērā mantots no tēva. Bez tam te iespaids no narodovolju literatūras, ko Rainis lasīja ģimnazijas laikos. Krājumā ir dzejoļi un proza. Divas trešdaļas no teksta cenzors nosvītrotjis. Daži gabaliņi nāca klajā 1888. un 1889. gadā „Dienas Lapā”. „Mazie Dunduri” savā tagadējā veidā ir lielāko tiesu Raiņa darbs, īpaši dzejas daļa. Bez kādiem pāra oriģināliem Rainis ievietojis te lielāko tiesu tulkojumus: no Gētes, Ovidija, Katulla, Sapfojas, Anakreonta, Koļcova, Puškina un Bernsa. Tulkojumos viscaur izmanāma nopietna dzejnieka roka, un valoda pārsteidz ar savu dabiskumu un latviskumu. Ir arī viena otra iezīme, no kuņas izmanāms nākamais mūsu dzejas valo-

das reformātors. Piemēra dēļ te kāds pants no „Ovīdija mīlestības dziesmas“:

Viņa tik čakla un mundra, tik manīga visādos darbos,
Izdarīts viss, ko tu liec, zelta šī meitene vērts.
Viņa tev klausā uz mata, un es būtu uzbildis viņu?
Es būtu nelaimīgs vīrs, atraidīts, pierādīts — beigts.
Zvēru pie dieviem un gariem, pie uzticības un milas:
Nevainīgs esu kā bērns, velti man uzķauts tāds grēks.

Kā redzams, te lietots atklāti pirmo reiz — Raiņa vēlākā dzejā tik raksturīgais jaunvārds: mīla. Bez šī jaunvārda ir sastopami vēl citi vārdi, kas liecina, ka autors pūlas pārveidot valodu, lai to padarītu pieļāvīgāku saviem nolūkiem. Tādi vārdi ir: bild, dima, lipnīgs (ar norādījumu uz Stenderu: lipnīgs — holdselīg), ģirts, guns, turpret, naktsmigla. Piemēram:

Priecīgi cilātu garu es jūtos šeit klasiskā zemē,
Pagātne, tagadne bild skaņāk un mīlīgāk man.

(Gētes „Romans elegija“.)

Mēle mutē tīri kā sastinguse,
Smalkas uguns dzirksteles miesās spridzin,
Acis aplāj tumsība, ausis dunē
Drūmīga dima.

(Sapfojas Nr. 2.)

Pie manis lipnīgo galviņu liec,
Lai atdusu mierīgā dusā,
Līdz rita vēsmiņas celsies
Un naktsmigla projām bēgs.

(Iz Zālamana Augstās dziesmas, pēc Puškina.)

Ko! mans kauss ir atkal tukšs?
Ašāk, puisīt, pielej pilnu;
Tik jau ģirtai vīna sulai
Biedro svaigo ūdentiņu.

(Iz Anakreonta. Oda LVII.)

Ja tevi lūkošu, meitiņ, tik nesegti skaistu, man rādās,
Locekļos aizdegsies guns, gredzentiņš atkal tiks vīrs!

(Ovīdija mīl. dziesmas.)

Humoristiski-satiriskos krājumos parasti mēdz būt tā, ka viņos ir gan dzejoļi, bet nav dzejas. Te to nevar sacīt. Šinī zobgalību krājumā ir vairāk dzejas nekā tolaik varēja atrast nopietni domātos dzejoļu krājumos. Krājuma sarakstītāji kritiski un aistētiski nostājās pretī visai tā laika literatūrai un parastajai idejiskai dzīvei. Nedaudzos oriģināldzejoļos: „Dzīves riņķošana“, „Rimju smēde“ un „Dzejnieks“

Rainis asi uzstājas pret toreiz tik iecienīto un slavēto tautisko dzeju, kas sāka izvērsties par tīri mēchanisku tautas dzejas atdarināšanu. Vairāk mākslas, vairāk domu, vairāk saturs! — tāds sauciens izskan no visiem Raiņa satiriskajiem dzejoļiem. Kādā vietā („Dzejnieks“) viņš taisni saka, ka tādām rīmju kalējam pietiek, ja viņam „ir atskaņu 3 duči ķešā“, jo —

„Domām un atjautām
Tagad nav cenas.“

Vispār — ievērojams šī krājuma gars. Viņa autori savu satiru vērs galvenā kārtā nevien pret toreizējo tautiskās dzejas gara nabadzību, bet arī pret visu mūsu toreizējās literatūras tukšību un pret pārspilēto tautiskumu. Kādā rakstīnā „Mūsu šāgada literatūras apskats“ Rainis izsaka tik asus pārmetumus latviešu literatūrai — pārmetumus, kādus tikai gadi seši, septiņi vēlāk izteica Jansons savā pazīstamajā brošūrā: „Domas par jaunlaiku literatūru“.

„Kas tad viņa ir, tā latviešu literatūra,“ — jautā Rainis, — „un ja viņa kas ir, kur tad viņa ir un vai viņu kāds redzējis? — Dodiet man viņu šurp, es viņu apstrādāšu, bet tur nekā nav, par to ir Dundurs nevar lādēties. Schreckliches Schweigen dringt an mein Ohr, kā Dreidens saka, — tohu-va-bohu, t. i. tukšs un tukšs. Lūžņu čupa iz vārdiem, frazēm, mulķībām, punktēm un komatām, nelietīgi valkātām tautas dziesmām, izvilkiem iz vispārīgās lamāšanās vārdnīcas, kur nav iekšā ne prātīgu tapinātu, nodrāztu domu, kur nu vēl jaunu, patstāvīgu, tautisku ideju — tā nav literatūra, un lai man neviens preti nerunā, jo man ir nopelni, kā klubists teica, kad viņš maku aizdarīja. T. dziesmu pantiņi vien literatūru netaisa par tautisku, bet gan gars, kas tanis pantiņos, un akurāt tā gara nav. Vēl viņiem viens trumpa dūzis — tas mūžīgi jaukais pants par to zelta graudu: „Ja ikviens tik zemē sētu...“ Mēs varam droši izsolīt prēmiju tam, kas pierādīs, ka nav lietojis šo pantiņu, un mums nebūs nekad prēmija jāizmaksā.“ — Un tad: „Jūs tak ziniet viņšētas Vanagu māti, kas vira sev putru: ne 4 zirgiem viena putraima nepanāksi. Jūdz droši astoņus zirgus, un tu tikpat mūsu sājā literatūras skābputrā nepanāksi neviena tuntuļa. Ak, kaut jele panāktu kādu tuntulīti, kaut jele gadītos kāds joks, lai arī mulķīgs, ārprātīgs, kad tik smieklīgs, es viņu aiz mīlestības apēstu kā tuntuli, es upurētu par viņu visu savu 2. reaktora algu. Nav!“

„Mazie Dunduri“ ir ass protests pret toreizējo gara nabadzību literatūrā un sabiedriskajā dzīvē.

Interesants paņēmieni, ko Rainis izlietojis šai grāmatā, ir tautas humora izmantošana. Rainis izlieto tautas humo-

ristiski-satiriskos anekdotus, kas tautas atmiņā glabājas līdzīgi citām tradīcijām, bet netiek pienācīgi ievēroti. Rainis sācis šos tautas anekdotus uzrakstīt, dažu pat augšgaliešu dialektā, un gribējis tos izdot sevišķā grāmatā. Bet tā kā nodoms neizdevies, tad viņš ievietoja daļu no šiem anekdotiem šai krājumā.

Rakstu krājums ar pirmajiem Raiņa literāriskiem darbiem.

tagad iegūst pilnīgu saprašanu un atzišanu. Dzejas formu bagātība, kas tagad lielā modē, jau sastopama Raiņa dzejas darbos „Mazajos Dunduros”. Sevišķi te jāatzīmē antīkās strofas un heksamets, kuŗos pat tagad, pēc pus gadsimta, mūsu dzejā grūti atrast tik tīrskanīgus dzejas pantus. Tāpat Sapfojas pants izturēts pilnīgi oriģināla garā. Rainis tulkojumos vispār turas cieši pie oriģināla, jo ciena katra personību. „Ja es būtu gleznotājs” — izteicās kādā sarunā reiz dzejnieks — „man portrejas laikam būtu līdzīgas oriģināliem.”

Tādu anekdotu ievietots „Mazajos Dunduros” 16 gabalu, lielāko tiesu bez virsrakstiem. Atzīmēšu tos, kam sevišķi virsraksti: „Stāsts par L. pagasta veci, kas Dieva priekšā pazemojās”, „Boarns nūtveicis”, „Bikšu Jaņķeļa”, „Kungs labs, ja tie laudis labi būtu”, „Pēc diviem zaķiem dzēnas, neviena nenokēr”.

Šai grāmatā parādās arī interese par latgaliem (vēstule „Brenci meilais!”), par kuŗiem torēizējās mūsu garīgo un politisko centienu strāvas neminēja ne vārda.

Ar „Mazajiem Dunduriem” stāv sakarā Raiņa jauni valodnieciski un aistētiski ierosinājumi: viņš sniedz daudz jaunu vārdu, atvasinādamus tos pēc tādiem principiem, kādi tikai

Rainis vispār dzīvi un plaši interesējās par mūsu nacionālo jautājumu. Tā jau ģimnazijas laikā viņš lasa mūsu nacionālo centienu tēva Krišjāņa Valdemāra darbus par mūsu politiskām, sociālām un nacionālām lietām („Vaterländisches und Gemeinnütziges“) un viņa ceļojumu aprakstus. Studiju laikā Rainis tāpat dzīvi interesējās par mūsu lielā tautiskā atmodas laikmeta darbinieku rakstiem un centieniem.

Redzamu vietu Raiņa dzīvē Pēterpils laikā ieņem mākslas intereses. Pēterpilī tanī laikā studē Mākslas akadēmijā daži no mūsu pirmajiem apdāvinātākiem gleznotājiem, un Rainis satiekas ar viņiem diezgan tuvu, tie ir: Arturs Baumanis, batalists Ādams Alksnis, Ziverts, Zariņš — vēlākie „Rūķa“ pulciņa dalībnieki.

Ļoti daudz Rainis apmeklēja gleznu izstādes: передвижникus, kur savas gleznas izstādīja Rēpins, Levitāns, Makovskis, Šiškins. Nedēļām iet Rainis pa šīm izstādēm: tās aizņem gan daudz laika, bet — pēc dzejnieka paša apliecinājuma — dod arī daudz iespaidu. Šī mākslas dzīve un bibliotēkas devušas Rainim daudz vērtīgu pārdzīvojumu. No skulptoriem viņam dziļi iespiežas garā igauņu tēlnieks Veicenberģis ar savu skulptūru: „Koits un Hāmarika“ (teika: „Rita un vākara blāzma“).

Igauņu un somu teikas Rainis jau lasījis un iemilējis ģimnazijas laikos, piem.: igauņu „Kalevipoegu“ un somu „Kalevālu“.

Bieži Rainis apmeklēja lielos ķeizarskajos teātrus un operas. Viņš nelaiži garām arī vācu viesu izrādes. Tā kādreiz vācieši izrāda Šillera „Vallenšteinu“, kurā piedalās kāds ievērojams vācu artists Mittervurcers. Izrāde Rainim ļoti patik un atstāj dziļu iespaidu.

Sekojojot Raiņa garīgai attīstībai studiju laikā, nedrīkstam piemirst viņa ikdienišķo dzīvi. Kādi bij viņa materiālie apstākļi, kā un kur viņš pavadīja brīvdienas, kā uzturējās veselība smagajā Pēterpils klimatā — lūk, jautājumi, kuriem, kā zināms, visai nopietna nozīme jaunekļa dzīvē. Atbildi uz šiem jautājumiem dod mums Aspazija savos atmiņu uzzīmējumos par Raini. Dzejniece raksta:

„Studijām un uzturam Rainis vairāk no tēva neņēma, kā četri simti rubļu par gadu, kaut gan bagāts tēvs tam būtu varējis vairāk dot, bet Raiņa raksturs jau pa laikam bijis tāds, ka viņš gribējis, cik iespējams, iztikt pats ar sevi. Nauda tika bieži kopīgi nodzīvota ar citiem, un bieži nācās iztikt ļoti knapi, bet tas jau bija paša lēmums. Raiņa tēvam un mātei, kuriem bija divās lielās muižās jāsaimnieko, neatlika arī laika par dēlu daudz domāt. Kad Rainis pa brīvdienām bija mājā, tēvs viņu bieži sūtīja kalpus uzraudzīt. Tad arī pamodās pirmo reiz Raiņa dziļā, sociālā līdzcietība un mi-

lestība uz šiem mazajiem brāļiem, kuŗi Latgalē atradās grūtos un tumšos apstākļos. Tādēļ Rainis neko negribēja no tam zināt — kādu muižu pirkt vai ņemt uz nomu, ko tēvs būtu labprāt redzējis.“

Par Pēterpils universitātē pavadīto laiku Aspazija savās piezīmēs sniedz vēl šādu raksturojumu: „Četrus gadus viņš sabija Pēterpilī, un no tiem trīs gadus nodarbojās lielu daļu ar filoloģiju un lasīja daudz pa bibliotēkām, tikai ceturta gadā saņēms un strādāja priekš eksāmena septiņpadsmit stundas dienā, caur ko arī ļoti pārpūlējās, kas vēlāk stipri atriebās viņa vājadiem nerviem.“

Raiņa darbības gaitai studiju laikā varam sekot arī pēc viņa vēstulēm, ko viņš rakstījis mātei un māsām. Par eksāmeniem tur atrodam šādas ziņas: pirmajā mācības gadā viņš nolīcis 5 eksāmenus, otrā — 3, trešajā — 4 un ceturtajā — 7. Kursu Rainis beidza 1888. gada maijā ar cand. jur. gradu.

Raksturīgākais Raiņa iekšējā dzīvē šai laikā tas, kā viņš meklē dzīves plānu un gaišu pasaules uzskatu. Par to runā šāds interesants dvēseles dokuments:

„Atmiņas spēks liekas man vājāks paliekot, kā es to manu mācīdamies. Fantazija samaitāta, bet stipri vairojusies un nelaiž vietas prātam, manā galvā tāpat izskatās, kā šini lapas pusītē; viss tāds sajucis, nepilns, paviršs.

Daudzi tā dzīvo, ka nekad nesadomā sev plāna, principa, pēc kuŗa dzīvot, pēc kāda darbu darīt vai zināmos gadījienos izturēties, nele vēl apdomā katru sevišķu mazu darbiņu. Viņi dzīvo instinktīvu jeb dabas dzīvi. Viņi laikam priekšā netiek, pakalā nepaliek, viņi paši ir laiks. Viņi ir istais cilvēku dzimums, bet viņi ir allažnieki. — Un viņiem ir taisnība. Nav tik daudz laika katru darbu pārdomāt; kas daudz pārdomā, maz dara. Slaveni tie ir, kas mācējuši sev tik daudz laika sakrāt, ka var pārdomāt par savu filozofiju (lielam pūlam savas filozofijas nav, viņš tic, un tic tik cieši par to, lai viņam nebūtu pašam jādodomā, jākritizē to jauno un grūts darbs jādara), par vadošiem principiem svarīgākos jautājumos, un mūžam laimīgs, kas vēl pārdomā sevišķus darbus un paspēj viņus vēl padarīt, tie ir ģeniji; tie, kas nepārdomā katru gadījenu un dara rikodamies pēc sava rakstura, tie ir slaveni varoņi. — Pesimists nevar būt darītājs, bet vieņīgi optimists.“ (25. martā 1886. g.)

Jurists un rakstnieks

Pēc studiju beigšanas Raiņa tuvākais mērķis bija iegūt zvērināta advokāta tiesības, lai varētu uzsākt patstāvīgu dzīvi. Tam nolūkam bija jāstrādā četri gadi vai nu tiesā par kandidātu tieslietu amatiem, vai par advokāta palīgu. Pavadījis mājā gandrīz gadu brīvā, Rainis 1889. g. 20. februārī iestājās Viļņas apgabaltiesā kā kandidāts.

Viļņas apgabaltiesā Rainis strādāja kā sekretāra palīgs un tiesu izmeklētāja vietas izpildītājs. Algas viņš dabūja tikai 40 rubļu mēnesī, bet ar to arī iztika un no tēva vairs pabalsta nekāda nepēma. Rainim te daudz darīšanu ar publiku, jo viņš kancelejas vadītājs. Viņu daudz nodarbina jautājums, kā atvieglināt un norēgulēt darīšanas ar publiku. Mēģina izstrādāt kādas instrukcijas šinī ziņā. Par to viņš raksta arī laikrakstā „Виленскій Вѣстникъ” dažus rakstus.

Privātā dzīvē Rainis satiekas ar dažiem latviešiem, bez tam arī ar poļu un leišu aprindām. Viļņā toreiz dzīvoja vecs latvju folklorists Jānis Sproģis, ar ko Rainis šad tad tiekas. Tuvāks sakars tomēr starp viņiem nenodibinās. Sproģis labprāt mīl kārtis spēlēt, bet Rainis taisni kāršu spēli nevar ieredzēt. Tādēļ viņš ar Sproģi tuvāk nesaietas, pat sastrīdas kādreiz šo pašu kāršu dēļ un izšķīras pavisam.

Interesants cilvēks bijis kāds ģimnazijas skolotājs, latvietis, kas daudz interesējies par latvju un leišu vēstures jautājumiem. Ar to Rainis bieži ticies. Poļu aprindās Rainim draudzīgas attiecības ar Piļsudski, tagad pazīstamā māršala Piļsudska brāli. Piļsudskis ir muižas īpašnieks, bet ieskatos liberāls un opozicionāli noskaņots pret krieviem.

Rainis dzīvo pie kāda veca latviešu ierēdņa. Pa vaļas brīžiem viņš daudz uzturas dabā. Viņam patīk Viļņas skaistā apkārtnē, pilskalni, vasarnīcu vieta, Vilijas upe. Raiņa mīlākā pastaigāšanās vieta — — pret pilskalnu. Un tomēr Pēterpils un Viļņa! — tā ir starpība. Tur plaša, intensīva, kultūrāla dzīve — te provinces pilsētas šaurība un miegainība. Vai bij kāda dvēsele, kurā dzejnieks būtu varējis atrast sev radniecīgu iekšējo cilvēku? Nē. Atlika vai nu ar ierēdņiem kopā iedzert un kārtis spēlēt, vai atrauties vienatnē un nogrībt sevī. Rainis izvēlējās pēdējo ceļu: viņš kļuva arvienu vientuļāks, noslēdzās arvien vairāk sevī, no citiem cilvēkiem

mīlestības negaidīja un pēc tās arī neprasīja. Tikai vienu laiku starp tiem pieciem, sešiem intelligentajiem latviešiem, ar kuriem te retumis Rainis tikās, viņam nodibinājās diezgan tuvi sakari ar Voldemāru Zālīti, vēlāko dzejnieku Valdi, kas toreiz mācījās Viļņas skolotāju institūtā. Viņš Rainim bijis mīļš draugs. Minētais dzejnieks, kad es viņu reiz apmekleju, lai dabūtu ko tuvāku zināt par Raiņa toreizējo dzīvi un viņu savstarpējām attiecībām, izteicās, ka abi viņi bijuši diezgan lielā mērā apkrauti darbiem un mākslai atlicis maz laika. No Raiņa dzejoļiem tanī laikā viņš pazinis tikai tos, kas ievietoti krājumā „Mazie Dunduri». Par kādu lielāku darbu radišānu dzejā viņiem maz bijis runas. Šad un tad pārrunājuši gan dažas parādības cittautu rakstniecībā un arī pie mums. Rainis toreiz dzīvi interesējies par humorista un satiriķa Dikensa lielo romānu „Pikvikiēši» un skatījies uz viņu ar diezgan lielu cienību. Diezgan dzīvi viņi toreiz pārrunājuši Ibsenu un no mūsu rakstniekiem Ādolfu Alunānu, īpaši jaunākos no viņa toreizējiem darbiem. Kādās domās Rainis toreiz bijis par abiem šiem rakstniekiem, neievaicājos, bet kas zīmējas uz Ādolfu Alunānu, tad izlasāma kāda vēstule, ko Rainis viņam rakstījis kādā polemikas lietā pāris gadus vēlāk un kurū Alunāns ar Raiņa iepriekšēju atļauju laida klajā*). Vēstule tanī ziņā raksturīga, ka rāda Raiņa ētiskās attiecības pret mūsu rakstniecību un atzīstamiem rakstniekiem. Viņa skan šādi: „Cienījamais kungs! Kaut gan neesmu no Jums sevišķi uztaicināts dot savu atziņu par to, vai Jūsu luga „Mūsu pokāls“ ir Klaegera „Der Ehrenpokal“ pārstrādājums, resp. tulkojums, tomēr iedrošinos, kā Jūsu talanta cienītājs, izteikt Jums šinī lietā savu pārliecināšanos, jo es domāju, ka ikvienam latvietim, kam vien rūp mūsu literatūra — (un kam viņa gan nerūpētu) — pienāktos visādi piepalīdzēt, ka mūsu rakstniecības gods tiktu augsti turēts, ka neviens neiedrošinātos piesavināties svešu rakstniecības spožumu, bet arī, ka neviens neiedrošinātos ļaunprātīgi apvainot rakstnieku par literārisku negodību. Nav maza lieta, teikt par rakstnieku, turklāt vēl par visu atzītu latviešu teātra tēvu, ka viņš arī ar svešu teļu, un nav goda lieta, atkārtot šādu izteikumu, ja ir bijusi iespēja, pārliecināties par viņa bezpamatību. Abas lietas, kā rādās, nākas viegli „Baltijas Vēstneša“ draugiem, kam vairākkārt gadījies art ar svešu teļu“ Seko sīkākī pierādījumi un paraksts (ne pseudonims). No šīs vēstules redzam trīs lietas: ka Rainim rūpēja 1) mūsu rakstniecības gods, 2) rakstnieka gods un 3) redzams, ka viņš nostājās opozīcijā pret „Baltijas Vēstnesi“. Vēstule gan rakstīta tad, kad Rainis atradās jau Jelgavā, bet jādodomā, ka Viļņā esot viņš nedomāja citādi.

*) „Dienas Lapā" 1891. g. Nr. 123.

Viļņā Rainis sabija tikai divus gadus. Tas ir pārāk īss laiks, lai cilvēks dziļāk iepazītu cilvēku, īpaši vēl tādu, kas sevī diezgan noslēgts, un aiz tā iemesla tad arī Valdis un Rainis nedabūja atklāt viens otram savus mākslinieciskos centienus un tieksmes. Abi jaunekļi bijuši diezgan atturīgi savā satiksmē, un lai gan par savu māksliniecisko darbību ne viens, ne otrs nekā neizpauž, tomēr katrs no viņiem bez vārdiem bij pārliecināts, ka te dzejnieks atradis dzejnieku. Tāda klusa, bezvārdu saprašanās reizēm ir ļoti ierosinoša, pamudinoša. „Pa to laiku” — saka Aspazija, runādama par minētajām attiecībām — „Rainis varēja atkal nodoties dzejai, un tad arī radušies viņa skaistākie dzejoļi jaunības dzejoļu krājumā.”

Spriežot pēc Aspazijas vārdiem, jādomā, ka Rainis savā lirika mākslā te spēris jau ievērojamu soli uz priekšu. Bet dienas darbi un tie momenti, kurus viņš ziedoja mākslai, neizsmēļ visu viņa darbību. „Te vēl jāpiemin” — saka Aspazija — „ka Rainis pa Viļņas laiku bija arī līdzstrādnieks pie doc. E. Voltera (Pēterpili) etnografiskiem pētījumiem par leišu un latviešu valodām un palīdzēja tam materiālus vākt.”

Minētajā sarunā dzejnieks Valdis darīja mani uzmanīgu uz kādu vēl līdz tam laikam nezināmu Raiņa jaunības darbu, un tas ir humoristiski-satirisku dzejoļu krājums ar nosaukumu: „Apdziedāšanas dziesmas III. vispārīgiem latvju dziesmu svētkiem. Sarakstījis Jāns Jasēnu Plikšis. Rīgā, 1889.” Krājums nobeigts 1888. g. rudenī, veļu mēnesī, Jasēnos, Vasiļovā, Jasmuižā, pa daļai Rīgā.

Ar dzīvu interesi Rainis sekoja visai latviešu gara un kultūras dzīvei. Vēl students būdams, viņš bažījās, ka tik beigu eksāmeni neievelkas un neaizkavē viņu apmeklēt III. dziesmu svētkus Rīgā. Viss iznāk laimīgi, un viņš tos var apmeklēt. Svētki ar latvisko mūziku, dziesmām, daļajiem tautu meitu tērpiem sagādā viņam daudz prieka, bet rīkotāji dod vielu satīrai, ko viņš arī izmanto savās „Apdziedāšanas dziesmās”. Rainis nosauc savu jaunības darbu par jautrāko grāmatu, ko viņš jebkad rakstījis savā mūžā. Varbūt. Tagad vajadzīgi komentāri. Bet jāatzīst, ka mūsu humoristiski-satiriskajā literatūrā tas ir īpatnējs dokuments, kādu līdz tam nepazīna. Kā dokuments Raiņa toreizējo uzskatu raksturošanai šis darbs ievērojams ar savām simpatijām tautai: vienkāršajiem lauku ļaudīm.

Bez tam Rainis šai laikā rakstīja arī „Dienas Lapā” pa kādai recenzijai, polemikai, referēja par Voltera leišu arhaioloģiskajiem pētījumiem Viļņā, modinādams mums interesi par šo zinātņi, par kuŗu latvieši vēl nebija domājuši. 1890. gadā doc. E. Voltera grāmatā „Matjeriāli po etnografii latiškovo pļemeņi v Vitjebskoī guberniji I” nāk klajā Raiņa pē-

tījums par kāzu ierašām Višķu pagastā, Latgalē. Rainis vācis vēl dažādus citus folkloras materiālus, piem., tautas anekdotus. Dažus no tiem viņš laida klajā „Mazajos Dunduros”. Par anekdotiem viņš līdz mūža galam jūsmoja, dēvēdams tos par skaistu tautas mantu, kurai piegriežama nopietna vēriba. Prāvs skaits folkloras materiālu („pau maisa” — kā Aspazija liecina) Rainim gāja zudumā: tos konfiscēja žandarmērija jaunstrāvnieku arestu laikā. Bet taču Rainim palika pāri arī kas nekonfiscējams: tautas valoda, tautas dzejas forma, tautas gars, ko viņš vēlāk ar sekmēm varēja izmantot savā mākslā.

„Mazie Dunduri”, vēstule Alunānam un šis satirisko dziesmu krājumiņš liecina, ka Rainis, vēl jauneklis būdams, nevarējis vienaldzīgi pāriet garām daudzām parādībām mūsu garīgās kultūras dzīvē vai likt pie viņām parasto mērauklu. Nē, viņš skatījās uz tām kritiski. Dzīvojot tālu no mūsu garīgās dzīves centra, Rīgas, viņš vērīgi skatījās un klausījās, kas tur notiek, un viņa kritiski domājošais prāts saskatīja labi daudz vāju vietu mūsu garīgajā dzīvē, kurās deva bagātu vielu viņa satirika talantam. Zīmējoties uz opozicionālo garu, kāds pie Raiņa viscaur izmanāms, viņš pats reiz, starp citu, izteicās: „Tāds bij laiks, un bez tam: es nedzīvoju pašā Latvijā, bet Latgalē, un no malas man bij vēl gaišāk redzams viss, kas novecojies dzimtenē.”

No tuviniekiem Raini Viļņā toreiz apmeklējusi viņa jaunākā māsa Dora.

Dzejas laukā Rainim tanī laikā bij jāpiedzīvo nepatīkams pārsteigums, kā dažam citam lielam garam, kas aizstēdzies savam laikam tālu priekšā. Rainis mēģināja izdot arī savu dzejoļu krājumu, bet izdevējs vēl neprata novērtēt Raiņa oriģinālo lielo talantu. Uz jauno dzejnieku šāda izturēšanās atstāja diezgan smagu iespaidu, un viņš uz kādu laiku pavisam atsakās no dzejas.

Rainis pats autobiografiskajās piezīmēs par šo krājumu raksta: „Viļņā turpināti ja unības dzejoli un sasniegts noslēgums, tā ka tie sakārtoti krājumā; virsraksta neatceros. Krājums tika nosūtīts drukai kādam Jelgavas izdevējam, bet netika pieņemts. Izdevējs, laikam, saucās Reinfelds.”*)

Diemžēl, viss iznāca citādi, zināmā mērā pat traģiski. Raiņa mīlotās māsas noliedzošā izturēšanās pret viņa dzeju un izdevēja noraidījums jauno dzejnieku nospieda tādā mērā, ka viņš mēģinājis — kā Aspazija liecina — izdarīt pašnāvību, kas, par laimi, beigusies nesekmīgi.

Viļņā Rainis sabija no 1889. gada februāra līdz 1891. g. janvārim, tad ņēma atvaļinājumu, lai pārceļtos uz dzimteni.

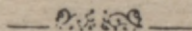
*) Tāda toreiz Jelgavā nebija, bet bija gan Reinbergs. A. B.

Rainis — kā Aspazija atceras — domājis toreiz arī par ārējo skaistumu ietērpā un gribējis dzejoļus iespiest uz bāli-zaļa papīra, kas no augšas sākot pāriet uz apakšu arvien tumšākā zaļumā.

Apdseedaſdhanas̄ dſeesmas̄

III. wiſpahriſgeer

latwoju dſeesmu ſwehtkeem.

Sakrobojis Jaħns Joſenu Pliſſiħis

Riģā, 1889.

Verlags-Bücherla in Göttingen, Verlags-Bücherla in Berlin, Verlags-Bücherla in Leipzig.

Raiņa pirmā grāmata.

1925. gadā Rainis atzīmē, ka krājums vēl neesot laists klajā. Tagad šis krājums mums pazīstams kā „Rīta dziesmas” Raiņa kopotu rakstu XI. sējumā (1931. g.). Savās atstātajās piezīmēs Rainis sniedz zīmīgu savas jaunības dzejas raksturojumu. Viņš saka: „Neapzināta dzeja jaunībā. Savu dzeju es toreiz neuzskatīju par dzeju, bet par intīmu dienas grāmatu: lai tiktu vieglāk. Ritumā saliktie panti nebij nekas cits, kā vienmēr atkārtoto žēlabu labākie, atmiņā palikušie teikumi.“*)

*) Raiņa arhīvs.

Šais dzejoļos kā spoguļi redzams jau viss nākamais Rainis: domātājs, spēcīgu jūtu un kaislību dzejnieks, kodīgs satirīķis, gan vientulības noskaņu, gan plašu sociālu tieksmju pilns lirīķis.

Formā Raiņa jaunības dzeja sākumā atkarīga no 80. gadu tautiskā stila (Līga, bāleliņi), bet drīz viņš atraisās no šī iespaida un dod jau ģimnazijas laikā tādus darbus, kā „Zemnieks” un „Karaļmeita”. Visu šo Raiņa dzejoļu krājumu nostādot pret laikmeta apvārsni, redzam, ka autors atšķīrās ar savu īpatnību no visiem tā laika dzejniekiem, izņemot Tulliju un Veidenbaumu, kuŗi tāpat ar savas dzejas dziļumu un saturu ievērojami atšķīrās no laikmeta dzejas valdošā virziena. Rainim neizdevās savu dzejoļu krājumu toreiz laist klajā: viņš palika nesaprasts. Mūsu dzejas evolūcijā tas ir liels robs.

No Viļņas Rainis pārcēlās uz Jelgavu un pietājās pie zvēr. advokāta A. Stērstes par palīgu. Bez sava tiešā darba Rainis strādā arī literāriskos darbus. Rakstnieks un grāmatu izdevējs J. Draviņ-Dravnieks 1891. gadā sāka izdot pirmo latvju konversācijas vārdnīcu. Pie šī darba viņš aicināja arī Raini par līdzstrādnieku juridiskos, politiskos un socioloģiskos jautājumos. Rainis to arī uzņēmas. Pirmajā burtiņā no viņa ievietoti dažādi raksti, pavisam 835 rindas, otrā — 647 rindas. Rainis strādā līdz pie vārdnīcas visu laiku, kamēr dzīvo Jelgavā un arī dažus gadus pēc tam.

No viņa spalvas tur nākuši diezgan daudz rakstu par politiskiem, sabiedriskiem, juridiskiem un ekonomiskiem jautājumiem, piem.: par absolūtismu, algu, agrārlikumiem, diktatūru, dzimtbūšanu, dumpi, fabriku likumiem un arī par dažādiem ievērojamiem vīriem, kā: Favru, Feierbachu u. c.

Tanī pašā gadā Rainis kādu laiku vada ārzemju politikas nodaļu J. Čakstes laikrakstā „Tēviņa”. Te jau vielas izvēlē un apgaismojumā parādās Raiņa sociālpolitiskie uzskati: raksturīgākais tur simpatijas strādnieku kustībai un sociālām problēmām.

Par Raiņa privāto dzīvi tanī laikā maz kas zināms. Liekas, viņš dzīvojis ļoti klusi. Aspazija, 22 g. veca, nesen šķīrusies no nemiļotā vīra V. Valtera, dzird kaut ko pirmo reizi no advokāta J. Čakstes, vēlākā valsts prezidenta, par Raini. Čakste teicis, ka visas dāmas tagad interesējoties par Pliķšanu, kā jaunu advokātu. Aspazija drīz aizbrauc uz mājskolotājas vietu un pāris gadu no Raiņa vairāk nekā nedzird.

No vēlākām Aspazijas piezīmēm par šo Jelgavas laikmetu Raiņa dzīvē dabūjam šādu pārskatu:

„Jelgavā Rainis sabija divus gadus, bet te nebija tās vientulības, kāda bij nepieciešama viņa dzejas tālākai attis-

tībai. Viņa ģimenes apstākļi tā bij grozījušies, ka tēvs bij miris, un viņa jaunākā māsa no laukiem pārnāca pie viņa dzīvot. Citi ģimenes locekļi palika vēl turpat uz laukiem. Šī jaunā māsa, Dora, bij Raiņa ideālā jaunības mīlestība. Raiņa draugi mēdz nostāstīt par to, ka Rainis savu māsu uz rokām nēsājis no vienas istabas otrā. Tikai par savu dzejošanu Rainim ar māsu nav nekad runa bijusi. Reiz, dažus gadus vēlāk, viņš tai gan stāstījis par kādu gluži gatavu lugas plānu, bet māsa, laikam, nebūs ievērojusi, cik dziļi Rainis kaunas, cik grūti viņam savu visieksējo atklāt un nebūs tam tā nākusi pretī. Varbūt viņa brāļa dzejošanu būs ieskatījusi par pazīstamo jūtu epidēmiju, kādu katrs jauneklis pārdzīvo savā jaunībā. Bet viens līdzcietīgs smaids, varbūt tikai vārda nokrāsa, un — Raiņa liktenis bij izšķirts; viņš meta dzejošanu uz visiem laikiem. Te nevar runāt par garīgu nesaprašanu no māsas puses, jo viņa bij savam brālim garīgi līdzīga. Dora Pliekšāne jau pati bij jauna ceļa lauzēja un pirmā no latvietēm, kas aizgāja uz ārzemēm studēt. Te bija tikai pārprašanās. Rainim tagad atlika tikai palikt par karjēristu, un kā bijušam ierēdnim viņam bija arī izredze uz augstāku ierēdņa vietu. Bet dzejnieks, kas gan vairs neizteicās pantos, bija dzīvs viņā pašā; viņš nespēja palikt par karjēristu. Neesen atpakaļ viņš taču pats bij dzejojis:

Brīnums, cik drīzi,
 Brīnums, cik ātri —
 Vien-divos gados
 Filistris tiki...*)

Viena dzīves iespējamība jau vēl atlika pāri — publicistika. Rainis pieņēma uzaicinājumu, kas materiālā ziņā bija uz pusi mazāk ienesīgs nekā advokātūra un tādām raksturam, kā viņš, ar zaudējumiem savienots: — iet uz Rīgu pie „Dienas Lapas” par redaktoru.”

Šī dzīves iespēja, par ko te runā Aspazija, izvērtās Rainim par lielu dzīves uzdevumu.

Vēl Pēterpīlī būdams, viņš „Mazajos Dunduros” bij ievietojis dzejoli „Dienas Lapai” ar šādu saturu:

Ikdienīgas lapas bira,
 Birtin bira, mirt nemira,
 Zaļš kociņš, zaļas lapas
 Mūsu tautas druviņā.

Nu viņš tika aicināts, kopt šo zaļo koku un gādāt, ka viņa lapas būtu pēc iespējas jaunas, zaļokšņas dzīvības pilnas.

*) Jaunības dzejolis. Tagad „Tālās noskaņās”: „Filistris”.

Redaktors.

17. decembrī 1891. gadā Rainis uzņēma „Dienas Lapas” vadību.

Kad jauns redaktors stājas darbā, tad plašas aprindas visā sabiedrībā, bet it īpaši tā laikraksta lasītāji, kur notikusi maiņa, parasti — un ar dibinātu interesi — gaida: ko jaunais redaktors solīs? kā rakstīs? ko teiks? Rainis sevišķu programmu nesniedz. Īsiem vienkāršiem vārdiem viņš paziņo atklātībai savu redaktora darbības sākumu. Šis mazais paziņojums svarīgs tanī ziņā, ka galvenās līnijās aptver tos principus, kuriem Rainis palicis uzticīgs neviens kā avīznieks, bet arī vēlāk kā dzejnieks. Paziņojums skan sekoši:

Cienījamiem lasītājiem.

Bez visa ievada gribam aizrādīt godājamiem lasītājiem uz pārmaiņu, kas notikusi avīzes vadībā; iecienītā atbildētāja redaktora P. Stučkas kga vietā šodien cits, svešs paraksts. Kāds svars šai pārmaiņai, ko no viņas būs gaidīt? Jau ilgus 6 gadus „Dienas Lapa” iet tautā, lai palīdzētu pie lielā darba, nestu brāļiem gaismu, labklājību, vadītu tautu pretim spožai, laimīgai nākotnei. Cienījamiem lasītājiem līdzī „Dienas Lapa” šie gaismas centieni pārgājuši asinīs; viņi nevar lāga iedomāties „Dienas Lapa” bez šiem centieniem, un viņa arī tiešām nav domājama bez tiem. Nekāda avīzes vadības maiņa te nevar nekā mainīt. „Dienas Lapa” arī turpmāk centīsies visiem spēkiem izplatīt *g a r a g a i s m u**, kuŗa ir katras tautas augstākais mērķis, viņas lielākais spēks un viņas varēnākais cīņas ierocis; kam stipri gara ieroči, tas nav pārvarams nekādās dzīves briesmās. Bet gara gaismai vajaga atspīdēt par visiem, ne tik vien par bagātiem, bet arī par nabāgām un zemākām šķirām; jo plašāki sniedzas izglītība, jo lielāks tautai spēks. „Dienas Lapa” pastāvīgi centīsies vest tautu uz attīstīšanas, kuŗa nešaubās ne pa labai, nedz pa kreisai pusei, svabada no visiem liekiem iespaidiem un grib sasniegt gara gaismu un attīstību. Kas sasniedzis gara izglītību, tam nav vairs grūti sasniegt arī sabiedrīgu labklājību. Bet iegūt izglītību atkal visvieglāk bagātajam, un tādēļ

* Pasvītrojumi, kas še sastopami — ir „Dienas Lapas”. A. B.

ari šis mērķis nav jāizlaiž iz acīm. Lielajā darbā vajadzētu vienoties visiem spēkiem, bet diemžēl vienība nebij panākama. Maziski, patīgi labumi bija vainīgi, ka „Dienas Lapa” netika viscaur tā uzņemta, kā pienācās; savā mošā, jaunā garā viņa bija par modinātāju un skubinātāju dažā labā vietā un to viņai nekad nevarēja piedot; arī uz priekšu nevar nodoties cerībām, ka šāds stāvoklis grozīsies. Mošs gars valdīs „Dienas Lapā” arī turpmāk, lai tad arī būtu jāuzņemas viņa sekas. Tautas gods, tautas labums, tautas manta iet pāri visam, gar šiem it visiem daļa. Kur bija jāaizstāv tautas gods un labums, tur „Dienas Lapa” vienmēr bij atrodama pirmā vietā; viņas pagātne lai galvo par viņas nākotni. Nekādas jaunās programmas redakcijai šini gadījumā nevajaga uzstādīt; viņa tik pūlēsies visiem līdzekļiem palīdzēt pie tautas attīstīšanās, sasniegt savus augstākos mērķus vis jo pilnīgākā un plašākā mērā. Ja cien. lasītāji manis šur tur kādus pār-grozījumus, tad tie būs bijuši vajadzīgi avīzes mērķa un sa-tura daudzuma paplašināšanas dēļ, jo „Dienas Lapa” līdz šim pastāvīgi augusi dižumā un plašumā, tā viņa arī uz priekšu augs. Ar laiku izrādījies (— laikam, gribēts teikt: izrādīsies —) par vajadzīgu dažu nodaļu paplašināt, dažu no jauna ierīkot, uz dažām lietām griezt vairāk vērības pārgro-zījūšos apstākļu dēļ. Bet par to visu še nav vieta runāt, cien. lasītājus ar to iepazīstināsim vēlāk.*)

No šī raksta redzams, ka jaunais redaktors nemētājas skaļiem vārdiem, nedīžojas, bet atzīmē tikai, kāds viņa mērķis un aprāda, kas darāms šī mērķa sasniegšanai. Viņš arī apzinās, ka nav darba sācējs, bet stājas jau pie iesākta dar-ba, kas strādājams tālāk iesāktā virzienā. Redaktora darbu sākot, Rainis, kā ideju cilvēks, latviešiem svešs. To viņš arī pats atzīst. Stādāmie redaktora darbā, viņš gan saka, ka programmu neuzstādot, bet gluži neapzinoties to tomēr iz-dara: viņš izsaka savus uzskatus par savu darba lauku, un redaktora uzskati — ir viņa programma. Ja nu izlobam iz-teikto domu kodolu no minētā raksta, tad dabūjam šādu Raiņa toreizējo uzskatu raksturojumu:

1) Ir jāstrādā lielais darbs: nest brāļiem gaismu, vest tautu pretim spožai, laimīgai nākotnei; 2) gara gaisma ir katras tautas augstākais mērķis; gara gaisma — katras tau-tas lielākais spēks un varenākais cīņas ierocis; 3) gara gais-mai vajag atspīdēt arī pār nabagākām, zemākām šķirām; 4) tautas attīstībai jāiet ne pa labi, ne pa kreisi, bet taisnā ceļā uz priekšu; 5) tā kā izglītība pieejama visvieglāk bagātam, tad jāveicina tautas bagātība; 6) tautas gods, tautas labums, tautas manta — stādāmi augstāk par visu; 7) lielajā darbā

*) „Dienas Lapa” 1891., Nē 284,

vajadzētu visiem vienoties, bet tas nav iespējams; 8) augstākais mērķis — tautas attīstība, kuŗa veicināma visiem līdzekļiem, mošā garā — „lai tad ar būtu jāuzņemas viņa sekas.“

Šie uzskati, kā redzams, stāv diezgan tuvu Raiņa vēlākajiem uzskatiem. Un zīmīgi, ka savu centienu gala mērķa apzīmēšanai Rainis te pirmo reizi lieto teicienu: lielais darbs. Šis teiciens atkārtojas reizu reizēm nevien viņa žurnālistiskajos rakstos, bet arī vēlāk viņa dzejā. Tā tad, lai Rainis dara ko darīdams, viņam arvien priekš acīm stāv šis lielais darbs: tautas garīgās, materiālās un sociālās kultūras pārveidošana un attīstība. Ši vienīgā zvaigzne Rainim stāvēja jau priekš acīm, kad viņš stājās pie avīzes vadības.

Bet kādi bij tie apstākļi, kuŗos Rainim nācās par šo zvaigzni cīnīties? Darbs, ko „Dienas Lapa“ uzsāka 1886. gadā, bij aizstāvēt mazturīgo ļaužu un strādnieku intereses. Latviešu toreiz Rīgā bij jau pāri par piecdesmit tūkstošu, un viss lielais vairums no tiem bij — darba ļaudis. Kad Rainis uzņēma „Dienas Lapas“ vadību, tad latviešu skaits Rīgā varēja būt pieaudzis uz simts tūkstošu.*) Līdz ar to bij kļuvis dzīvs jau strādnieku jautājums. Mazturīgo aprindu ļaudīm bij jau ļoti daudz dažādu biedrību, bet viņās vēl valdīja tautiski-konservatīvais gars. Jonatāna biedrībā pat vēl 1894. gadā veselus trīs mēnešus no vietas ilga reliģiski priekšlasiņumi. Bet sabiedrība un biedrības jau skatījās, klausījās un vēroja, ka garīgā dzīvē sāk mosties jauna strāva. Kr. Valdemārs jau astoņdesmito gadu sākumā atgādināja tautiskajiem darbiniekiem, ka uz priekšu tā vairs nevarot iet, esot jāapdomā, ka trīs ceturtdaļas no latviešu tautas esot darba ļaudis, par kuŗu gara gaismu esot jāgādā.**) Bet tautībnieki šo saucienu nedzirdēja vai varbūt — arī negribēja dzirdēt. Gluži otrādi: kad „Dienas Lapa“ uzņēmas šo darbu, tad tautībnieki pasludināja pret viņu kuŗu un neskatījās ne uz kādiem līdzekļiem — lai tik viņas centienus apkarotu. Kad Rainis uzņēma „Dienas Lapas“ vadību, tad attiecības starp tautībniekiem un dienlapistiem bij jau visai asas. Otrā dienā pēc tam, kad Rainis bij stājies redaktora darbā, bijušais redaktors P. Stučka, ievietoja „Dienas Lapā“ rakstu: „Atvadoties“, kuŗā, starp citu, raksturo šīs attiecības sekoši: „Man nav jāsaka nekas jauns, jo es šē aizrādu uz to, ka „Dienas Lapai“ no pašas dibināšanas dienas visvairāk bijis jācīnās... ar pretiniekiem, kas pa lielākai daļai aiz pilnīgi personiskām (mantas un aizskarta goda) interesēm sacēlās pret jauno dalībnieci, neapmierinādamies ar pieklājīgiem un nereti pat negodīgiem atklātiem līdzekļiem, bet ar lielāko uzcītību piekropdami arī

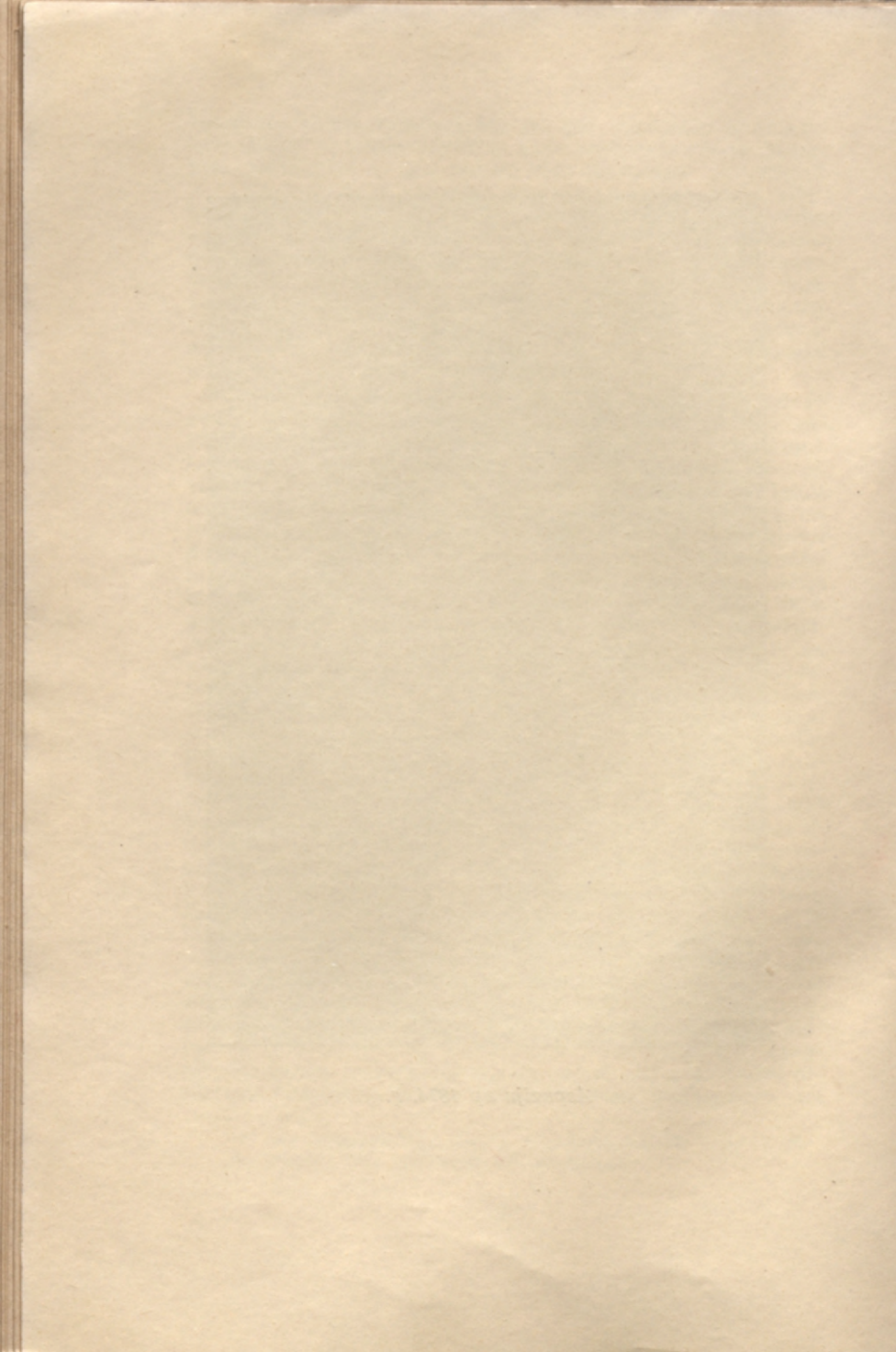
*) Pēc statistiskām ziņām, 1881. g. to bij 50.000; bet 1897. g. jau 120.000.

**) Pagalms, 1881. „Par latviešu grāmatu krāstuvēm“.

Aspazija ap 1894. g.

7

cīņiņu ar tādīem līdzekļiem, kuriem dienas gaismā parādīties ir kauns. Tie nevien sprediķoja jaunā laikraksta drīzu galu, tie slepeni uztiepa avīzei tendences un nolūkus, jaunās avīzes redaktoriem uzskatus un motīvus, kuŗus atklāti izsacīt tie neuzdrošinājās, pierādīt nespēja. — Kad drusku vairāk par 3 gadiem atpakaļ savus vājos spēkus nodevu šī laikraksta vadībai, atradu visu to jau priekšā. Pirmo divu gadu pastāvēšanas cīņiņā jaunais laikraksts bija droši un sparīgi pierādījis savu eksistences spēju, un bija jādomā, ka pretinieki, atzīdami šo notikušo faktu, sāks atņest neklājīgo cīņiņu metodi, iztikdami ar godīgiem atklātības līdzekļiem. Bet tā bija maldīšanās, jo reiz iesāktā politika no viņu puses kļuva turpināta ar apbrīnojamu izturību. Tā pati ļaunu nolūku un motīvu uztiēpšana, tā pati apmelošanas sistēma tapa turpināta un turpinās vēl joprojām. Tie paši kungi, kas pārmeta „Dienas Lapai“ „personību“, klusumā atzina mūsu aizstāvētās domas, ka atklātā darbībā persona no lietas ne ikreiz šķīrāma, un sāka mēģināt celt neslavā personu caur izslēgšanu iz dažādām komisijām. „Izslēgts sabiedrības loceklis“, tā prātoja gudrie politiķi, „vienkāršu ļautiņu un pat intelliģences priekšā būs kompromitēts.“ Un nu sākās sistematiska „Dienas Lapas“ redaktora vajāšana: teātra komisijas, Latv. biedrības runas vīru, Ziņību komisijas protokoļi ir pārbagāti pildīti ar izdevušāmiem un neizdevušāmiem mēģinājumiem izslēgt „Dienas Lapas“ redaktoru. Bet latvju tauta ir savu brīvības laiku krietni izlietojusi, tās vairums it labi noprata, ka šē ir darišana tikai „ar līdzekļiem“, ka izslēgšana iz kādas atklātas sabiedrības tādēļ, ka vainīgais pasniedzis par tās darbību atklātu ziņojumu vai apspriedumu, nav vis apkaunošana, bet tikai vienkāršs „darbs“, un tagad paši „sviedēji“, it kā nokaunējušies nolaiž acis. Personas kompromitēšana nav pilnīgi izdevusies, mēģinājums, atbaidīt intelliģentus spēkus no laikraksta vadības un līdzdarbības bijis velts, jo reiz celta krietna ideja atradusi, atrod un atradis arī joprojām arvienu jaunus pārstāvētājus un cīnītājus.“*)

Tāds bij mūsu sabiedrībā un avīzniecībā stāvoklis, kad Rainis uzsāka savu redaktora darbību. Bet kas tā bij par ideju, par kuŗu runā Stučka un par kuŗu un Rainim tālāk bij cīnīties? Tā bij ideja, ka nedrīkstam palikt pie panākumiem stāvot, bet ka jāiet tālāk — ideja par nemitīgu attīstību. Tautiskās kustības mērķis bij modināt tautisko pašapziņu. Bet šo pašapziņu vajadzēja modināt tikai tiem, kas bij iedzīvojušies mantā vai kļuvuši pie izglītības, lai viņi nepārvācojas. Tautai no tam nebij ko būties — tur latvietis bij un palika latvietis, un tautisko pašapziņu tur modināt neva-

*) „Dienas Lapa“ 1891., № 285.

jadzēja. Tautiskie centieni līdzināja ceļu latviešu pilsonībai, intelligēnci un gruntniecībai. Tautiskās pašapziņas modināšanai bij ziedoti sešdesmitie un septiņdesmitie gadi. Astoņdesmitajos gados tautiskums jau bij savu kultūrālo uzdevumu lielā mērā veicis. Dzīves klēpī bij nobriedusi cita ideja, kuŗa ar varu laužās uz āru: modināt tautas pārējo daļu! „Dienas Lapā” bij uzlikusi sev par pienākumu — strādāt šo modināšanas darbu. Un viens no spēcīgākajiem līdzekļiem šinī darbā viņai bij — attīstības ideja. No teijenes arī viņas pienākumi un cīņas taktika: ārdīt to, kas kavē attīstību, bet pabalstīt un stiprināt visu, kas to veicina.

„Raiņa darbs pie „Dienas Lapas” — saka Aspazija savās piezīmēs — „bij no vienas puses negatīvas dabas: veco sabiedrību ārdīt. Bet Rainim ar to nepietika, viņš juta, ka jānāk vietā arī kam pozitīvam. Jau no 90. un 91. gada sākot „Dienas Lapā” no Raiņa spalvas parādās tās idejas, kuŗas no tautiskā demokratisma izplezdamās un papildinādamās tapa par tā saucamo — jauno strāvu.”

Kad runā par deviņdesmitajiem gadiem mūsu dzīvē, tad parasti saprot ne visu šo gadu desmitu, bet galvenā kārtā viņa pirmo pusi, īpaši tos gadus, kad Rainis vadīja „Dienas Lapu” (1891.—1895) un kad šī kustība izlauzās uz āru.

Te nu mums jāpakavējas pie atsevišķiem faktiem, kas rāda, kā šī kustība pamazām izauga, kāds viņas kodols un kā viņa dabūja savu vēsturisko nozīmi.

1891. gadā Rainis dabūja vadīt „Dienas Lapu” tikai pāris nedēļas. Pa to laiku viņš noskaidroja atklātības priekšā jautājumu par laikraksta pienākumiem vispār un sava laikraksta — sevišķi. Rakstā „Par attīstību” viņš sniedz isu pārskatu par jaunākiem panākumiem dažādās zinātņu nozarēs un izved šādu slēdzienu:

„Šis mazais un visai nepilnīgais aizrādījums” — viņš saka — „gaiši liecina, ka visos zinātnes arodos un sadzīvē parādījušies jauni, spēcīgi dīgļi, kuŗiem nolemts tālāk attīstīties nezināmā nākotnē. Bet tomēr visā gandrīz nepārredzamā rosiņā un censiņā manāms viens kopīgs virziens: tagad vairāk turas pie faktiem, kuŗi atrodami dabā un dzīvē, kamēr agrāk cienīja vārdus. Uz šāda pamata ar laiku pārgrozīsies visa mācības sistēma, tagad vēl pa lielākai daļai māca vārdus, bet nākotnē, cik noģiedams, mācīs faktus. — Attīstība arvienu jo ātrākiem soļiem iet uz priekšu, un posts tam cilvēkam un tām tautām, kas nejaudās viņai līdzī iet. Atpakaļ palicējiem draud iznīcība, jo attīstītie viņus pārmāks visās vietās. Tā tad attīstības veicināšana, gaismas nešana, ir pirmais un galvenais pienākums arī mums latviešiem. Šis pienākums vispirms piekrīt vecākiem un skolotājiem, bet tad arī laikraksta

uzdevums ir izplatīt izglītību un pasniegt vismaz vispārīgu saprotamas ziņas par zinātņu panākumiem jaunākos laikos. Laikrakstiem pie pieaugušiem lasītājiem jāturpina skolā uzsāktais izglītošanas un attīstīšanas darbs. Lai izpildītu šo savu nopietno uzdevumu, „Dienas Lapa” nodomājusi ik pa laikam sniegt tādus zinātniskus pārskatus, kā to jau darījusi pāri reizes. Tikai tas mums jāpiezīmē, ka tie neaprobežosies ar vienu zinātnes arodu vien, bet ka tiks piegriezta vērība visām, sevišķi tām zinātnēm, kuŗas dzīvē visvairāk vajadzīgākās. Mūsu lielākais prieks pie tam būtu, ja caur to cik necik sasniegtum savu sprauto mērķi: pēc iespējas veicinājušiem izglītību starp mūsu lasītājiem. Ja telpas atļaus un lasītāji to vēlētos, tad pa laikam tai pašā vietā pasniegsim īsākus praktiskus padomus, kas pamatoti uz zinātniskiem pētījumiem. — Zinātnei arī nolemts „etnografiskais feļtons”, kas tāpat kā līdz šim arī uz priekšu iznāks ik mēnešus.*)

Viss tas, ko Rainis te izsaka un apsola, izliekas tagad — diezgan parasta lieta. Ne tā toreiz — vairāk gadu desmitu atpakaļ. Tad tāda programma bija jau kas pats par sevi — nebijis un uztraucošs. Rainis, piemēram, populārizē dabas zinātnes. Bet kā toreiz pie mums skatījās uz dabas zinātnēm? Tē kāds raksturīgs fakts. „Baltijas Vēstnesis” 1894. gadā savā 126. numurā izteicās par dabas zinībām, starp citu, sekoši: „Dabas zinības ir uguns, gar kuŗu jānodarbojas ar lielāko nopietnību un uzmanību. Bērns arvienu ķeŗ ar labpatikšanu pēc spīdošas un vizošas savādas lietiņas, ko tas sastop, gribēdams ar to rotāties, lai arī būtu uguns. Tāpat arī neprašā cilvēks apietas ar dabas zinībām.”**) Un Latviešu Draugu biedrības sapulcē 1894. gadā mācītājs Dēbners izskaidroja, ka starp „Balt. Vēstnesi”, „Balsi” un „Latviešu Avīzēm” neesot nekādas starpības, piebilzdams: „Nekādā ziņā, pat ziņojumos, nesmu šais lapās atradis, kas varētu nojaukt no ceļa.”***) Pats par sevi saprotams, ka „Dienas Lapa”, kas gāja laudīs ar pavisam citu saturu, varēja modināt tautībnieku un viņiem draudzīgo baznīckungu aprindās tikai naidu. Ciņa bij neizbēgama. Bet pirms Rainis uzsāka ciņu, viņš vēl kādā rakstā: „Mūsu aviņniecība” izteicās tuvāk par „Dienas Lapas” programmu.

„Preses galvenais mērķis” — tā viņš saka — „tautas labklājība. Mūsu pirmais uzdevums, lai panāktu tautas labklājību, ir rūpēties par viņas attīstību. Tikai attīstīta tauta ir

*) 1891., № 288.

**) Citēju pēc Teodora brošūras: „Mūsu laikrakstu virzieni” 1896., 21. lp.

***) Turpat, 21. lp.

stipra, tikai tāda varēs iekarot sev labklājību... Mums nav speciālu laikrakstu, kuri mums iznāktu par dārgiem un kuriem mums, varbūt, arī trūkst speciāli izglītotu strādnieku, un šis apstāklis arī stipri pārgroza mūsu politiskās preses raksturu, kuŗa īstenībā nebūt nav politiska... Cits nekas neatliek, kā t. s. politiskām avīzēm jāuzņemas arī speciāllaikrakstu uzdevumi, kas viņiem jo vieglāk izdarāms, ka šie speciālie mērķi sakrīt kopā ar galveno mērķi, tautas attīstību." Tamdēļ jaunais redaktors sola nākamā darba gadā savā laikrakstā ievērot īpašos rakstos, nodaļās, feļetonos — zemkopību, skolu un pārdarģiju, valodas jautājumus, kritiku, kuŗas nodaļa laikrakstos esot pavāja, jurisprudenci, ko toreiz neievēroja neviens laikraksts, izņemot „Tēvijū“, kuģniecību, uz vēlēšanas arī dārkopību un — „bagātīgi pasniegt romānus un stāstus.“*)

Noskaidrojis laikraksta un viņa vadītāja uzdevumus, Rainis ķērās pie darba. 1891. gadā, kā jau minēts, viņš dabūja avīzi vadīt tikai pāris nedēļas. Isti viņa darbs sākās tikai ar 1892. gadu. Ja nu ņemam rokā šo gada gājumu un jautājam: kas viņā pastrādāts un kā strādāts? tad redzam, ka savus solījumus redaktors pēc iespējas pūlējies izpildīt. Bez tā, Rainis lielu vērību piegriezis avīzes kopnoskaņojumam. Cik zināms, redakcijā bijis paradums, ka neviens raksts nedrīkst tikt dots drukā, kas nebūtu gājis caur redaktora rokām. Tādā kārtā tika panākta laikraksta idejiskā un stilistiskā vienība. Runājot par Raiņa redaktora darbību, Aspazija, starp citu, saka: „Viņš skatīja pats arī rūpīgi cauri visas korespondences, tā ka avīze viscaur atradās saskaņā, un valoda bij literāriska. Rainis vēl tagad atmin kuriozo stīlu, kādā bij rakstītas lauku korespondences, kur „vecas sievas vilka caur zeķēm savu dzīvību“ un „no laika zoba bij apsūnojis skolas nams“.

Bet ja arī „Dienas Lapas“ 1892. gada gājumā nav neviena sevišķi spilgta momenta, ar ko saistītos ievērojamas idejiskas cīņas, tad ar to nebūt nav sacīts, ka šis gada gājums idejiski mazvērtīgs. Jaunlaiku dzīve atbalsojas viņā tūkstoš balsīm, ko redaktora māksla savieno par vienu vienīgu spēcīgu balsi, kas savukārt sauc, aicina, skubina, modina, praviēto un atbalsojas dzīvē tūkstošām atbalsīm.

Kā kas sevišķs minētajā „Dienas Lapas“ gada gājumā būtu atzīmējams tas, ka viņa sāk uzstāties par mūsu rakstu valodas pārveidošanu, vilkdama līniju starp veco un jauno valodu, veciem un jauniem valodniekiem.***)Kā otrs rakstu-

*) 1891., № 29.

**) № 109, 110: „Latviešu „vecle un jaunie“ valodnieki“ No Sirmā.

rigs fakts atzīmējams tas, ka „Dienas Lapa” tanī gadā saviem abonentiem jūlija sākumā kā piedevu sūtīja līdz brošūru: „Populāri-zinātnisku rakstu krājums” (1892.), kurā, starp citu, ievietota pirmā daļa no Jansona raksta: „Domas par jaunlaiku literatūru”, kur viņš pirmo reizi iepazīstina lasītājus ar realismu un naturālismu literatūrā. Gada beigās, sakarā ar Dauges rakstu „Vēstures likumi” „Pūra” otrā daļā, šī raksta autoram ar kādu „Dienas Lapas” līdzstrādnieku izceļas polemika, kurā pirmo reizi šini laikrakstā sāk runāt par — ekonomisko jeb vēsturisko materiālismu.*)

Rainis pats „Dienas Lapā” vadīja ārzemes politikas nodaļu. Tā kā pie mums politiskā dzīve bij toreiz vēl stipri neattīstīta un par to pašu cenzūras apstākļu dēļ nekā nopietna nevarēja rakstīt, tad vienīgā vieta, kur lasītāji par politiku, šo tautu likteņa lēmēju, varēja ko dabūt zināt, bij ārzemju politikas nodaļa. Tā bij vienīgā skola, kur ļaudis varēja smelties savu politisko izglītību. Bez

Stud. J. Sirmāis, valodnieks.

tā, ievērojamākās ārzemju valstis politiskā dzīve bij daudz mums priekšā, bij it kā mūsu pašu politiskā nākotne, kurā skatoties, varēja skatīties it kā mūsu nākotnē un vērot, kas darāms, lai šo nākotni tuvinātu. Tādēļ ārzemju politikas nodaļai toreiz pie latviešu lasītājiem bij liels svars. Rainis to it labi saprata un piegriezta viņai sevišķu vērību. Viņš rakstīja ārzemju ziņas diezgan plaši, sniedza pēc iespējas ik sestdienas politiskus nedēļas pārskatus un svarīgākos gadījumos atsevišķus vairāk vai mazāk plašus apcerējumus: par Bismarku, Gladstonu, Košutu („Ungāru tautas sēras“).

No visiem viņa rakstiem redzams: 1) ka Raiņa politiskie

*) 1892., № 276, 277, 279: „Vēl reizi vēstures likumi”.

ieskati — gaŗām cenzora zīmuliņ — tiecas uz kreiso pusi, 2) ka viņš āŗzemju ziņas rakstijis īsi, asi, kodolīgi, vienkārši, ar humoru, atjautu, temperāmentu un līdz ar to dziļi nopietni. Varam iedomāties, kāda interese bij savā laikā lasīt viņa vadīto politikas nodaļu, — tā bij plaša, dzīva, interesanta politikas skola, kas veicināja pie mums ļaužu politisko izglītību. Bet nav jāaizmirst arī tas, ka šīnī nodaļā plaši tiek ievēroti strādnieku jautājums un sieviešu kustība, kas vēl daudzkārt pavairoja viņas politiski un sabiedriski audziņošo nozīmi.

Pie Raiņa tuvākiem līdzstrādniekiem šīnī laikā pieder valodnieks Sirmāis, jauns, spēciģs talants, kas veda spožu cīņu pret veciem valodniekiem, sevišķi Milēnbachu.

Tā Rainis strādāja apmēram divus gadus. Tad 2. augustā 1893. gadā „Dienas Lapa“ nesa šādu mazu piezīmi: „Redaktors J. Pliekšāns aizbrauc uz kādu mēnesi uz āŗzemēm. Pa šo laiku uzņemas „Dienas Lapas“ redakciju otrāis atbildētājs redaktors un izdevējs Pēters Bisenieks.“ (Nr. 171.) Par ceļojuma nolūkiem, kā redzams, aizrādījuma nekā nav sacīts. Vai Rainis brauca veseloties? atpūsties? izklaidēties? Nē, viņš brauca strādāt! Nebūdams mierā ar savām politikajām zināšanām, ko bij smēlies no grāmatām un āŗzemju laikrakstiem, viņš brauca redzēt un mācīties pazīt pašu politisko dzīvi. Bez tam, strādājot pie dienas laikraksta vadības, bij modušies dažādi jauni nodomi, par kuŗiem vajadzēja tikt skaidrībā. Aspazija par šo ceļojumu raksta šādi: „Lai par saviem plāniem un jaunajām idejām nāktu skaidrībā un redzētu praktiskus piemērus, viņš ceļoja kādu laiku uz āŗzemēm. Te viņš iepazinās ar personām*) un apstākļiem un ar jaunajām rietumu idejām. Raiņa māsa, Dora, studēja arī tad Šveicē. Mājās pārnācis, Rainis stājās pie darba ar lielāku cerību un drošību, un ap „Dienas Lapu“ salasīja, un ciešāk pulcināja, un audzināja piekritējus savām idejām. Viņš te nepalika vairs viens kā agrākos gados. Kā jau iniciātors pēc savas dabas Rainis arī šē „Dienas Lapā“ deva virzienu un visu vadīja un vienoja. Pats viņš rakstīja ārējo politiku, par ko toreiz tika daudz runāts, un veda pa lielākai daļai polemikas.“

Āŗzemēs Rainis pavadīja divi un pus mēneša. Vismaz viņa parakstu „Dienas Lapā“ sastopam atkal tikai no 18. oktobra 1893. gadā. Sākās jauns, sparīģs, satura bagāts darba cēliens, īsts vētras un dziņu laikmets.

Bet stājoties atkal redaktora darbā, viņš atrada priekšā palīģu. Jelgavā, pa 30. augusta dziesmu svētku laiku, palielā auditorijā Jāņsons bij nācis klajā ar priekšlasījumu: „Domas par jaunlaiku literātūru“ un teiciis jaunu vārdu. Ar vēl ne-

*) To starpā arī ar Bēbelli. A. B.

dzirdētu sparū, drosmi, asumu un talantu viņš kritizēja visu, kas līdz tam mūsu literatūrā bij ticis turēts kā liels, svēts, neaizskaņams. Viņš nāca reālisma un plašāku centienu vārdā, un no šī stāvokļa skatoties, mūsu literatūra neizturēja kritikas. Līdz tam literatūrā varēja atrast individuālas un nacionālas idejas, bet ne sociālās. Jansons uzsvēra sociālo ideju nepieciešamību. Vēlāk, kad raksts nāca klajā, plaša vērās vēl lielāka, un abas naidīgās puses sāka viena otru nikni apkaņot. — Viena daļa no Jansona raksta parādījās „Dienas Lapā“, kad Rainis vēl bij ārzemēs, citas — kad viņš parakstījās atkal kā redaktors. Bet kāds tad tomēr tam sakars ar Raini? Taču, ne ārējs vien, bet dziļāks. Jansona „Domas par jaunlaiku literatūru“ stāv visciešākā sakarā ar Jansona attiecībām pret Raini. Pa daļai šīs idejas jau izteiktas Raiņa rakstos „Mazajos Dunduros“, pa daļai viņas tai studējošai paaudzei, pie kuņas piederēja arī Jansons, kļuva plašāk zināmas no sarunām ar Raini par toreizējām literārisķām parādībām. Jansons pats kādā vēstulē Rainim izteicies, ka viņš un citi domu biedri savas idejas smēlušies no Raiņa vai — lietojot Jansona vārdus — šīs idejas viņi atraduši, sēdot pie Raiņa kājām. Savas idejas Jansons smēlās ne no sarunām vien, bet arī no Raiņa bibliotēkas. No Raiņa grāmatām, kuņas viņš bij pārvedis no ārzemēm, maz kas paguva uzglabāties. Toreiz grāmatas cirkulēja ātri: tās gāja no rokas rokā, kamēr izputēja. Nopareizs ir ieskaits, it kā Jansons būtu sociālistiskā virziena nodibinātājs mūsu gara dzīvē. No Raiņa dzīves un darbības faktiem redzams, ka ceļa lauzējs sociālistiskajām idejām bij Rainis.

Līdz ar Jansona uzstāšanos žurnālistikā un literatūras kritikā Rainim nu bij radies spējīgs un vajadzīgs ciņs biedrs. Avīžnieka darba lauks ir tik plašs, ka te cilvēkam

Stud. phil. J. Jansons.

vienam vien neveikt visu to idejiska darba daudzumu, ko viņam uzdod reālā dzīvē. Te vajadzīgi daudz un dažādi strādnieki. Rainim gan jau bij citīgi darba biedri: redakcijā Āronu Matīss un Vidiņš, bet šie rakstnieki bija vairāk, tā saucāmā, parastā redakcijas darba darītāji. Kritikas daļā kā līdzstrādnieks piedalījās Teodors, sludinādams realismu, bet bez

Stud. phil. J. Kovaļevskis.

„Kad gadus piecpadsmit atpakaļ — raksta viņš 1908. gadā*) — latviešu sabiedriskā dzīvē notika lielais lūzums, kas līdz tam viengabalā sastingušo tautas kopību sašķēla un pārdalīja pretējās šķirās un līdz ar to iekustināja un uzvirzīja proletāriātu uz tam priekšā stāvošo ceļu, tad, kā tas vēl būs atmiņā, pirmās priekšpulku sadursmes tika izcīnītas literātūrā.“

Jansona raksts un vispār viņa līdzdarbība „Dienas Lapā“ ievērojami vairoja viņas spēku un idejisko sparū — palīdzēja izlauzt ceļu tai plašajai sociālajai kustībai, kuŗu nu klaji sāka dēvēt par jauno strāvu. Pats par sevi saprotams, ka tautībnieki metās viņai ceļā un mēģināja visiem līdzekļiem

pietiekošas sociālas perspektīvas. Rainim bija vajadzīgi ne šāda darba darītāji vien, bet arī cilvēki, kas līdzīgi jūt, līdzīgi domā, līdzīgi deg par tiem pašiem ideāliem kā viņš, un kas līdz ar to ir sparīgi, spēcīgi cīnītāji — jaunajā darbā. Tāds cīņas biedrs šinī darbā viņam nu bij Jansons. Nav te vieta iztīrīt Jansona vēsturisko darbu tuvāk, jāsaka tikai, ka tas ļoti saskaņēja ar „Dienas Lapas“ virzienu: Rainis prasīja pēc realisma un sociālajām idejām dzīvē, Jansons literātūrā. Jansons nenāca kā mākslas kritiķis, bet kā publicists, tā tad literātūra viņam nebija galvenā lieta, bet viņa mērķis bij cits.

*) „Fauni vai klauni“, 18. lpp.

to apturēt, apkarot, iznīcināt, padarīt — ja ne vairāk — smieklīgu.

Rainim nu bij divkārt, trīskārt sarežģītāks darbs: no vienas puses, bij jāizstāvas pret uzbrukumiem, biežāk jāved polemikas, no otras — jāpopulārīzē jaunie principi, jānostiprina tie ļaužu apziņā. Te nu atkal vajadzēja krietnu teorētisku spēku, kam būtu mīļi tie paši ideāli, kādi bij Rainim. Bet tādi spēki arī radās. Pati dzīve par to gādāja. Jaunās idejas bij laidušas saknes nevien starp Maskavas studentiem, no kuŗu vidus nāca Jansons, bet arī Pēterpils un Tērbatas studentu aprindās, no kurienes Rainim radās ne viens vien spējīgs teorētisks spēks. Ipaši tērbatnieki šinī ziņā viņam daudz līdzēja. Tur pastāvošā literāriski-zinātniskā sabiedrība, kuŗas sastāvs gan bij diezgan raibs, jau no 1891. gada sākot izdeva neperiodisku rakstu krājumu „Pūrs“, kur redzamu vietu ieņēma evolūcionisms un vēsturiskais materiālisms. Spējīgākie no šī krājuma līdzstrādniekiem, kā: Dauge, Kasparsons, Krumbergs sāka strādāt līdz arī „Dienas Lapā“. Tā, bez Jansona „Domām par jaunlaiku literātūru“ tanī pašā laikā „Dienas Lapā“ dabūjam lasīt arī A. Dauges „Domas par vēsturi.“*) Šis raksts gan nesacēla nekādu troksni, bet reālisma un vēsturiskā materiālisma noskaidrošanai viņš bij no vislielākā svara. Pie Jansona — vēsturiskā materiālisma principi un metode gan izmanāmi, bet jēdziena par tiem nedabūjam; Dauge tos formulē diezgan skaidri un attiecina arī uz literātūru, ētiku, aistētiku. „Katram laikam“ — viņš saka — „savas intereses, savī vēlējumies, savī centieni un ideāli. Tiešām, katrai ļaužu šķīrai sava garīgā dzīve. Katrai savī tikumības jēdzieni, katrai savas goda jūtas, katrai sava poēzija. Aplūkosim, piem., mūsu „dailiterātūru“! Vai te var šaubīties, ka te lielākais ražojumu daudzums ir vienas zināmas šķīras, t. i. labāko familiju poēzija! Sās šķīras ļaudīm nav nekādu bēdu, viņi ir paēduši, viņiem nekā netrūkst, viņi arī tādēļ nav spējīgi saprast citu ļaužu trūkumu un postu, viņi tiem nevar līdz just. Un mēs redzam, ka arī visai poēzijai nav citāds mērķis, kā tikai patikami kairināt nervus. Nekā cildinoša, nekā mudinoša uz augstākiem centieniem, uz darbību priekš līdzcilvēkiem, uz nopietnu dziļu problēmu pārdomāšanu.“

Vispār, Dauge ar savū rakstu ienesa mūsu toreizējā gara dzīvē jaunus jēdzienu: par šķīrām, šķīru attiecībām, šķīru ētiku un aistētiku, šķīru mākslu, par dažādām vēstures teorijām, no kuŗām galvenā vieta ierādāma tai, kas cenšas vēsturisko attīstību izskaidrot ar dzīves reālajiem apstākļiem.

Bet ja nu jautājam, kas šinī gada gājumā raksturo Rai-

*) 1893., № 236 — 241.

ni kā avīžnieku un redaktoru? tad jāatbild isi: avīzes gars! Viņš bij devis iespēju izteikties reālismam, vēsturiskajam materiālismam un pats savu ārzemju politikas nodāju, cinīdamies pret cenzora stingro roku, vadīja arvienu noteiktāk sociālisma garā. Ārzemes ceļojums Raiņa sociālā ideāla noskaidrošanai bijis no liela svara. Ar apbrīnojamu rūpību nu

Stud. hist. A. D a u g e.

tiek izcelts viss svarīgākais, kas zīmējas uz proletāriāta politisko un ekonomisko cīņu un viņas taktiku visās zemēs. Var pat sacīt, ka šīnī gada gājumā, pareizāk — viņa pēdējā ceturksnī, noskaidrojās jaunās strāvas programma: politikā — sociālais jautājums, kritikā reālisms, dabas zinātnēs evolūcionisms, sabiedriskās zinātnēs, vēstures un sadzīves jautājumos — vēsturiskais materiālisms. Šo gada gājumu zināmā mērā var nosaukt par jaunās strāvas — manifestu.

Bet reiz jaunās strāvas principi bij — var sacīt — pasludināti, tad nu vajadzēja gādāt, ka viņi tiktu pārdēstīti

laužu apziņā, un tam nolūkam derēja divi līdzekļi: 1) pašu šo principu populārizēšana un 2) garīgās un materiālās dzīves faktu pārbaudīšana šo principu gaismā. Šim darbam tika ziedoti abi nākamie „Dienas Lapas” darbības gadi.

Šīnīs gados Raiņa domu biedru skaits arvien pavairojās: Jānsons, Stučka, Kovaļevskis, M. Valteris, Kasparsons, Aspazija un vēl citi, mazāk pazīstami, bet savā laikā iecienīti spēki (Vāgners, Libers) ar savu līdzdarbību lidzēja pacelt „Dienas Lapas” idejisko, kultūralo un politisko vērtību. Avīzes vadītāja un viņas galveno līdzstrādnieku ideālisms pārgāja arī uz citiem, uz plašām aprindām, un radās cilvēki, kas turēja par savu pienākumu laikrakstu pabalstīt. Kad „Dienas Lapā” nāca pie vārda lielie un savā laikā slavenie reālisti, kā: Mopasans, Kilands, Zūdermanis, Čehovs, Potāpenko, Koro-

ļenko, Dostojevskis un citi — kad parādījās vesela virkne plašu apcerējumu par dāņu, norveģu, vācu, franču, angļu un itāliešu jaunāko literatūru un viņas sociālajām idejām, tad laikraksta idejiskais un morāliskais spēks aizrāva līdz arī daļu no visjaunākās paaudzes: laikrakstu sāka pabalstīt pat skolnieki un skolnieces. Ne viens viens no „Dienas Lapas” stāstīņiem, stāstiem un romāniem 1894. un 1895. gada gājumos ir skolnieku un skolnieču tulkoti. Tika iztirzāts, kas acumirkli būtu visderīgāks, attiecīgā grāmata tika saplēsta gabalos: vienam viens gabals, otram otrs, trešajam trešais — un drīz vien tulkojums gāja uz „Dienas Lapu” prom un nāca iespiests atpakaļ. Tā ir ticis tulkots ne viens vien stāsts abos minētos laikraksta gada gājumos, tā ir tulkots arī Dostojevska ievērojamais romāns „Miroņu nams”.

Bet vai tad nu šie „Dienas Lapas” gada gājumi ir Raiņa darbs? un kāds gan nopelns Rainim, ja jaunās idejas no malu malām krājās vienā vietā, lai no turienes atkal savukārt ietu dzīvē un darītu savu pārveidošanas darbu pie dzīves un cilvēkiem? Tas, ka Rainis bij iniciators, ierosinātājs, pulcinātājs, kopā saturētājs un virziens devējs, ka redaktora acs bij klāt pie katras rindas, sagaidīja un pavadīja katru domu, katru ideju pulciņu, ka viņa roka sankcionēja visu, ko jaunie un vecie strādnieki sanesa, ja vien tas bij kas vērtīgs un sociālo centienu garā rakstīts, ar sociālo pasaules uzskatu saskaņā. Tiesa: laikraksts nav viena cilvēka darbs, bet dzīves sanests, daudzu cilvēku sastrādāts, laika radīts. Un grūts uzdevums ir, no šī kolektīvā darba izlobīt katra atsevišķa cilvēka darinājumu un rādīt šī cilvēka lomu visā kopdarbā. Bet, ja gribam saprast Raini, kā žurnālistu un redaktoru, ja gribam redzēt viņa aviņnieka seju, jāmin viņš kā iedvesmētājs un gara noteicējs.

Bez parastajām ārzemju ziņām un ievadrakstiem par ārzemju politiku, strādnieku un sieviešu jautājumu Rainis, kā zināms, veda arī polemikas par dažādiem jautājumiem. Pats par sevi saprotams, ka laikraksta redaktoram nākas polemizēt gandrīz vai ik dienas, un viņa polemikas, lai gan reizēm sīkas, tomēr svarīgas tanī ziņā, ka viņās atspoguļojas laikraksta virziens, avīzes vadītāja principiālie ieskati par dažādiem garīgās, materiālās un sociālās kultūras jautājumiem, īpaši — pašu lietās. Visos sīkumos mums Raiņa polemikām nav iespējams sekot. Jāatzīmē te tikai galvenākās un raksturīgākās vietas, kā arī galvenākie un raksturīgākie viņa polemiskie paņēmieni. Bet te jau vispirms jāpiezīmē, ka Rainis nekad nepolemizēja polemikas dēļ, bet arvienu lietas dēļ, patiesības dēļ. Diezgan plaša, dzīva un asa polemika Rainim izcēlās 1894. gadā par Zūdermaņa lugu „Gods” un Aspazijas — „Zaudētajām tiesībām”.

Kā visur, tā arī teātra mākslā „Dienas Lapa” vienmēr prasīja — vairāk satura, vairāk mākslas, nosodīja mazvērtīgas un tukšas lugas un apsveica katru kaut cik nopietnāku darbu mūsu drāmatiskajā un teātra mākslā. Bet mūsu drāma, tiklab formas kā satura ziņā, to laiku bij — neiztaisīta un tukša. Kad nāca Aspazija un Zūdermanis, kuņi savās lugās aizņēma nopietnas sociālas un ētiskas problēmas, — labākās ģimilijas, kā toreiz mēdza izteikties, jutās aizskartas ētiski un aistētiski. „Dienas Lapa” ķērās lietai tūlīt pie pašas saknes. Rainis pacēla jautājumus: kas tad īsti ir šīs latviešu labākās ģimilijas? kāda viņu vēsturiskā pagātne un kāda viņu garīgā un tikumiskā pasaule? Zūdermanis taču taisni ir labāko ģimiliju un buržuazijas dzejnieks, kā to „Dienas Lapa” bij aprādījusi; kāds iemesls tad nu bij jaunajiem viņu celt un vecajiem pelt? Kādā polemikas rakstā*) Rainis par visu to saka: „Mums būtu jāuzbrūk Zūdermaņa drāmām, un „Balt. Vēstn.” tās būtu jāaizstāv. Kāpēc notiekas otrādi? Ko mūsu ģimiliju organs atrod peļamu ģimiliju dzejnieka drāmās un ko mēs viņās atrodam slavējamu? Mēs Zūdermaņa domas apsveicam uz mūsu skatuves kā pirmo mēģinājumu teātra apmeklētājiem „alpu sārtumu” un dažādu citu nieku vietā rādīt dzīvus cilvēkus, rādīt pašu dzīvi. Zūdermanim ir nenoliedzams talants dzīvi aplūkot un spilgtās krāsās tēlot. Kā labāko ģimiliju dzejniekam viņam visvairāk ķēras pie sirds vācu buržuju pagrimšana. Viņš dziļi aizgrābts un satriekts, redzēdams, ka labākās ģimilijas caur pārliecīgo pārticību un bezdarba dzīvi arvien dziļāk un dziļāk nogrimst samaitāšanā un postā. Kā apdāvināts dzīves aplūkotājs Zūdermanis redz, ka tādā pat postā grimst arī strādnieku kārtā aiz pārāk lielas nabadzības un trūkuma. Šo parādību Zūdermanis apraud savā „Godā” jeb „Balt. Vēstn.” „negodā”. Mēs zinām it labi, ka mūsu tēvijā vēl nav tik lielas bagātības, nedz arī ir tik nospiedošas nabadzības kā Vācijā, tādēļ arī Zūdermaņa gars mūsu publiku nevar tik ļoti aizgrābt kā vāciešus. Bet ka tamlīdzīgas parādības nav svešas arī mūsu dzimtenē, to mums rādījusi mūsu cienījamā dzejniece Aspazija „Zaudētās tiesībās”. Tur redzam skatus iz pašu dzīves, kuņi ne mazāk drūmi un nopietni stāda skatītāju acu priekšā tādas nebūšanas, kā Zūdermanis savā „Godā”.

Sakarā ar abām minētajām lugām, pamodās presē un sabiedrībā, var sacīt, vesela literāriska kustība, kuņā gaiši parādījās veco un jauno ieskatī par mākslu, tikumību, sociālo dzīvi, divi literāriski virzieni ķaķoķa viens ar otru, izlietodami visasāķos ciņas paņēmienu. Īpaši asas literārīķas ciņas bij ap Aspazijas „Zaudētajām tiesībām” un ilķa gandrīķ veselu ķadu. Tautībnieķi no vienas puses redzēja Aspazijā lie-

*) Labākās ģimilijas „D. L.” 1894. Nr. 86.

lu mākslinieci, bet ienāda to viņas realisma un sociālo ideju dēļ. Viņi netikvien zākāja šīs idejas un jūtas, bet viņu dēļ aizķēra un apvainoja arī pašu dzejnieci. Pats par sevi saprotams, ka Rainis, būdams pats mākslinieks un drāmatīķis, kaut arī vēl atklātībā nepazīstams, redzēja, ka te jauns, ievērojams talants, ka te latviešu drāma ierauj jaunu ceļu, ka te tika aizņemtas tās pašas idejas, kādas viņam bij mīļas, ka te mākslā tika jau strādāts tas pats lielais darbs, ko viņš strādāja avižniecībā. Uzbrukumi dzejniecei un viņas mākslai bij jāatsit, un to Rainis arī darīja neatlaidīgi, tiklab kas zīmējās uz viņas „Zaudētajām tiesībām“, kā arī „Neaizsniegto mērķi“ (1895.), nemaz nenoliedzot lugu trūkumus, kur tādi bij atrodamī. Bet tautībnieku uzbrukumi jaunajām idejām, jaunajai strāvai, jaunajai mākslai bij tik bieži un reizēm arī vientiesīgi, ka vai nu nebij nemaz iespējams vai arī nebij vērts uz tiem atbildēt, bet gluži bez atbildes atstāt arī nebij parocīgi. Tādos gadījumos tad Rainis uztvēra viņus no kōmiskās puses un ievietoja joku kaktā, piesprauzdams vienu otru skrejošu piezīmi. Tas bija viens no viņa diezgan bieži lietotiem paņēmieniem. Raiņa asās piezīmes arvien lika domāt, ka joks nav smīdināšanas dēļ vien. — Šie strīdi un cīņas ap jaunās mākslas jauno ētiku un sociālo saturu, sakarā ar Zūdermani, Aspaziju un sieviešu jautājumu, ir „Dienas Lapas“ 1894. g. gājuma smaguma punkts. Tās bij principu cīņas, tā bij savā ziņā pastāvošās iekārtas kritika, jo — kā Jansons kādā vietā izteicās*) — „sevišķo atzaru par sieviešu jautājumu liecot,

Stud. med. K. Kasparsons.

*) „Dienas Lapa“ 1894. Nr 119: „Mūsu vecai paaudzei“.

mums lūkās un ligojas līdzī visa mūsu tagadējā sadzīves kārtība."

Aspazija bij spiesta pat aizstāvēties ar priekšlasījumu, kurā apskatīja savas lugas ētisko saturu: „Tikumības jautājums „Zaudētās tiesībās”.” Šis priekšlasījums tika iespiests arī „Dienas Lapā”, un tā Aspazija ciešāk palika par šī laikraksta līdzstrādnieci, ar ko „Dienas Lapas” idejiskais spēks kļuva krietni pastiprināts. Dzejoļus viņa bija tur sākusī iespiest kādu pusgadu agrāk: 1894. g. februārī, sākumā parakstīdamās tikai ar burtu A., bet vēlāk, kopš maija, ar pilnu pseudonimu.

Saimnieciskā dzīvē antagonisms bij manāms un redzams viscaur, te nu viņš parādījās pirmo reizi ideoloģijā: kā cīņā starp veco un jauno paaudzi. Tas tomēr nav jāsaprot tā, it kā pie vecās paaudzes būtu piederējuši veci vien un pie jaunās jauni vien. Nē. Par veco paaudzi tika saukta tā sabiedrības daļa, kas turējās pie vecajiem, tautiskajiem ieskatiem, par jauno tā, kas atzina jaunās, sociālās idejas.

Avīznieks pēc savas dabas ir — sabiedriska darbinieks. Reizēm viņam jāliek spalva pie malas un jāņem tieša dalība sabiedriskajā dzīvē. Tāpat to nācās darīt Raiņim, kaut gan pēc savām rakstura īpašībām viņš nav sabiedriska cilvēks. Deviņdesmitajos gados jauno ideju nesēji sāka piegriezt vēribu arī biedribu jautājumu vakariem: tur bij vieta, kur, runājot dažkārt par neievērojamiem tematiem, it kā nevilus varēja aizņemt arī sociālo problēmu — aplinkus kritizēt pastāvošo kārtību, meklēt sadzīves jaunumu sakni, modināt domas par labāku sadzīves iekārtu. Ar 1891. g. sākot jaundibinātā „Auseklī”, „Pēterburgas Ārīgas dziedāšanas biedrībā”, „Ceribas biedrībā”, „Pavasara biedrībā” un „Jonatāna” sarīkojamos jautājumu vakaros uzstājās vesela virkne studentu un citu inteliģentu, starp kuriem redzam arī Raiņi, un propagandēja jaunās idejas. Lūzumam vajadzēja kļūt redzamam visgarām. Tā „Jonatāna” biedrība, svinot 1910. gadā savus 40 gadu pastāvēšanas svētkus, atzīmēja savā vēsturiskajā atskatā, ka viņas jautājumu vakaros ar 1895. gadu sākot notiek lūzums: šīnī gadā pirmo reizi tur sākusī piedalīties progresīvā inteliģence: Pliekšans, Stučka, Roziņš un citi ķērušies pie sabiedrisko jautājumu iztīrīšanas.*) — Laikraksta redaktors ir reizēm spiests — kā mēdz teikt — reprezentēties sabiedrībā: ņem dalību vienā otrā svinīgā gadījumā, kam sabiedriska nozīme. 1894. gada „Dienas Lapā” ir uzglabājies kāds interesants dokuments, kas rāda mums Raiņi vienā no šādiem gadījumiem. Tā ir runa, saīsināta, protams, ko viņš turējis zaļeniķu biedrības nama atklāšanas svētkos, kur kā goda

*) „Jaunā Dienas Lapa” 1910. № 184.

viesi bij ielūgtas apmēram 70 personas, un kur piedalījās arī mūsu avīzniecības un biedrību dzīves labākie spēki. Līdz ar Raini tur bij ieradušies arī citi jaunie no Rīgas un Jelgavas — un par visiem kopā iztaisija zināmā mērā šinis svētkos kreiso spārnu. Raksturīgi, ka jauno pulciņš arī ieņēma galdu zāles kreisajā pusē, vecie — labajā. Veco runām izrādīja piekrišanu, protams, tikai vecie, jauno runām — jaunie. Runāja Rainis. Tik te jāpiezīmē, ka Rainim nav sevišķu runas dāvanu. Arī te viņa stils ir iss, kodolīgs, koncentrēts, kas runā neatstāj lielu iespaidu. Toties interesantāks saturs. Pēc „Dienas Lapas” referāta, tas ir šāds:

„Daudz jau runāts skaņām frazēm un jaukiem vārdiem; cildinātas biedrības un to vadopi, cildināti spēki, kās zaļniekus pulcinājuši biedrībās un kas tos vadījuši uz vienprātību; runāts gan par miesu, gan arī par garu, t. i. par šo namu un biedrību vadītājiem u. t. t. Bet tomēr, nedz šie cildinātās personas par sevi, nedz šie pārrunātās miesas un dvēseles ir tie, kas

zaļniekus virzījuši un vēl virzis uz priekšu; kas to darijis, — tas ir pavisam cits kas: tas ir tas spīrgtais gars, kas nu sācis pa visām malām savu uzvaras ceļu. Šis modrais gars ir pēctecis tam, kas toreiz vadīja un darbināja mūsu nelaiķus censoņus Andreju Spāģi un Krišjāni Valdemāru, tas ir tas brīvais gars, kas toreiz gribēja atsvabināt tautu no visiem māņiem, kas cēlis mūsu tautas pašapziņu. Bet vai tad ar tiem panākumiem, ko viņš toreiz sasniedzis un pie kuriem vēl tagad daži it kā grib apstāties, vai ar tiem jau ir beigas? Nē, tie jāturpina. Un tas pats jaunais censis gars tad arī iet tālāk un ceļ sev jaunu ēku.

Tagad grūti laiki. Visi to atzīst. Pat lielākā daļa priekš-

„Dien. Lapas” līdzstrādniece Nina (Priediņa kdze) — viena no pirmajām sieviešu kustības darbiniecēm.

runātāju to dartījuši. Tomēr atrodas arī mūsu starpā tādi, kas to negrib atzīt. Gan jau arī reiz atkal labības cenas pacelšoties — un tad būšot visam līdzēts.

Bet kas tā domā, tie domā ar plāksteriem izārstēt vispārēju slimību. Te jāiet tālāk. Un zāleniekiem jāatzīst, ka arī viņi vairs nedzīvo šādā plāksterišu laikmetā, bet istā, nopietnā krīzes laikā. Arī mūsu latviešu saimnieciskais pamats, mūsu lauksaimniecība, arī tā tapusi pavisam citāda: nelīdz vairs neko laukkopība vien — vajag pāriet arī uz citiem saimniecības zariem... visur cenšanās pēc plaša darba lauka — un tomēr atkal visur neatturami spiežas virsū trūkums. Kā tas saprotams? Tas saprotams jo viegli, pārdomājot mūsu tagadējo ražošanas kārtību! Mēs jau vairs neražojam mantas un lietojamās vērtības — mēs esam iestumti, ierauti ar varu tajā lieliskajā visas pasaules sacensībā — tajā preču ražošanas strauvē, kuŗa tagad visu pasauli apņēmusi. Mēs tagad esam tanī pašā stāvoklī kā fabrikants, kas ražo preces, par kuŗām tas naudu dabūs, kas tam vienīgi vajadzīga. Arī mēs, arī lauksaimnieki šajā pašā preču ražošanas strauvē ierauti. Arī mēs nevis pašu lietošanai audzējam savu labību — bet naudas iegūšanas dēļ...

Tā tad arī mēs esam pārejas laikmetā; un tas ir grūts. Konkurence savus upuŗus nelaiŗ tik viegli vaļā.

Cilvēces attīstība iet uz priekŗu pēc augŗtiem, lieliem dabas likumiem. Nevis plāksteriŗi te var lĩdŗēt, ja cilvēce smok zem ņo likumu cietsirdĩgajiem cēloņiem. Tikai iepazīties ar viņiem visā viņu lielumā — tas var lĩdŗēt. Tad tos mācēs pazĩt un piemērot*.)

ņi runa ievērojama tanĩ ziņā, ka te pirmo reiz noteikti aprādots latvieŗu saimnieciskās dzĩves kapitālistiskais raksturs. — Otra raksturĩgā ņis runas iezĩme ir tā, ka Rainis viņā atsauca uz tautiskā laikmeta lielajiem ideālistiem, vai pareizāk, reālistiem: Spāģi un Valdemāru. Un ne bez iemesla. Ir liela lĩdzība starp Raiņa centĩniem un tiem, kādiem kalpoja ņie ievērojamie kultūras nesēģi. Abiem minētajiem darbiniekiem bij viens mēŗķis: modināt tautas masu, izplatĩt viņā gara gaismu, celt viņas materiālo labklāģību, kā arī pārveidot sociālās attiecības uz labākiem pamatiem. Tāds pat mēŗķis bij arī Rainim. 1894. gada „Dienas Lapā” atrodams arī kāds raksts: „Pro domo sua”, kas seviŗķi labi raksturo Raini kā ņurnālistu. „Dienas Lapa” auga un pletēs nevien satura, bet arī formas ziņā. Kad 1894. gada beigās bij nolemts palielināt avĩzes formātu, tad 16. decembrĩ iznāca nodomātā formāta parauga numurs, kur jau minētajā rakstā Rainis ar zināmu gandarĩjumu atskatēs uz „Dienas Lapa”

*.) „Dienas Lapa” 1894. Nŗ 176: „Svētki Zājeniekos”.

apmēram desmit gadu ilgo darba cēlienu un izsakās arī tuvāk par viņas centieniem un taktiku.

„Visi naida parādījumi „Dienas Lapas“ nenogurdināja,” viņš saka. „Viņa nekad nav bijusi pretim „spirgtai jautrai cīņai” — einem frischen, fröhlichen Krieg —, dzīvu domu izmaiņai par principiem un idejām viņa nekad nav bēgusi, jo caur šādu domu cīņu vien attīstība tiek uz priekšu. Atklātība, humors un viegla zobgalība „D. L.” bija pa laikam asākie ieroči, bet uz to atbildēja pa lielākai daļai gluži citādiem ieročiem. Atklātība, patiesība un taisnība pie šiem ieročiem nepiederēja, saprast nelūkoja, bet gan pārprast. Jo neskaidrāki tika šie ieroči, kad bija aizskarta tā vieta, kurā beidzās omulība, pēc dzejnieka vārdiem: Geldpunkt, naudas lieta. Tad ķērās pie līdzekļiem, par kuņiem zemākus vairs nevar iedomāties. Cīņu „D. L.” nebaidījās, bet reizēm gan pārņēma riebums, kad pret viņu tika lietoti neskaidrie ieroči, kad aiz tumsas segas no muguras uzbruka. Gan viņi ar to atzīst savu garīgo bankrotu, nespējību cīnīties gara ieročiem, bet viņi jau paraduši par to maz bēdāt. Kad šāds riebums sacēlas sirdī, tad vienīgais, kas var atkal pacīlāt, ir plūstošā dzīvība, kas manāma visās malās, kur viņo mūsu cerības, mūsu jaunās paaudzes krūtīs, kas laužas uz āru un meklē pēc tēliem, kuņos ietērt savus augstos ideālus. Cenšanās pēc skaidrākiem ideāliem, kuņi vēl nav sametināti ar skanošu labumu, jaunatraitītais spēks, aizgrābjošs sajūsmiņājums, — aizrauj visu sev līdzī, un ja var teikt, ka arī „D. L.” savu daļu palīdzējusi pie šī spēka atraisīšanas, tad zūd viss riebums, viss nogurums un — prieks ir dzīvot — eine Lust ist es zu leben, dzīvot un tālāk cīnīties un censties, jo dzīvot ir cīnīties.

Mūs nebaida, ka ideāls ir tālu un grūti sasniedzams, toties šis ideāls ir augstāks un cēlāks un vairāk vērts pēc viņa centsties.

Mums nava vajadzīgs un arī iespējams šinī vietā plaši izskaidrot mūsu centienus. Kas grib ļaut katram brīvi attīstīt savus spēkus un izlietot visas savas tiesības, kas atzīst, ka nepietiek ar šo tiesību kailu dēvēšanu vien, bet ka jānodod arī iespēja visiem viņas baudīt, kas kultūras pienākumus negrib skaudīgi sagrābt tikai priekš dažiem, — tas cenšas pēc tā paša, pēc kā mēs cenšamies. Tik daudz ir pasaulē sāpju un grūtību, un ja tik dažas var remdēt, ja tik spēj aizrādīt, kas būtu darāms, kur meklējams palīgs, ja pat tikai modinātu snaudulus un vārgulus un teiktu viņiem, ka viņiem nav no mūžības likts snaust un vārgt, ka viņiem jācēlas un jāsaprot pašiem sevi un apkārtne, ir tad būtu daudz darīts...

Tik daudz lai mums būtu teikt par sevi, pro domo sua, mūsu turpmākais darbs, tāpat kā līdzšinējais, pieder vispārībai; vispārība lai spriež*).

*) „Dienas Lapa” 1894. Nr. 282.

1894. gads ievērojams ne Raiņa vadītās avīzes gaitā vien, bet arī viņa personiskā dzīvē. Šīni gadā arvien ciešākas tiek garīgās saites starp Raini un Aspaziju, līdz beidzot pamostas arī — mīla. Šajā gadā notiek „Vaidelotes” izrāde, pēc kuŗas Rainis vēlas dzejnieci redzēt, bet dzejniece izrādē pilnīgi ielenkta no leņoniem, un Rainis tikai dabū atļauju apmeklēt viņu mājā. Pēc tam redzam arī Aspaziju pie Raiņa viņa domu biedru pulkā. Rainis tanī laikā dzīvo Paulučija (tagad Merķeļa) ielā Nr. 12, uz stūŗa, ērtā dzīvoklī, kur bieži redz studentus Jansonu, abus Dauges, abus Kovalevskus, Herteli, Roziņu, Ukstiņu, adv. Stučku, Dr. Krumbergu, Dunci (zaleņnieku saimnieku) un šad tad arī Aspaziju. Par Aspaziju jūsmo Jansons, dēvēdams viņu par Idu zvaigzni Latvijā. Viņš liels Aspazijas cienītājs. Aspazijas simpatijas tomēr pieder Rainim. Drīz vien arī noskaidrojas sirds lietas viņu starpā.

Šis notikums ne sevišķi patikami pārsteidza Jansonu, un starp abiem ciņas biedriem ideju un romantikas laukā iestājās tā kā maza nesaskaņa. Raiņa dzīvē šim attiecībām starp Raini un Aspaziju, kā to vēlākie notikumi rādīs, ļoti liela pozitīva vērtība. Ne mazāka arī Raiņa loma Aspazijas dzīvē.

Tad nāca 1895. gads, kas bija pēdējais Raiņa avīznieka un redaktora darbībā. Šīni gadā jaunā strāva pieņēma sevišķi plašu un sparīgu raksturu. Bet — šīni gadā Raiņa dzīvē, tiklab iekšējā kā ārējā, notiek ievērojams lūzums, kam liela nozīme visā nākotnē.

Pašā pirmajā šī gada gājuma „Dienas Lapas” numurā atrodam visai interesantu ievadrakstu, kuŗā redaktors apsveic savus lasītājus jaunajā gadā. Šādi apsveikumi ir avīzes darbības gaitā diezgan parasta lieta. Bieži vien viņus raksta formas pēc, šabloniski, vairāk ar aukstu aprēķinu nekā ar dzīvu sirds siltumu. Un tomēr te ir gadījums laikrakstu redakcijām stāties tuvākos sakaros ar saviem lasītājiem un runāt tieši ne uz viņu prātu, bet arī sirdi, jo tādos brīžos, cilvēku psiche sevišķi noskaņota dzīva vārda uzņemšanai. To ievēroja arī „Dienas Lapa”. Laikrakstā, kur pēc iespējas katrai rindai vajadzēja nest un vēstīt jaunas idejas, arī šiem parastajiem apsveikumiem vajadzēja runāt sevišķu valodu. Apsveikums, ar kādu sākās „Dienas Lapas” 1895. gada gaita, ir raksturīgs tiklab šī laikraksta virzienam, kā arī — kas mums šoreiz no sevišķa svāra — viņa autoram Rainim. Tas nodod raksturīgu liecību par Raiņa toreizējiem uzskatiem, ar kuŗiem sastopamies arī vēlāk viņa dzejā, — zīme, ka tie kļuvuši par viņa garīgās pasaules neatņemamu ipašumu. Raksts savā galvenajā daļā skan sekoši: „Jaunu laimī! tā parasts vēlēt jaunā gadā; pēc laimes jau slāpst visa cilvēce, mūžīga, nebeidzama personiska laime jau ir visas cilvēces gāla mērķis. Un tomēr ar katru jaunu gadu nebūtu vis jāvēl jauna laime, kuŗa nāk necerēta, kuŗa ir „lemta” no likteņa un

nav paša darināta. Laime rodama tikai apmierinājumā ar sevi, kad savus spēkus esi visus lietojis, cik varēdams, kad pats savās acīs esi audzis caur saviem darbiem, kad stāvi caur paša spēku brīvs, neatkarīgs, — pilns vīrs, vārda cienīgākā nozīmē, kam nevienam nav jāpateicas, neviena priekšā nav jālokās.

Pilnam vīram nav jāvēl „lemta“ laime jaunā gadā, bet jauni spēki ciņīties, iekarojot sava paša laimi — neatkarību; jāvēl spēja un griba apzināties sava paša vērtību, iedrošināties pašam par visu spriest, visu pārbaudīt un ierīkoties tā, kā pašam vislabāk izliekas pēc sava prāta. Nav jābaidās stāties uz savām kājām, nav jāšaubās mūžam: ko es spēju? Ja mēģinās izlietot visus spēkus, gan tad redzēs, ka arī ar viņiem var daudz ko darīt, gan tad caur vingrināšanu paši spēki augs un ar laiku varēs būt vīrs, kas tikai pats sev pateicas, — kā īsts vīrs nu šinī apziņā atrod „laimi“. — Augstākā laime nav panākama ikkatram vienam pašam par sevi, visa cilvēce jāved pretī laimei, lai katra persona par sevi varētu justies apmierināta. Augstākais apmierinājums tas, ka visas savas spējas lieto un nevis vienīgi sevi attīstot, bet pie citiem savas spējas vingrinot, citiem palīdzot, citus pacelot. Jo ko palīdz visaugstākā sava paša personas attīstīšana, ja šī persona savus spēkus nevar mērot pie citiem, nevar viņus apzināties un priecāties par savu darbu. Vislielākais, nebeidzamais darbs — priekš visiem strādāt, ir reizē arī vislielākais personiskais apmierinājums — laime. Laime nav atrodamā bezdarbībā un miesā (laikam gribēts teikt: mierā), bet kustībā un cenšanās.

Kas pazīst Raiņa dzeju, tam būs gaiši redzams, ka tie prātnieciskie, ētiskie un sociālie ieskatī, kādus Rainis sludina savā dzejā, galvenās līnijās visi atrodami jau te. Varam pat sacīt, ka no šīs laimes filozofijas mums raugās pretī jau vēlākais dzejnieks-filozofs*).

Bet nu — vēl kādus vārdus par Raiņa avīzniecisko darbību. Avīze tika vadīta tādā pat garā kā iepriekšējā gadā, tikai plašākā mērā. Ari taktika tika ieturēta tā pati: kritika un satīra pie pretinieku ieskatu ārīšanas un — pēc iespējas daudz faktiskā materiāla, lai rādītu, uz ko dībinās sociālā kustība un uz ko tai jādībinās. Idejiskās sadursmes un principu cīņas notika arī tanīs pašos jautājumos, kā iepriekšējā gadā: par emancipāciju un jauno mākslu (Aspazijas „Neaizsniegts mērķis“), par dziesmu svētkiem, studentu stipendijām u. t. t. Idejas, ko jaunā strāva nesa tautā, nebij palikušas bez reāliem panākumiem. Bij uz laukiem cilvēki, kas viņas uz-

*) Atgādināšu te, piem., ka tās pašas domas, tikai kristalizētā veidā, attīstītas vēlāk dzejotī „Pats“ („Tālās noskaņas“ 1903, g. 11. lp.), dzejotī „Jauna cēlējs“ („Vēja nestas lapas“ 1911, g. 88. lp.) u. c.

tvēra un mēģināja pārdēstīt dzīvē, bet it īpaši auglīgu zemi tās atrada rūpniecības proletāriātā, kas līdz tam bij bijis neapzinīga masa, bet nu sāka kustēties un organizēties. Raiņa vadītā „Dienas Lapā” tas atrada daudz bagāta materiāla par sociālo kustību un sociālo politiku. Un bij arī ko sniegt. Deviņdesmitajos gados sociālā kustība ārzemēs visgarām cēlās un brieda ar sevišķu spēku un sparū. Ar deviņdesmitajiem gadiem sākot, nodibinājās starptautiskie strādnieku pirmā maija svētki, starptautiskais proletāriāts sāk noturēt savus kongresus. Anglijā, Beļģijā, Francijā deviņdesmitie gadi ir spēcīgas sociālas kustības laiks, Vācijā beidz sociālistu likums savu eksistenci, strādnieku partija notur Erfurtē kongresu, kur izstrādā jaunu, plašu darbības programmu un iegūst vienu uzvaru pēc otras ekonomiskās un politiskās cīņas laukā. Viss tas jau vien deva daudz jaunas, svarīgas vielas, kuŗu „Dienas Lapa” tūlīt nocēla latviešu proletāriātam priekšā. Tas nevarēja palikt bez iespaida.

Redzēdami jaunajām idejām panākumus dzīvē, jaunās strāvas darbinieki varēja tikai vēl vairāk strādāt ar jūsmu un sparū, sevišķi Rainis, kas atradās pašas šīs kustības degpunktā. Jāievēro vēl tas, ka Rainis un visi jauno ideju nesēji bij vēl jauni un tā, var sacīt, jaunā sociālā kustība savā sākumā bij jaunības kustība — jaunā strāva šī vārda dišķāršā nozīmē. „Es ist eine Lust zu leben!” atkātoja Huttena skaitos vārdus Rainis 1894. gada beigās.

Idejiskie darbinieki pulcējās un grupējās visvairāk ap Raini, kas taču stāvēja jauno ideju izteicēja organa priekšgalā. Bet jaunība, kaut arī idejiska, tomēr palika jaunība, kuŗai bij arī personiskā dzīve. Idejiskā solidaritāte, pastāvīgā kopošanās radīja daudz izdevības — upurēt arī jaunības dievam, un te, protams, netrūka arī Raiņa. Viņa dzejnieka temperaments, kas nevarēja vēl parādīties dzejā, parādījās dzīvē. Es nerunāju te par to lielo, dzejisko aizraušanos, ar kādu viņš strādāja savu avižnieka darbu, bet par personisko dzīvi, kas reizēm ar savu straujumu lika aizmirst pat vienu otru darba cēlienu. Tā, kad Āronu Matiss, ar ko Rainis visus savus redaktora darbības gadus strādāja kopā, svinēja savu 25 gadu avižnieka jubileju, dzejnieks tam piesūtīja apsveikumu, kuŗā atrodam izteiktas zīmīgas domas par avižnieku, avižniecību un mazu raksturojumu arī par viņa paša toreizējo dzīvi un darbību. „Latviešu avižniecība” — saka Rainis — „tas vārds skan labi, kā gaisma un kultūra, bet viņas darbiniekiem ņas nozīmē to pašu, ko mocība... Kad mēs visi citi pa reizēm grēkojām, nokavējamies vai nemaz neatnācām redakcijā, mūs uz to pavedināja arī apziņa, ka avīze taču iznāks — pati no sevis, to pa nakti pierakstis viens rūķis — vārdā Matiss.” Dzejniekam avižnieka darbs reizēm tie-

šām ir mocība. Nav jāaizmirst, ka dzejnieks ir iespaidu cilvēks. Lietas, kurām vienkāršie mirstigie pāriet vienaldzīgi garām, nodarbina viņu dienām un naktīm, nedēļām, mēnešiem, gadiem. Šie iespāidi viņam mīļi, viņš tos glabā, saudzē, krāj, veido, dzīvo ar viņiem intensīvu skaistu dzīvi; no tiem aug viņa mākslas darbi. Bet ja nu viņš nevar nodoties šiem iespāidiem vien, ja ir jāstrādā kāds obligātorisks maizes darbs un kaut arī tas būtu avīžniecība, kā tas bij Rainim, tad cieš abas puses, tiklab obligātoriskais darbs, kā dzejnieka iespaidu pasaule, un ja viņš grib būt skaidrs un korekts pret abiem, tad viņam garīgi ārkārtēji jāpiespiežas, no kā, protams, viņš pats lielā mērā cieš. Nav tādēļ brīnums, ka obligātoriskais darbs izliekas reizēm mocība un ka šādā gadījumā tiek pret viņu grēkots. Rainis tomēr nav bieži meklējis izklaidēšanos, bet tikai tādos gadījumos, kad draugi pratuši viņu atraut no darba un ieraut sajūsmas vilnī. Tādos brīžos viņš bijis straujš un omulīgs. Mīļu biedru dēļ viņš netaupījis ne līdzekļu, ne laika, ne sevis. Kā raksturīgu sīkumu dažs no viņa toreizējiem darba biedriem zina atstāstīt, starp citu, gadījumu, kur kādā lielākā sabiedrībā, kad valdījusi jau diezgan liela omulība, Rainis piepeši uzlēcis uz galda un turējis gadījumam piemērotu jūsmīgu runu. Šis mazais gadījumiņš rāda mums Raini kā strauju temperāmenta cilvēku, kāds viņš arī vēlāk parādās savā dzīvē — kuŗa ir ārēji mierīga, bet iekšēji slēpj sevī daudz uguns un nemiera.

Drudzainā avīžnieka darbība, drudzainā dzīve, kas ar šo darbību neizbēgami saistīta, īpaši tanī laikā, kad modās mūsu sociālā kustība, darija uz Raini savu iespaidu. Katram darbam, kā zināms, ir savs iespāids uz viņa darītāju. Ja nu jāūtājam, kāds iespāids varēja būt avīžnieka un redaktora darbam uz Raini, tad jāatbild: labs un ļauns. Labs tanī ziņā, ka Rainis te pats auga līdz ar savu darbu. Rainis, kas 1891. gadā uzņēma avīzes vadību un ne ar visai drošu roku rakstīja pirmos vadošos rakstus, nebija tas, kas 1895. gadā stāvēja ar savu laikrakstu plašas idejiskas kustības priekšgalā: viņa uzskati bij kļuvuši plašāki, noteiktāki, viņa individuālitate bij izveidojusies pilnīgāk. Strādājot dienas laikraksta redakcijā, kas īsti ņemot ir spogulis, kur ikdienas var redzēt un vērot ne vien to, kas notiek dzimtenes šaurajās robežās un kam tur būtu jānotiek, bet arī to, kādas ievērojamas pārgrozības un maiņas notiek visā pasaulē. Un īpaši Rainim, kā ārzemju politikas vadītājam, bij izdevība katru dienu vērot, kā pārveidojas dažādās zemēs ekonomika, politika, sociālā dzīve, zinātne, apgaismība, literatūra un māksla. Četri gadi dienu no dienas visu to vērojot, redzot un pārbaudot, kas būtu visraksturīgākais, ko celt laikraksta lasītājiem priekšā, Rainis pārveidojas iekšēji arī pats. Nekur tik sīki, skaidri un spilgti neatspoguļojas kultūras un tautas dzīve, tautas vajadzības kā

laikrakstā. Un ja nu Rainis jau bija sīki vērojis šo dzīvi no maļus stāvēdams, un tā bij atstājusi uz viņu dzīvu iespaidu, tad varam iedomāties, cik daudz lielāku, dziļāku iespaidu darīja šī dzīve uz viņu tagad, kur viņš, tā sakot, ikdienas klaušijās viņas sirds pukstienus, ievēroja viņas pulsu un bij aicināts, darīt uz tautas organismu savu iespaidu. Nemitīgi plūstošās dzīves straume pienes laikrakstam katru dienu jaunu kultūras materiālu, ar ko laikraksta redaktoram jāziņā ko darīt, kā uz viņu skatīties, kādā apgaismojumā to sniegt. Sakarā ar šo kultūras materiālu laikraksta redaktors, kas grib apzinīgi strādāt savu darbu, ir spiests ikdienas, ik brīža pats sevi pārbaudīt, pārvērtēt savas idejiskās vērtības, bet uzturēt skaidrus savus principus, spožu savu nacionālo un sociālo ideālu un vest savus lasītājus pretī lielam, noteiktam mērķim. Varam iedomāties, no kāda svara te ir redaktora noteiktība, gaišais skatiens, individuālitate. Rainim par godu jāliecina, ka viņš šinī lielajā darbā licies vadīties vienīgi no idejiskām interesēm un plašākiem sociāliem centieniem. Zīmīgiem vārdiem laikraksta redaktoru un viņa darbu raksturo viens no ievērojamākiem latviešu redaktoriem: Fr. Bergmanis. Atstājies 1888. g. no „Dienas Lapas“ vadības, viņš, starp citu, raksta: „Vārdu sakot, laikraksta redaktors ir laikraksta dvēsele. No viņa atkarājas, vai laikrakstam būs plaukt, vai nikt... Grūts, ļoti grūts ir latviešu laikraksta, it īpaši dienas avīzes redaktora uzdevums... Latviešu laikraksta redaktoram vajaga būt nevien plaši izglītotam cilvēkam, bet arī savas tautas pazinējam. Izglītības ziņā it īpaši no svara, ka laikraksta redaktora zināšanas būtu daudzējādas. Svarīgākā lieta tomēr ir tā, ka redaktors sīki pazīst savu lasītāju ieskatus un vajadzības.“*) Tādā darbā cilvēka dvēseles saturs kļūst bagātāks, raksturs norūdītāks, individuālitate daudzpusīgāka, pilnīgāka — ar vārdu sakot: cilvēks aug līdz ar savu darbu. Un tā tas bij arī ar Raini. Tas, var sacīt, ir tas pozitīvais, ko Rainim avižniecība varēja dot un deva.

Bet ko tā no viņa nēma? Daudz spēka un veselības. Rainis, kā zināms, rakstīja nevien ārzemju ziņas un veda polemikas, bet strādāja daudz arī sīkā darba, zīmējoties uz avīzes noskaņojumu un vienību. Tas ir darbs, kas prasa daudz pacietības, laika, pūliņa un neatstāj nekādu paliekamu pēdu. Varam iedomāties, ko šāds avižnieka un redaktora darbs nozīmē dzejniekam! Bez tam satiksme ar ļaudīm, publiku, līdzstrādniekiem un biedriem redakcijā un mājā — tas prasa no cilvēka ļoti daudz, īpaši no dzejnieka, kam avižnieka darbs jau pēc savas dabas ir naidīgs. Drīz vien to dabūja piedzīvot arī Rainis. „Diemžēl, Rainis“ — saka Aspazija — „visus sīkos darbus līdz darīdams, garīgi pārpūlējās. Pār-

*) „Dienas Lapa“ 1888. „Cien. lasītājiem“.

nācis no redakcijas, viņš bija vienmēr ielenkts no saviem domu biedriem, kuŗi nāca un gāja, un tāda kārtība tad turpinājās bieži līdz vēlai naktij. Uz Raiņa vājo veselību un vārigajiem nerviem tas darīja sagraujošu iespaidu. Ap to laiku es arī mācījos Raini pazīt. Viņš tad bij stipri pārpūlējis un nezin, cik ilgi būtu varējis tā strādāt, ja dažādi konflikti nebūtu klāt nākuši, kas viņu spieda no redakcijas atstāties. Par šiem konfliktiem runāt nav šis laiks un vieta.

1. decembrī 1895. gadā Rainis vairs neparakstījās kā redaktors un, pēc četru gadu ilgas darbības, beidza savu redaktora gaitu. Kamdēļ?

Ka avīzes izdevēji nevarēja Rainim neko pārnest materiālā ziņā, liecina tas, ka Raiņa laikā avīzes abonētu skaits bij vairojies trīskārtīgi: no 2000 pacēlies uz 6000, kas tajā laikā bij ļoti daudz. Tādos apstākļos bij viegli avīzi pārņemt un vadīt arī citam.

Iemesli, kāpēc Rainim bij jāatstājas no avīzes vadības, visu laiku kopš 1895. g. bij palikuši nezināmi. Tagad nu Aspazija savās atmiņās par jauno strāvu un viņas darbiniekiem met uz šo notikumu zināmu gaismu. Pēc viņas interpretācijas iemesli bijuši gan personīgas, gan idejiskas dabas.

Ap 1894. gadu notika abu draugu, Raiņa un Stučkas, dzīvē ievērojamas pārgrozības: Rainis bija iemilējies Aspazijā un Stučka — Raiņa māsā Dorā. Aspazija toreiz bija Rīgas Latv. biedrības teātra darbiniece un „Baltijas Vēstneša“ līdzstrādniece, bet Dora Pliekšane — medicīnas studente un sociāliste, kas ārzemēs studējama bija ļoti iepazinusies ar sociālistisko pasaules uzskatu un kustību. Dora Pliekšane brālim labprāt būtu redzējusi citu līgavu Aspazijas vietā, bet Rainis neizrādīja vēlēšanos savas simpatijas grozīt. Starp Raini un māsu iestājās vēsums, kas izpletās arī uz idejiskām attiecībām. Sekosim šē Aspazijas atmiņām:

„Rainim atkal no viņa puses cēlās naidnīki un gribēja to no vadītāja lomas un no „Dienas Lapas“ dabūt prom. Tērbatā bij nodibinājusies studentu biedrība, kuŗas izcils biedrs bij Kasparsons, vēlākais izglītības ministrs, un daudzi citi. Pēteris Stučka, kuŗš agrāk no sociālisma nekā nebij zinājis, tagad sāka tās ap sevi pulcināt un mielastus rīkot, uz tiem neielūgdams pat Raini, „Dienas Lapas“ redaktoru un savu tuvāko draugu.

Raini, protams, tas ļoti sāpināja, jo viņš to sajuta kā intrigu, pret sevi vērstu, un vēl jo vairāk, ka šinī intrigā funkcionēja viņa paša māsa Dora, kuŗa bij Stučkas saderētā. Bez tam arī nelaimes cēlonis biju es...

Arējs iemesls bija viegli sadabūjams: Bisenieks prasīja no Raiņa drošības naudu, jo avīzes tendence paliekot bīstama, un viņš varot iekrist. Tādas naudas Rainim nebija, jo savu redaktora naudu viņš arvien atdeva studentiem, kas

viņam rakstija, arī savas drēbes dažam labam, kuŗu vārds negribu minēt. Arī viņa dzīvoklī un pansijā daudzi mitinājās, prom un atpakaļ braukdami uz augstskolu.“*)

Raksturīga svītra: Rainis neiespieda paša vadītājā laikrakstā savas dzejas, kaut gan redzēja, cik trūcīga bij toreiz mūsu lirika un kaut gan viņam pašam glabājās vesels krājums dārgu lirisku vērtību. Tikai uz 1895. gada beigām viņš ievietoja „Dienas Lapā“ pāri tulkojumu vai atdzejojumu un divus oriģinālus. Viens no atdzejojumiem, pēc franču dzejnieka A. Žirō, „Sirgstošais mēness“, satiriska rakstura dzejolis, iespiests 7. oktobrī. Nevarētu jau nemaz zināt, ka šie atdzejojumi ir Raiņa, ja gadu desmit vēlāk (1906.) viens no tiem nebūtu vārdu pa vārdam parādijies viņa dzejoļu krājumā „Jaunais spēks“ tikai ar citu virsrakstu: „Ģilotina“ (11). Bet citēsim te šo dzejoli tā, kā viņš 1895. gadā iespiests „Dienas Lapā“:

Galvas! galvas!

(Pēc A. Giraud'a: Pierrot Lunaire [O. E. Hartleben].)

Savu sarkanoto grozu
Viņa tura kaula rokās,
Drūmu cietumduŗvju priekšā
Viņa stāv kā nabadze.
Viņas bezzobainās žokles
Klab kā cirvis koka klucī,
Savu sarkanoto grozu
Viņa tura kaula rokās.
— Nabags Dieva radījums!
Kas gan viņu nenožēlos!
„Sak“, ko vēlies?“ „Galvas! galvas!“
Ģilotina bilst un krata
Savu sarkanoto grozu.

Dzejolis tulkots „Dienas Lapas“ vadības laikā.

Vērīgi ieskatoties dzejoļa stilā un saturā, redzam, ka tas lielā mērā atšķiras no toreizējā dzejoļu tipa, un viņā diezgan skaidri izmanāmi Raiņa mākslinieciskie paņēmieni. Lielāku interesi, protams, modinā viņa pirmie oriģināli. 1. novembra numurā atrodam trīs dzejolišus ar kopēju virsrakstu: „Epigrammas“. Pirmā no šīm epigrammām ir atdzejota pēc Petefija bez atdzejotāja paraksta, otrās autors ir Aspazija, trešās — J. Reinis, kas, kā tagad izrādās, ir — J. Rainis. Te nu interesanti pakavēties pie abām pēdējām epigrammām. Citēsim te tās vārdu pa vārdam:

*) Rainis un Aspazija. „Dzīvē un mākslī. Sarakstīšanās I.“ 1937. g. 91.—92. lp

- 1) Un atkal mana dzīvība
 Mīt tumsā, miglā ietīta,
 Kā nakti meža purvājā, —
 Un viņai pāri spīgaina,
 Kā fosforblāzma bālgana
 Dreb ilgošanās degoša —
 Pēc tevis, tevis vienīgā. Aspazija.
- 2) Šinī aukstajā, lepnajā dvēselē
 Nav pašāvības, nav pieticības,
 Bez gala vientuļa, bez gala brīva —
 Ne mērķa, ne zvaigznes, ne vēlējuma.
 Vienīgā saite, kas šinī saulē
 Var mani turēt, tā tava dvēsele —
 Tā tava dvēsele, auksta un lepna,
 Bez pašāvības, bez pieticības. J. Reinis.

Raiņa dzejolis sacerēts gan studenta gados, bet še tas ir it kā tieša atbilde uz Aspazijas dzejoli. Idejiskā ziņā Aspazija un Rainis stāvēja tuvu jau kopš tā laika, kad sāka izrādīt Aspazijas lugas, un uz idejiska un mākslinieciska pamata stāvēdami, dzejnieks un dzejniece drīz vien vairāk tuvinājās viens otram arī kā cilvēki, kam tad lemts bij iet spožu gaitu kopā visu mūžu.*)

Isi priekš savas redaktora gaitas beigšanas: 11. novembrī tanī pašā gadā Rainis ievietoja „Dienas Lapā” vēl vienu mažu dzejolīti, bet nu jau ar savu isto parakstu (ļoti var būt, ka pirmo reiz viņa parakstā bij iekļuvusi iespiedklūda, kas tik bieži laikrakstos gadās). Šis otrais dzejolis, kas vēlāk viss uzņemts arī „Tālajās noskaņās” (pirmais tur ievietots mazliet pārgrozītā veidā), ir raksturīgs dzejnieka toreizējam gara stāvoklim. Dzejolis skan šādi:

* * *

Dzījākās domas
 Smadzenes izvaid
 Bezvaids murgos,
 Kvēlošās jausmās;
 Viņas tik plašas,
 Tirdošas, smagas
 Itin kā liktens,
 Allaža dzīve.

*) Plašāk par Raiņa un Aspazijas mīlas, psihiskām un intelektuālām attiecībām jaunās strāvas laikā sk. viņu sarakstīšanos iepriekšējā piezīmē minētajā grāmatā.

Nekāda prieka
Domāt šis domas;
Bēgtu — kur bēgsi?
Tver, glauž un samīn.

No šī dzejoļa, vērīgi viņā ieskatoties, mums raugās pretī noguris dzejnieks un domātājs — plašām, nemierīgām domām un karstu sirdi. Abi Raiņa dzejoliši pagāja toreiz gaŗām gluži nemanīti. Un tas arī gluži dabiski. No viena otra dzejoliša jau nevar par dzejnieku vēl nekā spriest, īpaši vēl tādā tik straujā laikmetā, kāds bij jaunās strāvas laikmets, un kur visas sirdis bij iekarojis Ed. Veidenbaums, šis „dzelzs cīrulis“, kā Heine teiktu, ar savu filozofejošo, tiesājošo liriku, un kur Aspazija meta jaunajai paaudzei savas liesmainās lirikas sarkanās puķes...

Bez šiem dzejoļiem Rainis savā vadītājā laikrakstā iespieda vēl dažas tulkotas humoreskas, kas 1895. g. iznāca atsevišķā izdevumā ar nosaukumu „Jautri brīži. Iz labāko humoristu rakstiem“. Tur ievietoti šādu autoru darbi: Brāndera Matjuza „Jūŗas noslēpums“, Marka Tvēna „Nozagtais baltais zilonis“ un „Lūdz tuvāku ziņu“, Ed. Peŗla „Telefons par lamatām“, „Jaunu gadu sagaidot“ un divi gabaliņi no Teofrasta „Raksturiem“: „Plāpa“ un „Nekauŗa“. Visi tie ir anekdotiska rakstūra stāstiņi jautrības radīšanai, izņemot, varbūt, Teofrasta tēlojumus, kas humoristiskā veidā liek pārdomāt par dažām cilvēka nesimpatiskām rakstura īpašībām, kas novērotas antīkajā pasaulē, bet sastopamas arī tagad, apzīmējamās pat par mūŗīgām. — Grāmatiņa iznāca „Dienas Lapas“ apgādībā, bet bez tulkotāja apzīmējuma. Tikai savās autobiografiskajās piezīmēs Rainis to apzīmē par savu.

Ievadrakstus „Dienas Lapā“ Rainis rakstījis pa divi katru nedēļu. Pa visiem četriem redaktora darbības gadiem viņš savu ievadrakstu skaitu aprēķina uz 400. Svarīgākos no tiem dzejnieks bij nodomājis izdot atsevišķā kopotu rakstu sējumā. Nodoms, diemŗēl, nepiepildījās. Tagad to noteikšanai vajadzīgi sīkāki pētījumi. (Sk. Dzīve un darbi IX, 78.)

Kā jau minēts, 1. dec. 1895. g. Rainis atstājās no redaktora darba. Ar savu dzejnieka uguni, savu domātāja skatīenu, ar savu cīnītāja sparū un taktiku, ar savu principu skaidrību un konsekvenci, ar savu ŗurnālistisko lietišķību un ētiku Rainis bij piešķīris „Dienas Lapai“ nevien idejisku svaru, noskaŗojumu un vienību, bet arī morālistisku spēku. Pēc sava stila un izteiksmes līdzekļiem, kā arī pēc savas dabas, kuŗa mil vientulību un nogremdēŗanos sevī, Rainis nav ŗurnālists parastā nozīmē; viņš neraksta daudz, braši un plaši, bet īsi, koncentrēti, lietišķi, vietām un reizēm asi, reaŗē un visu ātri un prāt piešķirt savām domām ideālistiska mirdzumu:

iezīmi, ka tiek strādāts un ka jāstrādā arvien plašāku centienū vārdā, ka jātur priekš acīm dzīves pārveidošanas lielais darbs. Un kā viņš savā vēlākā dzejā prot savienot domu dziļumu, augstumu un nemierīgumu ar jaunās ētikas spēku, tāpat viņš to spēja un darija avižniecībā. Kā iniciātors, kā idejiskas uguns nesējs tumšajā laužu masā, kā proletāriāta modinātājs, proletāriāta pasaules uzskata veidotājs un sludinātājs Rainis latviešu avižniecības vēsturē ieņem sevišķu vietu: viņa vadītā laikraksta, četri, tagad jau sadzeltējušie, bet plūstošas dzīvības pilnie gada gājumi ir ievērojams piemineklis uz divu laikmetu robežām mūsu tautas dzīvē.

50 gadu pēc šīs kustības Rainis sniedz par to šādu raksturojumu: „Jaunā strāva kā tāda nebija politiska, bet ietilpa tādā. Viņa bija visaptveroša garīga kustība, kuŗa savā sfairā ietilka ij socioloģiju, ij dabas zinātnes, ij literātūru un mākslas, ij sabiedrisku dzīvi, ij sieviešu kustību, t. s. sieviešu emancipāciju, ij filozofiju, ij jaunu pasaules uzskatu meklēšanu. Ij politikā viņa meklēja plašumu. Hutena motto „Ich hab's gewagt!“ (Es iedrošinos!) bija mans motto tanī straujā laikā un reizē arī visas jaunās strāvas motto. Mēs jau gājām tādā niknā un briesmu pilnā cīņā pret cara varas tumšo spēku, kā Ulrichs savā laikā pret pāvesta tumšo spēku.“ (Dzīve un darbi. IX, 78.)

Šī cīņa pret cara varu un sociālais jautājums bija tie principi, kas jauno strāvu radikāli atšķīra no nacionālā virziena dzīvē, presē un literātūrā.

Nolicis žurnālista spalvu pie malas, Rainis devās uz Jelgavu, mēģināja uzsākt atkal advokāta praksi un sāka arī piegriezt vairāk vēribas dzejai. Tāda bagāta individuālitate, kāda Rainim, nevarēja izteikties avižniecībā vien. Avižniecībā varēja parādīties viņa ieskatī, viņa zināšanas, bet ne viņa jūtu un iespaidu pasaule, viņa complicētā mākslinieka dvēsele. Tāds radošs gars kā Rainis, jau studiju gados cieta no savāktu iespaidu un zināšanu daudzuma. Viņam likās, ka atziņām un zināšanām, ja tās glabājas cilvēkā kā apcirknī un nav nevienam pietiekamas, nav nekādas vērtības. Kad reiz iznāca runa ar Raini par viņa māksliniecisko darbību, viņš pats par to izteicās sekoši: „Bet tā kā es toreiz“ — teica viņš, runādams par studiju gadiem — „vēl pats nerakstīju, tad viss lielais krājums bij man tikai par nastu, kas mani nospieda; pašam jādod no sevis laukā, tā nāk saskaņā ar sevi un izlīdzinās ar pasauli. — Darbs avižniecībā — saka viņš tālāk — man nebij vēl īstais līdzeklis, tur es varēju izdot tikai savas zināšanas, un arī tikai daļu. Es meklēju izeju visas zināšanas atjaunošanā ārzemēs, un atradu tur manām jaunajām domām un idejām gatavu sistēmu; papildinājos garīgi ar jaunām sabiedriskām zinātnēm, t. s. reālistisko (80. un 90. g.) literātūru, Zolā, Ibsenu (Tolstojs man savā sākumā patika,

vēlāk tendences raksti pretīgi), kaut gan reālisti uz mani atstāja ļoti maz iespaidu. Vēl mazāk mantoju no viņu epigoniem, dažādu tautību modernajiem rakstniekiem; cik man ir romantiska elementa, — tam vairāk līdzības ar Gētes, Šekspīra, veco romantiku, Dantes, Aristofāna un sevišķi seno tautu poēziju fantastiku un simboliku. Lielā dažādība manos izglītības līdzekļos darīja neiespējamu, ka viens vai otrs no viņiem iegūtu pārmērīgu iespaidu; gaņais attīstības laiks atkal viņu kopumu pārvērta par manu īpašumu, un tāds īpašums pasarga no aizraušanās, kad nāk pretī modes parādības; visur es smēlis no pirmavotiem, ne no sīktirgotājiem. Tā arī izskaidrojas, ka es tagad ierosinājumus neuzņemu no citiem dzejniekiem, bet tikai no dabas, cilvēku dzīves un zinātnes. Es sajūtu to bieži kā trūkumu, jo ir daudz vieglāk un ātrāk uzņemt ierosmi no jau gatava, apstrādāta mākslas ražojuma nekā organiski augt iz sevis, pārvēršot sevi parādības."

Šis mazais atzinums ļauj mums ieskatīties dzejnieka iekšējā pasaulē — tanī pasaulē, kas pa visu viņa redaktora darbības laiku pat viņa tuvākiem draugiem bij palikusi slēgta. Te redzam arī, ar ko izskaidrojama viņa mākslas lielā patstāvība un ciešais sakars ar dzīvi. Šis atzinums mūs ievie tieši mākslinieka dvēseles darbnīcā — ja tā var izteikties — kur dzimst viņa lielie mākslas darbi.

Atsvabinājies no redaktora pienākumiem, nu dzejnieks varēja piegriezties savu aistētisko vērtību veidošanai. Bij jau pagājis trīsdesmitais mūža gads, kad Rainis sāka laist klajā savus pirmos dzejoļus. Ja tāda virkne gadu cilvēkam aiz muguras, tad viņš jau daudz ko pārbaudījis, pārdzīvojis, daudz ko atmetis un pieņēmis. Tamdēļ arī Rainis, kad nāca klajā ar saviem pirmajiem dzejas darbiem, parādās mums jau kā liels, pilnīgi nogatavojies mākslinieks. Šī gatavība pie viņa parādās zināmā mērā gan jau skolnieka gados („Karalmeitā"), bet visā savā nopietnībā, īpaši kas zīmējas uz viņa dzejas sociālo un ētisko saturu, tā varēja parādīties tikai pēc tam, kad viņa redaktora darbības gadi bij ievērojami paplašinājuši viņa pieredzējumu pasauli.

Bet arī pēc redaktora darbības gadiem Rainim viņa mākslinieciskā kautrība un lielā paškritika nebūtu ļāvušas laist klajā dzejoļus, ja nebūtu viņš nācis tuvākā sakarā ar Aspaziju, kuņai lielā mērā un, varbūt, galvenā kārtā pieder nopelns, ka mēs dabūjām drīz pēc tam lasīt Raiņa dzeju. „Raiņa darbi būtu palikuši nekad klajā nenākuši," — saka Aspazija — „kad Raiņa dzīvē nebūtu ienācis tāds faktors, kas viņa problēmatisko dabu sāka nojaust un kas, visus spēkus pieliekot, piedabūja viņu tiktāl sevi pārlauzties, ka laist savus darbus klajā. Tā biju es; un es šaubos, vai citam tas būtu izdevies."

No tejienes nu Raiņa mūžs un mākslinieciskā darbība sāk iet kopā ar Aspaziju, un viņa dzīvē, var sacīt, iesākas tas laikmets, kur viņa galvenais dzīves uzdevums ir māksla un kuŗā viņš ir izveidojies par to, kas viņš mums tagad ir. Bet iekams Rainis mums sniedza savus lielos mākslas darbus, viņam bij jāpārdzīvo daudz nepatīkšanu un sāpīgu pārsteigumu, pat vesela dzīves traģēdija, kuŗā tikko mēs nepazaudējām nākamo lielo dzejnieku. Par laimi, uz iekšējām un ārējām vētrām, kas laužija viņa dzīvi, Rainis atbildēja ar savu dzeju. Tamdēļ arī tā tik spēka pilna, jo viņa augusi šinīs vētrās.

Pārvērtību gadi

1. decembrī 1895. gadā Rainis nobeidza savu redaktora darbību un aizgāja — no saviem lasītājiem neatvadījies, it kā ar to gribēdams teikt, ka garīgi viņš no tiem nemaz nesķiras. Taču, iekams varēja domāt par kādu darbību plašāku cēntienu laukā, bij jāatrisina nenovēršamais jautājums, kas tagad stāvēja priekšā: kā dzīvot? Bet vai tad par to varēja būt maz kādas šaubas? Rainim taču bij advokāta diploms kabatā! Vajadzēja tikai uzsākt praksi — un eksistences jautājums atrisināts! Tā tas gan izliekas, bet ne tā tas bija. „Rainis” — saka Aspazija — „tagad apņēmās nodarboties ar advokātūru, jo viņa materiālais stāvoklis viņu arī uz to spieda. Rainis pārcēlās uz Jelgavu līdz ar savu ģimeni — māti un vecāko māsu. Jelgavā viņš sadzīvoja gadu, gaidīdams apstiprinājumu, lai varētu savu praksi sākt, bet par brīnumu administrācija ar apstiprinājumu no termiņa uz termiņu vilcinājās un tikai pēc gada deva — atraidošu atbildi, iemeslu nesacīdama. Kā vēlāk izrādījās, tad tā bij bijusi politiska aizdomība un denūciācija.”

Jelgavā dzīvojot, Rainis nāca tuvākā satiksmē ar Aspaziju, un tas viņam bij ļoti svarīgi. Kā vispār dzejnieku un mākslinieku dzīvē ievērojama loma piekrīt sievietei, ja tā ar savu iespaidu prot ierosināt un atraisīt dzejnieka mākslinieciskos spēkus, tā tas arī bij Raiņa dzīvē. Šinī gadījumā ievērojams vēl tas, ka sieviete, kas varēja darīt iespaidu uz Raini, pati bij ievērojama dzejniece. „Ari es toreiz dzīvoju Jelgavā pie saviem vecākiem” — saka Aspazija — „un ar Raini bieži satiekoties, es viņā mācījos pazīt dzejnieku. Pirmo reiz viņš man rādīja savus dzejoļus, tos pašus minētos jaunības dzejoļus, kas gulēja kā aprakta manta un gaidīja, kad tie kādreiz nāks pie dienas gaismas.”

Visā savā redaktora darbības laikā Rainis, kā zināms, ievietoja savā laikrakstā tikai pāri savu dzejoļu ar toreiz vēl svešu parakstu. Viens no šiem dzejoļiem ir epigramma: „Sinī aukstajā, lepnajā dvēselē”. Kad dzejolis bij iespiests, Rainis gribējis zināt Aspazijas domas par viņu, bet dzejniece toreiz tās neizteikusi. „Rainis man toreiz prasīja manas nomas” — sakā Aspazija — „par šo „jauno dzejnieku”. Bet kad es gribēju autoru zināt un Rainis man nesacīja, kas tas tāds, tad es arī savu spriedumu nesacīju, un tā mēs toreiz palikām

katrs pie sava. Rainis bij no manis dabūjis negatīvu iespaidu, un es nebūtu par gluži svešu cilvēku varējusi izteikties, kādu fascinējošu burvību es jutu, šo dzejoli lasot, kas man toreizējā latviešu lirikas smiltainē bij parādījies kā fāta morgana. Jelgavā, pēc divu gadu pazišanās, man šis noslēpums atklājās, tāpat arī Raiņa šaubu nomāktā dvēsele, kurš pats savam ģenijam neticēja. Cik nu man iespaida un lietpratības bija, es mēģināju Raini pārliecināt pašam sev un savam dzejnieka aicinājumam ticēt. Tomēr Rainis arī tad nebūtu neko klajā laidis, ja nebūtu nācis palīgā kāds gadījums. Redaktors P. Zālīte, kas toreiz bij sācis „Mājas Viesa Mēnešrakstu” izdot, pie kā es jau strādāju, griezās pie manis, kā jau pazīstama dzejnieces, lai es pārtulkotu Gētes „Faustu”. Es to gribēju atraidīt, tādēļ ka tādām darbam man nebija spējas. Bet Rainis mani pierunāja, lai es pieņemu priekšlikumu un gribēja ar manu vārdu tulkot. Es atkal negribēju ar svešām spalvām greznoties, un tā mums pēc lielas savstarpējas kautrēšanās iznāca kompromiss, ka Raiņa tulkojums iznāca parakstīts abiem vārdiem.”

Tā Rainis jau tūlīt 1896. gadā piegriezās dzejai, kurā viņam bij lemts drīz vien radīt veselu revolūciju. Šinī gadā minētajā žurnālā atrodam jau vairākus dzejas darbus no Raiņa. Tur ir dzejolis: 1) „Teika” (Brīnum bāls un kluss un kaunīgs Mēnestiņš ap zemi staigā), ko Rainis sarakstījis jau skolnieka gados un kur atrodami jau elementi, kas vēlāk plašāk attīstīti ievērojamā poēmā: „Ave sol”, bez tā vēl dzejas: 2) „Apdomā galu”, 3) „Lābdaris”, 4) „Mācība”, 5) „Cilvēka dvēsele” un 6) „Acis žilba, prāti juka”. Pirmais, otrais un sestais no šiem dzejoļiem nav uzņemti Raiņa vēlākos dzejoļu krājumos; jādoma, ka dzejnieks turējis tos par tādiem, kas neiztur viņa kritiku vai arī, varbūt, tādēļ, ka tie pieder vairāk viņa jaunības dzejoļu krājumam. Raksturojuma dēļ citēsim te vienu no šiem dzejoļiem:

Apdomā galu.

Dari ko darīdams,
 Apdomā galu,
 Dzejo kā varēdams,
 Apdomā galu.
 Lasītājs zāvējas,
 Ilgojas gala,
 Zaļu vara pātagu
 Kritiķis kala.

1896. gada beigās minētā žurnālā parādījās arī gabaliņš no „Fausta” tulkojuma: „Prologs debesīs”, kuru redakcija sniedza, „lai lasītāji redzētu, kādējādi pārlatviskots lielākais

pasaules gara ražojums." 1897. gadā šis tulkojums tad arī parādījās atklātībā. Taču, pirms apsveram šī darba nozīmi Raiņa mākslinieciskā karjērā un mūsu dzejas attīstībā, jāpaskaidro vēl pie tiem apstākļiem, kādos Rainim nācās viņu strādāt. Aspazija par to sniedz šādas ziņas: „Jelgavā mums pēc Raiņa neapstiprināšanas par advokātu" — viņa saka — „arī vairs nebij nekādas nozīmes palikt, un tā mēs abi aizbraucām uz ārzemēm. Naudas līdzekļi mums gan lieli nebij, jo Rainis arvien bij rēķinājies tik ar sevi vien, un man gluži nekā nebij. Bez tā arī Raiņa saderināšanās ar mani bij stipri traucējusi sirsniņo sakaru starp viņu un viņa ģimeni. Berlīnē mēs iesākām ar „mazo istabiņu sistēmu" un pašu saimniekošanu, kas no tā laika palikusi par normu, bet mēs ar apstākļiem asimilējāmies un esam tā tikuši cauri. Rainis tulkoja „Faustu" un dabūja dot krievu stundas, bez tā arī rakstīja vācu avīzēs. Es apkopu saimniecību un gatavojos uz ģimnazijas eksāmenu, lai varētu iestāties kādā ārzemes augstskolā. Tā mēs sadzīvojam trīs mēnešus. Rainim bij izredze dabūt vietu pie kāda vietēja laikraksta par līdzredaktoru, te kādā dienā atnāca telegramma, ka Raiņa vecākā māsa mirusi un mātē paliek viena, jo jaunākā māsa negribēja savas studijas pārtraukt Francijā, un mums tūdaļ bij jābrauc mājā. Visi nodomi ar to grozījās. Kad Raiņa māsu apglabāja un Jelgavas lietas likvidēja, pienāca ziņa, ka viņš Panevēžā apstiprināts par advokātu. Tagad mēs trīs: viņš, māte un es, devāmies turpu. Tika noņemts lielāks dzīvoklis, apgādātas istabas lietas, un mēs būtu varējuši sākt kādu modus vivendi, kad pēc pāra mēnešiem kādā jaukā dienā — tā bij Vasaras svētku sestdiena — nebūtu ieradusies viesi un Raini paņēmuši līdž. Viņš tika apcietināts par savu redakcijas darbību pie „Dienas Lapas" un par vispārēju iniciatīvu kā galvenais vainīgais vai — kā man administrācija teica — «гузъ» — (dūzis). Dzīve Panevēžā bij atkal jāizbeidz, un mātei bij jāpāriet uz Rīgu pie savas jaunākās meitas, Doras, kuŗa patlaban bij no ārzemēm atgriezusies un apprecējusies ar zvēr. adv. „Dienas Lapas" redaktoru Pēteri Stučku, kas līdž ar citiem tad arī tika apcietināts."

Jaunstrāvnieku kratīšanas notika 1897. g. 20. maijā (v. st.), apcietināšanas jūnija sākumā, un 21. jūnijā tika apturēta uz astoņiem mēnešiem arī „Dienas Lapa". Toreizējās kratīšanas un apcietināšanas un „Dienas Lapas" apturēšana bij kas vēl gluži nepiedzīvots mūsu garīgās kultūras dzīvē. Visi redzamākie darbinieki no jaunās strāvas aprindām tika paņemti un bez tam vēl daudzi no strādnieku aprindām. Kratīto un apcietināto skaits bijis ap 80 cilvēku. Visi idejiskie pretinieki un viņu tuvākie piekritēji nu bij ieslodzīti. Ieslodzīts nu bij arī Rainis. Stāvoklis nebij nekāds vieglaiss.

Kādu laiku: 31./V—28./VI Raini turēja Panevėžas cietumā. Tiklab viņam, kā Aspāzijai nācās pārdzīvot grūtas dienas: gaidīja pat nāves sodu.*) Tādi gadījumi nebij piedzīvoti un apcietinātajiem viņu turpmākais liktenis darīja daudz rūpju un nospiedošu iespaidu uz gara stāvokli. „Lieta bij tāda” — saka Aspazija — „kādas tagad mēdz politiskas lietas būt, tikai ar to starpību, ka tā bij jauna, un no Pēterpils atkomandētie tiesneši nezināja, kā viņu uzskatīt. Rainis pat bij dabūjis apsūdzības rakstu uz vissmagāko paragrafu un tika no citiem atsevišķi turēts Liepājā (28./VI—14./VIII). Pēterpils galvenais atkomandētais tiesnesis bij diezgan saprātīgs un drusku liberāls. Rainis pēc mēneša arī drikstēja pirmo reiz satikties ar kādu no ārpuses. Kad es viņu tad ieraudzīju, viņam bij pirmie sirmie mati. No tā laika Rainim arī ir kāds dzejoļu krājumiņš, kuŗu tas taupa vēlākiem laikiem izdošanai**). Viens no tiem dzejoļiem „Tālās noskaņās” šāds:

Mūžības priekšvakarā.

Nu vajaga mirt!

Es glēvs savu mūžu neesmu bijis,
Es smeldzošās sāpēs sev izcinājis
Dvēseles tvirtumu bezveidā nirt.

Nu vajaga mirt!

Un tomēr... man rieb, mani drudzis krata
No nāves šausmaini zemiskā skata;
Izplešas acis, sacelšas mats pēc mata...
Dzīvības sakariem visiem būs irt?

Nu vajaga mirt!

Nu vajaga mirt?

Un dzīve tīr-skanoša tapa un plaša...
Darbs, tu mans nebeigtais! — Aizraujas dvaša
Atpakaļ pirmatnes atomos birt?...

Nu vajaga mirt!

Zinot, kādos apstākļos šis dzejolis radies, varam labāk saprast viņa dziļo traģismu un otrādi: ieskatoties šī dzejoļa traģismā, redzam, kādu nopietnu dvēseles stāvokli pārdzīvojis reiz viņa autors. Un nebūtu jau arī nekāds brīnums bijis, ja dzejolī izteiktais pesimisms būtu piepildījies. Apcietināto jaunstrāvnieku vidū salūza dažs raksturs, piem., meklēja iz-

*) Sarakstīšanās pirmā trīmdas laikā. „Daugava” 1935., 64.

***) Tagad šie dzejoļi iespiesti gandrīz jau visi: „Tālās noskaņās” — 19, „Dvēseles dziesmās” — 39, „Lielajās līnijās” — 40; nedaudzi atlikušie glabājas vēl Raiņa arhīvā.

ēju labāk nāvē ārsts Krumbergs. Par laimi, Raiņa spēcīgais raksturs un ticība savam darbam un saviem ideāliem uzvarēja. Viņš meklēja apmierinājumu darbā, cik laiks un apstākļi ļāva. Ļoti liela nozīme bij atļaujai satīkties ar Aspaziju: tas pacēla gāra stāvokli. „Reizē viņš“ — saka Aspazija — „arī dabūja atļauju „Fausta“ tulkojumu turpināt, pie kuŗa tad Rainis strādāja visu savu cietuma laiku un, par laimi, spēja to nobeigt, pirms grūti saslima. Par šo slimību ir uzglabājies nervu ārsta Dr. med. M. Šēnfelda sastādīts oficiāls akts, ko nepieciešami zināt, lai īsti saprastu Raiņa toreizējo stāvokli. Dokuments — krievu valodā, sniedzam to tulkojumā:

„1897. g. oktobra 13. dienā uz Vidzemes gub. žandarmērijas priekšnieka pulkveža Prózorovska kġa rikojumu un Rīgas Apgab. tiesas prokurora biedra Trusēviġa kġa klātbūtnē apskatīju politisko ieslodzīto zvēr. adv. palīgu cand. iur. Jāni Krišjāna dēlu Pliekšānu, pie kam noskaidrojās sekošais:

Izmeklējamais ir 32 gadi vecs, liela auguma, ar normālu, bet ļoti slaidu miesas būvi, ārkārtīgi mazasinīgs un novārdzīs subjekts. Fiziskā ziņā novirzījuma no normas nav, pulss paātrināts (120 minūtē), cīpslu refleksi stipri paaugstināti, locekļi noklāti aukstiem sviedriem.

Pa izmeklēšanas laiku viņš pastāvīgi neviļus kustas un lēkā, raustīdams gan pleciem, gan mētādams galvu sāpus (choretiskās kustības).

Gara stāvoklis nospiests, un sejas izteiksme bēdīga, pie uzbudinājuma, kas rodas no neatlaidīgas iztaujas par viņa garīgo dzīvi, viņam acīs parādās asaras, redzams, pret paša grību, tā ka visa viņa būtne sāk nervozi raustīties.

Kā visi šie simptomi nevar būt māksloti, tā arī visi viņa izteikumi pelna pilnīgu ticamību, tie nav nemaz pārspīlēti un nav izdomāti: viņš sūdzas, ka viņam atkārtoti uznākot stipru baiļu jūtu lēkmes, kuŗu laikā viņš galīgi zaudē pašsavaldīšanās spēju, nezina, ko viņam darīt, viņam uznākot riebums pret dzīvi, un viņš baidās, ka šādā stāvoklī varētu sev padarīt galu.

Miegs vienmēr slikts, kamdēļ viņš uz cietuma ārsta pāvēli katru vakaru lieto zāles: trionaliju. Viņš nepavisam nav spējīgs kaut kādam garīgam darbam, viņš pazaudējis spēju ātri saprast un piesavināties izlasīto.

No sacītā secināms, ka Jānis Pliekšāns slimo ar vispārēju konstitucionālu nervu sistēmas sabojājumu stipras mazasinības dēļ tik lielā mērā, ka turpmāka turēšana cietumā — bez mazākām šaubām — darīs kaitīgu iespaidu uz viņa nervu un psihisko stāvokli, kas var uzlaboties tikai vislabākos higi-

ēniskos dzīves apstākļos un atsvabinoties no jebkādiem psihiskiem un ētiskiem triecieniem.

Rīgā, 1897., 1. nov. dienā.

Dr. med. M. Šēnfeldts, nervu
un psihisko-slimību ārsts.**)

Ar tādu veselību Rainis vēl kādu laiciņu strādāja pie „Fausta” beidzamā cēliena, kamēr to pabeidza. — Par Raiņa turpmāko stāvokli Aspazija liecina: „Pēc izmeklēšanas laika Liepājā Rainis būtu vajā ticis, Pēterpils prokurors bij jau uz to atļāuju devis, te ieradās no Rīgas jaunas ziņas, denunciācijas, uz kuŗu pamata tika celtas nepatiesas aizdomas pret Raini, un viņš tika no jauna paturēts un uz Rīgu pārvests. No kuŗas puses šoreiz nāca denunciācija, par to jau ir runāts atklātībā, un vainīgais liktena sodīts; plašāk par to ko teikt šē nav vietas; to daris vēsture. — Par Raiņa cietuma laiku Rīgā negribu tuvāk rakstīt. Viņš to pārļaida smagākos apstākļos, nekā visi citi. Pēc vairāk mēnešiem viņš tika pret drošības naudu izlaists, kad bija ar nerviem grūti sasirdzis. Balss bij gluži bez skaņas, pats nosirmojis 30 gadus vecs būdams un nespēja daudz soļu iet, kad ģibonis vīrsū mācās. Trīs dienas bij dotas laika, tad vajadzēja ceļā doties uz kādu ārpus Baltijas vietu, Pleskavu. Visā ātrumā mēs likāmies salaulāties no cietuma mācītāja Kellera (vajadzīgie dokumenti tika pa telegrafu apgādāti), un tā mēs nosvinējām savas kāzas pie kādas draudzenes mazā istabiņā, nēdaudz cilvēku klātbūtnē. Starp tiem bij arī atmākušas uz laulībām Raiņa māte un māsa Dora. Tādas kāzas nu nevarēja noderēt par priekšzīmi, tāpat paši salaulātie. — Pārļastie notikumi jau nevarēja palikt bez iespaida arī uz manu veselību, un tā, man šķita, mēs illūstrējām Heines pantu:

Sie ist ein leidendes Kätzchen,
Und er ist krank wie ein Hund.**)

Tam visam vēl pievienojās Raiņa nelabvēlīgie materiālie apstākļi un viņa stāvokli padarīja vēl grūtāku. Raiņa tēvs bij nomiris jau, kad Rainis atstājās no redaktora amata. Lieļās mantas vietā tēvs atstāja diezgan sarežģītus apstākļus, kaŗ mantiniekiem maz ko deva.

Kā jau dzirdējām no Jasmuižas īpašnieka Kuzņecova, vecā Pliekšana mantas stāvoklis vērtēts ļoti augstu.

Pēc ziņām, ko man sniedza Raiņa tēva ilggadejs draugs, Jānis Cīrulis, vecais Pliekšans tiešām bijis bagāts vīrs. Reiz

*) Raiņa arhīvs.

***) Viņa ir kā cietājs kaķītis. Un, viņš ir slims kā suns. A. B.

viņa bagātība sniegusies pie simts tūkstošu rubļiem, bet viens otrs neizdevīgs veikals (kādu muižu pērkot bijis jāzaudē 30.000 rubļu), negaidīta nāve (no kā Daugavpili uz vekseliem aizdotā nauda, kādi 20.000 rubļu, gājuši zudumā), Raiņa negaidītā apcietināšana un daži citi apstākļi sagādijās un sapinās tā, ka no minētās mantas maz kas bij palicis pāri.

No Raiņa paša par viņa toreizējo materiālo stāvokli un mantošanas lietām man nācies dzirdēt šādas ziņas:

Rainis manto no tēva tikai niecīgu summu: 2000 rubļu. Pēc mantošanas lietas vadītāja advokāta domām, Rainim vajadzējis mantot vismaz 20.000 rubļu, par kuņiem viņš zinājis, ka tie ir droši. Un vispār vecā Pliķšana mantas stāvoklis ticis vērtēts uz 60.000 rubļiem. Lielā mantojuma zaudējumam — pēc paša dzejnieka atsauksmes — liela negatīva nozīme Raiņa dzīvē. Lai nodrošinātu eksistenci, nācās ķerties pie maizes darbiem, piem., tulkošanas. Citādi visu laiku dzejnieks būtu varējis ziedot oriģināldarbiem. Kādēļ Raiņa tēva manta pēc viņa nāves piepeši izrādījās par pazudušu, par to dzejnieks negribēja runāt.

Trimdas laikā Rainis kopā ar Aspaziju nodomājuši rakstīt kādu romānu, apstrādājot vielu no modernās dzīves, tēlojot ideālisma un materiālisma cīņu. Bet šo pašu grūto materiālo apstākļu dēļ romāns palicis neuzrakstīts. Oriģinālrakstniecībā Rainis tolaik vēl vārda nebija, bet gan tikai dažas rūgtas atmiņas, un lielāku darbu sākt tik grūtos materiālos apstākļos viņam izlicies diezgan liels risks.

Par Raiņa materiālo stāvokli tanī laikā, kad dzejnieks iznāca no cietuma, Aspazija izsakās šādi:

„Mantas apstākļi arī bija līdzīgi nullei, jo nāca klāt vēl tas, ka Rainis bij kādam draugam prāvāku summu galvojis, un tā tagad Rainim bij jāizmaksā no savas kules. Bez tā ieradās vēl kāds gluži necerēts parādu prasītājs no 2—3 gadiem atpakaļ (vēsture minēs arī viņa vārdu), un tā mēs palikām gluži bez kapeikas. Uz Pleskavu mēs izbraucām ar nelielu aizlienējumu no kāda drauga: Dr. philos. P. Zālītes. Tas bij taisni ziemas svētku vakarā 1897. gadā, kad iebraucām ar vēlo vilcienu Pleskavā un apmetāmies kādā viesnīcas istabīņā.

„Bij dziļa ziema,
Kad projām gāju
Uz tālu zemi,
Uz svešu māju.“

Dzejolis, ko te min Aspazija un kas vēlāk noderēja par ievada dzejoli „Tālajām noskaņām“, zīmīgi raksturo Raiņa toreizējo gara stāvokli. Ievērojot viņa sabojāto veselību un citas neiepriecinošas izredzes, būtu jādomā, ka te dzejnieks būs skumīgs, nobēdājies, sagrauzts. Gluži otrādi: lepns un

nesalauzts viņš noskatās uz ziemas un svētku gleznu, braucot prom no dzimtenes. Ar irōnisku smaīdu sejā viņš klausās, ka svētku zvani zvana mieru virs zemes un sludina cilvēkiem labu prātu, noskatās, kā viss tinas sniegā un gatavojas uz garu dusu. Bet viņš jūt sev sirdī ziedoni, kaut arī jāiet prom tālēs. „Es ziedoni līdzī Sev piemiņai ņemu” — tā viņš dzied — „Jūs viņu nievājāt, Skaitījāt zemu. Es viņu balvai Jums atkal nestu, Kad gaŗo miegu Iz acīm jūs mestu... Vai zeme dus vēl To gaŗo miegu? Vai ziema klāj vēl To dziļo sniegu? Vai mieru virs zemes Aizvien vēl zvana? Aizvien, aizvien vēl Jums miega nav gana? Es vērīgi klausos Šos gaŗos gadus, Vai neskanēs balsis, Kas ziedonim radus? Skats ilgās tiecas Uz dzimtenēs pusi, Visa mana dvēsele Iztvikusi.” Vai te mums acu priekšā nenostājās tas pats modinātājs, tas pats dzīvais gars visā savā spēku svaigumā, kādu to redzējām, strādājot avižniecības laukā? Jā un tomēr nē: viņš ir tas pats, tikai sāpēm svaids. Divi gadi bij pagājuši no tā laika, kad viņš atstājās no avižniecības, divi smagi, ciešanu pilni gadi. Un šinis gados radās viņa ievērojamais „Fausta” tulkojums. Kad latviešu dzejas draugi 1897. gadā visu cauru gadu baudīja un aprīņoja Gētes lielisko darbu latviešu valodā, kas turklāt tik dzejiska, kupla un bagāta, kāda vēl nebij pieredzēta latviešu literātūrā — neviens tad nevarēja iedomāties, kādos apstākļos šis tulkojums radies un ko pārdziņojis un pārcietis pats tulkotājs. Vai viņam bij kaut viena druscīņa no tā miera, kaut viena daļiņa no tās ērtības, kas Gētem, šo darbu radot? Nē. Un tomēr Rainis bij pastrādājis darbu, kas līdz tam mums likās neiespējams. —

Pleskavā Rainim nācās palikt pusotra gada. Dzīve šini veclaiku pilsētiņā ar viņas vecajiem mūriem, vecajiem tīkumiem, sīkajām interesēm un sīko dzīvīti nevarēja būt nekāda iepriecinoša. Ja jau katrs cilvēks, kas pieradis dzīvot intensīvu kultūras dzīvi un darbojies līdz kultūras darbā, mazpilsētas dzīvē jūtas apmēram tā, kā zivs uz sausuma, tad varam iedomāties, kā te varēja justies tāds gars kā Rainis! Protams, labāk jau te bij nekā cietumā, bet samērā ar to, ko prasīja viņa plašuma un darbības alkstošais gars, te bij daudz neērtību.

Sekosim te atkal Aspazijas piezīmēm, lai dabūtu zināt ko par Raiņa dzīvi šini laikmetā — Pleskavā.

„Kad no rīta atmodāties” — saka viņa — „dabūjām pirmo reizi iepazīties ar krievu mazo pilsētu mazo viesnīcu netīrajām istabām... Kad nu bijām tādā veidā nosvinējuši Ziemsvētkus, tad noīrējām kādu lētu privātmīstabu. Tagad bij jāpārdzīvo atkal grūts laiks. Rainis cieta savas slimības sekas, un vislaunākais bij tas, ka viņš nespēja nevienu nakti dabiskā miegā gulēt un izlietoja visus pakāpienus opiātu, kas

savukārt darīja sliktu iespaidu uz organismu. Bez tā viņam, slimam, bij vēl jākopj mani, kad es šad tad saslimu ar akūtām lēkmēm. Gara stāvoklis bija nospiedošs, tādejā ka nezinājām, kāds tiesas spriedums gaidāms, varēja nākt ilgāks cietums, kas Rainim būtu bijis tas pats, kas — finis. Cik spēja — un bija jāspēj — Rainis strādāja pie tulkojumiem Mēnešrakstam.

Dr. philos. P. Zālīte, „Mājas Viesa Mēnešraksta”, „Mājas Viesa” un „Dienas Lapas” redaktors, vēlāk fizioloģijas profesors Latvijas universitātē.

Pā tiem pusotra gada, kamēr tur bijām, no Raiņa parādījās „Dēmons”, „Nātans Gudrais”, „Boriss Godunovs”, kuŗš bija jaunībā tulkots, un „Nogramušais zvans”. Rainis tagad bij spiests par rakstnieku palikt, kaut arī no sākuma tikai ar tulkojumiem. Iznāca reizē arī sevišķs novilkums no „Fausta”, kur Rainim vairs nebija iemeslu pretoties, kad es priekšvārdā devu mazu paskaidrojumu, ka patiesībā Rainis viens pats ir darba tulkotājs. Bet sacēlās sīvas polemikas no valodnieka Milenbacha puses, un tās atspēkojot Rainim bij jāuzņemas arī vēl šis neproduktīvais negatīvais darbs.”

Kā ievadu tulkojumam Rainis piesprauda visnepieciešamākos datus no Gētes dzīves, paskaidrodams, ka bijis nodomāts sniegt tā vietā plašāku apcerējumu par Gētes dzīvi un viņa „Fausta” vēsturi un nozīmi, kā arī izteikt Raiņa paša uzskatus par Gēti un viņa darbu, bet neatkarīgu apstākļu dēļ tas neesot varējis notikt. Aiz tiem pašiem apstākļiem nevarēja arī pielikt pirmajā loksne vajadzīgos komentārus. Šie neatkarīgie iemesli bija — cenzūra, kuŗai ne velti „Fausts” likās revolūcionārs; viņš tiešām sacēla revolūciju latviešu valodā un arī latviešu uzskatos. Un tad viņš saka: „Vispār, radās tik daudz šķēršļu „Fausta” klajā laišanai latviešu valodā,

— turklāt vēl greznā mākslinieku illūstrētā izdevumā, — ka paliekams nopelns pienākas izdevējam Dr. Arnoldam Plates kungam un redaktoram Dr. P. Zālītes kungam, kuņi netaupīja ne pūļu, ne upuņu, šos šķēršļus pārvarot. — Augšā aizrādītos trūkumus un paša darba nepilnības, lai laipni atvaino cien. lasītāji un — patiesā kritika, kuņu rokās ar uzticību nododu šo darbu; jo viņu labvēlīgā interese un atzinīgie spriedumi pavadija jau „Fausta” tulkojuma pirmo parādīšanos. — Mans darbs būs pilnīgi atalgojies, ja viņš savu daļu piepalīdzēs, ka Gētes varenā dzeja un dziļās domas atzels un nesīs augļus arī mūsu rāmajā rakstniecībā, modinās „nevaldāmu dziņu uz priekšu”, uz pagātnes un nākotnes saprašānu, un ja arī šinī uzvalkā mūžīgi jaunais Fausts aizgrābs sirdis, ka varētu teikt līdz ar prologa vārdiem:

„Un katra jauna aizgrābīga krūts
Iz viņas jūsmu velganumu sūc,
No viņas dvēslēs aiztris dažāda stīga,
Tie redz, kas klusi viņiem sirdīs dīga.”

Raiņa vēlēšanās, kas te izteikta, šķiet, ir piepildījusies. „Fausta” tulkojums ir kļuvis par pamatu visai mūsu modernai dzejai — valodas un izteiksmes līdzekļu ziņā. Tas tagad jau pierādījis un viscaur mūsu literātūrā atzīts. Ne tā tas bija sākumā. Pirmo spriedumu par „Fausta” tulkojumu deva kāds J. P. (Pērkonēdēls-Dravnieks), kad „Fausta” I. daļa vēl nebija iznākusi. Izteica tulkotājiem pārmetumus sakarā ar saturu, formu, valodu, īpaši par valodas jauninājumiem.*) 1898. gadā spriedumu par visu „Faustu” nodeva Teodors, un tas bij atzinīgs. „Tulkojums, labāki gan teikt pārdzejojums” — raksta viņš starp citu**) — „ir tik mākslīgs un tik pilnīgs, ka mūs, latvisko „Faustu” lasot, apņem tās pašas grāciju rokas, kā vācisko „Faustu” lasot. Vissmalkākā lirika, kāda ir, piemēram, Grietiņas dziesmās „Man miera nav”, „Vērs’ vaigu”, ātskan latviski, it kā patlaban iz sirds plūstu. Vietas ar sevišķu dzejisku nokrāsu patura arī latviski savu savādību. To pānāk dažreiz ar vārdiem, ko latviešu literātūrā pirmo reizi dzird. Gan tur šis tas būs, kas neiederēs valodas dzīvajā organismā, bet vispārīgi šie vārdi un teiciens atver valodā jaunus, līdz šim tautas klēpī noslēptus bagātus jaukumus. Nav acumirkli apsverams, cik latviešu valoda un dzeja caur šādu „Fausta” tulkojumu manto.”

Tiesa, sākumā bij grūti paredzēt, kādu iespaidu darīs „Fausta” tulkojums uz latviešu valodu un literātūru; darbs bij pārāk liels, pārāk neparasts, lai viņu pienācīgi varētu apsvērt.

*) Baltijas Vēstnesis. 1897. Nr. 94.

**) Jaunā Raža I. 1898. 190. l. p.

Bet pamazām sāka viņu vērtēt gan no valodnieciskās, gan tīri aistētiskās puses. Kāds anonīms valodnieks (Milenbachs) 1898. gadā, rakstīdams „Baltijas Vēstnesi” par valodas pareizības virzieniem, starp citu aizņēma arī „Fausta tulkojuma valodu un, uzskaitījis virkni dažādu jauninājumu, nosauca tos par nedarbiem. Šī valodnieka nodotais spriedums, kā arī daži piedauzīgi izteicieni, ko viņš bij lietojis attiecībā uz „Fausta” tulkotājiem, resp. tulkotāju, bij par iemeslu diezgan dzīvai domu izmaiņai par „Fausta” tulkojumu, tiklab presē, kā sabiedrībā. Bija dzirdami gan slavējumi, gan paļājumi. Dažs pat nekautrējās nosaukt „Fausta” tulkojumu par „Fausta” pulgojumu.*) Bet pār paļājumiem, kas vienam, otram sākumā paspruka, drīz vien ņēma pārsvaru atzinīgas atsaukšmes un cildinājumi, tiklab zīmējoties uz „Fausta”, kā arī uz Raiņa tulkojumiem vispār. Un citādi tas arī nemaz nevarēja būt. Tulkotājs te bij spīdoši pārvarējis vislielākās valodas grūtības, kādas saistītas ar liela un psiholoģiski un filozofiski dziļa mākslas darba tulkošanu. Rainis atbildēja kritiķiem vairākos rakstos un spoži aprādīja uzbrukumus par nepamatotiem. Polemika ilga ap pusotra gada un beidzās ar Raiņa uzvaru. Šie cīņas raksti tagad lasāmi Raiņa kopotos rakstos ar apvienotu nosaukumu: „Cīņa par jauno latviešu valodu” (sk. „Dzīve un darbi” IX. 195.—234. l. p.).

Šai cīņai ap „Fausta” tulkojumu Raiņa dzīvē un darbībā divējāda nozīme. Rainis, vienkārt, bija atrisinājis problēmu, kas viņu mocīja ilgus gadus: būt vai nebūt par dzejnieku? Nu jau viņš stāvēja atklātības priekšā kā dzejnieks, pat kā nenoliedzami liels dzejnieks. Otrkārt — reizē ar „Fausta” tulkojumu viņš bija devis jaunu dzejas valodu, kas, atskaitot dažas neizdevušās formas, izrādījās par dzīvības spējīgu. Vēl vairāk: bija atrasti arī jauni principi, kā kuplināt un pārveidot mūsu valodu — principi, kas tagad — kā to jau pats dzejnieks 1925. g. aprādīja, ir palikuši par vadošiem mūsu valodas jaunradīšanā („Dzīve un darbi” IX. 90. l. p.). Tas gribot negribot modināja cienību un sajūsmu pret lielā darba darītāju. Raini cildināja pat Latviešu draugu biedrībā un Zinību komisijas vasaras sapulcēs. Tā 1899. gadā Ludis Bērziņš, referēdams minētajās sapulcēs par Raiņa tulkojumiem („Dēmons”, „Boriss Godunovs”, „Nogrimušais zvans”) starp citu, izteicās šādi: „Cik tālu man tulkojumi pazīstami” — saka referents — „atrodu tur īstu dzejnieka spēju. Rainim bez citām īpašībām ļoti nāk palīgā krietna dialekta pazīšana.”**)

*) Tāds bezkaunīgs spriedums bij lasāms kādā kalendārā, ko izdeva Fr. Roziņš (Āzis).

***) „Dienas Lapa” 1899. № 149: „Zinību komisijas vasaras sapulcēs”.

Tanī pašā gadā Latviešu literāriskā (draugu) biedrība izteicās atzinīgi par Raiņa tulkojumiem: „Nātans Gudrais” un „Amors un Psiche”, uzsvērdama, ka valoda attēlojuma daļa, kulināta retiem vārdiem, kā arī jaundarinājumiem, kas izliekoties sveši, bet tomēr esot latviski.*) Par „Fausta” tulkojumu atzinīgas atsaukmes parādījās arī krievu („Novoje Vremja”) un vācu presē. „Düna Zeitung” un „Rigasche Rundschau” pat izteicās, ka „Fausta” tulkojums un izdevums latviešu valodā esot „zelta burtiem jāieraksta latviešu attīstības vēsturē”.**) Drīz vien Raiņa lielās dzejnieka dāvanas tika atzītas ar nedalītu vienprātību — kas latviešu gara dzīvē diezgan neparasta parādība. Un jāievēro vēl, ka Rainis bij jaunstrāvnīks; tā tad spriedējiem, lai tie bij kas būdami, nācās atzinīgi izteikties par savu idejisko pretinieku. Tas liecina, cik neatvairāmi liels bij Raiņa mākslinieciskais spēks!

Bet nu pats svarīgākais: „Fausta” tulkojuma iespaids uz latviešu literātūru vai dzeju šaurākā nozīmē. Līdz tam mūsu literātūrā nebij sevišķas mākslinieciskas valodas. Dzejas nolūkiem kalpoja tā pati sarunas un ikdienišķo vajadzību valoda. „Fausta” tulkojumam šī valoda nederēja. Te vajadzēja jaunas, pilnīgākas, mākslinieciskas valodas. Pārvarēdams tulkojuma grūtības dziļo domu un dzejas smalkumu izteiksmē, Rainis bij radījis jaunus, bagātus dzejas izteiksmes līdzekļus un paņēmienus, kas tagad varēja noderēt par paraugu un ierosinājumu citiem mūsu dzejniekiem. Un tā tas arī notika. „Fausta” iespaidu drīz vien sāka manīt mūsu lirikā, un tas manāms vēl līdz mūsu dienām.

Raiņa un Aspazijas veselības stāvoklis nemaz negribēja uzlaboties. Viņu vēstulēs un dienas grāmatās ir daudz sāpīgu liecību par visām tai laikā pārdzīvotām grūtībām. Atzīmēšu te tikai kādu vietu no Raiņa vēstules, ko viņš rakstījis savām un Aspazijas draudzenēm, skatuves māksliniecēm Olgai un Marijai Zefeldēm (Ezerlaukai un viņas māsa), vairāk kā pus gadu pēc cietuma.

„Ir drūms un bēdīgs laiks:” — raksta dzejnieks 27. jūl. 1898. g. — „rūpes un slimība un vājums, — bet ar atspirgumu, ar prieku nekā negrib veikties. Mēs abi vēl arvienu esam tādi rekonvalescenti, kā priekš pus gada, un nekādi nevaram tikt uz kājām. Laikam vispār paliks tikai pie godīgas vēlēšanās: veselīem tikt. Šejienes purvainā un aukstā apkārtne un pastāvīgās rūpes nožēlojamo, mulķīgo un netīro kapeiku dēļ „miesas uzturēšanai un vajadzībai” ir kā radītas pat veselus cilvēkus padarīt izkurtējušus; un tā nu ar mani ir pašam beigas.”

*) „Dienas Lapa” 1899. Nr. 281.

***) „Mājas Viesis” 1899. Nr. 6: „Cīņas pret „Fausa” latvisko tulkojumu”.

Tāds stāvoklis, protams, nevarēja nepalikt bez iespaida uz Raiņa dzeju. Tā „Mājas Viesa Mēnešraksts“ 1898. g., piem., sniedz šādu viņa dzejoli:

Bez augļu.

Rudens vēji gaudoši vēsi vaid,
Kaisa man bālušās lapas acīs.
Tikamā skumjībā ietinos dziļi,
Tik manim klausīties nīcības sērās.
Bet caur tikamo skumjību spiežas
Griezīgas sāpes: — rudens ar' manim,
Mana zaļā vara, spēcīgā griba
Pazuda neziņā mūžam,
Pazuda neziņā
Bez darba, bez augļu, bez vasariņas.

Šis dzejolis parādījās 1898. gada pavasarī un pauda — rudens noskaņu. Kamdēļ? Dzejniekam, acīm redzot, bijis tāds gara stāvoklis. To pašu liecina vēl daži dzejoļi, kas parādījās nākamā gadā atklātībā. Tā pašā ziedoni nāca klajā dzejolis:

Visu mūžu.

Visu mūžu gāju maldā,
Dziļās sāpēs dvēs'le tvīka, —
Beigās turu sevi valdā:
„Dzīvot! Dzīvot!“ — spēki slīka.
Vita puķes saulzarainas —
Dzīve netop... ainas! ainas!
Šņirgstot žņaugtas puķes plāka —
Visu klāja zemes smaka — —

Bet uz tā laika liriskas liecību vien nevaram palauties.*) Cik intensīvi tomēr Rainis strādājis, neskatoties uz nopiesto gara stāvokli, to liecina nevien jau minētie tulkojumi no Lēsinga, Lermontova un Hauptmaņa, bet arī vēl Gētes „Ifigenija“ un Hammerlinga dzeja sešos dziedājumos; „Amors un Psihe“. Visi tie ir lielu mākslinieku darbi, kuŗu tulkošana prasa sevišķu rūpību un piespiešanos. Tuvākas ziņas vēl par Raiņa toreizējo dzīvi sniedz Aspazija. „Ziemu sadzīvojam pilsētā“ — raksta Aspazija savās piezīmēs — „un vasaru apmetāties uz laukiem kādās mājās,**) vienā istabiņā, kur dzīve

*) Raiņa gara stāvoklis bija Pleskavas trimdas laikā stipri svārstīgs, kā tas redzams no viņa sarakstīšanās ar Aspaziju („Daugava“ 1935. I. — III.). Bet pēc veca paraduma viņš vēd ar sevi sīvu cīņu un izlieto darbu un visus līdzekļus, lai stiprinātu gribu, raksturu un sekmētu savu personības attīstību.

**) Pie latviešu kolonista Ērgļša, 4 kilometri no pilsētas, Rīgā (Rīgā gora). Sarakstīšanās, „Daugava“ 1935. 51, 52.

iznāca lētāk un bij labs gaiss. Neraugoties uz to, Rainis tomēr visu vasaru stipri slimoja, un es arī līdzī vārgoju. Pret rudenī mūsu materiālie apstākļi kaut cik uzlabojās, kad Rainis dabūja kādu vecu parādu atmaksātu un es dabūju pastāvīgu vietu redakcijā, Platesa izdotajā „Dienas Lapā”. Bet tagad vajadzēja šķirties. Pa ziemu Rainis pārgāja atkal dzīvot uz pilsētu. Es no redakcijas ik mēneša uz pāra dienām varēju atbraukt ciemā. Tad atnāca galīgais tiesas spriedums un skanēja: 5 gadi Vjatkas guberņā, tie 2 cietumā un Pleskavā pavadītie gadi netika vis ierēķināti. Tas bij atkal pašos Vasaras svētkos, kad es biju taisni turp aizbraukusi. Ap to laiku Rainis dabūja arī vēsti, ka māte mirusi. Atļāuju uz viņas pavadīšanū viņš nedabūja. Pirmajā jūnijā 1899. gadā Raini uz tālo vietu pavadīt es nevarēju, jo man bij jāpaliek redakcijā maizi pelnīt.”

Tā noritēja un nobeidzās Raiņa trimdas laiks Pleskavā. Un nu vajadzēja doties vēl tālāk prom no dzimtenes un vēl nomaļākā dzīves vietā! Bet pirms apskatām Raiņa dzīvi jaunajā trimdas vietā, lai pametam mazliet skatienu atpakaļ... Trīs un pus gada bij pagājuši no tā laika, kad viņš beidza savu avižnieka darbību, kurās dēļ nu viņam bij jāizbauda politiska darbiņieka dzīves rūgtais kauss: vispirms aizdomas, kas visādi kavēja nodibināšanos uz dzīvi; tad cietums un beidzot trimda. Bez tā vēl jāievēro, ka šinīs pašos gados Rainis pazaudēja tēvu, vecāko māsu un māti. Ievērojot Raiņa sirsniņās attiecības ar viņa piederīgiem, bija ļoti sūpīgi, ka viens pakaļ otram satrūka pavedieni, kas tik cieši viņu saistīja ar tēva māju un dzimteni. Ipaši mātes viņam bijis zēl, jo tā viņu ļoti milējusi.

Sūpīgās jūtas, kas stāv sakarā ar piederīgo zaudējumiem, notēlojušās dzejoļos, kas radušies gadi 25, 30 pēc šiem notikumiem, kad gadījums dzejnieku noveda uz brīdi bērnības vietās. Dzejoli „Dzelzceļa vilciens” lasām:

Esi sveicināta, tu, mana māte!
Viegļas smiltis un saldu dusu
Tev un visiem, kas pakrīt svešumā kapā.
„Viegļas smiltis, mans dēls,
Bet vieglās smiltis grūti dusēt man vienai:
Cītā pilsētā guldīts ir tēvs
Un meitiņa citā atkal!”

Tēvs, mans tēvs, tu Latgalē apgūlies viens,
Un māsiņa palika sargāt kapā
Manas Kurzemes kapus,
Pār kuņiem midāmies
Atkal grib iet vēl svešnieku kājās.
Kas lai kopā jūs, miļos, ved?

(„Uz mājām”.)

Tie bij grūti pārdzīvojumi. Bet tas nebij vēl vienīgais zaudējums: zaudēta bij veselība, neatkarība, zaudēts bij arī dažs jaunības draugs, dažs darba un cīņas biedrs. Zaudējums uz zaudējuma, trieciens uz trieciena. Un viss tas īsos pāris gados! Te vajadzēja spēka, lai nesalūztu, lai izturētu, lai pierastu pie lielās vientulības, ārējās un iekšējās, kādā nu nācās dzīvot — un vēl trimdā.

Taču runājot par šiem bēdīgajiem, zaudējumu pilnajiem gadiem, nav jāaizmirst, ka Rainis tanī laikā atrada cilvēku, kas, lielā mērā, atsvēra visus minētos zaudējumus, palīdzēja ciest un panest lielo vientulību un kam nu bij liels iespaids uz visu Raiņa dzīvi un darbību. Šis cilvēks ir — Aspazija. Viņas lielā loma Raiņa dzīvē nav pāris vārdiem izsakāma, kaut gan no visa sacītā it labi noskārstama. Bet galvenais vēl priekšā. Nevar nemaz iedomāties, kā Rainis būtu pārļaidis grūtos cietuma un trimdas gadus, ja viņam nebūtu bijis šis ievērojamās dzīves un dzejas biedrenes.

Trimdā

Motto: ... Daudz simtu jūdžu tālumā
Aiz tīreļiem, purviem un siliem,
Guļ mana dzimtene diendusā —
Tā aizsegta debešiem ziliem,
Zil-saulainiem debesu palagiem
Pret dvēsmām un strāvām un ne-
gaisiem.

J. Rainis.

1. jūnijā 1899. gadā Rainim bij jābrauc uz Vjatkas guberņu noņemšanā uz pieciem gadiem.

Uz Vjátku bez viņa tika nosūtīti vēl divi jaunstrāvnieki: advokāts un redaktors P. Stučka un telegrafists K. Šulcs. Vjatkā, kā guberņas pilsētā, lai gan tā nav nekāds kultūras centrs, viņus neatstāja, bet aizsūtīja tālāk uz apriņķa pilsētīņām. Rainis tika noņemts Slobodskā, pilsētiņā, kas atrodas uz paprāvās Kāmas upes krasta un kuŗā tolaik bij ap pieci tūkstoši iedzīvotāju, lielākā daļa krievu un kāds pāris desmit procentu votjaku. Par pilsētiņas labiercību, protams, maz kas labs sakāms.

Sīnī bēdigajā nomalē nu nācās dzīvot Rainim. Ka te no sabiedriskās dzīves vai arī no kādas nopietnākas garīgas kultūras nevar ne runa būt, tas pats par sevi saprotams. Bet gluži bez kultūras sabiedrības iztikt ir pārāk grūti, gandrīz neiespējami pat tādām cilvēkiem, kas pēc savas dabas nav sabiedrīks. Par laimi, Rainis te nebija vienīgais noņemtais: tur bija tolaik ap 50 politisko no krievu aprindām. Starp šādiem cilvēkiem arvien mēdz būt zināms procents tādu, kas tiešām ir garīgi bagāti, dziļi, interesanti savā dabā, dzīvē, satiksmē, un, jādūmā, ka arī Rainis te vajadzības gadījumā būš atradis sev tīkamus biedrus. Vismaz reiz sarunā viņš izteicās, ka ar šiem cilvēkiem viņš pavadījis diezgan daudz interesantu brīžu, no kuŗiem dažu labu varot skaitīt pie vispatīkamākiem viņa mūžā. No sakušanas ar vietējiem iedzīvotājiem nebija ko būties, jo šī sabiedrība izšķīrās no viņiem kā uguns no nakts.

Lūk, kā Rainis pats kādā vēstulē skatuves māksliniecēm māsām Zēfeldēm raksturo savu ģeografisko un sabiedrisko apkārtni:

Slobodska, Raiņa trimdas pilsēta Vjatkas guberņā.

„Še klimats ir tāds, kas var cilvēkam sirdi iesaldēt miesā, un ne klimats vien ir tāds. Ja jau gadiem ilgi cilvēks tik pamatīgi svaidīts un mētāts kā es, tad daudz tam vairs nepaliek iekšā tāda, kas viņa mīļajiem būtu ko vērts. Jūs, manas mīlās dvēseles, dzīvojiet izglītotu cilvēku starpā un, kas vēl svarīgāki, starp pavisam dzīviem cilvēkiem: ja arī tie ir no ārienes auksti, tad tomēr viņi dod dzīvu ierosmi, un paša iekšiene tiek ievīļnota, un cilvēks aug no iekšas; prôtams, gan lēni, bet tomēr. Še ir viss miris.“*)

„Pilsētiņas iedzīvotāji“ — saka Aspazija — „no politiskām lietām nekā nesaprata un atnākušos viesus vērtēja par krimināliem ļaundarjiem, bet tā kā tie taisni netika turēti cietumā, tad viņu noziegumi nevarēja visai lieli būt: kaušanās, kāršu spēle u. t. t. Par kādu armēnieti ar ļoti dzīvu temperāmentu tie sprieda, ka tas gan būšot kādu zirgeli nozadzis. Rainis viņiem izlicies tāds noslēpumaināks un vairāk pēc kunga, un tādēļ tie droši zinājuši, ka viņš visādā ziņā esot viltotas naudas taisītājs. Es biju Rainim aizsūtījusi mazu elektrizēšanās mašīnu, un to arī turienieši bij ieskatījuši par naudas taisāmo mašīnu. Kad viņi Raini redzējuši pa logu vingrojam, tad nodomājuši, viņš esot prātā jucis aiz bēdām, ka veikals izjucis.“

Rainim un Aspazijai toreiz bij rūpju diezgan. Bet nepietika ar pašu dzīves likstām, bij radušies negaidot jauni pie-

*) Vēstule rakstīta 1901. g. februārī. Birkerta arhīvā.

*Rainis, Aspazija un pārējie trīmdenieki, Raiņa draugi, Slobodskā.
Pēdējā rindā no kreisās uz labo pusī: otrs — Rainis, ceturtā — Aspazija.*

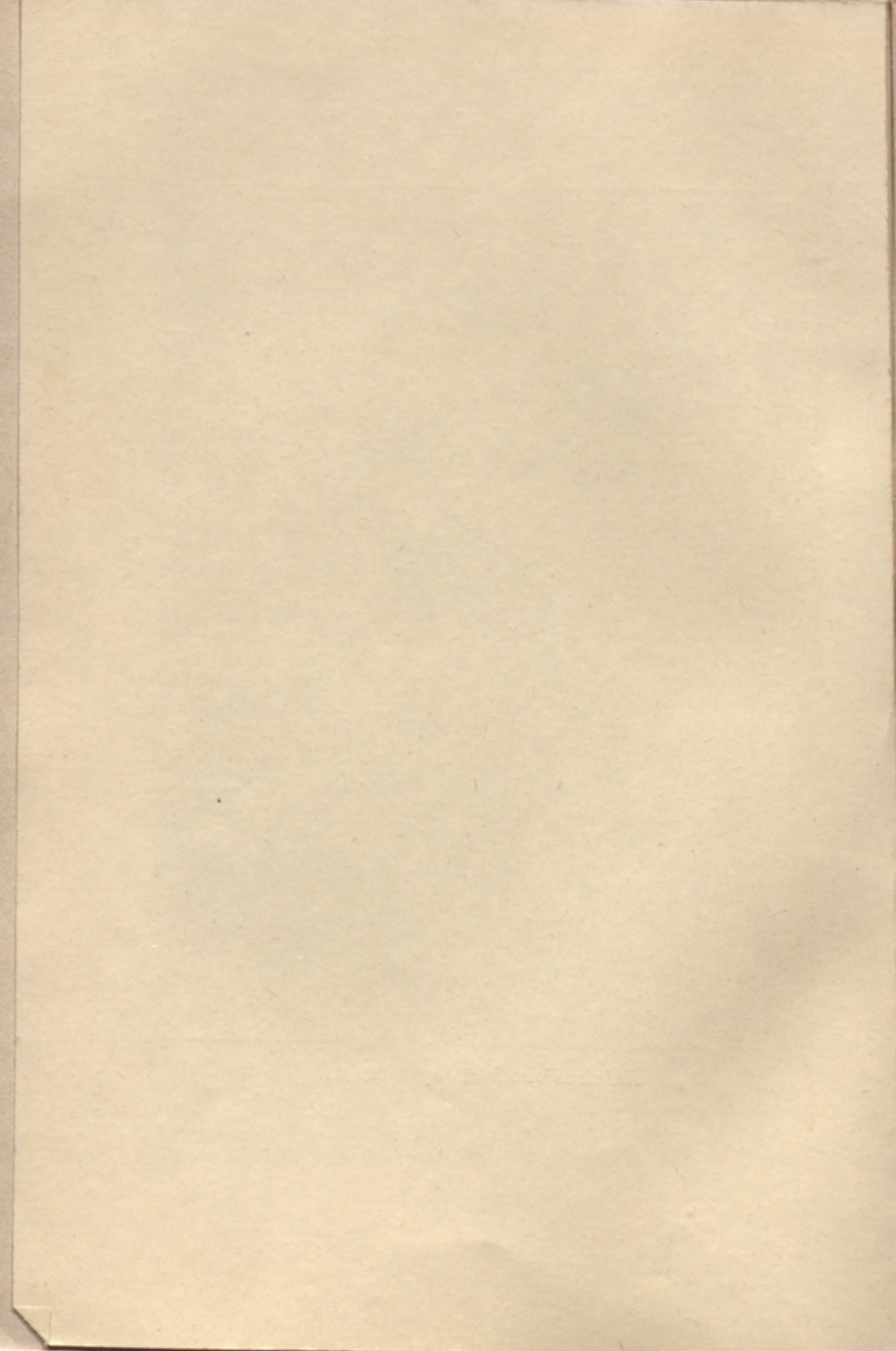
nākumi, kas prasīja gādību un līdzekļus: ap to laiku, kad Rainis devās tālajā trimdā, Aspazijas ģimene — māte, māsa, brāļi — bij palikuši bez dzīves līdzekļiem, un pelnītāju no ģimenes locekļiem vēl nebij neviena. Galvenā kārtā viņus nācās apgādāt Rainim.

Pirmo trimdas gadu Rainis un Aspazija nodzīvoja šķirti. „Tikai rakstijāmiešiem ikdienas vēstules” — viņa saka — „kas pēc 7 dienām nonāca pie mērķa. Kad uzplūda Volga, tad pasts gāja arī ilgāk.” Vēlāk apstākļi iegrozījās tā, ka dzejnieks un dzejniece šad un tad varēja būt kopā, tā ka arī Aspazija bij spiesta zināmu laiku — var sacīt — labprātīgi dzīvot trimdā. Šo trimdas dzīvi viņa tad no tiešiem piedzīvojumiem zina raksturot sekoši: „... Tomēr iedzīvotāji” — viņa saka — „bij ļoti lāga ļautiņi, ar kuriem mēs ļoti draudzīgi sadzīvojām. Uztura Slobodskā bija lēta, pārtikas līdzekļi neviltoti un labi. Klimats gan ļoti mainīgs, vasara īsa un karsta, ziemu sala ap 40 gradu. Kad Rainis pirmo reiz tādā salā izgāja, kažoks viņam uz pleciem izlicies pavisam viegls, it kā nemaz nebūtu. Citādi sals nav jūtams: tikai tad ir savādi klusi, drusku bailīgi, un dūmi kāpj stāvu gaisā un turas kompakti kā gaņas, smailas kolonnas. Brīnišķi skaistas tādā salā ir mēness naktis, tās ir daudz gaišākas nekā pie mums. Visa pil-sētiņa ar mazajiem namiem gluži iesnigusi, sniega kristalli mirdz kā dimanti. Liels sniega valnis stiepjas pa ielas vidu tik augsti, ka bieži paceļas līdz māju jumtiem...”

Sākumā Rainis dzīvojis kādā ļoti mazā istabiņā, kur visa pansija viņam izmaksājusi 12 rubļu mēnesī. Vēlāk viņš gatavojis ēdienu pats, un tad varējis iztikt vēl lētāk. Ar laiku Rainis pārgājis lielākā un saulainākā dzīvoklī, kur tad pamazām sācis arī atspirt. „Pa tiem gadiem” — saka Aspazija — „viņš tulkoja savus pazīstamos tulkojumus. Blakām viņš nodarbojās arī šad un tad ar advokātūru, kuŗa nu gan nebij visai ienesīga, jo zemniekiem nebij naudas, bet maksāt tie gribēja visādā ziņā — un nebij nemaz atrunājami — lai arī gaudā. Viens votjaks par kādu lielāku prāvu bij atnesis kā maksu — terpentīna pudeli. Citi politiskie nodarbojās ar statistiku, ko dabūja no vietējās zemstes un ar to labi iztika; dabūja arī dot stundas. Policija bij puslīdz liberāla, un to visu atļāva; tikai vēlāk tā bij dabūjusi stingrus priekšrakstus, un arī zemstes vairs tik atklāti nevarēja pabalstīt izsūtītos. (Policijas departamenta priekšnieks Pēterpili toreiz bij Lopuchins.) No valdības dabūja intelligentie uzturai 6 rubļi par mēnesi, vienkāršie 2—3. Pirmo gadu Rainis sadzīvoja gluži viens. Vēlākos gados es varēju ierīkoties tā, ka pusgadu strādāju redakcijā un pusgadu varēju tur būt. Tā es kādas 6 reizes dabūju šurp un turp braukt kā gāju putns. Kad Volga bij pārāk uzplūdusi, tad braucu apkārt caur Uralu un Čelabinsku un nonācu

Rainis Slobodskā (ap 1900. g.).

pie mērķa pēc kādām 8 dienām. Kad bijām divi, paņēmām lielāku dzīvokli un gatavojām pusdienu mājā. Draugs un visa trimdas laika uzticīgs līdzbiedrs kļuva mums kāds liels dzeltens runcis no Angoras pasugas. Viņš bij jau 12 gadu vecs un tika slavēts kā ļoti gudrs, un tas nebij par daudz sacīts. Kad viņa nelaika kungs bij dzīvs bijis, viņš kā faktors bij staigājis no mājām uz attālo veikalu ārpus pilsētas, un viņu sūtījuši turp, kad kungs bijis mājā jāsauc pusdienā vai citās darīšanās. Tagad viņš savu veikala dar-

Slobodskas namiņš, kur Rainis dzīvojis.

bibu bij pārmainījis pret literārisku un stundām cauri sēdēja Rainim blakām, un sekoja katrai rindiņai, ko viņš rakstīja, un mēģināja arī pats vilkt tādus likumiņus. Bieži es dabūju vēstules, kur arī viņa roka bij uzlikta. Tikai kad nāca pusdienas stunda, tad viņš precīzi pēc pulksteņa uzlika ķepu uz spalvu un neļāva ne par ko tālāk rakstīt. Kad viņš pamanija, ka es raudu, tad nekur nebij valdāms, uzlēca uz pleca, apķērās ar abām kājām un ņēmās ar tādu sparū lai zīt, ka no viņa nemaz nevarēja vaļā tikt. Par viņu būtu daudz ko stāstīt, un mēs viņu būtu līdzī nēmuši, ja nebūtu viņš nomiris. Tāda bij apmēram Slobodskas dzīve, pie kuras vajadzēja pierast. Uz beigām apstākļi labojās, Rainis dabūja vēl kādu vecu parādu atpakaļ un arī darbu klāt no izdevēja Gulbja. No trimdas tika viens gads atlaists, tā ka

ar cietumu kopā iznāca 6 gadi. 1905. gadā mēs pārbraucām dzimtenē."

Tā ir, tā sakot, Raiņa dzīves ārējā puse — un tad arī tikai galvenās līnijās — par tiem četriem tālās trimdas gadiem. Bet kāda bij šīs dzīves iekšējā puse? Te nu mums jāgriežas pie Raiņa mākslas darbiem, kas tanī laikā radušies, un jārauga aiz tiem saskatīt pašu dzejnieku. Ja ārējie apstākļi bij daudzējādā ziņā neapmierinoši, pat bēdīgi, vienā ziņā viņi tomēr bij diezgan izdevīgi: šīnī nomalē, šīnī vientulībā Rainis nu varēja runāt ar savu dvēseli, nogremdēties sevī. Piedzīvojumu, maiņu, ciņu un izjutumu bagātā dzīve ir dzejniekam nepieciešama, kāmēr viņš krāj sevī iespaidus un atziņas, bet kād sakrātās garīgās bagātības jāpārveido mākslas tēlos un darbos, tad dzejniekam nepieciešama vientulība un miers. Un Rainim tie te bij, vai kā viņš pats kādā dzejolī, kas tolaik rakstīts, teica: «Še droši sēdēt man, še laika daudz.»*) Drudžainā pagātne bij dzīvā sāpīgā piemiņa, tagadne ar savu nemīlīgo vaigu atgādināja ik uz soļa visu mūsu toreizējās dzīves aprobežotību un plašāku centienu traģiku, radija pesimistiski-satirisku noskaņu un dvēselē uzturēja dzīvas ilgas pēc labākas nākamības. Tas bij laiks, ko Rainis tik meistariski toreiz simbolizējis dzejoļu ciklā: „Bula laiks“ (1900.). Vēl vairāk: visi apstākļi mudināt mudināja — tuvināt šo nākamību, noārdot domu un jūtu pasaulē to, kas viņas atnākšanu visvairāk kavē, un kaļot idejiskos ieročus, ar kuriem viņas atnākšanu veicināt. Ja avīzniecības un sabiedriskā darbībā Raiņa bagātā iekšējā pasaule nevarēja izteikties, tad te nu tas varēja notikt — sākās intensīva mākslinieciska darbība: no vienas puses, Rainis strādāja pie tulkojumiem, no otras — pie oriģināliem. Nāca klajā viens pakaļ otram tulkojumi: 1899. gada beigās „Amors un Psyche“, 1900. — Ibsena „Svētki Zolhaugā“, Šekspīra „Karalis Līrs“, 1901. — Šillera „Vilhelms Tells“, 1902. — Heines „Viljams Ratklifs“, 1903. — Šekspīra „Antonijs un Kleopatra“ un pa starpām vēl mazāki dzejas darbi. Šiem tulkojumiem Raiņa dzīvē bij divējāda nozīme: 1) ar viņiem varēja nopelnīt kaut cik eksistences līdzekļu, jo ar oriģināliem, viņu koncentrētā izteiksmes veida dēļ, te maz kas bij panākams, un 2) te bij arī sava idejiska un aistētiska interese. Rainis saviem tulkojumiem izvēlējās tikai lielus mākslas darbus, kas, vienkrāt, sevī arvien slēpj kādu lielāku ētisku, filozofisku vai sociālu jaunu ideju, jo lieli mākslas darbi — nav jāaizmirst — ir arvien revolūcionāri un, otrkārt, strādāja pie viņiem kā īsts dzejnieks, kā mākslinieks. Tulkot mākslas darbu, nopietni ņemot, ir — dzejot. Un dzejot nevar bez jūsmas, bez iedves-

*) Tālās noskaņas: „Jaunā gadusimteņa nakts domas“. 43. lap. p.

mas, bez iedegšanās par strādājamo darbu. Tā tulkošana ir arī mākslinieciskais radīšanas darbs. Šī darba nozīme bij tā, ka te Rainim bij izdevība nemitīgi vingrināt savus mākslinieciskos izteiksmes līdzekļus. Bet vai tad Rainis nebija vēl pietiekoši gatavs šinī ziņā? Nē. Nepietiek ar dzejnieka ģeniju vien; tas ir jāizkopj, jāveido, jāizglīto. Un tas ir mūža darbs. Nepietiek arī ar vispārējo un filozofisko izglītību vien, vajadzīga vēl mākslinieciskā, aistētiskā. Un mākslinieciskās izglītības ceļš ir grūts un sarežģīts. Te nav ne noteiktas programmas, ne noteiktas metodes. Dzīve, daba, cilvēka dvēsele — tie ir galvenie priekšmeti, kas māksliniekam jāstudē dziļi, plaši, nopietni un jāmacās viņu parādības attēlot. Strādājot pie lielu mākslinieku darbiem, cilvēks strādā līdz ar to pie savas mākslinieciskās izglītības, asina savas novērošanas spējas, vingrinās praktiski izteiksmē, padarīdams to kuplāku, bagātāku. Tā viņš uztur modru arī savu mākslinieciskās domāšanas veidu, uztur svaigus un gatavus savus spēkus patstāvīgam radīšanas darbam. Tikai ar māksliniecisku praktiku dzejnieka ģenijs var pienācīgi disciplinēties, izveidoties, attīstīties. Tā tas bij arī ar Raini. Dzejoļos, kas pirmos gadus (1896.—1899.) nāca klajā, neredzam vēl tā domu brieduma un formas pilnības, kas parādās vēlāk, kad Rainis bija labi daudz jau strādājis pie tulkojumiem un vispār koncentrējies uz mākslu vien.

1900. gadā nāk klajā cits pakal citam dzejoļi, ar ko Rainis deva jaunus paraugus mūsu lirikā, tiklab formas, kā saturā ziņā, un kas jau kļuvuši klasiski mūsu literatūrā: „Pats”, „Pazudušais dēls”, „Sīkie pirkstiņi”, „Vajagal vajagal!” un „Kalnā kāpējs”. Un ar katru nākamo gadu turpinās Raiņa kā lirika uzvaras gaita. Bet pirms mēs šai gaitai sekojam, mums jāpakavējas pie kāda viņa maz ievērota gabaliņa prōzā, pie beletristiskās skices: „Spītnieks” (1900.). Viņas viela: bērna dvēseles pirmā grēkos krišana un kāda loma tur pieaugušiem. Saturs isumā šāds:

Pie advokāta Jurata viesības. Joko, triec, taisa omulību, spēlē kārtis. Starp veco mājas ārstu un mājas kundzi izceļas dzīva domu izmaiņa par vienkāršu lietu: audzināt bērns bez miesas soda vai ar to? Jurata kundze ir pret to. Bet ārsts atzīmē, ka tas vēl neko nenozīmē. „Kāda starpība isti ir starp pātāgu iz stingrām linu šķiedrām un iz stingriem vārdiem? Varas līdzekļi ir abi. Man liekas” — saka ārsts — „jūs pati teicāt, ka pēdējais reizēm esot pat vēl tas griezīgākais līdzeklis.” Lai kundze to labāki saprastu, ārsts ņem kādu konkrētu piemēru un pastāsta gadījumu, kas noticis ar zēnu Jēcīti, sauktu Džekiņu, kādā turīgu laužu ģimenē. Gadījums norisinās starp astoņu gadu veco zēnu un viņa vecāko māsu, gadu divdesmit vecu jaunavu. Tā ir vislabākā, vis-

cēlākā meitenes dvēsele. Viņa dedzīgi grib visu labu, bet tik nezina, kā to saniegt: gluži naīva meitene, ko sūrā dzīve mācījusi uz stingribu un pienākumiem. Zēns ir kluss, spirts, atjautīgs, sapņotājs un mīl rotaļas. Māsaī viņa tieksmes liekas neprātīgas un viņš pats sliņķis, kas ar mokām vien esot piedabūjams pie mācišanās. „Caurām dienām viņš varot sēdēt pie diķīša un laist kuģīšus, bet vismīlāk viņš sēdot kādā nomalē, dārza stūrī un klusi dzīvojot ar akmentiņiem. Ej nu sažini, kas tās par spēlēm, saka māsa; kad rāj viņu, ka liels puika spēlējoties ar akmentiņiem, viņš atbild, ka tie nemaz neesot akmentiņi, bet jātnieki, kas vedot kaņus un atrodot nepazīstamas zemes, kur vēl neviens neesot bijis. Agrāk gan labprāt ālējies ar ganu puikām un netīriem iebūviešu bērniem, bet to viņam atradinājuši, viņu vienmēr apkaunojot par tādu tišanos ar mēsliem.” — Kādu dienu notiek tā, ka kāds ar akmentiņu iedauza logam rūti. Vecākā māsa vainu uzkrāj Džekiņam. Zēns apliecina savu nevainību. Bet māsa domā, ka viņš vainīgs un izturas pret viņu dzestri, gribēdama, lai viņš atzīst savu vainu. Māsas dzestrā izturēšanās, viņas mīlestības zaudējums ir tik smags sitiens mazajam, ka viņš pārdzīvo sevī veselu dvēseles traģēdiju, un lai iegūtu atkal māsas mīlestību, viņš, nevainīgs būdams, iet pie māsas un atzīstas, ka vainīgs. Māsa top atkal mīla. Bet zēns kā izdzelts aizbēg no viņas. Kādēļ? Tā ir pirmā grēkos krišana, ne patvaļīga, bet piespiesta, un tādēļ viņas asums un traģisms sevišķi sāpīgs. Dvēselē pamostas dzīves rūgtums pret svešo, nežēlīgo varu, dzīves riebums, spītība. Viņam gribas nu izdarīt ko ļaunu un tiešām dabūt sodu: viņš iemet akmeni logā un gaida, kas būs. Bet māsa nogriež vainu no viņa uz kalpu bērniem. Zēns apjūk gluži. Ko tas gan nozīmē? Kad viņš nav izdarījis noziegumu — viņu tur par vainīgu un soda, bet kad viņš tiešām izdara noziegumu — viņu saudzē un vainu uzkrāj citiem! Pasaule viņam sadalās nu divās daļās; viņš sāk dzīvot abās; pāreja no vienas otrā taču tik viegla. Bet sāpīgākais gan tas, ka viņš nu zaudējis uzticību pret māsu, vienīgo cilvēku, ar kuru viņš varēja saprasties, noslēdzas sevī un paliek gluži viens. Kā skicē Džekiņu un vēlāko ārstu, tā dzīvē Raini šī dvēseles vientulība pavada visu mūžu. Skice ir bagāta psiholoģiskām niansēm, ko te nav iespējams tuvāk apskatīt. Jāsaka tikai, ka mazā zēna dvēseles traģēdija meistariski attēlota, lai gan skices kompozīcija diezgan trūcīga.

Epizode ar Džekiņu un viņa vecāko māsu, kā zināms, ir ņemta no Raina paša bērnu dienām. Džekiņa psiholoģija ir viņa paša bērībā izjusta un pārdzīvota. Un tā mums rāda, kādi smalki un tikko manāmi un ikdienišķiem prātiem

netverami faktori dara iespaidu uz jūtīgu bērna dvēseli un uz visu viņa tālāko mūžu. Tādēļ arī Rainis varam saprast pilnīgi tikai tad, kad ņemam vērā šo bērnības traģēdiju. Jau šīs vielas izvēle vien liecina, cik dziļi Rainim šīs bērnības notikums, šī pie viņa dvēseles nodarītā netaisnība iespaidusies psihē. Tas raksturo nevien viņa ārkārtēji vārīgo un smalkjūtīgo dabu, bet arī to, ka pastāvīgie šādi un tādi ierobežojumi no lielo ģimenes locekļu puses bij viņam tāds spaidis, kas to jau bērnībā padarīja par vientuli. Tas daudz ko mums Raiņa dabā, dzīvē, dzejā dara saprotamu, kas citādi paliktu nesaprotams un neizskaidrojams. Kā piemēru atzīmēšu te kādu viņa dzejoli, kas nāca klajā 1901. gadā:

Bezjūtīgais.

Tev sirds ir pilna rūgtām asarām,
Kā rudens lietus piemirkusi plava:
Tās krājās tur kopš bērnu rotaļām,
Un rit un rit, un gala viņām nava.

Kas raudot sirdi atraisa no tām,
Tam labi — tam ir lāga vīra slava:
„Viņš atklāts, jūtīgs svešām žēlabām.”

Tev neplūst asaras, bet pilns jau mērs — —

Kas ir šis — bezjūtīgais ar savu ārkārtēji jūtīgo sirdi? Bez šaubām, pats dzejnieks: ārēji mierīgs un it kā bezjūtīgs, vienaldzīgs pret visu, bet iekšēji dziļi jūtīgs, ar smalku, komplicētu, pretstatu bagātu un grūti izprotamu un nesaprastu, aizvainotu dvēseli, kur rūgtas asaras krājas jau „kopš bērnu rotaļām”. Un kā „Spītņiekā” mazais Džekiņš pēc pirmās viņam nodarītās netaisnības nedalās vairs savās jūtās un iespaidos ar savu citkārt mīlo māsu, bet nogrimst dvēseles vientulībā, tā dzīvē Rainis — nekad nerunā par sevi vai savu dzeju, ja viņam tieši šo vai to neprasa; un tad arī viņš izteicās visai īsi, aprauti, it kā negribēdams laist citus tuvumā savam iekšējam cilvēkam, labi zinādamas, ka maz kas viņu saprātis. Vienīgā vieta, kur atklāti izpaužas viņa jūtu un dvēseles saturs, iespaidu un domu pasaule, ir viņa lirika. Trimdas laikā Rainis maz runā par sevi. Bet toties viņš vairāk dod no sevis. Tikai tas dziļākais, intimākais, kas sastopams viņa lirikā un raksturo viņa iekšējo cilvēku, palicis vai nu nesaprasts, vai gluži maz saprasts. Sociālo elementu izķer viegli no viņa dzejas, individuālo nē. Rainis saprot vairāk kā cīnītāju, kā kareivi, ne kā domātāju un cilvēku. Aiz viņa dzejas neredz viņu pašu, vai redz tik pa daļai. Ar 1900. gadu sākot, arvien redzamāka kļūst viņa dzejnieka perso-

nība. 1901. gadā nāk klajā dzejoļi: „Sīkie pirkstiņi“, „Sābirzis ziedīņš“, „Zelta tvaiks“, „Milas dvēsele“, kur izpaužas vismaigākās jūtas un parādās tik smalka psiholoģiska analīze, kādu pirmo reizi sastop latviešu lirikā. Un pretī šim āvēseles smalkumam — nepielūdzams, nesalaužams spēks, kā to redzam dzejoļos: „Gars“ (1901.) un „Lauztās priedes“ (1901.). Bet zinot Raiņa smalkjūtīgo dabu un to spaidu, ko viņam dažkārt bērniībā un jaunībā nācās panest — varam saprast, ka šis spaidis radija viņā naidu pret visu, kas aprobežō cilvēka personību. Bet līdz ar naidu un pretestības garu radās viņā arī līdzcietība. Cilvēks, kam nācies netaisnību ciest, viegli var iedomāties arī citos, kam tā jācieš. Un vajag tikai palasīties dzejoļi „Degoša dvēsele“, lai redzētu, ka tīri individuālas jūtas pāriet sociālās ar dziļu ideālu līdzcietību kā pamatnokrāsu un noskaņu. Maiga dvēsele ir nevien smalkjūtīga, bet arī dziļjūtīga. Un Rainim pie šīm īpašībām vēl pievienojas rākstura lepnums un spēks. Jau skicētē „Spitnieks“ mazais Džeķiņš (lai neteiktu Žaniņš) nāk pie sāpīgas atziņas, ka „lielie tie tik maz saprot mazos“. Kad viņam bij tik brīnumjauki pa saulīti skraidīt, tad lielajiem tas bij — apkārt dauzīties. Šis teiciens ievaino smalkjūtīgo bērna dvēseli. Tas ir spaidis — pātagas cirtiens asiem vārdiem. Mazais aplūsa, sāpīgi ievilkās sevi. Gāja gadi. Dvēsele bij pārdzīvojusī ne vienu vien tamlīdzīgu un varbūt vēl lielāku spaidu. Vīra gados Rainim patika strādāt ideāla saules gaismā. Bet par to viņš dabūja just — cietuma spaidu. Rainis un cietums! — Grūti iedomāties šo kontrastu. Un tomēr, tam bij tā būt. Un ilgie trimdas gadi — vai tas nebij viņa gara, centienu, tieksmju aprobežojums? Vai tas nebij spaidis? Cik dziļi visu to Rainis sajutis kā pārestību, liecina ne viens vien viņa dzejoļis. Atzīmēšu te kādu no tiem:

Gars.

Jūs varat izmērdēt šīs kyslās miesas,
 Šo stalto stāvu liekt, šos kaulus lauzt,
 Un acu starus dzēst, kas negrib snaust,
 Un samalt locekļus pēc savas tiesas;
 Jūs varat garu asām sāpēm grauzt,
 Līdz viņš ar moku pilnu muti brēktu:
 Par savu vārgu visiem vārgiem paust —
 Tik veikt to nevarat: brīvs, kaut to slēgtu,
 Un mūžīgs celsies viņš ar saules lēktu.*)

Mazais Džeķiņš, pārcietis nepatiesu apvainojumu un psiholoģisku spaidu, iemeta akmeni logā, lai viņš tiešām

*) „Mājas Viesa Mēnešraksts“ 1901., 407. l. p.

būtu vainīgs, viņa taisnības jūtas pret viņu pašu to prasīja; Galilejs, pārcietis inkvizīcijas spaidus savas zemes griešanās mācības dēļ, izsaucās: „Un viņa tomēr griežas!” Tāpat Rainis, pārcietis vienu psiholoģisku spaidu pēc otra, meta tagad vecajai sabiedrībai sejā vienu protestu pēc otra — savu eksplozīvo ideju pilno dzejoļu veidā. Dzīvā, sāpinātā taisnības sajūta deva Rainim arī pamudinājumu satricējošā satīrā „Fiat justitia!” kritizēt vispār atzītos taisnības principus.

Kā citkārt Latgalē dzīvojot, Rainim bij izdevība no malas labāk redzēt un vērot, kas notiek dzimtenē, tāpat arī tagad. Tā, jaunajam gadu simtenim nākot, viņš „iz lielās tāles” redz savā priekšā vispirms miļo dzimteni, kā plaši izplatītu baltu segu, ar zilu jūras lentu apšūtu un tad, no vēstures perspektīvas skatoties, tēlo abus gadu simteņus — veco un jauno. Vecais gadu simtenis daudz ko solījis, bet nav savu solījumus turējis. Dzejnieks liek cerības uz jauno.

Rainim tanī laikā nodibinās divas jaunas draudzības, kurām liels svars viņa dzīvē: viena ar rakstnieku Rūdolfu Blaumani un otra ar grāmatu izdevēju un vēlāk arī rakstnieku A. Gulbi. Blaumanis tanī laikā strādāja pie progresīvajām „Pēterburgas Avīzēm” un uzaicināja arī Raini tur līdzī strādāt. Atklāti tas nu nebij iespējams, bet gluži Rainis neatteicās. Viņš tur ievietoja satīru ar pseudonimu *Henricus Lettus*, kādā vārdā, kā zināms, sauc mūsu vecāko chronistu. Šī satīra runāja par Baltijas, resp. Latvijas lietām un mūžīgi sāpīgajiem jautājumiem. Raiņa toreizējo centienu un gara stāvokļa raksturošanai tā ļoti svarīga. Viņai liela nozīme arī Raiņa nacionālās politikas izprašanā.

Baltiešiem.

Ilgi jūs gulējāt, kungi, vai gadu simten's jau garām:
Domājāt: līdzī ar jums latvieši arī vēl guļ.
Maldāties, — latvieši modās, kad brīvā tos laida, pie miera,
Brīvā tie negāja snaust, isti tad sākās tiem darbs.
Vēriģi skatījās tie, kas notiek viņpusē žogam,
Pasteidzās Eiropai līdz, dzimteni izkopt un post.
Zemi ar, namus tie ceļ, brauc jūrā, tirgo, krāj mantu,
Šlīpses un frakas sāk nest, glezno un dzejo un dej.
Jūs tikmēr snaudāt un snaudāt un atgremu gremojāt kļušu.
Seši simts gadus bij grābts, sarausts un sanests un ēsts.
Reizēm tik trūkāties augšā, kad atrauts jums tika kāds
kumoss,

Zobus tad spējāt tik griezt, kabatā dūres tik kniebt.
Būtu jums bijis cik prāta, jūs varējāt redzēt, kā sētā
Izauga zaļoksnis zēns, darbā labs palīgs un balsts.

Jā, bet jūs mācējāt vien tikai apspiest un turēt to tumsā,
 Nu ir par vēlu; nu viņš pats sevim logus jau ver;
 Pats viņš grib sēties pie galda un paēst un domāt par sevi,
 Līdzī ar citiem grib spriest, kopīgi mājas grib kopt.
 Neveikli ienāk viņš iekšā un netišām pagrūž jūs sānis —
 Ko nu tas: prasts jau vēl ir, strādnieks un zemnieks tik vien.
 Zābaki ož vēl pēc taukiem, kā lāpstas rokas, sēž blakus:
 „Te ta nu atnācām mēs! Tagad nu uzklausa mūs!”
 Nesakāt: „Ko šis var runāt, jo latviešiem trūkst jau to
 vārdu!”

Lai ar', ja vārdu tam trūks, rokas viņš palīgā ņems;
 Runā viņš tiešām vēl klusu, kā iesācējs bailīgi stostās, —
 Kur gan to mācīties bij, pietiekts bij: muti tur' ciet!
 Totiesu dziedāt viņš prot, pat Zeuberlichs netiek tam līdzī,
 Skaistākas dziesmas nekad Baltijā dzirdētas nav.
 Dziesma, kā zināt, bez briesmas, viņš labsirdīgs cilvēks un
 lēnīgs,

Tikai kad takti viņš sit, uzmanāt: galdi var lēkt.
 Ceļaties, kungi, nu augšā, jo gulēt jau nebūs jums miera:
 Saule jau gabalā stāv, apkārt no darba viss dimd.*)

Henricus Lettus.

Kā redzams, ar apbrīnojamu pārlicību dzejnieks tēlo
 latvju mošanos uz patstāvīgu politisku dzīvi, un visa satira
 skan kā mūsu tagadējās nacionālās valsts papriekšsludinā-
 jums. Šis dzejolis ir labākā satira Blaumaņa vadītajā laik-
 rakstā. Zīmējoties uz personīgām attiecībām ar Blaumanī,
 jāsaka, ka Blaumaņa draudzību Rainis ļoti cienīja. Un Blau-
 manis savukārt bij viens no Raiņa sajūsminātākiem cienītā-
 jiem un draugiem. Blaumanim lielā mērā jāpateicas arī par
 to, ka Pēterpils cenzors atļāva Raiņa „Tālās noskaņas”; par
 šo atļaujas izdabūšanu gādāja Blaumanis.

Pa visiem tiem gadiem, ko Rainis nodzīvoja tālajā trim-
 dā, nāca klajā labi daudz viņa dzejoļu: lielākā daļa „Mājas
 Viesa Mēnešrakstā”, citi Zvārguļa izdotajā rakstu krājumā
 „Burtnieks” un Teodora „Jaunajā Ražā”. Ar katru gadu viņa
 dzeja parādījās lielāka daudzpusība un gatavība, kā arī no-
 teiktība un idejisks spēks. Īpaši bagāta viņa dzeja noskaņu
 un krāsu ziņā. Norādīšu te tikai uz tādiem dzejoļiem, kā:
 „Zilganās dzirksteles”, „Senatne”, „Rīta vēji”, „Zeltītās lapas”,
 „Balti ziediņi”, „Marta dienas”, „Aprīļa vēji”. Pa visiem
 četriem trimdas gadiem Raiņa lirika attīstās visā savā kup-
 lumā un krāšņumā. Ari dzīves vietas maiņa, liekas, nākusi
 Raiņa lirikai par labu. Kā Ibsenam, pārceļoties no drūma-

*) Sk. „Pēterburgas Avižu lit. piel.” 1902. № 104.

jiem ziemeļiem uz saulaino Itāliju, viņa dzejā vairs saule nenriet, tā arī Raiņa dzejā austruma nomale ienes savus elementus. Aiz dzimtenes šaurajām robežām radās cita plašuma, tāluma, krāsas sajūta. Austruma debess ir zilāka, dzidrāka nekā pie mums. Gandrīz cauru gadu viņa neapmācas. Tā tad arvien daudz gaismas, dzidrums, daudz saules. Un Raiņa dzejā parādās tālums, plašums, dzidrums, kalni, saule. Un ja jau bērniībā Rainis mīlēja sauli, tad tagad viņš iemīlēja to vēl vairāk. Domāju, tikai te viņam varēja rasties jūsma izsaukties: „Esi sveicināta, saule!” un dziedāt viņai dziesmu, kādu neviens vēl nav dziedājis. Tikai šo dziesmu viņš vēl glabāja; vēl viņai nebij laiks. Vajadzēja nākt ar citu ko klajā. Viņa atsevišķie dzejoļi bij atraduši dzīvu atbalsi vienā jaunās paaudzes daļā. To jūta sabiedrībā, to atzīmēja arī kritiķi.

Varēja sākt domāt par sevišķu dzejoļu krājumu. Atsevišķi klajā nākušie dzejoļi tika savākti vienkopos, viņiem pievienoti citi, vēl neiespiesti, tā ka iznāca noskaņots krājums, kas dabūja nosaukumu: „Tālas noskaņas zilā vakarā”. Šī grāmata ir kļuvusi vēsturiska tiklab paša dzejnieka, kā arī mūsu dzejas, lirikas attīstībā; tādēļ jāpakāvejas tuvāk pie viņas tapšanas gaitas.

Pēc Raiņa paša atzinuma nopeln, ka šī grāmata laista klajā, pieder Aspazijai, viņam pašam būtu pieticis ar to, ka tā sacerēta.*)

Kamdēļ dzejnieks ar tādu vienaldzību izturējies tajā laikā pret saviem dzejoļiem, par to viņš mūs atstāj nezinā. Šo interesanto noslēpumu mums palīdz atsegt Aspazija.

Viņa paskaidro, ka tiešām Rainis Vjatkas trimdas laikā nav domājis izdot savus dzejoļus īpašā grāmatā. Ierosinājumu devusi viņa. Bet ar ierosinājumu vien nepieticis. Rainis nav bijis piedabūjams grāmatu sastādīt un laist klajā. Dzejniecei ar viņu jāizcīna sīva cīņa. Rainis šaubījies par grāmatas panākumiem un it kā arī par savu talantu.

Tikai pēc Aspazijas neatlaidīgas uzstāšanās un pārliecināšanas viņi abi kopēji ķēras pie krājuma sastādīšanas. Kopēji viņi izmeklēja Raiņa oriģināldzejas, kas uzrakstītas gan Slobodskā, gan uzkrājušās no jaunības un cietuma laikiem, pa daļai iespiestas, pa daļai vēl rokrakstā.

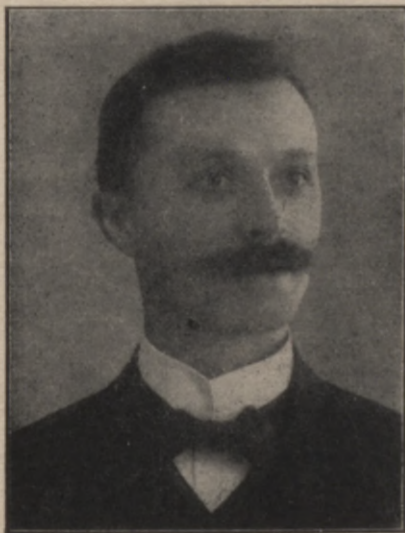
Katrs dzejoļis tiek kopēji izlasīts, pārrunāts, apsvērts. Kopēji pārrunāti arī grāmatas iedalījumi. Dažiem dalījumiem doti Aspazijas atrasti apzīmējumi, piem., „Aiz apmiglotā loga”, „Zem vientulības tumšzaļiem spārniem”, „Trejkrāsainā saulītē” līdz ar šīs nodaļas motto: „Saul' un mēness velti

*) „Dzīve un darbi” I. 226. l. p.

iet Tavām acīm garām“, kas ir kāds pārveidots vācu pantiņš, ko dzejniece vēl tagad atceras.

Tāpat kopēji Rainis un Aspazija gudro par jaunās grāmatas nosaukumu, kas ar savu aistētiku un simboliku mums uzdevis allaž grūtu mīklu.

Par to dzejniece sniedz šādas atmiņas:

A. Gulbis, Raiņa draugs un galvenais grāmatu izdevējs.

„Kādā vakarā“ — viņa saka — „stāģējām pa Kāmas upes krastu un, starp citu, gudrojām arī par dzejoļu grāmatas nosaukumu. Vakars bij jauks. Gar debesi slidēja zilgani vakara mākoņi, īpatnēji turienes klimatam un atmosfēriskiem apstākļiem. Zilganie mākoņi darīja it kā zilu visu vakaru. Bez tam šis vakars bij kluss, mierīgs, gaiss tīrs, caurspīdīgs un apbrīnojami skanīgs. Tāltāli varēja dzirdēt katru troksnīti, un tāltāli skanīgajā gaisā noskanēja katra skaņa. Mums ienāca prātā abas šīs vakara īpašības savienot grāmatas nosaukumā: „Tālās noskaņas zilā vakarā“.

Bez tam es zilu krāsu vēl ieskatu par cerības simbolu, un cerība tiešām te bij svarīgs elements: mēs cerējām paši, un cerēja sabiedrība uz labāku un gaišāku nākotni. Atrastais grāmatīņas nosaukums mums abiem izlikās zīmīgs un labs. Pie tā tad arī palikām.»*)

Grāmata ar šo oriģinālo, simbolistisko nosaukumu un autora sevišķu uzdevumu: nest „garā tuvajiem mīļā dzimtenē sirsnīgus sveicienus“ nu varēja tikt iesniegta cenzūrai. Rīgā nebij cerības dabūt viņu cauri. Iesniedza Pēterpilī.

„Tālo noskaņu“ manuskripts cenzūrai sastādīts 1902. gadā un tajā pašā gadā grāmata gatavota izdošanai. Cenzū-

*) „Tālas noskaņas zilā vakarā.“ Septītais iespiedums. 1934. g. 6., 7. l. p.

ra tomēr ieilga līdz 1903. g. 10. martam, un grāmata varēja parādīties atklātībā tā gada 16. jūnijā. Cenzors grāmatas saturu aiztīcis samērā maz. Kā zināms, te liela loma Raiņa draugam Rūd. Blaumanim, kas, izlietojot savus sakarus ar cenzoru, palīdzēja viņu dabūt cauri pēc iespējas maz apcirtā veidā. Tagad šis cenzūras eksemplārs glabājas Rīgas pilsētas Mišņa bibliotēkā, kur ar rūpīgo glabātāju atļauju tas pētniekam pieejams un atsedz vienu no visievērojamākām lapas pusēm mūsu dzejas vēsturē. Cenzūras jautājuma zīmes un ar krāsainu zīmuli aizsvītrotās vietas liecina, kādas mākslas vērtības toreiz pat vislabvēlīgākos apstākļos izlikušās kaitīgas. Tā, piem., jautājuma zīmes redzamas pie dzejoliem: „Tēvijas milētāji“, „Prātīga rīcība“, „Īsie pantiņi“, kuriem arī nosvītrotā pēdējā rinda, „Fiat justitia!“. Dzejolis „Infragibilis“ nosvītrots pavisam. Raksturīgi, ka svītrotas pat tādas lietas, ko agrāk cenzūra jau atļāvusi. Tā, minētie „Īsie pantiņi“ jau iespiesti MVM. 1898. gadā, un „Infragibilis“, kas 1901. g. iespiests Ed. Treimaņa „Burtniecā“, tikai ar citu nosaukumu: „Jaunais spēks“. — Sabojāto dzejolīti „Īsie pantiņi“ dzejnieks grāmatā vairs nav uzņēmis. Tāpat viņš izmetis dzejolīti „Pārpilnība“, kas nav nosvītrots, bet, laikam, nav apmierinājis autora mākslas kritēriju:

Es pilns esmu domu un jausmu,
Kas drūzmējas lauzdamās dzimt,
Kā tikko valdu šo trausmu, —
Jau miesas zem nastas grib ļimt.

„Īsie pantiņi“ ar nenosvītrotu pēdējo rindu:

„Ko esiet, pantiņi, tik īsas elpas,
„Kā pušu plēstas, biklas nopūtas?“
— Ak, jāsteidz izteikt, — gaust nav laiks, nav telpas,
Drīz sarkanās švītras pantos iegriežas.“*)

Grāmatas izdošana arī mazliet vilcinājās un noilga līdz tam laikam, kad Rainis pats ieradās dzimtenē.

Beidzamajā (1903.) trimdas gadā Rainis kļuva pazīstams arī kā drāmatīķis. 20. aprīlī Jaunajā latviešu teātrī tika izrādīta viņa luga „Pusideālists“, saistītā valodā rakstīta „nevēsturiska joku luga iz pagājušā gadu simteņa beigām“ — kā autors pats viņu apzīmējis. Šī darba ideja ir: izzobot pārspīlēto tautiskumu. Šīs joku lugas ideja Rainim radusies viņa žurnālista un redaktora darbības laikā. Viņš to sarakstījis 1901. gadā. Sīkāk par to, kā viņa izaugusi no dzejnieka un laikmeta psīches, Rainis pats 1925. gadā sniedz interesantu pārskatu savu kopoto rakstu „Dzīve un darbi“ V,

*) „Tālo noskaņu“ cenzūras manuskripts. 155., 156. l. p.

141.—144. l. p. Lugai nebij sevišķu panākumu, kaut arī mākslas vērtības tai netrūkst.

Gadu vēlāk šo lugu izdeva Pēterpili A. Gulbis, Raiņa draugs un vēlāk viņa rakstu galvenais apgādātājs. Būdams pats rakstnieks un kultūras darbinieks, Gulbis uzreiz saprata Raiņa lielo oriģinālo talantu; un, sākot ar pirmo drāmatisko darbu, viņš nu vērīgi seko Raiņa literāriskai gaitai, rūpēdamies arvien, lai dzejnieka darbi iznāktu klajā ātri un glītos izdevumos. Šī draudzība bij Rainim nevien ievērojams morālisks atbalsts, bet bieži arī viņa atvieglināja Raiņa grūto materiālo stāvokli.

Kā jau minēts, Rainim viens gads no trimdas tika atlaists, un 1903. gada pavasarī viņš varēja braukt mājās. Mājās? Bet kur viņam tādas bij? Dzejoļu ciklā: „Uz mājām” (1905.) viņš pats uz to atbild ar šādu pantiņu:

Man kaivas pretī skrej:
„Kur ej? — Kur ej?”
Man klintis ceļā stājas:
„Kur ej? — Tev nava mājas.”

Drīzāk svešumā viņš bij sācis justies kā mājā. Pa četriem gadiem šis tas te bij kļuvis tuvs un miļš. Tanī pašā dzejoļu ciklā lasām:

Aiz manis sils man šņāc:
„Nāc atpakaļ, atpakaļ nāc!
„Še strautiņš ir tavs draugs,
„Še pļava un plašais lauks;
„Še ir tavs miļais mežs, —
„Tur viss, it viss tev būs svešs;
„Še galvas vēl augsti ceļ,
„Še drosma, še draudzība zel; —
— — — — —
„Tur apkārt tu staigāsi baigs, —
„Kur būs tev kāds līdzjūtīgs vaigs?”

Un kad ar kuģi braucot, kaivas lido apkārt un kliedz, viņam liekas, ka tās viņam mājā braukt liedz. Tās viņam kļuvušas miļas vientulības biedrenes, un tagad tās viņam apkārt skrej un nemitas jautāt: „Kur ej? — Kur ej? — Kur ej? —” Viņš brauca uz dzimteni. Kas nav ilgus gadus svešumā bijis, tas nezina, ko tas nozīmē. Kā no jauna piedzimis cilvēks tuvojas dzimtenes dabai un dzīvei, garā un sirdī tuviem un miļiem cilvēkiem — īpaši cilvēkiem. Bet Rainim taisni šo cilvēku nebij. Garā tuvu jau bij daudz, bet ne sirdī tuvu. Un ja viņš pat gribēja apmeklēt savus piederīgos, savā īstajā dzimtenē, kur pats dzimis un audzis, viņš arī tos neatrada: tie bij nevien miruši — tēvs, māte, vecākā māsa — bet arī

izkaisīti viens vienā pilsētā, otrs otrā, trešais trešajā (tēvs Daugavpilī, vecākā māsa Jelgavā un māte Vitebskā). Tamdēļ arī viņš saka:

No pilsētas uz pilsētu
Es braucu no kapa pie kapa:
Tur tālu no dzimtenes atstatu
Mani mīļie guldīti tapa.

Un skatoties, kā saplēstos gabalos mākoņi lēni slid gar melnganām padebešu kaučzēm, kā lietus lāses pa retai krīt, — zilos tālumos, pāri laukiem, siliem un audzēm laižas viņa dvēselē uz tālajām draudzēm mākoņiem līdzī — saplēstos gabalos.*)

Bet lai nu kā, ar Raiņa ierašanos dzimtenē sākās atkal jauns posms viņa dzīvē, jaunu svaigu iespaidu vilnis ieplūda dvēselē, radās jauni ievērojami mākslas darbi. Bet iekams apskatām šo laikmetu Raiņa dzīvē, jājautā: kāda nozīme Raiņa dzīvē bij trimdas gadiem? Tā, ka pa to laiku viņš bij nogatavojies kā dzejnieks, kā mākslinieks un ka šie gadi deva daudz vielas viņa dzejai. Ja drāmā Rainis vēl bij meklētājs, tad lirikā viņam vairs nebija iemesla šaubīties par savu dzejnieka aicinājumu: viņš bija pats sevi atradis!

*) „Mājas Viesu Mēnešraksts“. 1903.: „Uz mājām“.

Dzimtenē

1903. gada maijā Rainis pārbrauca no trimdas dzimtenē. Sākumā viņš nometās Jelgavā, vasaru pavadīja Rīgas jūrmalā un rudenī pārgāja dzīvot uz Rīgu, Āgenskalnā. Ko īsti iesākt? — to tiešām nevarēja sazināt. No advokāta prakses jau nebij ne ko domāt. Atlika meklēt citus ceļus, kā eksistēt, jo no literatūras vien pie mums taču vēl nebij iespējams pārtikt, nerunājot jau nemaz par ērtāku, rakstnieka augstākām prasībām piemērotu materiālo dzīvi. Dabūjis atpakaļ vēl dažu vecu parādu, Rainis sāka domāt par īpašuma iegūšanu un vasarnīcas celšanu Rīgas jūrmalā, kas arī vēlāk piepildījās.

16. jūnijā 1903. gadā iznāca „Tālās noskaņas zilā vakarā“. Tas ir ievērojams notikums tiklab Raiņa paša dzīvē, kā arī mūsu lirikas vēsturē: te parādījās Raiņa dzejnieka individuālitate savā oriģinālā īpatnībā un spēkā, no tejiens mūsu lirika iesāk jaunu laikmetu, jo ne idejiskā, ne aistētiskā ziņā mūsu literatūrā nekas tamlīdzīgs nebij piedzīvots. Visu Raiņa lirikas idejisko un aistētisko bagātību ne uzreiz kritika un publika varēja aptvert. Pat Raiņa ideju un domu biedriem bij ko lauzīt galvu, lai izprastu šīs dzejas īsto būtību. Raiņa lakoniskajam mākslinieciskās domāšanas veidam un simboliskajam, koncentrētajam izteiksmes veidam nebij viegli sekot. Kur parādījās viņa dzejā sociālā satīra, tur to saprata viegli, bet kur dimantcietā simbolistiskā formā bij ietvertas individuālas jūtas un prātnieciskas domas, tur vēl tagad daudz kas noskaidrojams. Bet arī pa daļai saprasta šī grāmata darīja uz mūsu dzeju un sabiedrību lielu iespaidu. Ar kādu prieku to uztvēra „garā tuvajie“! Un cik skaisti dzejnieks izteica visu to, ko „garā tuvajie“ un progresīvāko cilvēku vairums jūta! — Nevienam dzejniekam, izņemot, varbūt, Veidenbaumu, kad viņa dzejoļi cirkulēja vēl manuskriptā no rokas rokā, gan nebūs bijis tik liels iespaids uz sava laika progresīvāko sabiedrības daļu kā Rainim ar „Tālajām noskaņām“. — Drīz pēc tam, kad dzejoļu grāmata bij iznākusi klajā, izpaudās arī baumas, ka pats autors pārradies no trimdas. Labs pulciņš jauno ideju piekritēju un dzejas draugu uzmeklēja dzejnieku jūrmalā, kur gan tieši, gan netieši, izteica viņam atzinību par lielo darbu. Dažs no jaunajiem domu biedriem nenocietās un turpat sajūsmā deklamēja visiem un arī dzejniekam priekšā virkni viņa labāko dzeju no jaunā

krājuma. Droši vien, tas būs pie mums pirmais tāds gadījums, kur dzeja vienīgi ar savu spēku it neviļus pulcē ap autoru sajūsminātus darbiniekus.

Raksturīgas atsauksmes par „Tālajām noskaņām“ deva arī kritika. Pats pirmais, ja nemaldos, par viņām izteicās V. Dermanis. „Raiņa dzejā” — saka Dermanis — „ārējā forma, dzejiskas gleznas cieši sakusušas ar saturu. Viņa dzejā arvien izlobās kāda fabiedriskā ideja, tur izpaužas paša dzejnieka gados domātas domas un cerības, augsti sabiedriski ideāli. To sabiedrisko šķiru garīgais saturs, kuŗu ideāls ir pārpilnība, omulība, ikdienība, piemērošanās apstākļiem, visu veco ieskatu un kārtības pabalstīšana un stutēšana. Un to sabiedrisko šķiru nupat kā dīgstošie ideāli, kuŗas līdz šim tvīkušas darba sviedrainā karstumā, kaltušas verga salkumā un gulejušas garīgā miegā, bet kuŗas tagad sāk izberzēt acis, sāk tiekties pēc saules gaismas, maizes un vaļības, kuŗās tiešām aug, zarojas un plešas nepārredzamā plašumā lieliski nākotnes ideāli... Raiņa dzejā izteicās viņa naida jūtas, viņa un citu nākotnes laimdienu sludinātāju dvēseles ciešanas un ticības apliecība.“*) — Isī pēc tam par Raiņa dzeju sniedza recenziju arī Raiņa ideju pretinieks Andrievs Niedra. Līdzībā runājot, Skalbes dzeja viņam „izliekas kā liča pļava priekš Jāņiem ar ziediem un zemes bitēm”; Plūdoņa — kā spirts strauts vai arī skaņas, kas dzirdamas tūlumā jautra vēja šūpotas jūras šļakstienos; Aspazijas lirika — kā uguns, ko ganu zēns ielaidis vecajā kulā, bet Raiņa dzeja ir kalns, kas paceļas aiz pļavas, aiz strauta un aiz nemierīgās liesmas — skaidri robežodamies pret zilgano tāli ar saviem ozoliem, iesarkušām kļavām, robaino egļu skumjām, vēja plūkāto priežu spītību, ūdens kritumu, kas izskatās kā sastindzis pie sarkanbrūnās klints sienas un kuŗa spēku un acij netveramu straujumu pazīst tik tuvinieki, bet augstāk vēl, debess zilumā tiekdamās. sarkst sniegainā galotne un raugās pāri apvārsnim, kur jauna diena aust. — Niedra nosauc Raini par visvientulīgāko un individuālāko lirīki un neatzīst viņu par kādas zināmas šķiras dzejnieku. Bet lai Raiņa lirika varētu tapt par tautas īpašumu, tautai jāizkopj vēl fantazija. „Raiņa dzeja mūsu lasītāju vairumam” — viņš saka — „ir vienīgi tādēļ nepieejama, ka pēdējo fantazija vēl nevar tik ātri un ar tik maz līdzekļiem strādāt, kā to prasa Raiņa lirika. Jo Rainis raksta — tā sakot — lirisku stenografiju. Tas tā saskan ar visu mūsu moderno dvēseles dzīvi, kur jūtas un sajūsmas nāk un iet ar putna ātrumu... tikai ievingrināta acs izšķir viņa raksturīskos spārnus vēdienu.” — Beidzot Niedra atzīst, ka Raiņa dzeja ir ļoti oriģināla — tāda, kādu ne mūsu, ne cittautu lite-

*) „Dienas Lapa” 1903. Nē 178., 179.

rātūrā neatrast. Viņš konstatē arī, ka Raiņa jūtās ir tik lieliska dažādība, kādu neatrodam ne pie viena no mūsu lirikiem. Rainis, pēc Niedras domām, savā lirikā ir caur un cauri individuālists.*) Raiņa dzejas pravieša spēks sakustināja arī Latviešu draugu biedrību. Jānis Asars konstatē, ka tur sajūsminājušies, piemēram, par Raiņa dzejoli: „Pastara diena“ un tikai tad, kad dabūjuši zināt, ka tur nav vis domāta bībeles pastara diēna, bet cita — sajūsma pārgājusi.**) No visa sacītā redzams, ka Raiņa dzeja it nevilus aizrāva nevien viņa idejiskos piekritējus, bet arī — pretiniekus. Bet ar tādiem panākumiem var lepoties tikai dzeja, kas nes ģeniālītes iezīmi. Un tādēļ arī „Tālajām noskaņām“ ir tas brīnišķais spēks arvien tālāk, plašāk, spēcīgāk izplatīt savu idejisko un aistētisko iespaidu. Raiņa dzejas jaunās bagātības ir neizmēļamas, jo nemiers ar vecu un ilgas, cešanās, ciņa pēc jauna ir mūžīgi — un tas taču ir šīs dzejas īstais saturs un dzīvība!

1903. gada rudenī Rainis dzīvoja Rīgā, Āgenskalnā, kā tas redzams no Gētes kopotu rakstu tulkojumiem novembrī rakstītā ievada. Ķerdamies pie Gētes darbu izlaišanas, dzejnieks te ar prieku atzīmē, ka viņa līdzšinējais darbs nav bijis velts. „Kad Gētes „Fausts“ iznāca latviski atsevišķā grāmatā — viņš saka — „es atturīgi un kautrīgi izsacīju vēlējumu, lai viņa varenā dzeja atzeltu arī mūsu rakstniecībā un nodibinātu tanī dziņu uz priekšu, — un tagad, pēc pieciem gadiem nomalis noskatišanās, es redzu ar lielu prieku un gandarījumu, ka ... katra jauna aizgrābīga krūts iz viņās jūsmu valganumu sūc, — ka mūsu citkārt tik rāmā dzeja, kas tekāja sīkiem bērnu soliņiem, ir it kā piepeši pieaugusi uz zaļokšņu jaunību, runā vaļīgi plūstošu, svarīgu valodu, sāk domāt dzīgas, plašas jauneklā domas.“ — Gētes daiļrakstniecisko darbu tulkošanu dzejnieks ieskata par gandrīz nospiedoši lielu darbu. Nopelnu par šī darba iekustināšanu Rainis piešķir ideālistam izdevējam A. Gulbim. Šī izdevēja ideālisms un sajūsmība, kā arī mūsu tautas stiprā cešanās pēc gaismas, ko nētraucē pat viņas mazā turība, dod dzejniekam iemeslu atzīt, ka katra palāušānās uz šo gaismas dziņu esot vēl tautas vairuma attaisnota un ka uz mūsu latviešu tautu viņš palāujas jo stipri.***) Gētes darbu tulkošanu Rainis bij uzņēmies kopā ar Aspaziju. Pirmais sējums, dzejas, parādījās atklātībā 1904. gada sākumā kā Raiņa un Aspazijas tulkojums. Tagad atsevišķā izdevumā (universālbibliotēkā) šī grāmata gan atzi-

*) Austrums 1903. 8., 9.: „Tālas noskaņas ziņš vakarā“.

**) Ko Andrievs Niedra' mums sludina. 1905. 37. 1. p.

***) Johanna Volfgangā fon Gētes raksti. I. Ievadam. 3. 1. p.

mēta vienīgi kā Aspazijas darbs, bet daļa ir Raiņa darbs.*) 1903. un 1904. gadā Rainis maz ko no sevis laiž klajā, ja ne-skaita iepriekš sarakstīto „Pusideālists“, kas 1904. gada beigās iznāca. Jādama, viņu būs lielā mērā aizņēmusi partijas politiskā dzīve, nodibināšanās uz dzīvi jūrmalā un strādāšana pie lugas „Uguns un nakts“, jo 1904. gada vasarā atrodam viņu jau jūrmalā, Melluzos, pašā vasarnīcā, un bez tam tānī pašā laikā viņam jau ir pa daļai gatava „Uguns un nakts“, no kā pirmo cēlienu ar nosaukumu „Aizkraukļa pili“ viņš varēja laist klajā Līgotņu Jēkaba rediģētajā rakstu krājumā „Rīta skaņas“ (II. 1904.). Līrikā Rainis 1903. un 1904. gadā sniedzis tikai dažus tulkojumus no Gētes „Mājas Viesa Mēnešrakstā“ un dažus oriģinālus „Jaunajā Ražā“ un „Rīta skaņās“. Bet arī šie nedaudzie dzejoļi pacēlās tik augstu pāri visam citam mūsu līrikā, ka kritika varēja tos minēt ar sevišķu atzinību. Tā Jānis Asars, rakstot 1904. gada oktobrī atskatu par šī gada rakstniecību, starp citu, atzīmē, ka mums pieņemams aistētiskā kultūra un saka: „Visvairāk no šīs mākslinieciskās, artistiskās kultūras mantojusi līrika, šīs mūsu lielākais lepnums šimbrīžam. Dzejnieks Rainis, kas no laika gala apstrādāja savus pantus kā dārgu marmoru, lai viņos lietu vis-spēcīgākās dzīvības pilnu saturu, ir šai ziņā licis pamatus mūsu modernai dzejai, īpaši savā iespaidā uz citiem mazākiem darbiem. Dzejoja jau Poruks, šis mūsu, varbūt, visistākašs līriķis, bet kā formas talants un formas atjannotājs viņš nav parādījies.“***)

Ja ieskatāmies Raiņa tānī laikā klajā laistajos nedaudzos oriģināldzejoļos, tad redzam to pašu sirds cilvēku, dzejnieku, pravieti, cīnītāju — tikai dzimtenes dabā un noskaņā. Viņa gara stāvokļa raksturošanai cītēšu te pāris mazu dzejoļu. Viens no tiem liek domāt, ka Raiņim dzimtenē gadījies dažs brīdis, kas sniedzis viņam augstu baudu un lielu apmierinājumu. Tas ir šāds:

*) Grāmatīgā pavisam 81 dzejoļis. Pēc Raiņa atzīmēm 44 vajadzētu būt viņa tulkojumiem, bet rokraksti patlaban var apliecināt tikai 28. Tie ir šādi: 1. Jaunais Amadiss. 2. Glābšana. 3. Atrašanās. 4. Līdzīgs ar līdzīgu. 5. Kara pietiekšana. 6. Zeltkāja zellis. 7. Marts. 8. Gans. 9. Pirmāls zaudējums. 10. Klātbūtne. 11. Ievēroj 12. Gļēvības spaiļis. 13. Atgādinājums. 14. Jūras klusība. 15. Drošums. 16. Maija dziesma. 17. No kalna. 18. Puķu sveiciens. 19. Vasarā. 20. Maija dziesma. 21. Agrīns pavasaris. 22. Rudens jūtas. 23. Bezmlera mīla. 24. Gana sēru dziesma. 25. Kalna piis. 26. Sēru laime. 27. Ceļnieka nakts dziesma. 28. Laimīgs brauciens.

Pēc Aspazijas atmiņām un zīgām Raiņa spaiļai pieder vēl šādi tulkojumi: 1. Dāvinājums: 2. Kristīna. 3. Atgrieztā. 4. Mūsu deis. 5. Maiņu dziesma dejai. 6. Atjūtas. 7. Izvēlētais. 8. Maiņa. 9. Tikšanās un šķiršanās. 10. Jauna mīla, jauna dzīve. 11. Latīgal. 12. Uz ezera. 13. Nakts dziesma. 14. Maiņa. 15. Ceļnieka nakts dziesma. 16. Gara sveiciens. 17. Belindel.

**) J. Asars. Kopoti raksti. III, 112. l. p. 1910. g.

Atlīdzība.

Viss bijušais izbijis:
Viens acumirkļis vien
To izdzēsis.
Ko cietu mūžu dien,
Līdz izsamisu —
Viens acumirkļis vien
Ir dzēsis visus.*)

Kāds cits dzejolis rāda noskaņu, kāda būs pārņemusi Raini, kad viņš pārgāja uz jūrmalu dzīvot. „Debess un saule” — viņš saka — „Un plaša jūra, Slaikas priedes, Zāle un smilts. Un stipra sirds: Tas Tev iekš pūra. Tev vasara tuva, Tik gaišs un silts. Dzied prieku tiem, Kam cīņa sūra: Dūc tava jūra, Nāk jauna cilts.**) Tālāk, pāris citos aforistiskos dzejolišos viņš skumst, ka no tā, kas sirdsasinīm sēts, nekas nav uzdidzis, ka vājas sirdis paļāvību par drosmi sauc, mirdzošiem tauriņiem pakal trauc un kad? — tad „kad grumbās jau debesis pieri rauc.” Un pravietisku pārmetumu viņš izsaka tiem, kam pašiem savas dzīves nav, „kas spēcīgi iziešas augtu” un dod padomu, ja dzīve maz spīd un silda, nest viņu zārdā, „lai to baŗo, lai kopuliesmās karstā gaismā staro!***)

Bet vai tas ir viss, ko 1904. gadā deva Raiņa lirika? Nē, viņa deva daudz vairāk, tikai viss nevarēja parādīties atklātībā ārkārtīgi stingro cenzūras apstākļu dēļ. Dzejoļus, lai tie būtu kādi būdami, ja tik viņi bij apzīmēti ar Raiņa vārdu, svītvoja nost. Ar to tad arī izskaidrojams, ka „Rīta skaņās” iespiestie Raiņa dzejoļi un lugas fragments apzīmēti tikai ar burtu „R.” Piedzīvojumi ar cenzoru senāk un minētajā laikā deva Rainim vielu niknai satirai „Vecais rupucis”, kas ātri vien palika ļoti populāra. Par cenzoru toreiz bija vecais Ruperts, tā tad satiras nosaukums vien jau izvēlēts ļoti zīmīgi. Bet laiki grozījās. Pēterpili kopš 1901. gada sākuma iznāca laikraksts bez iepriekšējas cenzūras: „Pēterburgas Avīzes”. Rainis palika par šo avižu līdzstrādnieku un 18. maijā 1905. gadā sāka dot šim laikrakstam līdz savus dzejoļus ar nosaukumu „Laika šalkas” uz atsevišķām no pielikuma noplēšamām lapām, ko lai pēc patikas varētu uzkrāt un iesiet sevišķā grāmatā. Lai saprastu šīs laika šalkas, tad jāpamet acis uz to, kāds bij vispārējais politiskais un kultūralais stāvoklis valstī un dzimtenē.

*) Jaunš Raža 1904., VII., 61. l. p.

***) Rīta skaņas II. 1904. 113. l. p.

***)) Turpat 114. — 117.

Kad 1903. gadā Rainis pārbrauca dzimtenē, tad politikā valdīja ar savu smagumu pazīstamais Plēves režīms... Pār visu valsti gāja spēcīga sociālas kustības strāva: streiku kustība, studentu nemieri un demonstrācijas, zemnieku nemieri. Rūga arī pie mums. Auga, brieda un gatavojās jaunstrāvnīku centieni, kas kopš 1897. g. lielajiem arestiem un 1899. g. strādnieku nemieriem nebija vismitējušies, bet neatlaidīgi kļūsībā gāja savu gaitu. Šād un tad šie centieni parādījās arī avižniecībā, publicistikā, biedrību dzīvē — kā sociālās politikas legālā izteiksme. 1903. gada augustā ciņu pret to pasludināja Fr. Veinbergs ar savu rakstu: „Greizi ideāli“. Mūsu jaunajā paaudzē neesot visideālu trūkums — tā viņš sludināja — par ko varētu zēloties, bet gan greizi ideāli. Tāda maza tauta kā latvieši varot nodrošināt savu likteni vienīgi tad, kad tie cieši turoties pie cara likuma pamata. Tādēļ būšot noderīgi, kad pie latviešu jaunās paaudzes arvienu vairāk izplatīšoties pārliecība, ka tie, kas piedaloties pie aizliegtas politiskas agitācijas, kaļot zārku latviešu tautai.*) Ieskatī, kas te izteikti, nebija nu gan vairs jauni, bet jauns bija tas, ka te pirmo reizi tie tika atklāti izteikti un skaidri, gaiši formulēti. Nebija vairs ko šaubīties: pie tādiem uzskatiem turoties, katru brīvdomīgāku darbību varēja nosaukt par aizliegtu politisku agitāciju vai pat savvērestību. „Dienas Lapa“ tūlīt asi nosodīja šādu Veinberga izturēšanos, nosaukdama, starp citu, to par mūsu jaunās paaudzes denuncēšanu. Nosodoši izturējās arī „Baltijas Vēstnesis“, bet līdz ar to izteica nepatīkšanu par to, ka „Dienas Lapa“ faktiskais vadītājs varējis pīlaist Veinberga noķengāšanu. Bet tā kā publikā bija izplatījušās baumas, ka Rainis ir „Dienas Lapa“ faktiskais vadītājs, tad dzejnieks bija spiests nākt klajā ar paskaidrojumu, ka viņš tas nav un reizē arī piezīmēja, ka viņš Veinberga uzstāšanos ieskata par nepiedodamu.**). Tanī pašā gadā, polemizējot ar Andrievu Niedru, Rainis uzsvēra, ka sabiedriskos jautājumos viņš un Niedra arī pilnīgi pretinieki.***) Tā Rainis novilka līniju starp saviem un reakcionāro politiķu centieniem. Ar 1904. gadu sākot sociālā kustība visā valstī un arī pie mums pieņemas un laužas arvien vairāk uz āru. Kad pēc Plēves krišanas 1904. gada jūlijā lielajā politikā pie stūres nāca liberālais ministrs Svjatopōlk-Mirskis un Krievijā, kā toreiz mēdza teikt — iestājās uz veselu gadu pavasaris, tad arī mūsu dzimtene sāka vēl vairāk kustēties. Reakcionāriem ar Veinbergi un Niedru priekšgalā bija vaiga sviedros ko ņemties pie apkaņo-

*) „Rīgas Avīze“ 1903. Nē 172.

***) „Dienas Lapa“ 1903. Nē 188.: „Paskaidrojums“.

****) Turpat, Nē 227.: „Atbilde Niedras kungam“.

šanas darba. 1904. gada jūnijā Niedra sāk laist klajā savas „vēstules mūsu vecākai paaudzei“, kurās raksta: „Mēs, latvieši, nedrīkstam zaudēt valdības uzticību... tas ir visas mūsu politiskās dzīves pirmais un augstākais bauslis.“*) Valstī karš, iekšēji nemieri. Mūsu dzimtenē sociālā kustība pāriet no pilsētām arī uz laukiem. Pienāk 9. janvāris Pēterpīlī un 13. janvāris Rīgā ar visu viņu ievieļojumu un visām viņu sekām. 18. februārī 1905. gadā iznāk visaugstākais ukazs par petīciju tiesībām. Jaunstrāvnīki ar Raini priekšgalā izstrādā un aprīļa vidū iesniedz pazīstamo rakstnieku un intelligences petīciju, kurā prasa pēc politiskām tiesībām un brīvībām. 1905. gada rudenī Raiņa redakcijā iznāk rakstu krājums „Darbs“ ar strauju sociālpolitisku nokrāsu. No Raiņa paša gan te ievietoti tikai daži dzejoļi: „Jaunais laiks“, „Šķirti ceļi“, „Zemnieka pacietība“, „Kīniešu priesteri“ un „Mūsu varoņu kapi“. Visi šie dzejoļi, izņemot, varbūt, tikai otro, uzreiz kļuva ļoti populāri. Vētrainais laikmets radīja pacilātu gara stāvokli visā sabiedrībā, piešķīra īpašu nokrāsu sabiedrības psiholoģijai. Rainis savā dvēselē intensīvi dzīvoja līdz lielo vēsturisko laikmetu un lika tam atbalsoties savā dzejā. Dzejoļi, ko viņš 1905. gadā sāka dot līdz „Pēterburgas Avīzēm“ ar nosaukumu „Laika šalkas“, bij vārda pilnā ziņā — laika šalkas. „Svilpojošs vējš, Dancojošs sniegs“ — tā lasām pašā pirmajā dzejoļī — „Kas viņiem laukā savvaļu liegs?“ Otrā atkal: „Uzvara, mūsu uzvara! Tik ātra, tik spīdoša!“ Trešajā: „Mēs pašī visi aizrauti tiekam līdz, Varenām rokām mūs paceļ auka, Un kājas aizrauj straume projām. Līdzī, līdzī. — Pumpuri vaļā sprāgst No neapturami briestošām sulām... Ziedon's ir klāt, nudien... Debess ir zils, Augšām pacelsies gaismas pils!“ Ceturtajā: „Viss aizpūsts prom, viss noslaucīts nost! A! O! Tā bij! tā bij; tā vairs nav. Laiks tapis liels, ej laukā, rau! Tvaiks aizpūsts prom, miegs noslaucīts nost, vairs nevar dūmi acīs kost.“ Piektajā: „Ikviens, i pats rāmākais nemierā, Pajautā tam tikai klusumā.“ Sestajā: „Tā nevar palikt un nepaliks, Par velti cerēt, ka straume siks, Ka ūdeņi pārskries un aprimsies, Un atkal viss pa vecam ies.“ Un tā tālāk: lai dzejnieks dzied par ko dziedādams — visur šī dzīvības pilnā noskaņa, šis neaptveramās mošanās simbolisms. Laika šalkas — bet vai tas nebij par lēnu sacīts? Ja gan! Kad dzejnieks laida šos dzejoļus klajā patstāvīgā grāmatā, viņš tai deva vēl zīmīgāku un aptverošāku nosaukumu: „Vētras sēja“ (1905. g.). Šī krājuma kodols ir — noskaņa, laikmeta ritms, atsvabināšanās cīņas simbolisms. Kā „Tālajā noskaņās“ Rainis, tēlojot savas liriskās attiecības pret īstenību, ietvēra tur visu laikmeta (1896.—1903. g.) psiholoģiju

*) Austrums 1904.: „Pirmā vēstule mūsu vecākai paaudzei“

un noskaņu, tāpat te bij ietverta toreiz pārdzīvojamā laikmeta (1903.—1905. g.) psiholoģija. „Vētras sēja“ ir tiešs „Tālo noskaņu“ turpinājums, tikai ar to starpību, ka Raiņa pirmā dzejoļu krājuma centrā stāv indivīds ar savām cīņām un pretcīņām, bet te sabiedrība; tur galvenais moments ir individuālp psiholoģiskais, te — sociālp psiholoģiskais. Tādēļ arī katram krājumam savs ritms: „Tālām noskaņām“ iekšēja, apvaldīta spēka un nemiera pilns, „Vētras sējai“ — plašs, nevaldāms, vētrains, kam cauri un līdzī skan dzejnieka paša sociālo jūtu tonis:

Šis lielās dienas tev liecina,
Ka viens tu vairs nestāvi klajumā ...

— — — — —
Nav, nav tavas ilgas vīlušas,
Nav veltas bijušas ciešanas;
Nu dziļi elpu atņemas krūts:
Lai nāk, kas nākdams, nekas vairs nav grūts.*)

Lielākais darbs, ko Rainis šīnī laikmetā pastrādājis, ir impresionistiskā opera-drāma: „Uguns un nakts“, kas nāca klajā 1905. gadā „Mājas Viesa Mēnešrakstā“. Ierosinājumu šim darbam deva tas, ka Rīgas Latv. biedrība izsludināja godalgu par labāko operas tekstu latviešu valodā. Rainis tad arī ņēma Lāčplēša teiku, apstrādāja viņu kā operas tekstu — un iesūtīja to uz sacensību. Biedrība atzina šo darbu par godalgojamu, bet nepieņēma viņu, tādēļ ka tas pa daļai bij jau parādījies atklātībā. „Uguns un nakts“ palika ilgus gadus neievērota un tikai vēlāk sacēla pie mums vēl nedzirdētu ievērību. Gribētos sacīt, ka te Rainis iet atkal jaunu ceļu: operu teksti lielāko tiesu mēdz būt — viegla romantika un reizēm pavisam nemākslinieciski. Tāda liriska, traģiska, prātnieciska un reizē arī romantiska operas teksta, kā Raiņa darbs, grūtī atrast.

Kas zīmējas uz Raiņa ikdienišķo dzīvi šīnī laikmetā, tad lielāko tiesu, ne tikvien vasaru, bet arī ziemu viņš līdz ar Aspaziju dzīvoja jūrmalā. Viņa vasarnīca neliela divstāvu ēka, mazu zaļu tornīti vienā stūrī, atradās minūtes piecas no Mellužu stacijas un tikpat tālu no jūras. Vienā pusē šalc jūra, otrā plašais Mellužu mežs, kam te jaukts raksturs — priedes, bērzi, alkšņi un dažādi krūmāji. Te vairāk dabas nekā citur jūrmalā. Tas bij ļoti svarīgi Raiņa liriskai darbībai, jo viņš taču tik ļoti mīl dabu! Šī jūrmalas daba tad arī devusi daudz simbolu viņa tā laikmeta dzejai — ieaudusies viņa dzejā. „Vētra pār jūru kauc, Mākoņus kopā trauc. Aurā, aurā!“ — skan kāda vieta no „Uguns un nakts“ un tā vēl da-

*) Vētras sēja. 55. l. p.

ža laba cita. Tad dzejoļi: „Pavasaras zaļā vara“, „Pavasaras vētra“, „Zilītes vēsts“ un daudzi citi „Vētras sējā“ — auguši turienes dabā. — Šinī klusajā vietā Raini apmeklē dažs rads, dažs paziņa vai arī viens, otrs literāts un uzturas pie viņa pa dienai vai vairāk dienām. Apmeklētāju tik daudz, ka Rainim, pēc Aspazijas liecības, jābēg, lai varētu strādāt. Tā Skalbe tolaik bij ļoti vājš ar krūtīm un veseļodamies pavadija pie Raiņa kādu nedēļu. Bij te interesanti novērot Raini, tāpat arī Aspaziju un viņu mazo saimniecību, kā arī viņu izturēšanos pret nelielu sabiedrību, kas nereti te salasījās ap viņiem. Nelielās vasarnīcas galvenās daļas visas bij izīrētas vasarniekiem, un Rainis ar Aspaziju apdzīvoja mazu jumta istabiņu dienvidus vakara pusē. Kad ieradās divi, trīs apmeklētāji, tad jau istabiņā bij diezgan šauri. Par uzturēšanās vietu, īpaši tiem cilvēkiem, kas bij atbraukuši ne uz vienu dienu vien, galvenā kārtā noderēja blakām esošā, par istabu vēl nepārvērstā augšiene (vasarnīca vēl nebij gluži gatava). Šinīs topošajās telpās tad nu pavadija daudz omulīgu brīžu, īpaši, kad ēdiena laikā mazā sabiedrība bij salasījusies ap galdu — neiztaisītās istabas vidū. Bez šaubām, jaunie apmeklētāji traucēja dzejnieku, bet no viņa izturēšanās un dzirkstošajām asprātībām, kas reizēm it neviļus dabūja ritmisku aforismu veidu ar visām nepieciešamām atskaņām, — no visa tā nebūt nevarēja manīt, ka viņš tiktu traucēts. Tāpat tas bij ar Aspaziju, kurai nebij nekāds vieglais uzdevums veikt savu dzejnieces pienākumu, bez tam vēl vadīt saimniecību un gādāt par viesiem. Dzejniecei nācās stiept mājā no patālā tirgus it prāvus provianta grozus, ar ko apmierināt literāriskās sabiedrības ēstgribu. Augšienes vienā stūrī bij kamins, kur dzejniece, reizēm kopā ar savu māsu, ņemās gatavot ēdienu. Nevarēja diezgan nobrīnīties, kā viņa var atrauties no savas mākslas un nodoties — saimniecībai. Interesanti bij redzēt, ka dzejniece, vai nu gatavojot pie kamīna ēdienu vai mazgājot traukus, varēja piedalīties ar savām atjautām un humoru, reizēm pat saistītā formā, pie sarunām gan par ikdienišķiem, gan tīri literāriskiem tematiem. — Pēc ēšanas, cik varēja vērot, Aspazija palika istabiņā viena ar sevi un Rainis vairāk klejoja pa mežu, laikam nododamies saviem iespaidiem un dzejai, kas vislabāk viņam veidojās dabā. Pa vakariem tika sarīkoti mazi kopēji pastaigāšanās gājieni uz jūru un gar jūru — skatīties saules rietu, protams, ne bez Raiņa irōniskajām piezīmēm. Vispār, cik no īsās satiksmes varēja vērot, valdošais elements Raiņa dabā ir irōniskais, satiriskais ar vieglu humora un kōmisma piejaukumu. Visikdienišķākās lietas un parādības viņš acumirkli var nostādīt satiriski-kōmiskā gaismā, tā ka jāsmejas gribot negribot un jāpriecājas par viņa asprātību un veiksmi — no nekā izšķilt idejisku dzirksti. Uz-

rakstītas viņa atjautas daudz zaudē no savas īpatnības un pievilcības — un tomēr žēl, ka no sarunām ar Raini nav uzglabājušies viņa sarunu kōmiskie aforismi uzrakstīti.

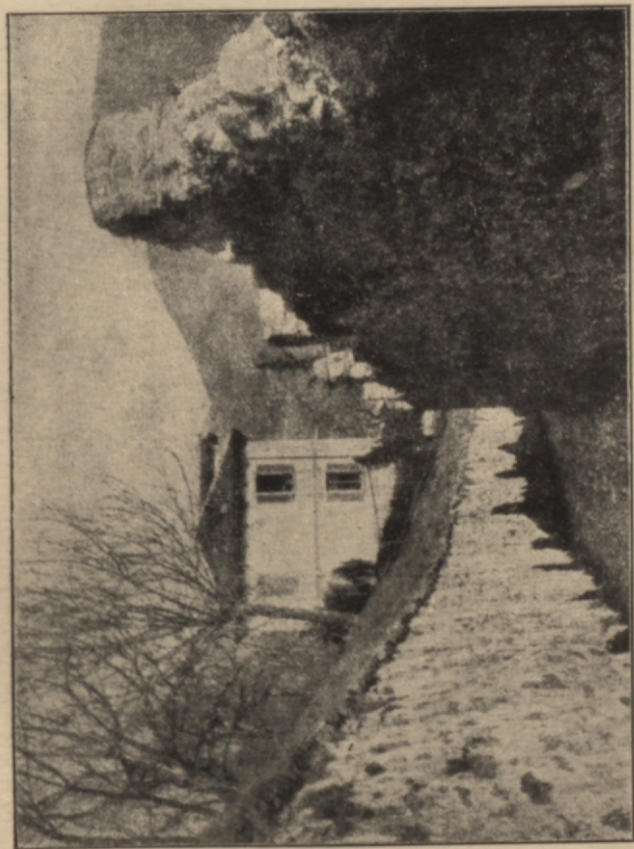
Bet — pirms šķīřamies no šīs viesmīlīgās, vai pareizāk, dzejnieciskās vasarnīcas, kas — blakus minot — 1911. gadā pārgājusi citā īpašumā, jāpiezīmē, ka minētā neiztaisītā telpa

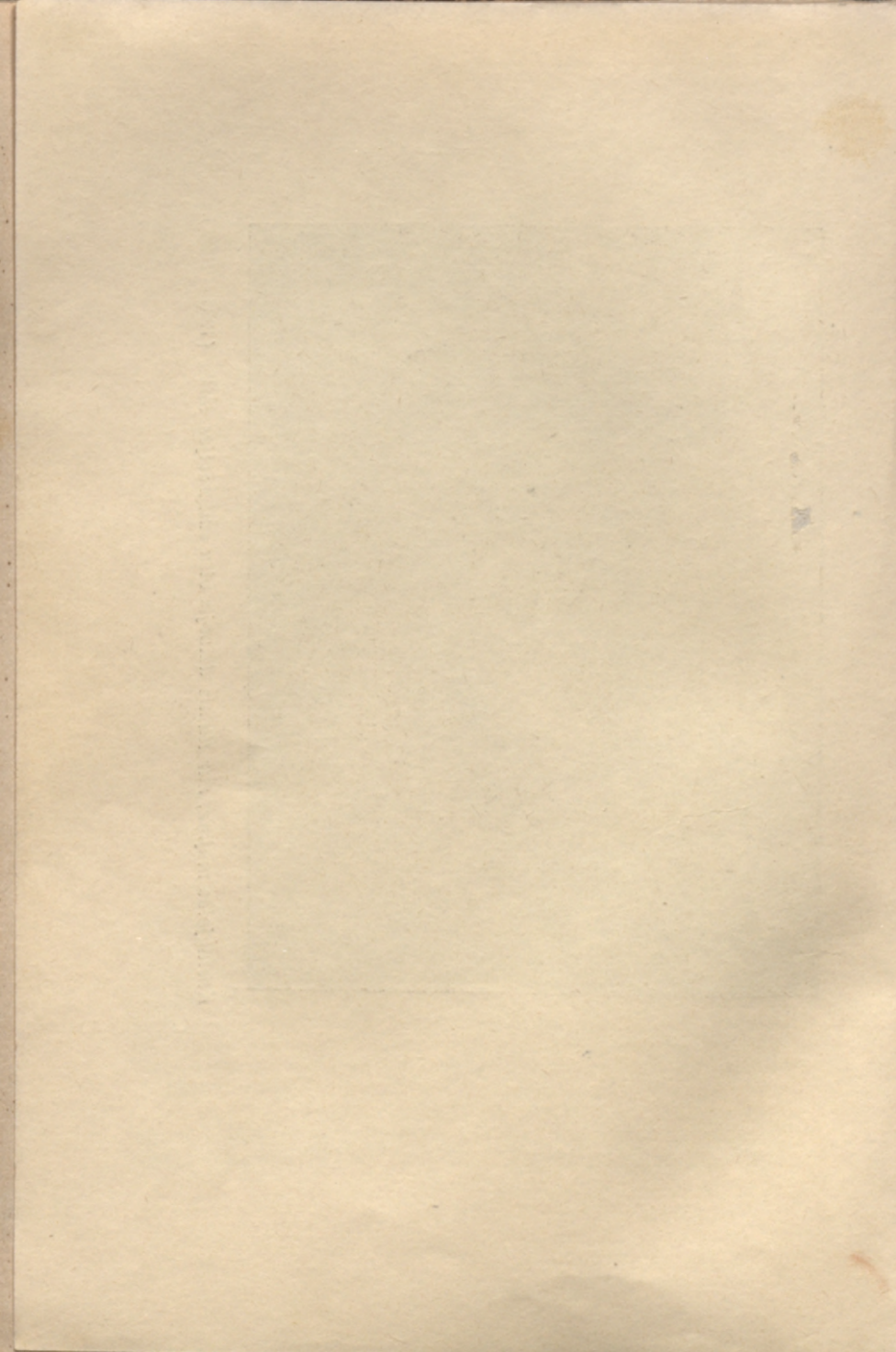
Raiņa šaržs „Svaros“ 1906. g.
J. R. Tilberga zīmējums.

noderēja viriešu personālam arī kā guļamā istaba. Skalbem, kā jau slimam ciemiņam, cik atceros, bij maza privilēģija: gulēt gultā, kamēr Rainis pats tīri vienkārši gulēja paspārnē, zemē, par ko Aspazijai bij diezgan lielas un dibinātas bažas. Rainis, kā viņa toreiz izteicās, jau gadu divdesmit sirgstot ar stipru reumatismu, kas gandrīz vai nemitīgi viņu mocot un bieži vien pat naktīs nedodot miera, īpaši mitrā laikā. Tādēļ Rainim ļoti vajadzēja sargāties no mazākās saaukstēšanās un no tāda zemes tuvuma, kā zemē gulēšana.

Kas zīmējās uz Raiņa literārisko darbību jūrmalā, tad bez jau sacītā, atzīmējams vēl tas, ka viņš tur pārtulkojis Gētes lugas „Torkvato Tasso“ un „Egmontu“, Kalderōna „Za-

Kastaņjolas mājiņa, kur Rainis dzībojis visu emigrācijas laiku (1905.—1920.).

lamejas tiesnesi", pastrādājis daudz mazu oriģināldarbu, iesācis arī lielākus darbus un strādājis bez tā vēl žurnālistikas laukā.

Drīz pēc tā, kad Rainis bij laidis klajā savu dzejoļu krājumu „Vētras sēja”, uznāca vēsturiskās obtōbŗa dienas...

Pēc tam Rainis tikai īsu laiciņu bij vairs dzimtenē. Reizē ar daudz citiem, arī Rainis līdz ar Aspaziju bija spiesti emigrēt. Viņi atrada patvērumu ārzemēs: Šveicē, dienvidos. Tā tika atkal pārrauti tieši sakari ar dzimteni uz ilgiem gadiem. Sākās atkal jauns trimdas laiks tālā svešumā, no kurienes dzejnieks vēl no lielākas tāles nekā pirmo reiz, vēroja, kas notiek dzimtenē un šad, tad kā dārgus sveicienus sūtīja tai un dzimtenei savus ievērojamus mākslas darbus.

Emigrants

Mēs aizgājnieki tad atspīrgām,
Kad visi kā spārnoti cēlās,
Kad visur līdz tālākām nomalām
Viens sajūsmas viļņojums vēlās.
Tā bij mūsu sāpēm tā atmaksa,
Kad jaunota dzīve reiz uzplauka.
Tad mums — ak, vajdzēja staigāt.
Priekš mums tā nebij vēl vēlēta,
Mums nebeidza kovārņi klaigāt,
Tad atkal mums tālu bij jāaiziet,
Un dzimtenes vārti mums aizvērās ciet.

J. Rainis.

Kā jau minēts, kopš 1905. gada rudens Rainis dzīvoja politiska emigranta dzīvi. Raksturot šo dzīvi visos sīkumos vēl nav iespējams, bet galvenās līnijās gan. Un no svāra te mums ir sekošais: 1) Raiņa domu pasaule, 2) jūtu pasaule, 3) literāriskā darbība un 4) ikdienišķā dzīve no minētā laika līdz pārbraukšanai dzimtenē. Kas zīmējas uz Raiņa domu un jūtu pasauli, tad tā vairāk gadu no vietas atradās zem 1905. revolūcijas un vēlākās kontrrevolūcijas iespaidiem. Par sevi saprotams, ka viņa domu un jūtu pasaulei vajadzēja atspoguļoties arī viņa darbos. Tādēļ iesim pa viņa literāriskās gaitas pēdām minētā laikmetā un mēģināsim raksturot vispirms viņa domu pasauli.

1905. gadu Rainis noslēdz ar diviem raksturīgiem literāriskiem darbiem: ar politiska satura rakstu „Kas ir satversme?” un politiskas nokrāsas dzejoļu krājumu „Jaunais spēks”. Raksts par satversmi ir palicis puslīdz nezināms, jo nāca klajā kādā kalendārā, bet toties viņš raksturo Raini. Ar 1905. gada ukazu par valsts domes sasaukšanu un 17. oktobra manifestu pie mums bij iesākusies atklāta politiska dzīve. Sāka runāt, domāt, interesēties par valsts iekārtu, satversmi, konstitūciju. Bet te nu it dabiski radās jautājums: kas ir valsts satversme, kas ir konstitūcija? Progresīvajā literatūrā par konstitūciju ir nodibinājies ieskats, ko Lasalis savā laikā izteica sakarā ar 1848. gada notikumiem Vācijā. Šo rakstu pārstrādātā veidā sniedza Rainis un izteica,

starp citu, ka „satversmes jautājumi savā pamatā nav nemaz tiesību jautājumi, bet istā zemes satversme pastāv tikai reālo sabiedrisko spēku savstārpējā attiecībā un samērā; rakstītās satversmes ir vērtīgas un ilgu mūžu dzīvo tikai tad, kad pilnīgi saskan ar reālo sabiedrisko spēku samēru.“*) Apcerējumā, protams, tiek plašāki paskaidrots, kas ir šis — reālo sabiedrisko spēku samērs: galvenā kārtā sociālās šķiras un viņu ekonomiskais pamats. Šis apcerējums ir raksturīgs tanī ziņā, ka rāda mums Raini kā politiķi. Un ja Raini gribam pienācīgi saprast, tad nav jāaizmirst, ka viņš nav tikai mākslinieks un domātājs vien, bet arī — politiķis. Jau students būdams viņš pierādīja savu politiķa instinktu un dabu, interesēdamies par politiskiem jautājumiem. Rainis taču ir arī tas, kas jaunās strāvas laikā nodibināja citu jēdzienu par politiku: viņš ierāva tur sociālās un arī sociālistiskās politikas virzienu. Un sevišķi raksturīgs, zīmējoties uz rakstu par satversmi, ir tas, ka 1905. gadā, kad valdīja vispārēja — var sacīt — politiska romantika, Rainis nenodevēs šādai romantikai, bet norādīja uz reālo īstenību un viņas noteicējiem spēkiem: „Ja taisa jaunu satversmi“ — tā lasām minētajā rakstā — tad jāievēro, ka nevar aprobežoties vienīgi ar papīra lokšnes pierakstīšanu, bet jāpārgroza reālo spēku izdalījums.“ Un šie reālie spēki pie mums kopš revolūcijas sāka ļoti dzīvi kustēties — visās šķirās un tautībās. Uz vienu no šiem reālajiem spēkiem, strādnieku šķiru, arī Rainis mēģina darīt iespaidu ar savu dzejoļu krājumu „Jaunais spēks“. Ir piemēri vēsturē, kur ievērojami dzejnieki lielu politisku lūzumu brīžos ņem tiešu dalību politiskajā dzīvē. Bet tad dzejniekam vajag būt arī straujam orātoram. Rainis kā politiķis dara vairāk iespaidu citādi: ar savām idejām un savu dzeju. Dzejoļu krājums „Jaunais spēks“ nebij nekas jauns; viņš pastāvēja lielāko tiesu no jau pazīstamo Raiņa dzejoļu izlases; no jauna viņā bij tikai pāris desmit dzejoļu, bet tie piešķīra krājumam tik asu politisku raksturu, ka tas tika konfiscēts. Bet pārdzīvojamais laikmets ar savu politiku tik dzīvi nodarbināja dzejnieka domas un jūtas, ka arī viņa turpmākā lirika pieņem stipri politisku raksturu.

1906. gadā iznāca Raiņa rediģēts zinātnisku un beletristisku rakstu krājums „Kopums“. Krājuma zinātniskajā daļā atrodam rakstus no pāra autoriem par tautiskās strāvas stāvokli tautības jautājumā, par zemniecību Šveicē, par buržuāzisko individuālismu un proletārisko sabiedriskumu. Rakstiem progresīva nokrāsa. Beletristiskā daļa nes revolūcionārā vai, pareizāk, kontrrevolūcionārā laikmeta iezīmi. No Raiņa atrodam te tikai divus dzejoļus: „Pār dzimtenes laukiem“ un

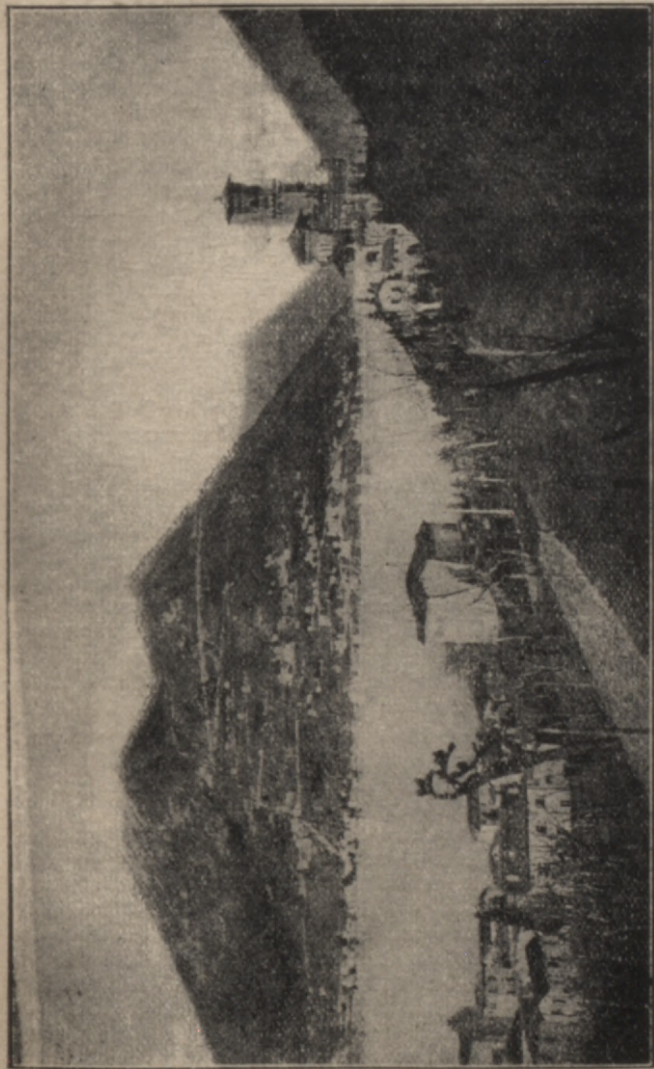
*) Zislaika latv. kalendārs. 1906. 18. lp.

„Kalpu manta“, levērojamākais un zīmīgākais ir pirmais. Dzejnieks uzaicina vakarvēju celties un laisties kopā ar viņu pār dzimtenes laukiem. Notiek tas rudenī, kad laudis jau rudens bagātību ievākuši un jaunu sējas segu izklājuši. Un laižoties tā garā pār dzimtenes laukiem, dzejnieks redz visu raksturīgāko, kas tur notiek: tie ir kontrrevolūcijas notikumi un viņu iespaids uz zemniekiem. Dragūni, šķūtis, naudas un mīešas sodi, meža brāļi, māju dedzināšana — ar vārdu sakot — tiek atrisināta spilgta tā laika glezna no mūsu dzimtenes dzīves. Beidzot, dzejnieks liek vakarvējam palikt šinīs laukos, klusināt cilvēku rūpes, remdināt viņu sāpes, viņš pats nākšot ar citu vēju: „Paliec, vakarvējš, ar smagiem spārniem. Es ar citu iešu — rīta vēju!“. Tāpat redzams no tiem mākslas darbiem, ko Rainis laida klajā nākamā, 1907. gadā, ka viņš ar višām savām domām un jūtām dzīvo līdz dzimtenes vēsturisko drāmu, kā, piemēram, dzejoli: „Kur ir tā vieta?“*)

1907. gadā sāka iznākt žurnāls „Rīts“, kur kā līdzstrādnieks piedalījās arī Rainis. No viņa parādījās te stāsts „Suņa mūžs“, viencēliena drāma „Ģirts Vilks“ un virkne dzejoļu. Katrs no šiem darbiem dod pa svītrai Raiņa tā laika domu un sociālo jūtu pasaules raksturošanai. „Ej uz galu, laiks!“, — viņš saka pašā pirmajā numurā — „Lejā, vecā saule, grimsti, Vienās asinīs bradāt rimst! — Rītos zilgans vārās tvaiks: Jauna saule, dzimsti, dzimsti!“ Stāstiņā „Suņa mūžs“ Rainis, raksturojot satiriskā stilā kāda atmešta un pamesta cilvēka likteni, zobojās līdz ar to arī par dzīves iekārtas, īpaši toreizējās, daudzējādā ziņā pārspīlēto sistēmu. Viencēlienā „Ģirts Vilks“ Rainis zīmējis tipisku gleznu no tā laika dzīves, sakarā ar meža brāļu pazīstamo likteni. Drāmatiskie notikumi sašķetinās tā, ka saimnieka dēlēns ir spiests nodot paslēpušos, ievainoto un dzenāto meža brālī un saimnieks ir spiests nošaut savu dēlenu kā nodevēju. Iespaids — traģisks! Ierošinjūmums šim darbam Merimē un Flobēra tēlojumi par Mateo Falconi.

Rainis nevarēja vienaldzīgi noskatīties, ka idejas un cēnieni, kas viņa politiskai pārliecībai radniecīgi un tuvi, tika vajāti. Par sevi saprotams, ka te, šinī cīņās virpuļi, parādījās nevien traģiski momenti, bet arī labi daudz kōmisku. Raiņa satirika talantam tie deva daudz vielas. To viņš nepalaida gaŗām neizmantotu. Tā radās 1907. gadā viņa „Virpuļa kalendārs“ ar ļoti asu politisku satiru. Arī 1908. gadā iznāca šis kalendārs. Ievada dzejoli tur, starp citu, lasām: „Kāds būs šis deviņsimts astotais gads? — Viņš bijušam septītam tuvākais rads, Un ja es labi viņā ieskatos — Viņš būs tāds pats: Miera tu velti tam prasīsi, Viņš neaplaimos vēl dzimteni, Un tomēr

*) Jaunais pūrs. 1907. 23. l. p.

Lugāna un Kaspārpa Šeicē, kur Raimis un Aspazija dzīvojuši visu emigrācijas laiku.

viņš tev dos pēc nopelna, Cik paņemsi." Kalendārā ir oriģināli un pārstrādājumi, prōza, lirika, aforismi, epigrammas un šis tas, cits gan satiriska, gan tīri objektīva rakstura. Galvenais Raiņa satīras priekšmets te ir politika.

Šī kalendāra 1908. g. gājumā ievietots satirisks stāstiņš: „Ideāla disciplīna, un kas no tās iznāca“. Tā ir satīra par krievu birokratu un viņa verdziski kalpīgo ierēdni.

Lasot šo grāmatu — kā dzīvu redzam priekš acīm pār dzīvoto ievērojamo laikmetu, tikai, protams, satiriski apgaismotu: — bez tās diplomātiskās segas, ko parasti uzklāj notikumiem un parādībām, ja grib, lai neredz viņu īsto kodolu. Atmaskodams dažādās politiskās strāvas mūsu dzimtenē, Rainis ievērojamā mērā veicināja politiskās situācijas noskaidrošanu un pareizu izprašanu. Satīra ir arī zināmā mērā kritika. Rakstīt satīru par kādām individuālās, sociālās un politiskās dzīves parādībām, ir kritizēt viņas. Bet ar kritiku vien nepietiek. Noārdāmā un noārdītā vietā jāliek kas jauns. Te bij daudz kas noskaidrojams, veidojams, sludināms un rādāms. Tanī pašā gadā iznāca atsevišķā grāmatā viņa ievērojamais drāmatiskais darbs: „Uguns un nakts“. Raksturīgi, ka par šo darbu mūsu kritika nekā nezināja teikt un pilnīgi viņu pāris gadu vēl noklusēja. Tikai Līgotņu Jēkaba „Latviešu literatūras vēsturē“ (1908.) tika aprādītas šī darba ievērojamās, idejiskās un aistētiskās vērtības, kā arī sniegts īss analītisks viņa raksturojums. Nevar atstāt te neminētu kādu minētajā gadā Raiņa tulkotu drāmu. Tā ir kāda jauna dzejnieka (1815. —1836.) Georga Bichnera vienīgā luga „D a n t o n a n ā v e“. Isā biografiskā skicē Rainis iepazīstina lasītājus ar šo dzejnieku kā tādu, kas „pieder pie tiem nedaudzajiem progresīviem dzejniekiem, kuri spēj aptvert un tēlot sava laika lielās idejas“. Viņa lugu Rainis nosauc par ģeniālu darbu.

1909. gadā Rainis taisās atkal izdot „Virpuļa Kalendāru“, bet dažādu nelabvēlīgu apstākļu dēļ kalendārs neiznāk. Atzīmējams tas, ka šīnī gadā iznāca otrā iespiedumā viņa „Tālās noskaņas zilā vakarā“ un drīz pēc tam, jūnijā, jauns dzejoļu krājums „K l u s ā g r ā m a t a“. Grāmata tika konfiscēta. Vairāk kā gadu pēc tam, ar nedaudz izlaidumiem, šī dzejoļu grāmata iznāca ar citu nosaukumu: „V ē j a n e s t a s l a p a s“ (1911.) un ar interesantu priekšvārdu, kur autors šo to izsaka arī par sevi. Tā, viņa nodoms bijis laist klajā lielāku darbu, no kā minētais dzejoļu krājums esot tikai daļa. Diemžēl, šoreiz to neatļaujot neatkarīgi apstākļi, bet drīzumā šis darbs varbūt parādīšoties atklātībā. „Tomēr arī tā“ — saka dzejnieks — „ar cerībām, kas dibinātas uz vēju — uz vēju divējādā ziņā, ar atlauztu gabalu no darba es nāku pie Jums, jo es zinu, ka no viena mana atlikuša vārdiņa Jūsu mīlestība, kas tik liela

izaugusi, iztēlos visu degošo sirdi, iz kuņas vārdiņš nācis; no vienas domu strīpiņas Jūsu šinis straujos gados asinātais prāts izšķētinās veselās domu virknes, tik gaŗas un grodas, ka tās neietilpst dzejā, bet izvērptas tikai dzīvē un mūžībā. — Tik lielā saprašanā es neceru brīnumus: pati daba šobrīd dzejo līdzī —, vēja nopūta un vētras grūdiens, apcirstā apse un mirkušas smiltis, austošs rīts un pārvaroša saule."

Rakstnieks A. Deglavs un viņa kundze, Raiņa un Aspazijas draugi, kas stāvējuši dzejniekam īt sevišķi tuvu emigrācijas laikā.

Grāmatas saturs, kā jau tas pie Raiņa parasts, ietver sevī vesela laikmeta idejisku saturu, ritumu, noskaņu un vēl vairāk: — slēdzienus, domas, idejas, ko dzejnieks no laikmeta dotā materiāla izveidojis, zināmu dzīves gudrību, zināmu filozofiju. Laikmets, ar kuŗu grāmata saistīta tūkstoš pavedieniem, ir minētais kontrrevolūcijas laikmets: 1905.—1909. gada pusei. Nav te vieta un nav te arī iespējams, izcelt un raksturot šo dzejoļu krājumu plašāk. Jāsaka tikai tik daudz, ka viņā ievērojamu vietu ieņem politiskais elements gan satiriskā stilā, gan objektīvā. Tikai šis politiskais elements nav jā-

saprot kā kaila politika, bet gan kā gluži īpatnēja sociālpolitika, kuŗu Rainis prot saistīt ar ētisko un aistētisko elementu tā, ka šī politika netikvien nekaitē mākslas garam, bet taisni piešķir vēl viņa dzejai jaunu pravietisku nokrāsu. Vislabāk šini krājumā atrodamās dzejas īpatnība raksturojama dzejnieka paša vārdiem, ar viņa ievērojamo dzejoli „Spēka avoti”. Viņš saka:

Izmisums bēg, manas dziesmas,
Un nāve tur neatrod vietas:
Cerība, pretspars un spēks,
Dusmas un uguns un spīts.
Kā tu to spēji šais dienās,
Kad nelaime staigā pa mājām?
— Nākotnes doma — mans sargs,
Darbnieku tauta — mans spēks.

Tanī pašā 1911. gadā Rainis laida klajā vēl otru dzejoļu krājumu: „Tie, kas neaizmirst”. Ari tanī politika ieņem ievērojamu vietu. Bet šis dzejoļu krājums ir bagātāks individuālo jūtu ziņā, un tādēļ par viņa saturu būs vēl turpmāk runa. Es it neviļus esmu aizsteidzies savā raksturojumā mazliet par tālu. Ar 1910. gadu sākās Raiņa lielie panākumi mūsu teātra mākslā, kuŗā viņš ar savām lugām radījis veselu apvērsumu.

* * *

Zili stikli, zaļi ledi —
Vidū balti sniega svārki;
Zili stikli, zaļi ledi —
Vidū balti mēness vaigi;
Zili stikli, zaļi ledi —
Vidū gaŗi saules mati.

„Zelta zirgs”, 24.

Man ir viens vārds no mūžības;
Teic: gaisma tiks tomēr pie uzvaras!

„Uguns un nakts”, 105.

Pār viņiem dziesmu sikās balsis klus, —
Jūs nepazīstat savus varoņus,
Bet dārdot iet tie vēl pa tagadni
Uz nākotni.

„Indulis un Ārija”.

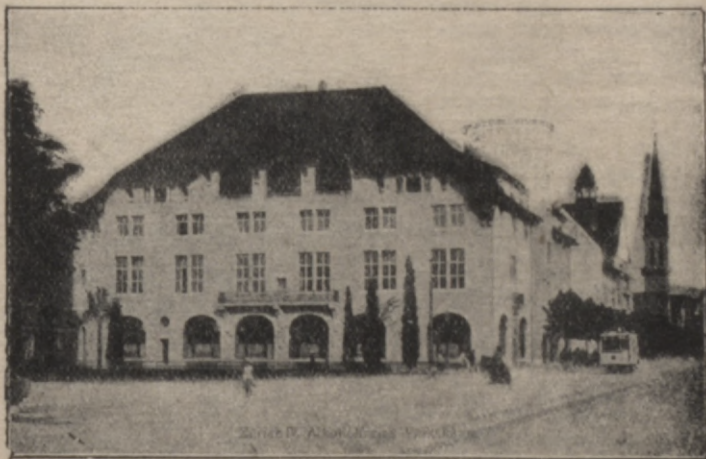
Ar 1909. gadu sākās ievērojams laikmets Raiņā dzīvē un literāriskās darbības gaitā: dzejnieks iegūst vienu pakal otarum ievērojamus panākumus kā drāmatisks rakstnieks, iekaro sev lielākā latviešu drāmaturga slavu. Klusums, kas dažus gadus gulēja pār viņa ievērojamo lugu „Uguns un nakts”, sāka pamazām kustēties un runāt. 1908. gadā nodibinājās Latviešu Skatuves biedrība līdz ar Jauno Rīgas teātri un drīz vien sāka kustināt jautājumu par „Uguns un nakts” uzvešanu. Tam bija katēgoriski pretī toreizējais teātra direktors Duburs. Bet Duburam aizejot, notika latviešu teātra un literatūras vēsturē kas vēl nekad nepiedzīvots: 1909. gada rudenī teātris aicināja sabiedrību palīgā ar materiāliem līdzekļiem, lai rastos iespēja lugu izrādīt — un viņa balss nepalika saucēja balss tuksnesī. Pamazām sāka lasīties vajadzīgie naudas līdzekļi. Taču vēl vajadzēja paiet vairāk kā gadam, iekams nodoms varēja tikt realizēts.

Rolavs, Raiņa draugs.

Pa to starpu Rainis bij sarakstījis kādu citu lugu: „Zelta zirgs” un nodevis Skatuves biedrībai. Ari šī luga nebija tik viegli izrādāma, jo arī tai vajadzēja gluži neparastas ārējās tērpas. 26. decembrī 1909. gadā šī saulgriežu pasaka, kā viņu rakstnieks nosaucis, parādījās uz skatuves. Lugai bij ārkārtīgi panākumi. Reizes desmit viņu izrādīja gandrīz no vietas un pus sezonā — pavisam piecpadsmit reiz, kas tānī laikā bij neparasti liels skaits. Ievērojams vēl tas, ka pirmās desmit izrādes notika, kritikai pilnīgi klusējot: „Dzimtenes Vēstnesis” atgūvās dot atsauksmi pēc astotās izrādes un „Jaunā Dienas Lapa” tikai — pēc devītās. Bet ja luga bez kritikas pabalsta reizi no reizes pildīja namu ar sajušminātiem skatītājiem, tad viņas autoram tas varēja būt toties jo lielāks gandarijums, jo lugai, acīm redzot, bij dzīvības spēka

diezgan — pašai sev izlauzt ceļu. Pēc „Pusideālista“ nesekmēm šīs iepriecinošās sekmes autoram varēja liecināt tikai vienu: par viņa uzvaru jaunajā literatūras nozarē — drāmā. Ar savu jauno tehniku un ārējo tērpu „Zelta zirgs“ deva ierosinājumu papildināt skatuves tehniku un dekoratīvo mākslu, ar saviem tipiem — deva aktieriem iespēju vingrināt spēkus jaunā virzienā. Ar šo lugu Rainis, kā drāmatīķis, bij pacēlies pāri mūsu labākajiem gariem drāmā — Blaumanim, Aspazijai — un ieņēmis gluži sevišķu vietu, tāpat kā gadi seši atpakaļ lirikā.

Tautas nams Cīrihē, kur latoju emigranti bieži noturējuši sapulces.

Bet tas tik bij iesākums Raiņa lielajiem panākumiem uz mūsu skatuves. Lielāku interesi nekā „Zelta zirgs“ modināja „Uguns un nakts“. Kā jau minēts, 1909. gadā tika izlaisti uzaicinājumi, lai sabiedrība materiāli ņem dalību pie lugas uzvešanas. Apmēram gada laikā tad arī sanāca ap 2000 rubļu labprātīgu ziedojumu, puse no tās summas, kāda bij vajadzīga lugas izrādīšanai. Toreizējos apstākļos tie bij lieli materiāli līdzekļi. Tas deva teātrim iespēju 1910. gadā stāties pie lugas iestudēšanas, kas arī nebij nekāds vieglais darbs. Sākumā šo darbu uzticēja J. Duburam, bet teātris nevarēja būt mierā ar viņa režisoriskajiem svītrojumiem un nodeva lugas iestudēšanu A. Mierlaukam, ko vēl sevišķi aiz-

sūtīja uz ārzemēm pie autora apspriest kopā ar viņu lugas sagatavošanu izrādei. Mūziku un nepieciešamās dziesmas lugai komponēja Nikolajs Alunāns, dekorācijas gleznoja un kostīmus zīmēja mākslinieks Jānis Kuga, un pie deju iestudēšanas strādāja sevišķs baletmeistars (Mārtiņš Kauliņš). Kad nu tādā kārtā pie lugas gatavošanas bij strādāts vairāk kā gadu, tad 26. janvārī 1911. gadā viņa beidzot parādījās uz skatuves. Viņas panākumi tālu pārsniedza „Zelta zirga“ panākumus. Lugu vajadzēja desmitām reiz no vietas atkārtot, un nams bij arvien — izpārdots. Vienā vien pus sezonā luga tika izrādīta 44 reizes — notikums, kas nav piedzīvots latviešu drāmas un teātra vēsturē. Atsauksmes par lugas izrādi deva visa vietējā — latviešu, vācu, krievu — prese gan atzinīgas, gan cildinošas, gan arī neatzinīgas. Pēdējās gan deva tikai reakcionārā latviešu un vācu prese. 15. februārī 1912. gadā luga piedzīvoja 50. izrādi, kas tika ieskatīta zināmā mērā par jubilejas izrādi. Luga tika spēlēta un arī publikā uzņemta ar sevišķu sajūsmu. No teātra personāla un direktcijas puses tika aizsūtītas autoram apsveikumu telegrammas. Tā vecvecais Lāčplēsis, uzmodināts no pagātnes kapenēm, dzīvo jaunu dzīvi, kurā tagadnes cilvēks noskatās ar interesi un sajūsmu. Gluži kā lugas priekšvārdā teikts: „Netraucē Lāčplēsi nāves gaitā!“ — tā tur lasām. — „Viņa cīņa lielāka nekā cilvēki redzējuši, viņš iet sevi piepildīties. Ko jūs izjutāt nesakāmās briesmās, ir rīta pirmais svīdums, lielā cīņas diena vēl priekšā; modrējaties, lai nerod jūs gulošus, kad nāks laiks, un Lāčplēsis vedīs jūs galējā kaujā. Iekš jums ir tā (gaismas pils) atslēga un tā pils. Bet kad arī pils būs atslēgta, vēl nebūs beigta Lāčplēša gaita, un sāksies skaistā cīņa bez asinīm Spīdolas valstībā.“ — Neviena darbs mūsu

Mākslinieks J. K u g a, Raiņa lugu ievērojamais dekorators.

drāmatiskajā literatūrā arī nebija ticis tik plaši pārrunāts un tik dažādi tulkots kā šis Raiņa darbs. Viņa saceltais ievērojums mūsu kritikā, skatuves mākslā, sabiedrībā — ir labākā viņa nozīmes mēraukla.

„Uguns un nakts“ nozīme svarīga trejādi: 1) publikai, 2) teātrim un 3) pašam autoram. Publikā ievērojami tika pacelta aistētiskā gaume, teātris bij spiests pārveidot savu tehniku un tēlošanas līdzekļus, pats autors bij izkarojis trešo lielo uzvaru pēc „Fausta“ tulkojuma un „Tālajām noskaņām“: viņš tagad ieņēma pirmo vietu mūsu drāmā. Bez tam, lugas panākumi bez morāliska atbalsta deva dzejniekam arī zināmu materiālu atbalstu, kam mākslinieciskā radīšanas darbā ļoti liela nozīme.

Sabiedrības interese par Raini kā drāmatīķi nu bij kļuvusi sevišķi dzīva. Gaidīja, kā viņš noturēsies sasniegtajos augstumos ar saviem nākamajiem darbiem.

Vēl „Uguns un nakts“ ievērojums nebija rimies, kad kļuva zināms, ka Rainis strādā pie jaunas lugas: „Indulis un Arija“, ko jau apsolijs Jaunajam teātrim. Kad luga bija pa beigta, viņas sagatavošanas darbi atkal prasīja labi daudz laika un līdzekļu. Māksliniekam Kugam bija jāceļo speciāli uz Viļņu studēt attiecīgus leišu kostimus, kā arī uz Emboti, iepazīties ar vietu, kur norisinās traģēdijas darbība. 1912. gada pašā sākumā luga iznāca atsevišķā grāmatā un tika saņemta ar tādu interesi, kāda mūsu literatūrā ir gluži kas neparasts un kāda nebija parādīta nevienam no Raiņa paša darbiem. Recenzijas, lekcijas, referāti, komentāri sekoja cits citam jau priekš pirmizrādes, kas notika 3. aprīlī (1912.). Šai lugā kritika atrada vietas, kur Rainis, kā drāmatīķis, sniedzas vai līdz Šekspīra augstumiem, bet viņa atstāja mērenāku iespaidu nekā „Uguns un nakts“. Izskaidrojams tas ar lugas traģēdijas raksturu un arī ar to, ka te Rainim nācās pārsniegt pašam sevi: sabiedrība un kritika it neviļus mēroja jaunās lugas vērtību ar „Uguni un nakti“.

Ievērojams Raiņa lugās vēl tas, ka viņas ir apbrīnojami latviskas — tik latviskas, ka grūti tās iedomāties kādā citā valodā. Raiņa lugās atspoguļojas senatne, tagadne, skats tiecas nākotnē, un viss tas tik ipatnēji latviskā garā, it kā no viņām runātu uz mums pats — tautas gars. Un tautas garā arī meklējamas saknes šīm lugām, jo kad dzejnieks nebūtu dziļi uzņēmis šo garu savā dvēselē, tad viņš nespētu radīt šādus darbus. Varam tādēļ iedomāties, ko nozīmē dzejniekam no attāluma, no svešatnes tikai vērot tautas dzīvi un to mākslinieciski veidot. Tas ir grūts — pārāk grūts uzdevums un darbs. Tādēļ arī tās sāpes, kas reizēm izlaužas uz āru viņa mākslā un liecina, cik cieši viņš saaudzis ar savu tautu. Dziļa psiholoģiska un biografiska interese ir tām domām un

jūtām, ko Rainis 1909. gadā izsaka dzejolī: „Tautas ga-
rām”. Šis pogaņais dzejolis ir tik svarīgs Raiņa un viņa
mākslas dziļākās būtības vai pirmavota izpratnei, ka tas te
gribot negribot jācītē viss: „ — — Es vairs nezinu, vai es jel
maz esmu dzīvs” — saka dzejnieks — „Vai man ir atšķirta
sevišķa būtne Kā kokam, kā puķei, kā lauka akmenim, Vai
kā brīvajam meža vilkam. — Katra doma no tevis vien iziet
Un atkal atpakaļ atgriežas turp, Kā vilks savā alā. — Viss
sveras uz tevi, kā smagums uz zemi; Visi darbi tev aug un

*Operdziedātājs E. Mauriņš, Aspazija, mākslinieks J. Kuga
ar kundzi, Rainis (Šveicē).*

tev paliek, Visi jūtu tūkstoši pavedieni, Kā baltas saknītes
vienā zemē rokas, Kā zaļi zariņi augšup stiepgas Uz vienu
sauli. — Kur mani izrauj no zemes kā akmeni un gaisā sviež,
Tur atkal atpakaļ zemē krītu. Kā rauta, katra jūtu stīdziņa
sāp, Kad atlauzts tieku no tevis kā zars, Un kad bez balsta
karājos lejā. Visi mani darbi tev aug un paliek: Kā viens
loceklis miesai top spēcīgs, Un viss ķermenis piebriedis jūtas
— — Kā roka vingrota smagumu ceļ, Kā asināts prāts caur
nākotni redz, — Un loceklis tomēr ir daļa vien Un nejutās
atšķirts un sevim dzīvs. — Es tevi topu liels un augsts, Kā
galotne paceļas kokam augot Un tāli redz par mežu pāri; Es

tevī topu spēcīgs un ciets Un savā īpatnā garā pilnīgs, Un īpatnā būtņē savāds kā katrs zieds, Kas nejūtas atšķirts un sevīm dzīvs. — Es vairs nezīnu, vai es jel maz esmu dzīvs, Un es nezīnu, vai es vairs miršu jel maz, Līdz kamēr dzīvos tas gars, Kas esmu es pats.“*)

Šis Raiņa ciešais sakars ar tautas garu liek viņam svešatņē pārdzīvot vēl citas sāpīgas jūtas: sēras un ilgas pēc dzimtenes, kā arī vientulības jūtas.

Kā jau minēts, pēc 1905. gada Rainis un Aspazija dzīvo emigrantu dzīvi. Šī dzīve ir saistīta ar savām jūtām, domām, pārdzīvojumiem. Emigranta dzīve ir zināmā mērā labprātīga trimda: cilvēks nav spiests dzīvot svešatņē, bet atpakaļ griezties arī viņš nevar, tā tad brīvs un tomēr nebrīvs. Šī dzīve ir līdzīga izraidījumam no dzimtenes un jūtīgiem cilvēkiem diezgan traģiska. Jau 1908. gadā sastopam Raiņa dzejā izteiktas emigrantu jūtas. Tā „Virpuļa kalendārā“ ievietotā epigramma ar pussatīrisku virsrakstu: „Emigranti dabas jaukumos“ rāda mums emigrantu noskaņu un stāvokli:

Mēs baudām šē jaukāko izredzi
Uz ezeriem, kalniem un lejām, —
Un tomēr mēs bēdīgām sejām:
Mums izredzes nav uz dzimteni
Un nākotni.

Tā ir traģika. Ja izraidījums no dzimtenes jau no seniem laikiem ir pazīstams kā sevišķa soda veids, kas ikvienam ilgāku laiku sāpīgi sajūtams, tad varam iedomāties, cik daudz lielāks, sāpīgāks sods tas ir māksliniekam, jo viņš nevar vairs tiešus iespaidus dabūt no savas zemes un savas tautas, un mākslinieciskā radīšanas darbā tas ir liels traucējums. Vecie iespaidi drīz vien var izzsīkt, jauni nenāk klāt, un mākslinieks var priekšlaikā garīgi novecoties. Rainis un Aspazija, par laimi, no tā palikuši pasargāti. Bet neapmierinājums ar svešatņi manāms viņu abu dvēselē, kā to redzam no viņu dzejas. Ne svešatņes daba, ne dzīve neatsver dzimteni. „No savas gultnes mēs aizmesti prom“ — saka Rainis — „Mums savas dzimtenes vairs nava, Kas mums vairs paliek? Mēs ejam meklēt, kur piemesties. Kur darboties un atkal augt, — Bet tā vairs dzimtene nav. Viņas vairs neatrodam nekur, — Un lai daudz jaukāki kur būtu, Spožāka saule un zaļāka zeme. Un cilvēciskāki cilvēki paši, — Tā dzimtene nav.“ („Lielāka dzimtene“). Jā, tās ir savādas jūtas. Eiropas kultūra taču samērā ar mūsējo ir pa kādiem simts gadiem priekšā, dzīvot tur, tā tad, nozīmē — dzīvot jau zināmā mērā nākotnes valstī. Un tomēr — sirds un prāts tiecas atpakaļ. Pat

*) „Izglītība“ 1909. 657. l. p.

daba, cildinātā dienvidus daba, neapmierina. Tā Aspazija, sūta vējiņu uz dzimteni, lai pati domās un jūtās varētu viņam klejot līdz pa dzimtenes dabu. Un zīmīgs abu dzejnieku dzīves vietas un viņas radītās noskaņas raksturošanai tur, starp citu, šāds pants:

„Ej, stāsti, te gan zaļo lauri,
Un granātas kā uguns mirdz!
Aug puķes visu gadu cauri,
Tik neaug viena — lauztā sirds...
Ej! teic: te ozols likts pa vērgam
Pie citu koku pakājes;
Kā redzi bērziņu te sērgam,
Ak, nav un nav te dzimtenes!“

(Aspazija: „Sūtņis“.)

Un dzejniekam un dzejniecei liekas, ka viņi nekad vairs neredzēs dzimteni. Tas rada īpašu gara stāvokli, īpašu noskaņu. Dvēsele paliek jūtīgāka un vērīgāka pret visu, kas atgādina mīļo zemi. Ierauga viņš ceļa tītenīti, tas atgādina viņam emigranta likteni, ierauga viņš kādu mājā braucot — atceras dzimteni, ierauga kalnā kapu — vēlētos no turienes saskatīt dzimteni... Un ja iedomājas to, kādēļ šī zeme bijusi jāzaudē un ka ne dzejniekam vien tas tā, tad rodas īpaša psiholoģija, ko, liekas, var saprast tikai tie, kas viņu vairāk vai mazāk pārdzīvojuši. Kas šādas emigranta jūtas nepazīst, tiem viņas samērā maz varētu ko teikt. Bet Raiņa dzejoļu grāmata „Tie, kas neaizmirst“, kur dažādā veidā izteiktas šīs jūtas, ir biografam un mākslas kritiķim bagāts vērtību krājums Raiņa paša un viņa mākslas psiholoģijas raksturošanai laikmetā no 1905.—11. „Ar labu nakti, dzimtene!“ saka Rainis līdz ar lielo trimdenieku Baironu. „Domās esmu tur“ — mierinās viņš tāpat kā Ruso mierinājās svešumā. Vai atkal līdz ar S. Pelliko: „Es nāvi paciestu ar labāku prātu, kad es tik vēl reiz redzētu tēva mājas“. Viņš ierauga jūru, bālganu smilti, jūt maigu vējiņu pūšam, ierauga itālieti, kas piedāvā laivu, un viņam nāk prātā dzimtene, sirds sāk ātrāk, bet sāpīgāk pukstēt: „Ak ja! — Kur esmu? — Kur vēlējos būt? Ko velti, sirds, sev dari grūt — Tas nevar būt.“ („Una barca“.) Un dzejnieks redz garā nevien dzimtenes dabu, laudis, viņas tagadni un nākotni, bet var padomāt, pārbaudīt, apsvērt un izjust notikušo dzimtenes traģēdiju un rādīt, kāda loma tur tiem, kas tagad izkaisīti pa svešām malām. Viņam liekas, ka tie bijuši — pirmie namdari: „Mēs namam plānu zīmējām, Nu ejat, ceļat to; Mēs pirmos grodus sasejām, Nu darāt turpmāko.“ („Pirmie namdari“.) Ja, un tur ir veterāns, kas visu ķīlām licis tāpat kā pats dzejnieks un kuŗa vārdi tāpat var zīmeties uz pašu autoru: „Es visus spēkus atdevu, Un otra mū-

ža man vairs nava." („Veterāns.") Isi un zīmīgi Rainis raksturo emigrantu psiholoģiju dzejolī „Zvejnieki“:

Mēs metam biežāk un biežāki
Zīda diegus pār dzimteni;
Mēs tveram to cietākā domu tīklā,
Mēs minot minam to ilgu miklā;
Mēs turam to garā ieslēgtu
Kā zvejnieki tīklā zivtiņu.

V. Siliņš, Raiņa draugs, Randenes muižas īpašnieks.

nieka liktenis: „Staigāt un staigāt pār zemēm un jūrām, Zilus debesu tālumus mērot, Visas pasaules skaistumu vērot, Savas vietas sev neatrast. Savas vietas, kur vielu veidot, Atstāt uz mūžiem dzīvības pēdas, — Zemei, ak, veldzēt tik kvēlošās bēdas, Pašam savās asarās gaist.“ Bet var taču, kā mēdz teikt, ar filozofiju pacelties pāri par īstenību, par vientulību. „Vai tādēļ vien jau es būtu viens“ — prāto dzejnieks — „Ka esmu dziļā vientulībā, Ka nošķirts dziļās svešuma zemēs? Vai tādēļ vien lai es būtu skumjš Un nolaistu galvu? — — Lūk, viss

*) „Tie, kas neaizmirst“.

Un lielāka vēl vientulības apziņa dzejniekam kā senāk. Grandiōzu vientulības gleznu viņš tēlo dzejolī: „Pasaules vientulība“. Vienmēr viņš viens un pats.*) Tādu pat traģisku vientulības gleznu dzejnieks ietvēris savā sonētā „Augstumā“, kur tēlots, ka sirds sastop pati sevi un sabīstas pati no sevis: „Sirds pēkšņi līdzī klust, tik bail tai top — Ak sirds, tev pašai sevi jā sastop.“ Tādu pat vientulības traģēdiju dzejnieks tēlojis dzejolī: „Mans brālis“. Kas ir viņa brālis? Mākonis! Viņa liktenis ir arī paša dzej-

tas lielais milzums to daudzo, Kas pasauli apņem un pilda; Tie visas pasaules tūkstoši gadi Neatļaidīgo uzvaras cīņu; Tā dziļā debess ar visām zvaigznēm, — Lūk, tanī pulkā esmu ir es, Un es lai skumtu, ka esmu viens? Un savā dziļākā vientulībā Topu nesāts no lielas straumes, — Es būdams viens. („Visi un viens“). Un tomēr beigās uzvar atkal skumjas, kad iedomājas, ka nekad vairs neredzēs dzimteni un viņas mīļos

P. Dauge, Aspazija, Rainis, Skubiķis Šveicē.

laukus: „Nekad“. Jūtu ziņā šī grāmata dara Raiņa dzeju ievērojami bagātāku un līdz ar to bagātāku visu mūsu literātūru, jo politiskā dzīve pie mums vēl jauniņa, tamdēļ jauniņa ir arī vēl politisko emigrantu dzīve un gluži līdz tam nepazīstama bij mums emigranta-mākslinieka psīche. Ari formas ziņā te daudzi ievērojami dzejoļi. Tā, ļoti mūzikāli pēc savas dabas ir dzejoļi: „Tālie logi“ un „Pie ābeles“. Ievērojams tomēr tas, ka mūsu mūzikas mākslinieki iemilējuši sevišķi Raiņa „Tālās noskaņas“. Tā no turienes var uzskaitīt veselu virkni dzejoļu, kas viņus ierosinājuši attēlot šo dzeju mūzikā, kā: „Lauztās priedes“ un „Sīkie pirkstiņi“ (Dārziņa), „Senatne“, „Pastara diena“ un „Zeltītas lapas“ (Melngaiļa), „Jūras vaidi“ (Kalniņa).

1910. gadā kopā ar Aspaziju Rainis pārtulkoja un izlai-

da Šillera „Laupītājus“. Tad — 1911. gadā sāka iznākt pa burtnīcām Raiņa kopoti raksti „Dzirciemnieku izdevumā“, un 1912. gadā A. Gulbis sāka izdot divās seriļās viņa tulkojumus, no kuriem katrā seriļā iznākusi vesela virkne: „Kopoti tulkojumi“, kas pilda pavisam 20 grāmatas, un univērsālbibliotēkas izdevums, kurā Raiņa darbi aizņem ap 40 numuru. Kopš „Uguns un nakts“ lielajiem panākumiem uz skatuves, ir radusies vai vesela literātūra par Raiņa darbiem. Kā tas arvien mēdz būt ar lielu dzejnieku darbiem, par tiem tiek izteiktas ļoti dažādas domas. Bet ir darbi, par ko nekad nevar diezgan rakstīt komentārus; pie tādiem neizsmējamiem, piemēram, pieder Aischila „Saistītais Prometejs“, Šekspīra „Hamlets“ un Gētes „Fausts“. Tādas ievērojami darbu iezīmes ir arī Raiņa lugām. Aistētiskā ziņā Rainis ievērojami tuvinās saviem lielajiem skolotājiem, idejiskā ziņā — ar savu dabas un sociālo filozofiju — viņš sniedzas tiem pāri: ar domām un ideāliem, kas senāk bij neiedomājami un pat lielākiem gariem vēl nepieietami.

Šveice, kur Rainis bij apmeties uz dzīvi, pamazām sāka palikt par viņa trešo dzimteni, kā pats dzejnieks mēdza teikt. Šī viņa trešā dzimtene darījusi lielu iespaidu uz viņa dvēseli un viņa mākslu. Ieskatīsimies mazliet šajā dzīvē.

Par Raiņa dzīvi ārzemēs sniedz Austrā Ozoliņ-Krauzes kundze šādu raksturojumu:

„Rainis izraudzījās par savu dzīves vietu itāliešu Šveices daļā Kastaņolu (Castagnola) pie Lugānas ezera. Kastaņola atrodas Šveices dienvidos, uz slavenās Gotharda kalnu līnijas, kas ar dažādiem Šveices augstumiem, Gotharda tuneli un plašiem sniegu kalniem noved ziedošā Itālijas ielejā, pie Lugānas ezera atrodosās skaistās, baltās Lugānas pilsētas. Netālu no Lugānas atrodas vasarnīcu vieta — Kastaņola, kur arī Rainis apmetās Kataneo mājā. Šajā mājā dzīvoja savā laikā itāliešu brīvības cīnītājs — garibaldietis Cattaneo. Kataneo izteicies, ka Kastaņola ir zemes stūrītis, kas nolaidies no debesīm, apzīmēdams ar to Kastaņolas krāsu bagātību. Kastaņolas krāšņā daba atstājusi manāmu iespaidu uz visiem Raiņa un Aspazijas darbiem. Še Rainis pavadījis, ar maz izņēmumiem, visu savu svešniecības laiku.

Nelielā mājā ir divu stāvu ēka ar skatu uz Lugānas ezeru un būvēta itāliešu stilā. Raiņa un Aspazijas dzīvoklis, kas sastāv no divām istabām ar lieveni, atrodas otrā stāvā. No lieveņa atveras plašs skats uz Lugānas ezeru un Kastaņolas apkārtni. Mājas priekšā neliels dārziņš, kurā aug divas augstas egles. Vienā istabā dzīvo Rainis, otrā — Aspazija. Raiņa istaba ir istā grāmatu krātuve. Rakstnieks ar lielāko rūpību krāj grāmatas, visas latviešu avīzes, ar kurām pārpil-

dīti pat bēniņi. Ar sevišķi lielu prieku Rainis uzglabā visu, kas viņu saista ar dzimteni un atgādina viņam Latviju.

Rainis istabā strādā maz, bet visvairāk izvēlas apkārtnes krāšņo dabu, kas pie turienes apstākļiem arī ziemā gluži labi iespējams. Dažreiz viņš nobrauc īsu laiku dzīvot Cīrihē un Lozannā, un to dara arī tikai aiz Aspazijas ierosinājuma, kuŗa retumis vēlas saistīties ar pilsētas garīgo dzīvi. Pats Rainis nemil pilsētas, sevišķi vācu pilsētas. Raini nopiež un pārāk traucē materialistiskais un nekultūralais gars, kas izpaužas vācu pilsētu izbūvē.

Turpretim viņam visai mīļa ir italiešu šveice, ko tas saņūt radniecīgu latviešu garam. Sarunās Rainis bieži norāda, ka vienkāršos italiešu sādžu iedzīvotājos redzama mēra un tradīciju sajūta. Viņš iedzīvojies labi vietējos apstākļos. Iedzīvotāji viņu dziļi cienī kā cilvēku, ja arī nezina nekā par Raini kā dzejnieku. Starp daudziem tūkstošiem svešautiņnieku, kas apmeklē Lugānu, Rainis un Aspazija ieņem izcilu stāvokli. Pie viņiem griežas sādžas iedzīvotāji visos ievērojamos gadījumos. Sādžas bērni ar pirmo ziedoni nes tiem pirmās puķes. Latviešiem Kastanola ir svētceļojuma vieta, ko tie apmeklē, lai redzētu un runātu ar Raini.

Raiņa dzeja šajā laikā manāmi novēršas uz intīmas sirds un dabas dzejas pusi:

„Man nebij laika bijis
Pie sevis padomāt.
Bij visi spēki jāliek
Pie lielā darba klāt.“

1913. gadā iznāca viņa dzejoļu krājums „Gals un sākums“ un atstāja citādu iespaidu uz sabiedrību un kritiku nekā citi viņa dzejoļu krājumi. Marksistiskā kritika bij diezgan pārsteigta, ka dzejoļu krājums dāvināts pamatšķīrai, bet pēc sava satura ļoti atšķīrās no iepriekšējiem, jo viņā valdošais elements — individuālās jūtas un noskaņas. Tādēļ šī virziena kritika vai nu atturējās no sprieduma vai apskatīja vairāk krājuma filozofisko daļu. Un tas ir diezgan saprotami, kad ieskatāmiem dzejoļu krājuma saturā. Tur ir, piemēram, mazs dzejolītis — viens no daudziem —:

Sīks lietīņš.

Sīks lietutiņš, tu neredzi,
Tik dzirdi viņa šalkas;
Top sirdī mīļi-sērīgi,
Pats savas ilgas nejaudi,
Tik tās ir smalkas, smalkas.

Ko dod šis dzejolītis pamatšķīrai? Tikko tveramu dabas iespaids noskaņu. Tā tad, liekas, agrāko lielo, spēcīgo

ilgu, domu, ideālu, spēka un cīņas spara vietā — dabas iespaida noskaņu. Te bij ko padomāt un arī ko nesaprast. Tas no vienas puses. Bet no otras — te bij ko sajūsmināties, jo — nu taču Rainis reiz, likās, bij novērsies no politiskās, sociālās un sociālistiskās lirikas un piegriezies tīri aistētiskai un gandrīz vai tīri individuālai. Likās, Raiņa mākslinieciskā darbībā noticis ievērojams lūzums. Un patiesībai par godu jāliecina, ka šī krājuma parādīšanās patiešām nozīmē ko jaunu, teiksim, ne lūzumu dzejnieka mākslinieciskā gaitā, bet jaunu attīstības posmu: Rainis pierādīja, ka viņš var būt nevienu lielu sabiedrisku un filozofisku problēmu tēlotājs, bet arī visintimāko, maigāko cilvēka sirds pārdzīvojumu tulkus un dzejnieks. Pārdzīvojamais laikmets arī bija tāds, kas spieda nogremdēties paša sirds dziļumos:

No tāles dzirdu: aizšalc lieli vēji,
Dun dobji krietieni, kaut kas vēl lūst,
Kaut kur vēl vārstās logs un aizkrīt spēji,
Bet trokšņi klūpot bezdibenā grūst.

Ap mani klusums izklāj klaju telpu;
Kā viegla migla saulē mākon's kūst,
Un augšā zilā debess aiztur elpu.

Sirds pēkšņi līdzī klust, tik bail tai top, —
Ak sirds, tev pašai sevi jāastop.

Dzejnieks bij 1905. gadā plaši atsaucies savā dzejā uz sabiedriskajām un politiskajām vētrām mūsu dzimtenē; viņš bij savā dzejā skumis par reakcijas sistājam brūcēm atplūdu laikmetā un drošinājis mazticīgos atsvabināšanas kustības cīņas biedrus, palikt uzticīgiem saviem ideāliem, un rādījis, kā atrast iespēju strādāt dzīves pārveidošanas darbu arī reakcijas laikā; viņš bij arī izteicis un attēlojis pa pasauli izkliesto un izklīdušo jūtas un domas, noskaņas un vēlēšanos, sāpes un priekus, ilgas un ideālus; viņš redzēja, ka iesākusies atsvabināšanas kustība ir nospiesta un ka viņas izkaisītiem dalībniekiem uz atgriešanos dzimtenē nav cerību; atlika — sastapties ar paša sirdi, meklēt un atrast sevi spēku. No šīs nogremdēšanās savā sirdī tad arī radusies šī plašā un bagātā Raiņa dzejoļu grāmata.*)

Visos savos agrākos mākslas darbos Rainis bij ļoti aturīgs attiecībā pret sevi: viņš gandrīz nemaz nerunā par savu jūtām. Te gluži otrādi: viņš vaļsirdīgs kā bērns, un visā grāmatā galvenā kārtā tēlotas viņa individuālās un aistētiskās jūtas. Tas piešķir šai grāmatai sevišķu raksturu un

*) Tuvākas ziņas par šīs grāmatas tapšanu dzejnieks sniedz kopotos rakstos II., 295, 296. Bez tam sk. A. Birkerta bibliografiskās piezīmes grāmatas 5. izdevumā 1934. g.

sevišķu sirsniņu īpatnību, kas imponē un arvien vairāk iekaro sev draugus. Te ir dzejoļi, ievērojami ar savu smalko impresionistisko izjūtu, kā, piemēram, abi augšā minētie; ir arī dzejoļi, kam, kā dabas aistētikas tēlojumiem, uzspiests mūžības zīmogs: „Dārgumu trauks“, „No ilgu slāpēm“, „Klusās dienas brīnums“, „Ķirsis un pļava“, „Zem cipreses“, „Norimis zars“, „Dārgais viesis“ u. c. Un ja pirmajā acumirkli liekas nesaprotami, kā Rainis varēja šādu subjektīva rakstura grāmatu dāvināt pamatšķirai, tad nav jāaizmirst, ka Rainis redz šai šķiras dzīvē nevien tuvāko, bet arī tālāko. Ja tagadnē viņa galvenā kārtā aizņemta no ekonomiskās, sociālās un politiskās cīņas un tamdēļ arī visvairāk interesējas par tiem mākslas darbiem, kur attēlota šī cīņas psiholoģija, tad ne arvienu tas tā būs. Katrā cilvēkā mājo divi cilvēki: viens kareivis, cīņas cilvēks un otrs — miera un personiskās dzīves cilvēks. Un tāpēc arī dzejas pasaulē mūs var interesēt nevien tas daiļums, kas atspulgojas lielās sociālās un politiskās kustības momentos, bet arī personiskos dzīves brīžos. Kas zīmējas uz dabas aistētiku, tad to pamatšķira mācīsies cienīt dzejā, tiklīdz tai atliks tam laika, tāpat kā viņa māk to jau cienīt dzīvē, kad vien tiek ārā no darba putekļiem un kvēpiem. Tā Rainis, palikdams uzticīgs savam pasaules uzskatam, saviem ideāliem, un saviem dzejas principiem, ar šo dzejoļu krājumu ievērojami paplašinājis savu dzejas pasauli, sniegdams liriskas gleznas no cilvēka sirds dzīves un dabas aistētikas. Viņa stils te kļuvis tik klasiski rāms, mierīgs, dzidrs, kā klusā vasaras dienā plašs ūdens līmenis, kuŗā atspoguļojas zila debess, krasta koki, zāle, puķes un zem kuŗa dziļi redzama dzidrā dzīle ar savu savādo dzīvi. Šo mierīgo, noskaidroto, kristaldzidro un reizē bez gala vienkāršo stilu varam mācīties pazīt it īpaši no tādiem dzejoļiem kā „Klusās dienas brīnums“ un „Dārgais viesis“. Minēsim te pēdējo:

Aug dienas svīdums,
 Jau gaiss top silts,
 Jau maigi balgo debesu spīdums.
 Mirdz puķes un zāle
 Un baltā smilts,
 Un lēni atveras sudraba tāle.
 Nāc līdzī, iesim —
 Tur pārļu tilts
 Ved pretim rītam, dārgajam viesim.

Deviņas vienkāršas rindiņas, bet kāda perspektīva, kāda glezna un kāda dzidra noskaņa visā gleznā! No darbiem, kur redzama ģeniāla mākslinieka roka, un kuŗi var noderēt kā paraugi gleznu bagātības, koncentrācijas, drāmatisma,

domu dziļuma un izteiksmes vienkāršības ziņā, šīni krājumā var atzīmēt dzejoļi: „Mans prieks“. Bet it sevišķi bagāts šis krājums ar noskaņu dzejoļiem, kā, piem., „Norimis zars“, „Kad nakts“ u. c. Noskaņa ir viens no Raiņa ievērojamiem aistētiskiem atradumiem mūsu dzejā — pirms „Tālajām noskaņām“ mēs dzejā šo aistētisko elementu nepazinām — un šīni dzejoļu grāmatā dzejnieks tēlojis galvenā kārtā klusas, maigas, tikko manāmas noskaņas, kuŗas tomēr slēpj sevī reizēm veselū sāpju, skumju, prieka vai citu jūtu atvaru.

Ar šo dzejoļu grāmatu Rainis savā dzejā uzsācis darbu virkni, kuŗiem galvenā kārtā aistētisks raksturs. Ja pie viņiem liekam idejisku mērauklu, tad viņamies — tur nav tā, ko pie Raiņa parasti atrodam: sociālas satiras, politiskās lirikas, sociālās simbolikas, bet ir citas īpašības, kuŗas dara šos mākslas darbus vērtīgus — tās ir individuālo jūtu liriskas gleznas un tēlojumi. Darbos, kur atrodama viena vai otra liela ideja, viena vai otra sociāla vai filozofiska problēma, ir viegli atrast vērtību: zelta graudu pilna vārpa ir arvien skaista. Un tādu šīni krājumā arī ir diezgan daudz. Bet grūtāk ir vērtēt tos darbus, kur šo zelta graudu nav un kuŗi dara iespaidu vispirmā kārtā ne uz intelektu, bet uz jūtām. Vērtējot šādus darbus, jāskatās, kādu iespaidu tie dara uz mūsu aistētiskajām jūtām: vai tie liek daļumu just, vai nē. Ja dzejnieks ar savu darbu lirismu vai liriskajām gleznām liek mums just aistētisku prieku, aistētisku baudu, tad viņš savu mākslinieka mērķi sasniedzis. Skatoties no šī aistētiskā viedokļa, šis Raiņa dzejoļu krājums ir bagātāks par visiem krājumiem ar savām aistētiskajām vērtībām, kas ietvertas viņa liriskajās sirdsdzīves un dabas gleznās.

Un tikai no šī psiholoģiski-aistētiskā viedokļa mums kļūst arī saprotami citi darbi, kas parādījušies turpmākā laikā, kā: „Pūt, vējiņi“ (1913.) un „Jāzeps un viņa brāļi“ (1919.). Kā lirikā „Gals un sākums“ mūs pārsteidza ar savu aistētisko raksturu, tāpat drāmā „Pūt, vējiņi“. Pie Raiņa sabiedriskā simbolisma un viņa sabiedriski-filozofiskām problēmām pieradušiem lasītājiem likās kas neparasts, kad dzejnieks sniedza drāmu ar psiholoģisku problēmu vien. Bet Raiņa mākslinieka ģenijs te pierādīja, ka viņa aistētisko interesi var saistīt arī psiholoģiska problēma vien un ka ir vērts veidot no tā mākslas darbu. Šī psiholoģiskā problēma pazīstama no mūsu tautas gara mantām: bārenīte iekāpo sirdis un ne mātes meita. Lugā „Pūt, vējiņi“ nu tēlots, kā bārenīte, gluži negribēdama, iekāpo braša jaunekļa, Ulda, sirdi, ko jau mātes meita, Zane, turēja par savu. Zane piedāvājas pati šim jauneklim, bet bārenīte negrib viņu ne redzēt un vairākkārt to neatlaidīgi atraida. Bārenītes Baibas dvēseles skaidrība, neatlaidīgā izvairīšanās no braša uzdzīvotāja, bet pievilcīgā

jaunekļa, nicinošā izturēšanās pret viņu, iedezina šī jaunekļa dvēseli mīlestībā, un viņš nu izredzētās mātes meitas vietā visiem spēkiem pūlas saistīt pie sevis Baibu, kas beidzot viņam arī izdodas. Bet tā kā viņš rupji apvaino tās sirds draugu, Gatiņu, kas tai dvēselē tuvāks, mīļāks nekā Uldis, tad viņas skaidrā, vārigā dvēsele to neiztur: bārenīte nonāvējas. Viņas mīlestība un nāve padara nopietnāku arī brašo jaunekli, bet — vai tā vajadzēja iekārtoties divu jaunekļu dzīvei? Nē. Iekš tā lugas drāmatisms.

Kā redzams, lugas problēma psiholoģiska un nacionāla rakstura. Viela ņemta no ikdienišķās dzīves, tikai ne no tagadnes, bet labi tālās pagātnes — no mūsu tautas dziesmu ziedu laikiem un no tā nacionāli-kultūrālās dzīves laikmeta, kad latvieši, līdzās zemkopībai, sāka arī nodarboties jau ar tirdzniecību Rīgā, izlietojot Daugavu kā tirdzniecisku ūdens ceļu: laikmetā 13.—15. gadu simtenim. Luga sniedz spilgtas gleznas no tā laika latviešu kultūras dzīves, tēlo precību ierāšas un tā laika cilvēkus — kādus mēs tos pazīstam no tautas gara mantām. Luga rakstīta gandrīz viscaur saistītā valodā, tautas dziesmu ritumā un garā, kuŗā dzejnieks tā iedzīvojis un iējuties, ka viņa stilu vietām pat neiespējami atšķirt no tautas dzejas stila... Raksturi zīmēti īsiem, noteiktiem vilcieniem, paliek atmiņā kā dzīvi, sevišķi brašais Uldis un skaidro dvēseli Baiba un Gatiņš, visai lugai vijas cauri pazīstamais un tautā iemilētais tautas dziesmas dzimtenes ilgu pilnais „Pūt, vējiņi” motīvs un līdz ar to padara lugu sevišķi tuvu un pievilcīgu. Šis darbs pieder pie tiem Raiņa darbiem, kuŗiem vērtība tikai raugoties no psiholoģiski-aistētiskā viedokļa. Ar savu stilu, saviem plastiski veidotiem raksturiem „savām senlatviešu kultūras gleznām ar veco un mūžam jauno mīlestības problēmu — ne manta un ārējais spožums ir izšķirošie, bet dvēseles daiļums — luga sniedz patiesu aistētisku baudu un tādēļ arī iecienīta malū malās. „Pūt, vējiņi” atšķiras no iepriekšējām Raiņa lugām no mūsu pagātnes arī ar savu reālistisko raksturu, tā tad trejādā ziņā: nav vēsturiska, nav arī simboliska un rakstīta tautas dzejas stilā. Šai lugā, kas radusies Rainim dzīvojot emigrācijā, viņš devis, kā pats izsakās, „visas savas sastrēgušās dzimtenes ilgas”. Ar to jau luga dabū ne psiholoģisku raksturu vien, bet arī nacionālu. Vēlāk rakstītos paskaidrojumos dzejnieks to vēl pasvītro: viņš gribējis dot „pozitīvu, jaunu uzskatu par dzimtenes kautro skaistumu kā vēlamu ideālu”.

Grāmatas prologā Rainis tēlo vēl dziļāk lugas nacionālo raksturu. Tur ir runa

„Par to, kā senāk bij, par bārenīti,
 Par tēviem-mātēm, kas ir aizgājuši,
 Mums mantā atstājuši savas dveseles,
 Kas skan no tūkstošām un simtām dziesmām
 Daudz saldāk vēl kā lakstīgalu mežs:
 Tā tēvu dvēseles dzīvo mūsu dzīvi
 Un mūsu dienas darbā darbojas
 Un palīdz gatavot mums jauno dzīvi.“*)

Ar skaidro tautas garu un dzidro dzeju tad arī izskaidrojam, ka „Pūt, vējiņi!“ ir populārākā, izplatītākā un iemīļotākā no Raiņa lugām.

1917. g. sāka presē parādīties gabaliņi no Raiņa lugas „Spēlēja, dancoju“ jeb „velnu nakts piecos cēlienos“, un 1919. gada sākumā luga iznāca atsevišķā izdevumā. Arī šis darbs rakstīts tautas dziesmu stilā, bet jau ar tā laikmeta piegaršu, kad dzidro tautas dzejas avotu sāka bojāt garīdznieku darinātā dzeja, un vispār — kad mūsu tautas dzīvē jau stipri bij iesakņojies muižu vāciskais iespaids.

Viela lugai ņemta no dzimtbūšanas laikmeta 18. gadu simtenī. Rainis bija spraudis sev par uzdevumu, tēlot pakāpeniski atsevišķus momentus no mūsu vēsturiskās un kultūrālās pagātnes, izmantot visu, kas vien tur dzejniekam liekas aistētiski vērtīgs. Lugas saturs īsumā šāds: ligavainis Zemgus svin kāzas ar savu ligavu Leldi. Kāzās ierodas arī spēlmanis Tots, kas iemīlas Leldē un pret ko arī Lelde nav vienaldzīga. Dejojot parādās kāds gars, un Lelde mirst: izrādās, ka neilga dzimtskunga gars parādījies un izsūcis viņai trīs asins lāses. Tots apņemas viņu izglābt un sāk cīņu ar mirušo kungu un veselu velnu pasauli. Leldi viņš gan atdzīvina, bet ar savām asinīm: ieļējot viņai no savas sirds kunga izsuktos asins pilienus. Viss šis saturs tērpts sarežģītā fantastikas un simbolikas pilnu gleznu virknē. Lielākā daļa no lugas darbības norisinās miroņu un raganu valstībā. Fantastikai un simbolikai cauri var saskatīt noteiktas idejiskas līnijas: dzimtkungu varas lāstu latvju tautas dzīvē un tautas naidu pret dzimtkungu varu un viņiem pašiem. Cietēju ligavu Leldi var arī saprast kā cietēju tautu, un viņas atsvabinātāju Totu var saprast kā cīnītāju par patiesu tautas atsvabināšanu, bet tikai tad, ja pārveido sirdi, pārveido savu gara pasauli, stiprina spēkus — izcīnīt tautai saulainu nākotni brīvā zemē, brīvā valstī.

„Spēlēja, dancoju“ ir fantastiskākā no Raiņa lugām, pilna drausmīgu skatu, tikpat drausmīgu, kāda mūsu dzimtlaiku senatne, bet luga arī pilna saules un dzīvības ilgu —

*) „Dzīve un darbi“ VII. 7. — 14. l. p.

cik pilna pati mūsu tauta ar šādām ilgām. Nav jāaizmirst, ka 18. gadu simtenī mūsu tauta bij nogrimusi visdziļākā verdzībā un laikam ar to tad arī izskaidrojamas sabiezinātās tumšās krāsās, kupām kā zibens nakts tumsā izšķīlas vietām cauri — tautas naidis. Kā cīnīties ar šo dzimtbūšanas tumšo varu? Kā viņu nokratīt?

„Ugunī un naktī“ tēlots, kā uz mūsu aizvēstures un vēstures robežām teiku varonis Lāčplēsis cīnās, lai tauta netiktu nomākta svešnieku jūgā, lai šie svešnieki nemaz netiktu mūsu zemē.

Tādu pat cīņu redzam „Induli un Ārijā“, bet jau tad, kad svešnieks ienācis. Kā saulains stūrītis pamirdz „Pūt, vējiņi!“ kultūras gleznas un pazūd, dodot vietu drūmajām ainām no „Spēlēju, dancoju“. Ari te lugas varonis ved cīņu ar naidīgām varām, bet kā? Gribētos teikt: kā pati toreizējā tauta, iztēlodama savus tā laika likteņa lēmējus vistumšākās krāsās un radniecībā ar visādiem tumsas un pekles gariem. Pēdas no šīs fantastikas palikušas mūsu tautas gara mantās. Rainis iegremdējies šīs fantastikas psiholoģijā un ar viņas palīdzību tēlo mūsu tautas verdzības nakti un viņas brīvības saulainās ilgas. Uz skatuves šai lugai sevišķu panākumu nebija. Pats dzejnieks izskaidro to tā, ka nokavēts īstais laiks: 1915. un 1916. gadi, kad svešo kungu vara plēsa mūsu zemi un tautu gabalos. Un kad luga beidzot parādījās uz skatuves 1921. g., tad tai aktuālas nozīmes vairs nebija. Gluži otrādi. „Laika sajūta bija galīgi pārmainījusies, pat tikusi pretēji kaŗa laika sajūtai,“ saka dzejnieks.*)

Lugas galvenajā varonē Leldē ir simbolizēta Latvija, ko dzejnieks arī izsaka lugas noslēgumā:

Pulcējaties, Latves ļaudis! —
Ejam post Latves sētul! —
Kalsim sirdis, kalsim bruņas! —
Varoņos brīvi tapsim —
Saulē celsim brīvo Latvi!

Laikiem mainoties, sakarā ar jaunpamodušos interesi par mūsu tautas ciešanām vācu kungu grūtās gaitās, interesi par tautas cīņu pret apspiedējiem, sakarā ar mūsu aizmirsto tautas varoņu atceri — jaunākā laikā modusies atkal interese par šo Raiņa traģēdiju, atzīstot pat, ka tā „ir mūsu nacionālā traģiķa bagātākais un krāšņākais darbs“, kā to zīmīgi uzsvēra rakstnieks V. Dambergs savā interpretācijā, ar ko ievadīja lugas izrādi, ko sarikoja Jelga-

*) „Dzīve un darbi“ VII. 146. l. p.

vas teātris savā viesizrādē Rīgā Nacionālajā teātrī 2. jūnijā 1937. gadā.*)

Savam nākošajam drāmatiskam darbam Rainis ņēmis vielu no bībeles — zināmo nostāstu par Jāzepu un viņa brāļiem un lugu tā arī nosaucis: „Jāzepts un viņa brāļi“. Kamēr neesam ar lugu iepazīnušies, tikmēr liekas neizprotami, kādēļ Rainis ņēmis vielu no jūdu dzīves. Vai tad šis nostāsts nav pietiekoši jau visiem pazīstams un pietiekoši daiļš, ka vēl viņš jātēlo sevišķā mākslas darbā? Jeb varbūt Rainis ņēmis tikai ideju un visiem notikumiem, kas ar viņu saistās, piešķīris citu gaitu? Nē, notikumu gaita palikusi tā pati. Raiņa aistētisko interesi saistījis Jāzepa tēls: kā sapņotājs, idealists, netaisnības cietējs, cilvēku gādnieks, sirds cilvēks, ko neapmierina pasaules manta un slava, bet kas alkst vairāk pēc tuvinieku glāstiem, mīlestības un ilgojas pēc savas pazaudētās dzimtenes, taču domā nevien par viņu, bet mīl visus cilvēkus un cīnās, lai viņiem labi klātos, tā tad arī kā cīņās cilvēks, taisnības meklētājs un, beidzot, kā spēcīgs raksturs. No šī psiholoģiski-ētiskā viedokļa Rainis ir uztvēris veco vielu un kā tādu arī tēlojis. No lugas sākuma līdz galam dzejnieks svītru pakal svītrai rāda mums Jāzepa dvēseles dzīvi, viņa noskaņu, mērķus, centienus, sāpes, idealismu, ciešanas, mīlestību, naidu, atriebšanās kāri, cietirdību, līdzjūtību, žēlsirdību, lepnumu, dvēseles cīņu, uzvaras gāvīles, pametuma sēras, cerību sabrukumu, izlīdzināšanos ar sevi un tiem, kas viņam pāri darijuši — izlīdzināšanos ar visu pasauli ciešanu apskaidrotā idealismā, kā tas izskan, piemēram viņa beigu monologā:

Es redzu atkal savu dzimteni:
Tur stāvā klints — tur Dina, tur es kāpšu —
Es mirdams nemiršu — nāks saules sūtņi —
Tie man zem kājām spārnū segas klās;
Tie spožā saules zemē mani nesīs,
Es iešu jaunā cīņā cīnīties:
Es savu spozmi vienošu ar sauli,
Es nākšu saskaņā ar visumu,
Ne nievāt pasauli, tik viņu saprast,
Ar ģintīm būšu viens un gūšu mieru,
Tur nebūs sienas vairs starp — es un cits,
Starp taisnis — netaisnis, starp — būt un nebūt.
— Un tad es atnākšu jums sauli dot.

Vispilnīgāk lugā ir zīmēts Jāzepa raksturs, un šis zīmējums saista mūsu aistētisko interesi no sākuma līdz galam.

*) Programmas brošūra „Jelgavas teātris“ № 28. (1937. g.): Raiņa „Spēlētju dancoju“ Jelgavas teātra iestudējumā.

Te Rainis parādās kā vispusīgs un liels psihologs, kā cilvēka dvēseles dziļš pazinējs un viņas tēlotājs. Jāzepa iekšējās pasaules sadursme ar brāļu brutālo varu manāma jau pašā sākumā un pieaug ar katru jaunu lapas pusi, ar katru jaunu soli darbības gaitā, līdz īsi priekš beigām sasniedz savu augstāko pakāpi. Psiholoģiskās analīzes un spēcīgā, īpatnējā drāmatisma ziņā šī luga ieņem sevišķu vietu Raiņa drāmatisko darbu starpā. Raksturi zīmēti spilgti un spēcīgi. Lugas valoda un stils aizrauj ar savu daiļumu, dzejiskumu, krāsu bagātību un spēku. Vietām gribot negribot jāatraujas no darbības pavediena gaitas, lai pakavētos pie viena otra salīdzinājuma, vienas otras metaforas vai atsevišķa panta, pie viņu bibeliskā spēka un plastikas.

Tādi, piemēram, ir salīdzinājumi:

Un izdzēsts top tavs vārds kā pēdas smiltis.

Tad:

Vai jaunas dienas nav tev iepriekš alga?

Tas zelt- un kristalltrauks ar ziediem piebērts.

Vai arī Asnates vārdi:

Es aiziešu uz akāciju leju,

Uz puķes zieda likšu savu sirdi —

Kad viņi kūsos tavā kausā — nāc!

Tad saņem sevi, meklē manu sirdi!

Īpatnēji skaistu tēlu Rainis zīmējis Dinas personā: sievieti, kas spēj nevien dziļi mīlēt, bet arī kalpot augstākiem ideāliem un uzpurēties cilvēkmīlas labā; sievieti — pilnu sievišķības, ideālisma, garīga daiļuma un varonības.

Bez aistētiskas vērtības, luga ir liela ētiska un idejiska vērtība. Rainis mums atklājis te jaunu morāliskā spēka avotu, jaunu ideju bagātību: ideālista un cilvēku drauga cīņu pret pārestībām, netaisnību un brutālo pasaules varu. Šī cīņa ir veca kā vēsture un paliks vēl ilgi jauna un neizbēgama. Tādēļ arī Jāzepa tēls, raugoties no šī psiholoģiskā viedokļa, būs vienmēr tuvs Raiņa lugā, kamēr viņa prototipu bībeles nostāstā mēs tikai atceramies kā bērības atmiņu, kā jauku, sāpīgu pasacību. Stila ziņā luga visvairāk līdzinās traģēdijai „Indulis un Ārija”, bet atšķiras no tās ar savu austrumnieku garam piemēroto plastiku valodā un tēlošanas paņēmieniem.*)

*) Luga daudz izrādīta uz mūsu skatuvēm un tulkojumos šķermēs (Londonā Prahā). Kritika visur atzīmējusi un cildinājusi lugā lielas mākslas vērtības un lielu domu bagātību. Kāds jauns latviešu filozofs par viņas problēmām un tēliem sarakstījis plašu un interesantu grāmatu: Jānis Bundulis „Mīlas problēmas ģenija prizmā” Rīgā, 1935. g. (368 l. p.)

Lielie notikumi Eiropas un mūsu dzimtenes vēsturē, kuŗi sākās 1914. gadā ar Eiropas vai, kā tagad mēdz teikt, pasaules kaŗu un beidzās ar revolūcijām Krievijā, Vācijā un dažās citās valstīs — visi šie notikumi, kas sevišķi smagi ķēra mūsu dzimteni, atrāva Raini no nogremdēšanās sevī, no spīcholoģiski-ētiskām problēmām un nenovēršami nocēla viņam priekšā atkal mūsu daudzcietušās dzimtenes problēmu, šoreiz visā plašumā: būt vai nebūt Latvijai reiz brīvai un patstāvīgai? Latvju tautas liktenis Rainim vienmēr stāvējis tuvu, varam tādēļ iedomāties, kādā mērā tas tagad nodarbināja dzejnieka prātus, kad pār mūsu zemi gāja viena politiska vētra pēc otras, katastrofa pēc katastrofas. Rainis ķērās atkal strauji pie politiskās darbības un, izlietojot savus sakarus ar ārzemēs esošiem emigrantiem un ārzemju politiskiem un kultūrāliem darbiniekiem, gatavoja zemi brīvai, patstāvīgai Latvijai.

„Lielā pasaules kaŗa laikā,“ — saka A. Ozoliņ-Krauzes kundze — „še sastapās visi no dzimtenes atrautie. Kastaņolā, kā reti kur, karsti spriests un runāts par Latvijas likteni. Vistumšākās Latvijas likteņa dienās tie nāca sasildīties un stiprināties pie Raiņa karstās dzimtenes mīlestības un ticības Latvijas valstij un brīvībai. Rainim piekrita lieli nopelni pie Latvijas jautājuma pareizas uztveršanas un nostādīšanas ārzemju sabiedrībā. No Kastaņolas iznāca visi ierosinājumi un aizrādījumi par latviešu propagandas darbību Šveicē un vispāri ārzemēs. Savā mākslinieciskās radišanas darbā Rainis bija aizņēmts ne mazākā mērā ar latviešu tautas likteņa jautājumu.“

Ievērojami ir Raiņa politiskie ieskati Latvijas jautājumā. Viņa politiskā doma ir liela, gaiša un skaidra, viņa skats nākotnē — ģeniāli pravietisks. Ka es nepārspilēju, šos vārdus rakstīdams, to liecina viņa Latvijas valsts idejas uztveršana un sludināšana tanī laikā, kad par patstāvīgu Latvijas valsti neviens nedomāja un kad atklātajā Krievijas politikā mūsu deputāti Valsts Domē nedrīkstēja pieminēt pat Latvijas autonomijas vārdu.

Jau „Ugunī un naktī“, kas sarakstīta 1905. un 1904. g., atrodam, piem., šādu vietu:

„Kad laimīga, brīva būs Latvija,
Tad mana gaita būs izbeigta.“

(1908. g. izdev. 91. lp.)

Te Rainis ar Lāčplēša muti netikvien propagandē brīvu Latviju, bet liek arī par viņu cīnīties. Vēl vairāk: Laika veča monologā dzejnieks dod Lāčplēsim veselu programmu, ko darīt, kad Latvija būs brīva:

Ļauj Latvijā gaišiem tapt visiem prātiem,
 Ļauj visām sirdīm laimību just,
 Ļauj visām vaimanām klust.
 Lai visi vienādā pilnībā staigā:
 Lai visiem darbs, lai visiem dusa,
 Lai katram vaļa pēc saules sniegties,
 Lai dīgli dvēslē un galvā nav jāapspiež,
 Lai visi var zelt, tad tauta augs,
 Kā puķu dārzs tālu smaržojot plauks...
 Pats neierobežo gaismu, piekāpdamies.
 Brīvības atslēgu paturi rokās.

1906. gadā Rainis aizsāk īpašu epu ar nolūku tēlot cīņas par brīvu Latviju. Starp citu tur lasām šādu ievērojamu vietu:

Lielā mīkla.

Latvju tauta liek tev mīklu minēt,
 Savu lielo nākamības mīklu.
 Mani bērni, minat manu mīklu:
 Minat dzirdot manu lielo dziesmu,
 Minat atgriezoties ikdienībā,
 Minat grimstot sērās maizes rūpēs,
 Minat neatlaisti ne uz mirkli
 Lielās mīklas liktens apskāvienos.

Minat mājās, minat laukā ejot,
 Minat arot, minat sienu plaujot,
 Zirgus piegulā un darbā jājot,
 Minat vērpjot, aužot, pūru lokot,
 Minat gavilējot ganu dziesmas,
 Minat mīklu visu mūžu vadot;
 Mīklu minot vien tik tauta dzīvos,
 Savā gaitā sasniegs saules mūžu.

Mani bērni, minat manu mīklu:
 Vai tu liels, vai nieciņš sevī jūties,
 Vai tev spēja griezt pēc savas gribas
 Savas tautas lielo liktens ratu —
 Mini mīklu, mini lielo mīklu
 Visiem gara, sirds un dvēš'les spēkiem,
 Visām dzīves dziņām savā mūžā,
 Tautas lielo nākamības mīklu.
 Tikai visa kopu tauta minēs —
 Minēs, atminēs vai kritīs nāvē,
 Kritīs — izgaisīs starp pasaul's tautām,
 Netiks mūžam minēta ne mīklā:
 — — — — — Brīvā Latvija.

Tiklīdz „Uguns un nakts” bij iznākusi 1908. g., kritikā un literatūrvēsturē ieplūda jauni politiskā nacionālisma jēdzieni: „latvju tautas patstāvība”, „brīvā Latvija”. Tā, piem., man, analizējot lugas ideju, nācās konstatēt, ka tur tēlota „ciņa par tautas patstāvību” (sk. Līgotņa „Latv. lit. vēst.” 1908. g., 417. lp.); Latv. Draugu biedrības referents māc. E. Gross saka: „Šinī drāmā allēgoriski tēlots, ka latvju tauta cīnās par savu patstāvību, savu materiālo un garīgo labklājību un savu nākotni.” (Protokoll d. 78 Jahresversamml., d. 4. Dez. 1908., 45. lp.); pāris gadu vēlāk progresīvā kritika, raksturojot lugas ideju, atrod, ka Lāčplēša vadošā zvaigzne ir „brīvā Latvija”, atkārtoti šo teicienu lietojot (Sk. „Prograsa kalendārs” 1911. g. 213., 218. lp.). Rainis pats 1925. gadā dod paskaidrojumu, ka viņš šai darbā tēlojis toreiz vēl nedzirdētu domu: par Latviju kā valsti un Lāčplēsī ielicis latvju tautas un valsts ideju. (Sk. „Indulis un Ārija”, 1934. g. izd. 4. lp.).

1906. gadā Rainis raksta savu eposu, noslēdzot to ar lozungu „brīvā Latvija”, bet darbs paliek manuskriptā. Tani pašā gadā viņš aizsāk lugu „Indulis un Ārija”, atzīmējot vadošās idejas, novelkot vēstures līnijas. 1911. g. viņš šo lugu saraksta. Tūlīt tā arī iznāk un sāk savu idejisko gaitu.

Kādu efektu, piem., radīja emigrantos lugā izteiktā Latvijas valsts ideja 1912. gadā, par to liecību dod kāda Raiņa nacionāla drauga, H. Simsona, vēstule. Lūk, ko viņš raksta dzejniekam: „Mīlais draugs! Tikai pirms nedaudzām dienām izlasīju „Induli un Āriju”. Liels darbs ir pastrādāts un pirmo reizi runā par Latvijas valsti... Šī tik dziļa ideja tagad sviesta ļaužu baros... Par Latvju valsti lasīs jaunie prāti...” (Parizē, 29. II. 1912. g.)

Kādā citā vēstulē: „Latvju valsts ideja nekad nav spēcīgākā valodā izteikta — kas to būtu spējis? Mūsu vēsture nekad nav dziļāki saprasta... Jūs to pirmais izteicāt, kā tikai liels dzejnieks var izteikt. Ar Jūsu vārdu latviešus ievēd pasaules tautu saimē.” (Parizē, 15. apr. 1912. g. Pasvītrojumi mūsu. Sk. „Indulis un Ārija” 1935. g. 246. lp.)*

Lugā tēlota kuršu teiku varoņa ciņa par savas zemes brīvību. Vārdi, ko dzejnieks licis mutē Indulim un ko tas saka Lietavas kunigaikstīm Mīntautim, skan kā pravieša vār-

*) Bez tam vēl rakstu: J. Raiņa „Lielā mīkla” un viņas atrisinājums: „Daugava” 1935 I. 474. — 479. l. p.

di attiecībā uz mūsu un mūsu brāļu tautas, leišu, valsti. Indulis kādā monologā saka:

Ak, nebrēc, Mintaut', Lietava vēl būs!
Augs liela, sava; gan vēl atkritīs.
Bez savas gaismas esat, — tad nāks laiks:
Ko mēs ar cerām, varām nepanācām,
To panāks mūsu tautas: vienosies!
Jo mēs tik kopā varam uzvarēt,
Jo mums tik tautā paliek pēdējs spēks.
Laiks vizot ved mūs visu tautu valstī,
Kas balto jūpu slēdz kā rotaļā,
Un visām tautām brāļu roku sniedz.

(„Indulis un Ārija“, 264. l. p.)

1912. gadā no latvju emigrantu vidus iziet ideja, līdzīga tagad pazīstamās Tautu savienības idejai: sasaukt tautu kongresu, kā uzdevums dibināt kooperatīvu tautu tiesību kopējai aizstāvēšanai. Visās Eiropas zemēs un arī Amerikā šī ideja atrada skaļu piekrišanu. Šī kongresa goda komitejā kā Latvijas pārstāvis darbojās Rainis. Kongresu noturēja Parīzē 1912. 16.—20. jūnijam, un viņā piedalījās ievērojami zinātnieki, kultūras darbinieki un politiķi no visām pasaules malām.*)

Dažus gadus vēlāk, 1916. gadā, kad pasaules karš jau bij plosījies divi gadi, kad Latvija jau asiņoja no karā sistām brūcēm un kad likās, ka viss tiks iznīcināts un pati latvju tauta izdeldēta, Rainis sludina Latvijas valsts ideju. Maskavas latvju žurnālā „Taurētājs“ Rainis iespiež dzejoli, kuŗš cenzūrai, kas Maskavā bij samērā brīva, liekas politiski tik revolūcionārs, ka tā nosvītro to daļu, kur izteikta Latvijas valsts ideja. Šis dzejolis pilnā veidā varēja parādīties atklātībā tikai tad, kad Krievijā bij notikusi 1917. g. februāra revolūcija. Tā kā šim dzejolim nozīme ne Raiņa, kā tālredzīga politiķa, raksturošanai vien, bet arī Latvijas valsts idejas vēsturē, tad atzīmēju to te pilnīgi:

Zeme un valsts.

Zeme, zeme, kas tā zeme?
Ko tā tava dziesma prasa?
Zeme, tā ir valsts.
Paša zemi, paša valsti,
Laimi, paša darinātu,
Paša valstī kungs.

*) Sk. „Jaunā Dienas Lapa“ 1912. Nē 86: „Uzaicinājums uz 1. Tautas kongresu“.

Tur izauga latvju spēki,
Zemes virsū neredzēti:
Zemes virsu post.

(„Taurētājs“, 1917. Nr. 3.)

Trīs vidējās rindas Maskavas cenzūra, lūk, bij izsvītrotusi. Un nevar teikt, ka viņa nebūtu bijusi diezgan modrīga Krievijas monarchisma sardze; te bija izteikta monarchismam naidīga latvju tautas patstāvības, valstisku centienu, Latvijas valsts ideja.

Centieni, kas še izpaužas, nav tikai dzejnieka sajūsma vien, bet dziļas politiskas pārliecības auglis. Ar Raiņa ieska-
tiem Latvijas valsts tapšanas lietā bez augšā sacītā varam iepazīties vēl no kāda raksta, ko viņš laida klajā sakarā ar savu politisko darbību Latviešu komitejā Šveicē.

„Pašā sākumā bij noprotams“ — viņš saka — „ka pienācis izšķirošais brīdis arī Latvijai, kur viņai jātop par pieaugušu patību citu tautu starpā, vai jānogrimst divu miljonu lielā, nepatstāvīgā un kultūrāli mazvērtīga pūļa kārtā, kuŗš būtu tikai izmantu materiāls citām lielākām tautām. Tad arī jau septembrī 1914. g. tika noturētas divas sapulces Cīrihē, kur es centos pierādīt, ka nepieciešami latviešiem ieņemt stāvokli un izteikt savas prasības, kuŗas satecēja Latvijas autonomijas jēdzienā. Bet tad tāds latviešu jautājums bija vēl pārāk neparasts. Savas rezolūcijā izteiktās domas es nevarēju laist klajā; varbūt viņas parādīsies vēlāk. Kad gadu pēc tam Kurzeme bij jau ieņemta, Cīrihē atkal tika pacelts šis jautājums un nu jau kā par koporganizācijas dibināšanu ar diviem augšējiem mērķiem: aizstāvēt latviešu lietu un iepazīstināt ar latviešiem ārzemes. Tad arī vēl pagāja pusgads pārspriešanās un uzskatu noskaidrošanās, — ārēji neauglīgs, iekšēji viņojošs un darbīgs domājošiem emigrantiem, citām aprindām pilns intrigu.

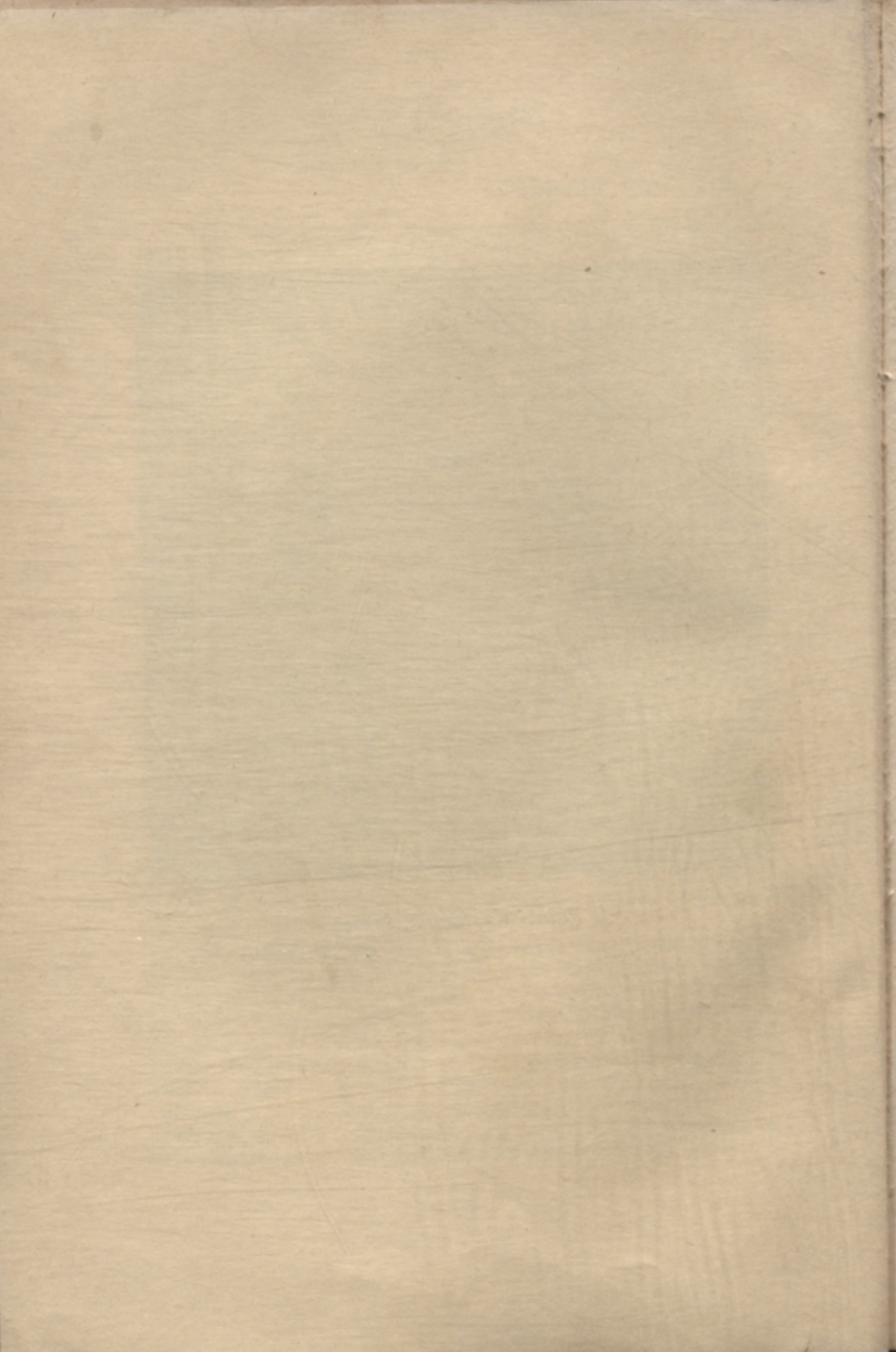
Šie mērķi prasīja (tā saprata lielais vairums un arī es), lai nodibinātos še Šveicē nevis atsevišķu personu grupa, bet visu koloniju koporganizācija.

Šinī mērķī izteikts tas, kas attaisno Komitejas dibināšanu un dara saprotamu viņas iznikšanu. Vainīga bez visa cita bij arī nepietiekošā sazināšanās starp Komiteju un kolonijām, nodomāta viņa bij, bet prasīja par daudz laika un darba no sekretāriāta; tā atslāba koloniju interese, un Komiteja palika viena. Un taisni šī pastāvīgā sazināšanās, man vismazākais, likās jo svarīga: viņa būtu ierosinājusi arī joprojām latviešu kultūras domas mošanos un attīstīšanos kaut arī vismazākā, ēnainākā stūrītī — emigrācijā. Un emigranti, lai viņi paši sevi mūžīgajā sarūgtinājumā tā noliek, tomēr ir mūsu tautas da-

J. Rainis Kastanolā, Šveicē.

A. Krauzes-Ozolīņa kdzes uzņ.

Ja, kaut arī norauta no zaļa tautas koka un aiznesta prom tāli. Tādēļ šie cilvēki drīkst runāt arī savu vārdu. Un ir gan vērts, kad pūlas viņus pievērst latvietības lietai, lai tie to uzskata par savu lietu.

Bij vēl trešais mērķis, kas attaisnotu Komitejas dibināšanu, — gan tas bij neizteikts kolonijām un pašai Komitejai, varbūt, neapzināts, varbūt pat neatziņš, bet man viņš bij galvenais un jau kopš sen: — latviešu pašu iepazīstināšana ar latviešu lietu, teiksim vairāk: latviešu tautas pašapzināšanās, tautas jušanās par patību, latviešu dvēseles pieaugšana uz vīrestību. Šis lielais mērķis man likās veicināms ar visiem līdzekļiem, arī ar šo vismazāko.

Šis mērķis ir arī mūsu tautai un viņas pamatšķirai, lai arī neapzināts, jo viņš nav nekas cits, kā pats dzīvības instinkts, kāds ir katrai organiskai būtnei. Un tauta ir organiska būtne, ne tikai ļaužu pūlis, — lai par to nemaldās, maldīšanās nestu rūgtus augļus. Lai man tādēļ atļauj par to minēt vēl kādu vārdu šinī vietā vai nevietā. Cilvēce ir organizēta organiski tautās, ne mēchaniski pūļos. Par tautu eksistenci nevar tikt pāri, viņas noliedzot. Cilvēces nacionālam attīstības posmam nevar pārlēkt pāri, ieļecot beztautu kosmopolitismā. Tā ir tikpat neļogiska, t. i. nedialektiska un neevolūcioniska domāšana, preti attīstības likumiem, kāda parādījās savā laikā pie krievu norūdņikiem, kas gribēja neiet cauri kapitālisma posmam un taisni ielēkt sociālisma iekārtā, patiesībā viņi būtu ielēkuši tikai obščinā. Tā arī tagadējie kosmopolīti, atsacīdamies no savas tautas, ielēktu ne nākotnes beztautu valsti, bet tikai citā apspiedējā tautā. Tagadējais attīstības posms prasa ne tautu pašiznīcināšanu, bet tautu nokārtošanos nacionālās vienībās, lai sasniegtu pilnīgu attīstību. Šīs nacionālās vienības vienotos arvien lielākās apvienībās, līdz apņemtu kontinentus un cilvēci.

Katrai, arī latviešu tautai, ir šis dzīvības instinkts: neiznīkt, attīstīties, tapt par patību un augt uz vīrestību. Tā ir mana pārlicība, un to man pierāda pati pamatšķira un lielās cīņas par sabiedriskas dzīves jauniekārtu, ar kuņām latviešu tauta jau aug uz vīrestību.

Šo dzīvības dziņu tautā veicināt — materiāli, kulturāli, garīgi — ir augstākā tautas politika." (J. Rainis: „Atskats uz kādu neizdekušos mēģinājumu." „Jaunais Vārds", 1917.)

Bet vai Latvijas likteņa lielā tragēdija aizņēma viņa politisko interesi vien! Nē. Tā aizņēma visu viņa jūtu pasauli, tā deva ierosinājumus un vielu arī viņa dzejai.

Šai laikā, īpaši sākot ar 1916. gadu, parādījās pa nelieklam dzejolītim no Raiņa, galvenā kārtā „Taurētājā", kā: „Ilgu vējš, ciņas laiva", „Zvaigzne", „Uguns gals", „Mēs un zeme",

„Zeme un valsts“ un c. Visos šinīs dzejolišos bij notēlojies Latvijas ērkšķiem vainagotais tēls, un notikumi saistījās un virknējās ap Daugavu — mūsu vēsturisko upi, kuŗu varam saukt arī par mūsu likteņa upi, jo ap viņu tik bieži notikušas cīņas, kuŗām svars visā mūsu tautas likteņa noteikšanā. Šie dzejoliši bij atsevišķi gabaliņi no kāda lielāka darba, drāmatiska dzejotuma „Daugava“, ko dzejnieks nosaucis par sērdieņu dziesmu un kuŗā tēlo mūsu dzimtenes traģēdiju sakarā ar kaŗa notikumiem, bēgļu kustību un dažām citām pārvērtībām, kas tautai situšas dziļas, vārīgas brūces, un viņas varoņo nacionālās brīvības cīņu.

Visa dziedājuma pamatnoskaņa dziļi-sērīga, pilna sāpju, bet ne pesimistiska. Nav nevienas sirds, kas nebūtu cietusi lielajā traģēdijā un kuŗai nebūtu ko apraudāt un ko vēlēties. Tamdēļ arī darbīgās personas dziedājumā ļoti dažādas: vecmāmiņa un mazganīte, jaunekļi un jaunavas, vīri un sievietes, Imanta un Lāčplēsis, skolas vīrs un kaŗa vīrs, trimdenieks un laika vecis un daudz balsis, kuŗu vārds ir masa, tauta. Dziedājuma dziļi eļģisko toni, tāpat arī viņā zīmēto dzimtenes gleznu labi raksturo, starp citu, šāda vieta:

Dziesmas tautas nedienā,
Saplūst vienā vaidienā;
Plūst no druvām — druvas mītas,
Plūst no ciemiem — ciemi grauti,
Plūst no asins — asins lietas,
Tēvu zemi sargājot.

Visi dziedājumi ir dziļu dzimtenes sāpju un tādas pat dziļas dzimtenes mīlestības pilni. Ar mīlestību dzejnieks tēlo pat tādu parādību mūsu mocekles-tautas dzīvē un cīņā, kā — baskājietī-kareivi. Un patiešām, kas gan labāk varētu raksturot daudzcietušās tautas varoņo cīņu, kā viņas dēli, kas bāsām kājām iet cīņā ar svešnieku, kuŗi apbruņoti no galvas līdz kājām un ģērbušies kā kungi! Dzejnieks tic, ka tauta izcīnīs sev saules dienas, un šī ticība, šis cīņas gars izskan arī šinī eļģijā vai — pareizāk — simfonijā, kur notēlojušies vai visi galvenie momenti no lielās brīvības un pašnoteikšanas cīņas. Dzejotums rakstīts lielāko tiesu tautas dziesmu stilā, dzejnieka vārdi tēlojumā daudzās vietās skan vienkārši, bet izjusti un spēcīgi kā pravieša vārdi vai arī kā dziļa liriska lūgšana. Tā baskājietīka-karodznīka dziesmā, starp citu, atrodam šādu liriski un idejiski, kā arī noskaņas un noskaņojuma ziņā, ievērojamu vietu:

Mani biedri, mani draugi
Karodziņa nesējiņi!

Vai mēs zvērus zvērēsim?
Zvēri drūp, zvēri lūst!

Klusi rokas uzliekam
Brīvās Latves karogam.
Topi, audzi, brīvā Latve,
Brīvu tautu kopībā!

Mūža mokās nesam tevi,
Nu jau atnāks mūsu laime.
Tavi bijām, tavi esam,
Tavi būsīm mūžībā.

Atsevišķā grāmatā „Daugava“ iznāca 1919. g. septembrī īsi priekš Bermondta uzbrukuma Rīgai. Pirmo izdevumu izpirka divās nedēļās. Daugava bija patlaban ciņu uguņīs. Grāmata bija ļoti izplatīta mūsu kareivju starpā, gan frontē, gan aizmugurē. Mūsu brīvības cīnītāji lasīja to ar sajūsmu un smēlās no viņas ciņas sparū, sakarā ar to daži virsnieki izteikušies, ka Raiņa „Daugava“ atsvērusi veselu pulku. Tā šī Raiņa sērdieņu dziesma iegūst lielu vēsturisku nozīmi un nacionālu godu, kāds reti kād atgadās dzejas darbiem.*)

Raiņa tā laika dzeja, kas kļuvusi mums pazīstama ap kaņa sākumu un kaņa laikā (1913.—1919.), ir jauns liels ieguvums mūsu literātūrā un ievērojami kuplina arī paša dzejnieka tā jau bagāto dzejas pūru. Kā „Gals un sākums“ padara kuplāku Raiņa dzeju ar smalki veidotiem noskaņu un sirds dzejoļiem, tā jaunākās lugas padara bagātāku viņa drāmatisko dzeju nevienu ar jaunu darbu virkni, bet arī ar jauniem tēliem, jaunām problēmām, jauniem raksturiem. Raiņa dzeja kļuvusi plašāka, lielāka, īsti monumentāla, sevišķi ar tādiem darbiem, kā: „Gals un sākums“, „Jāzeps un viņa brāļi“ un „Daugava“. Kas zīmējas uz dzejoļu grāmatu „Gals un sākums“, tad līdzās noskaņu un jūtu dzejai viņā parādās arī Raiņa domu dzeja spilgtāk kā citos krājumos, līdz ar to rāda skaidrāk Raini, kā domātāju, un dod mums iemeslu noteikti runāt par Raini, nevienu kā par dzejnieku un mākslinieku, bet arī kā par domātāju, filozofu.

Isumā viņu, kā filozofu, varētu raksturot viņa paša vārdiem no dzejoļa „Viens atoms“:

Vairs līdzīgs neesi nekam,
Pats slēgta pasaule par sevi, —

*) Sk. Brīvības cīņu rakstu un dokumentu krājumu „Daugavas sargi“ un arī Raiņa paskaidrojumu par viņa darba rašanos un gaitu kopotos rakstos VIII, 7.—19. lp.

Kā nedalāmam atomam
Tu sevim īpatnību devi.
Ik atoms saules sevī tver
Un nezūdošu spēku klēpi, —
Tavs gars kā sauļu smagums sver,
Vēl tas nav viss, ko sevī slēpi.

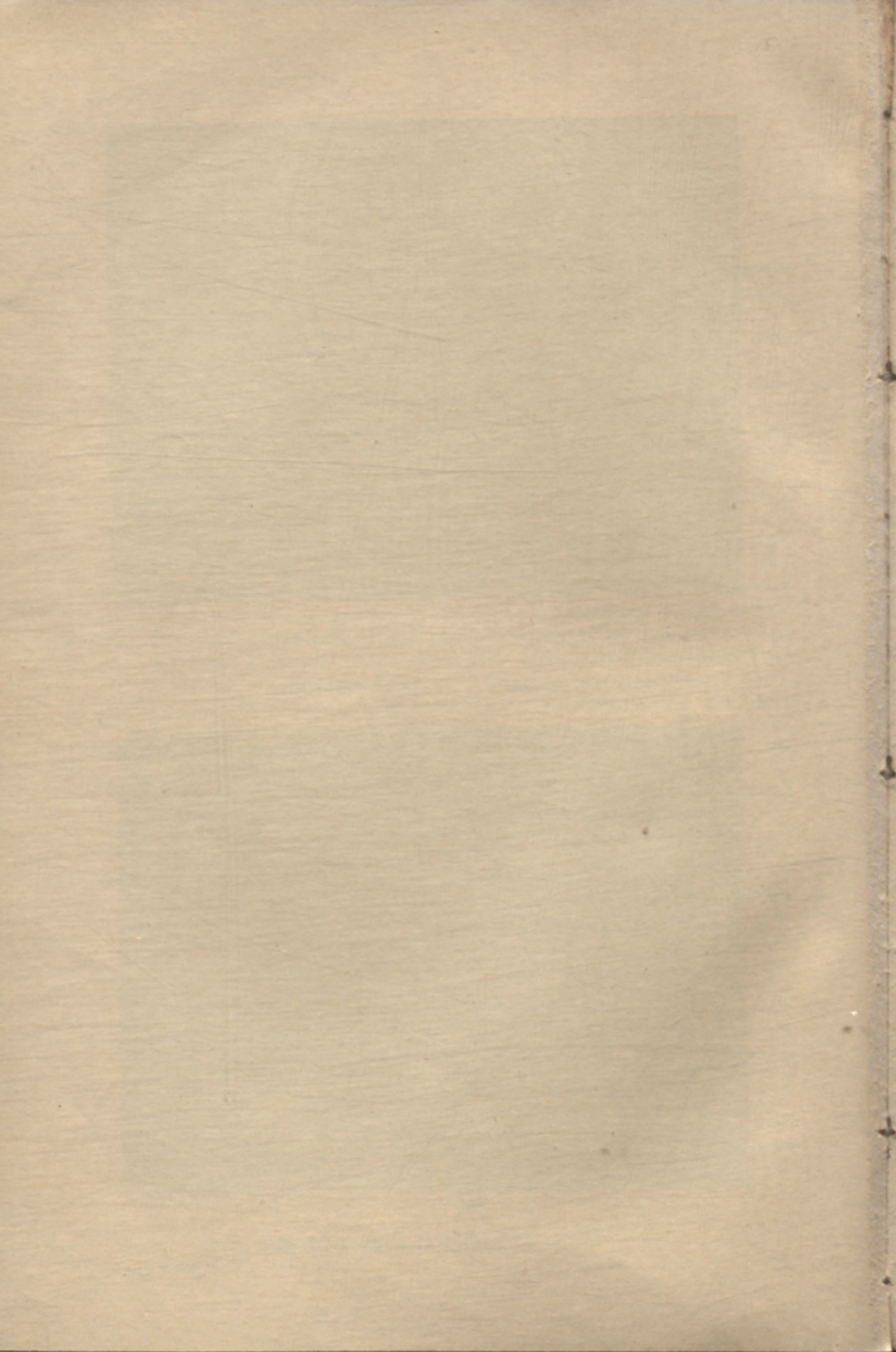
Visi ilgie 14 gadi, ko Rainis pavadīja ārzemēs kā emigrants, personīgā dzīvē ir bijuši smagu pārdzīvojumu pilni mūsu dzimtenei un, protams, arī Rainim. Lai tikai minam galvenos notikumus: 1906. gada reakcija ar savām soda ekspedīcijām un visu labāko darbinieku vajāšanu un izkaušanu; pasaules karš, kuŗš 1914. gadā radīja Latvijā bēgļu kustības lielo traģēdiju un tad izpletās mūsu zemē kā vampirs un postīja to piecus gadus no vietas; okupācijas laiks ar savu kazarmas režīmu un dzimtbūšanas laika spaidiem; padomju valdības diktātūra un viņas katastrofiskā politika; melnais bruņinieks Kurzemē ar saviem feodālisma plāniem un velnišķajiem nodomiem — izdeldēt katru patstāvības mēģinājumu un katru brīvības dzirksteli latvju zemē un tautā — viss tas Raiņa grūto emigranta dzīvi padarīja vēl grūtāku, ja pat reizēm tikko panesamu. Tā, pāris gadus pēc kaŗa sākuma, dzejnieks rakstīja savam draugam P. Daugem uz Maskavu vēstules, kuŗās runāja par smagajiem pārdzīvojumiem un par savu vājo veselības stāvokli. Sakarā ar to — arī par sava atstājamā literāriskā mantojuma likteni. Dzejnieks šo mantojumu vēlējās uzticēt Daugem, kas ir nevien viņa draugs, bet arī dziļš viņa dzejas sapratējs un atdzejojotājs vācu valodā. Kaŗa sākumā Dauge laida klajā šveicē plašu apcerējumu par Raini un arī virkni tulkotu dzejoļu vācu valodā. Dauge visu to bij nodomājis sniegt vācu sociāldemokratiskā žurnālā „Neue Zeit“, bet kaŗa notikumi lika šķēršļus ceļā.

Par Raiņa stāvokli kaŗa laikā viens otrs labvēlis un cieņītājs interesējās, skuma un pūlējās palīdzēt. Tā, atceros, ka Maskavā kāds latvietis, kas vēlējās palikt nezināms, ziedoja Rainim vairākus simtus rubļu naudas. Tika sarīkoti arī vakari Rainim un Aspazijai par labu, bet atlikušos līdzekļus bija grūti nosūtīt, bez tam tie bija, samērā, niecīgi. Grūti iedomāties, kā dzejnieks būtu pārcietis grūto laikmetu, ja viņa draugs un rakstu izdevējs A. Gulbis nebūtu šinī ziņā atradis ceļus, kā līdzēt. Sekodams laika noskaņām, Rainis emigrācijā uzmeta tematus, skices, plānus daudziem drāmatiskiem darbiem (apm. 70), starp tiem arī tādiem, kur tēlota tautas cīņa par savu patstāvību, piem.: „Imants“, „Viesturs“, „Nameitis“ u. c. Kad mūsu tautas gars un ieroču vara 1918. g. bija izcīnījuši brīvību un valsti, tad Rainis sūtīja jaunajai valstij dze-

Raiņa sagaidīšana Rīgā 1920. g.

„Kllo“ uzņ.

joļu grāmatu ar gaviļejošu virsrakstu: „Sveika, brīvā Latvija!” (1919.). Viņas garu labi raksturo šāds interesants dzejolītis:

Sargājat brīvvalsti.

Valdīja vara un spēks,
Lejot asinis septiņsimts gadus, —
Tagad nāk brīvības valsts,
Brīvs būs ij pēdējais kalps.
Strādnieki — kalpi, kas tapāt
Par brīvvīriem, sargājāt valsti!
Vai! tiem, kas raudzīs to zagti!
Atkal jūs verdzībā spiest!

Atgriešanās dzimtenē

Sveika, dzimtene!

Mazs saules stariņš atspīd jau,
Varbūt viņš spēs jums aiznest ziņu?
Daudz vārdu nav, daudz runu nav,
Tik daudz ir karstu mīlas dziņu:
Jūs apmiļot un svētīt jūs,
Jumis spēkū dvest un sāpēm spirdzi,
Un teikt, ka viss vēl labi būs
Un redzēs tauta saules mirdzi.
Ikviens, ikviens, kas bārs un sērs,
Lai cer uz drīzu nākamvalsti:
Tur saulei pilns silts laimes mērs,
Tiks lāsīte ij tev, kas salsti.

(Rainis: „Mājās“.)

Raiņa atgriešanās dzimtenē ir svarīgs notikums nevien dzejnieka personiskā dzīvē, bet tas ir notikums arī mūsu literatūras un kultūras dzīvē.

Nav visai ilgs brauciens no Šveices līdz Latvijai: tikai dažas dienas. Tā tas miera laikā, bet ne tanis sarežģītajos kara un politisko revolūciju apstākļos, kādi bij Eiropā, Krievijā un Latvijā pasaules kara laikā. Tādēļ Raiņa atgriešanās dzimtenē aizņem ne dažas dienas, bet dažus gadus. Laižot klajā augšā citēto dzejoli, dzejnieks piezīmē, ka viņš radies „pirms mājās braukšanas kā iepriekšējs sveiciens, kad jau bija kādas izredzes.“ Tas varēja būt ap to laiku, kad 1917. g. Krievijas revolūcijā sabruka tā naidīgā vara, kas bij spiedusi Raini tik ilgus gadus dzīvot svešumā: carisms. Emigrantiem pēc tam rodas izdevība atgriezties dzimtenē. Visas domas un jūtas tiecas uz māju pusi. Bet starptautiskie politiskie apstākļi vēl sarežģīti. Jānogaida, jāapskatās un jāgatavojas ar zināmu apdomu. Tā tas notiek arī ar Raiņa braucienu.

Par Raiņa sagatavošanos uz mājā braukšanu Dr. A. Kirchenšteins sniedz šādas interesantas atmiņas: „Vai jūs jau lasījāt „Corriere“? priecīgi uzbudināts ienāk manās darba telpās laboratorijas direktors. „Ieskatījos drusciņ,“ atbildu, nepacēlis galvu no mikroskopa; „liekas, mājās notiek lielas

lietas." „Jau notikušas, carissimo signore! Skatiet beidzamos „recentissime“. Tur patiesi visjaunākās ziņas: „Zcar Nicola abdicato!“ Lieliem, trekniem, melniem burtiem... Cars Nikolajs atteicies no troņa... „A basso Nicolas, evviva repubblica russa.“ tā ar italiešu temperāmentu turpina mans republikāniskais direktors. Sen cerētais bij noticis. Pirmās domas: mājas, kuņas jau 12 gadu neesam redzējuši. Šodien darbs vairs neveicas. Vēl turpinu raudzīties kādu laiciņu sarkani krāsotos bacījumus. Tie tagad, likās, dziedot marseljēzi... Domas aizvien pie dzimtenes un pie citiem trimdeniekiem. Darbs vairs neveicas. Steidzos Rainim un Aspazijai paziņot lielo notikumu, jo viņiem pienāk laikraksti pēcpusdienā.

Mēs jau agri no rīta dabūjām Lugānā nakti Milānā iespiesto „Corriere della Sera“. Aizsūtīju tūliņ „Corriere“ uz Kastaņolu ar laborātorijas kalpojošo garu. Aizsūtīju vēl priecīgo vēsti arī pa drāti uz Kastaņolu. Pats arī drīz pēc tam steidzos turp. Abus lielos trimdiniekus sastapu viņu „Stella d'oro“ — Zelta Zvaigznes — durvju priekšā. Mans pārsteigums jau bija nācis par vēlu: citi emigranti jau telegrafiski bija paspējuši Rainim un Aspazijai paziņot, ka „Zcar Nicolas abdicato...“ Ari viņu pirmās domas bijušas pie saviem liekiem biedriem. Maz mums vārdu par notikušo. Visas domas saistās pie mājām, pie ceļojuma uz dzimteni, pie tām izredzēm, kas caur notikušo atveŗas visai Eiropai, sevišķi Latvijai. Kad brauksim uz mājām? Rainis vēlas vēl stiprināties kādu laiku kalnu galā, jo viņš gandrīz visu ziemu un pavasaru slimoja ar gripu. Uz vasaras beigām katrā ziņā braukšot... Kad nogāju citās reizēs vēlāki uz Kastaņolu, tad tāpat domas grozījās galvenā kārtā ap mājām. Atbaidīja Raini, īpaši Aspaziju, grūtais jūras ceļš, jo vēl visiem bija atmiņā Jansona traģiskā nāve...*) Caur Vāciju, vieglāko ceļu, nevienš no mums nedomāja braukt... Raini arī nebūtu vāci cauri laiduši. Rainis un Aspazija nebija viņu draugi. Es beidzot nolēmu ātrāki doties ceļā. Kopā ar Raini un Aspaziju dienu pirms aizceļošanas izbraucām uz kādu vientuļu pilsētiņu. Visu pēcpusdienu klejojām apkārt pa pļavām un ielejām. Runas, protams, grozījās ap mājām. Rainis teicās drīzi mums sekot. Viņa veselības stāvoklis bija arī pašā pēdējā laikā manāmi uzlabojies. Šķirāmieš no smaržojošām lejām pievakarē. Saule jau sāka zeltīt tālās sniegā tērptās kalnu galotnes. Ilgi Rainis viens, domās nogrimis, raudzījās norie-tošās saules staros. Aspazija soļoja viena domās uz dzelzceļa stacijas pusi. Nofotografēju Raini no muguras puses, smieda-

*) J. Jansons brauca no Anglijas ar kuģi, ko nogremdēja vācu zemūdens laiva. A. B.

mies šo uzņēmumu nokrustijām par „Raiņa atvadīšanos no Šveices...” Otrā dienā, jūlija beigās, aizbraucu. Rainis un Aspazija teicās vēlākais augusta beigās atstāt Kastaņolu un doties ceļā... Tomēr apstākļi Krievijā un Latvijā grozījās tā, ka šis nodoms bij jāatmet.

Rainis ar Aspaziju taisījās vairāk kā divus gadus ceļā. Aspazija divi gadi, kamēr jau sakārto aizsaiņos Raiņa un savus manuskriptus, pēc kāda laika ņem tos atkal ārā, gaidīdami mierīgākus laikus Latvijā. Rainis un Aspazija beidzot devušies ceļā... Viņus sauc visa tauta...“*)

Visi latvju laikraksti tanīs dienās sniedza nevien ziņas par Raiņa un Aspazijas mājā braukšanu, bet arī biografiskus datus, apcerējumus par viņu dzeju, atmiņas, apsveikumus.

Šajā pašā laikraksta numurā ievietoti apsveikumi no visdažādāko aprindu rakstniekiem, ar vecāko paaudzi sākot un jaunāko beidzot. Tāpat arī no mūzikas māksliniekiem un dažādiem sabiedriskiem darbiniekiem. Apsveica arī mūsu mākslas iestādes „Nacionālais teātris” un „Nacionālā opera”. Nekavējoties tuvāk pie šīs interesantās lapas puses mūsu gara dzīves vēsturē, atzīmēšu šē tikai latgaliešu sveicienu, kas nāk no dzejnieka bērības un jaunības zemes.

Latgolas sveicins.

Izmūcītòs un daudz cītušòs Latgolas wòrdā swecynojam myusu Dzimtenes lobokò Dālu un jo Bīdrines atsagrisšonu Tāwu Zemē.

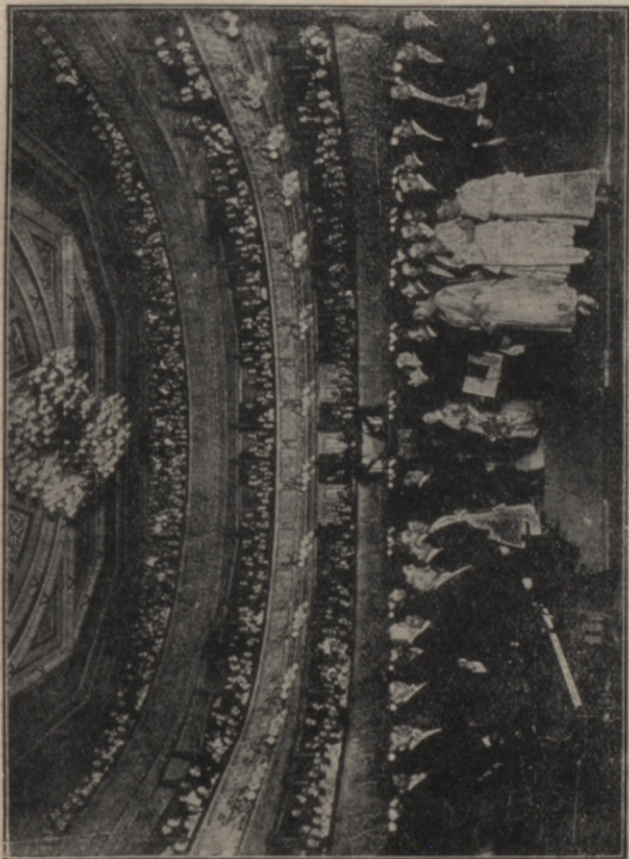
Latgola — Mòmulinia sowā winkòršā mòtes swinigumā idūmaj, ka jai, na kam cytam, pidar lelōkas un wacokas tīsibas uz winias Dālu, kas sowas jaunibas dīnas pawādeja winias klēpī, wērojos winias skadrūs azaru klusajòs dzelmēs, klausejos winias dziliū mežu šalkumu... un šimā klusumā un šalkumā dzerdeja pyrmūs nūslāpumainiūs čyukstus par tom svātom cylvāka un tautas tīsibom, kū weliok izteice wysim spolgi un gaiši.

Tagad, sasatykdami ar lobokū myusu Tautiti un baudi-dami wyslelokū sirds apmīrinojumu, — mēs, latgoliši, licinōjam, ka myusu „wacī uzuli wēl naw nūlausti un zynom mēs, ka asom latwiši“.

Jezups Trasuns.
Walerija Seil.
Odums Turkopuls.
Antons Laizans.

„J. Z.” 1920. Nr. 82.

*) „Jaunākās Ziņas”. 1920. Nr. 82. „Rainis un Aspazija ceļā...“

Raiņa un Aspazijas godināšana Nacionālā operā.

Rainis izvēlas ceļu caur Austriju un Poliju: 7. aprīlī viņš izbrauc no Varšavas uz Daugavpili, Latvijas sūtņa A. Ķeniņa pavadībā. Latvijas robežlīnija Augšgalē vēl atrodas frontes joslā. 9. aprīlī pie Daugavpils Rainis un Aspazija stājas uz Latvijas teritorijas. Viņus sagaida robežsargu nodala pilnā sastāvā. Robežu kontroles grāmatā Rainis ieraksta: „Rainis un Aspazija. Sveika, brīvā Latvija! Lai dzīvo!” Daugavpilī trimdiniekus svinīgi saņem garnizona priekšnieks, kareivji, dzelzceļnieki un ļaužu pūlis. Armijas pārstāvis savā apsveikšanas runā aizrāda uz grūtībām Latvijas brīvības cīņās un konstatē, ka tā brīvības sajūsma, ko tautas sirdī dēstījuši un audzinājuši abi lielie dzejnieki, darijusi brīnumus, darijusi neiespējamo par iespējamu.

Rīgā Rainim un Aspazijai īpaša komiteja organizē sagaidīšanu. Sagatavo pasniegšanai adresi, ko paraksta daudzās organizācijas un daudzi rakstniecības un mākslas pasaules darbinieki.

Zīmīgi, ka rīta, saules un nākotnes dzejnieki ierodas dzimtenes rezidencē agri no rīta — kā īsti modinātāji. Bet publikas jau daudz. Daudzi strādnieki pat atrāvušies no darba, lai tikai dabūtu redzēt ierodamies savus lielos cīņas biedrus. Viņnēm un karodziņiem greznotā stacijā drūzmējas viss intelligences zieds, daudzu biedrību, organizāciju, iestāžu pārstāvji. Dzejniekus apsveic svētku komiteja, Tautas padome, Latvijas pagaidu valdība, Rīgas pilsētas valde un daudzās partijas, biedrības, skolas, organizācijas ar puķēm un runām. Dziļā aizkustinājumā apsveicējiem vispirms atbild **A s p a z i j a :**

„Mīlie brāļi un māsas! Trūkst vārdu, lai izteiktu visu, ko jūt sirds. Es atceros tos laikus, kad mēs atstājām dzimteni — mēs bijām spiesti tumšā naktī bēgt no vajātājiem, tikām pavadīti no spiegu un uzglūnētāju skatiem. Bet līdzī mēs ņēmām daļu no tās uguns, kas bija dzimtenē. Tā mūs arvienu ir vadījusi svešumā. Mums palika mūsu sapņi, mūsu ideāli. Tagad tie sāk piepildīties. Latvija tapusi patstāvīga republika. Bet daudz, daudz asiņu ir lijis, caur asiņu upēm ir bridusi tauta. Ja Latvija tagad brīva — tad neaizmirsīsim tos, kas devuši savu dzīvību un tagad guļ mūža miegā. Latvijai ir jātop par augsti attīstītu kultūrvalsti, kuŗa ieņemtu cienīgu vietu Eiropā. Viņai augšāmcelties ir jāsasniedz mūžība — kā senai Grieķijai! Visām grupām ir jādara šis Latvijas izveidošanas darbs.”

Tāpat līdz sirds dziļumiem sakustināts atbild Rainis:

„Dārgie brāļi, draugi, biedri! Aspazija jau izteica, ko mēs sajūtam. Ko varu es jums jaunu teikt — es sevi esmu izteicis savos darbos. Ir pārlaisti lieli un grūti laiki — kuŗi

ir bijuši smagi, bet kuņi ir bijuši cēli ar savu varonību. Es tagad nāku pie jums dzimtenē, lai smeltos no jauna spēkus, lai turpinātu darbu, ko esmu darījis. Cik dažādi traģiski brīži ir bijuši Latvijai — reizēm varēja likties, ka mūsu ideāli paliks tāli sapņi. Bet tautas varonība glāba tautu un Latviju. Tas, ko tauta ir veikuši vispēdējā laikā par savu brīvi — ir brīnums. Šo lielo brīnumu, kuņu it kā radījuši pārdabiski debess spēki, — ir veikuši mūsu kara vīri. Liels prieks man bija redzēt mūsu brašos un intelligentos kareivjus, kuņu acis ir liela ticībā uz Latviju. Esmu redzējis dažādu tautu kareivjus, bet tādus, kā mūsējos, nekur neesmu redzējis jau tāpēc, ka mūsu tauta necinājās par iekarojumiem, bet cīnījās par savu taisnību, savu valsti. Pirmais darbs ir veikts, vēl daudz darba stāv priekšā. Šai Latvijas izveidošanas darbā katra sabiedriska šķira un grupa lai neaizmirst Latvijas mērķus. Katra partija, kas cīnās par saviem šķiras uzdevumiem, lai neaizmirst vienojošus elementus, kas ir tautā. Tagad beigsies cīņas pret ārējām svešām apspiedējām varām. Iekšējas savstarpējas cīņas nav jāaicina tā, kā pret šiem svešiem apspiedējiem, bet kultūrāliem, humāniem līdzekļiem. Latvijai jāatop par patiesu brīvu valsti, kur nebūtu nekādas apspiestības, ierobežojumu un nebrīvības, vergošanas. Lai katra sabiedriska grupa dara savu darbu, un Latvija kļūs dzīva un nemirstīga.“*)

Puķēm greznotā automobili, grandioza gājiena pavadīti, dzejnieki iebrauc rezidencē. Pa ceļam tos apsevic universitātes rektors, studenti, ministru kabinets, Nacionālā teātra mākslinieki ovācijās dzejniekus nes uz rokām, publika pavada dzejnieku pāri līdz pat Pārdaugavai, kur viņiem pagaidām ierīkots dzīvoklis.

Ļoti zīmīgi Raiņa ierašanās iespaidu attēlojis dzejnieks Ed. Virza kādā dzejolī, ko ievietojis nacionālās armijas laikrakstā „Latvijas Kareivī“:

Dzejnieka atgriešanās.

Virš torņiem un fasādēm flagas, ik laukums tā laistās un viz
No ļaudīm, ka liekas — uz ielām ir pilsēts iznācis viss.

Vai sagrauts caur bangaino pūli no jauna kāds patvaras
balsts

Un uzvaru cēlu un lielu svin atkal tauta un valsts?

Jau skan kaut kur gavīles diktas, un ļaudis tās tālāku vel,

Vai vadoni, veicēju kaujā tur rokas uz vairogu ceļ?

Nē, pilsētā šajā pie tautas ir nonācis dziesminieks vies's

No augstuma sava, kur ilgi ar viņu runāja Dievs.

*) „Sociāldemokrāts“, 1920. Nr. 81.

Tās bezgala sāpes un mokas zin tikai tas tuksnešains pliēns,
Kur, klausoties mūžības balsā, uz vaiga viņš dusēja viens.
Tur iet viņš pa pilsētas ielām ar aizsaules mirdzumu jozts,
Un redzot tā ģenija gaismu ir aizmirsies tautai tās posts.
Viņš iet starp mums vienkāršs, no visa tik atmiņu paņē-
dams sev,

Bet atdodams mūžīgu slavu un dziesmas, tēvija, tev!

Zīmīgi Ed. Virza izceļ arī Raiņa un Aspazijas personību iespaidu uz sabiedrību, kā tas parādījās sagaidīšanas dienā. Viņš raksta: „Pa savu gadu simtiem ilgo pastāvēšanas laiku Rīga ir redzējusi daudzus triumfus. Viņa ir uzgavilējusi valdniekiem, karavadoņiem, pilsētu un zemju iekarotājiem un daudzām citām galvām, uz kuŗu pierēm ir degusi no citu-rienes patapināta gaisma.

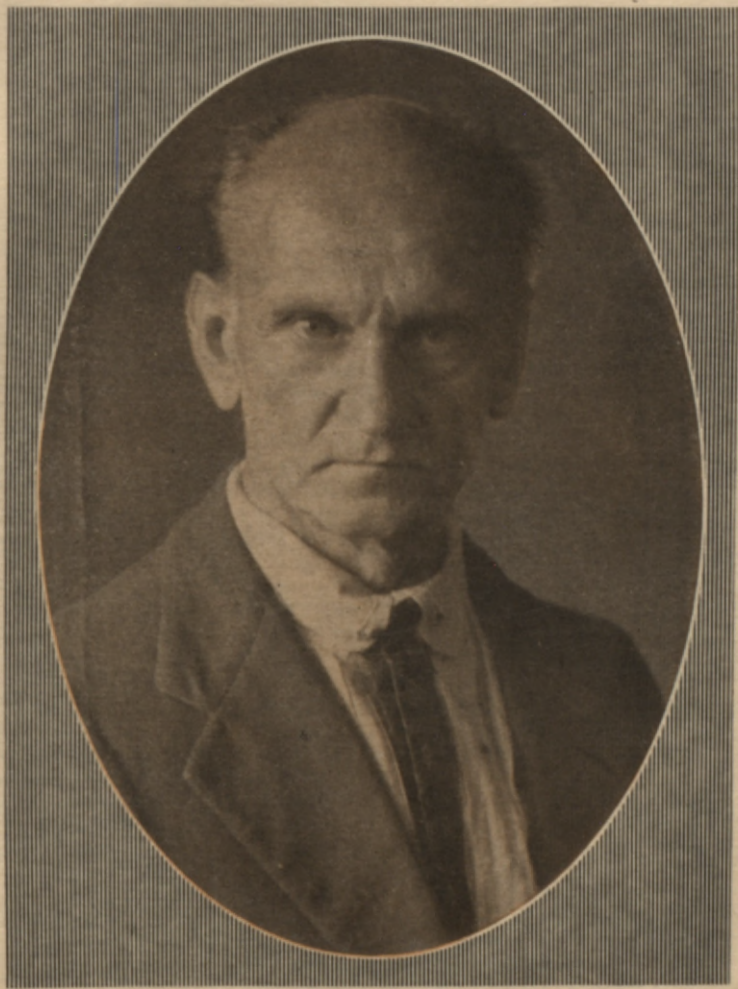
Vakar pirmo reiz Rīga uzgavilēja garīgam pārākumam. Šis triumsfs, ar kādu viņa sagaidīja savus dzejniekus Raini un Aspaziju, pārspēja pēc savas sirsnības, entūziasma un lieliskuma visus citus svētku brīžus, kādi viņā notikuši. Tauta un valdība salutēja dzejniekiem, pierādīdama, ka viņi abi vienīgi ģenija un viņa priekšrocību priekšā loka savus ceļus.“*)

Svētku komiteja sarīko 12. aprīlī Nacionālā operā Rainim un Aspazijai par godu apsveikšanas koncertu. Vispirms Nacionālās padomes loceklis Ivānovs apsveic abus trimdniekus ar runu un nolasa adresu tekstus. Uz skatuves pa apsveikšanas laiku uz abiem dzejniekiem birst puķu balvas. Pēc tam viņi dodas īpašā zaļām vītēm greznotā ložā un noklausās koncertā, kas pastāv tikai no dziesmām, komponētām uz viņu tekstiem. Pirmo reiz abi lielie dzejnieki dzird savas dziesmas, kuŗās latvju sabiedrība jau bij klausījusies vairāk kā desmit gadu. Starpbrīdi dzejnieku un dzejnieci ierodas apsveikt veci draugi, cienītāji, veci kultūras darbinieki, kā, piem., vecais Dombrovska tēvs, un arī nacionālās armijas virspavēlnieks ģenerālis Balodis.

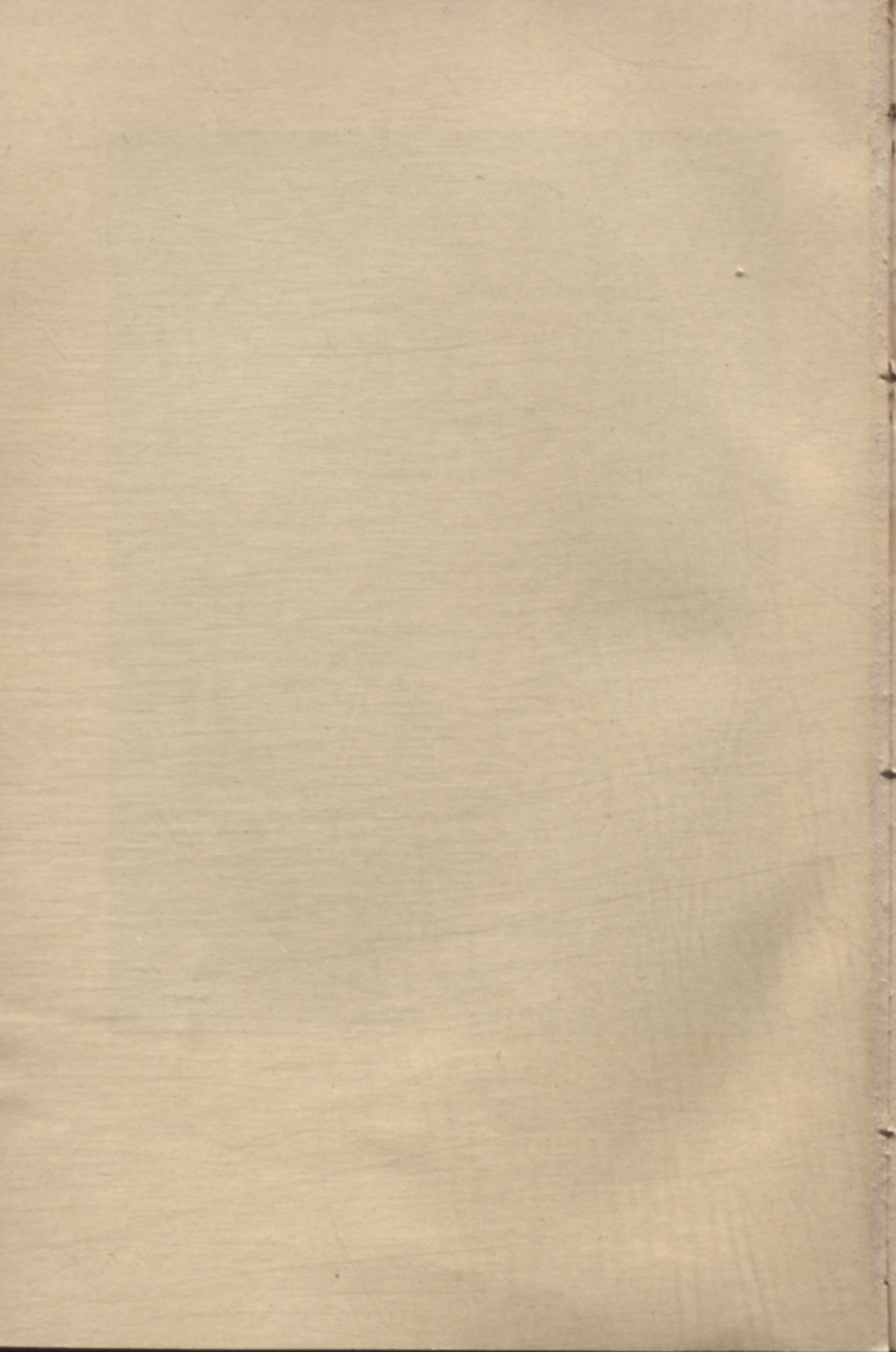
Koncerta beigās Rainis un Aspazija atbild uz asveikumu runās, kuŗās atklājas lapas puses no abu dzejnieku pār-
laistā grūtā emigrantu dzīves stāsta. Vispirms runā Rainis:

„Dārgie draugi un draudzenes! Jūs visi, kas šeit sapulcējušies, tik sirsniņīgi mani esat apsveikuši, ka es še, atgriezies dzimtenē un stāvēdams jūsu priekšā, arvien vēl jūtos kā sapnī. Pēdējās dienās esmu te izjutis tik daudz mīlestības, laipnības un sirsnības, cik to spēj dot tikai latvju tautas sirds, kas radījusi tautas dziesmas, kuŗām līdzīgas nav visā pasaulē. Ja visu to mīlestību, kuŗu man esat parādījuši, es saņemtu personīgi, man būtu kauns. Bet mani jūs iedo-

*) „Latvijas Kareivis“, 1920. Nē 43: „Rainis un Aspazija Rīgā“.

J. Rainis 1920. g.

mājaties simbolu, un jūsu mīlestība izplūst uz šo simbolu, bet ne uz mani personīgi. Jūs man uzliekat lielus pienākumus un šos lielos pienākumus es apsolos izpildīt. Latvija top brīva, un viņas māksla un kultūra uzplaukst. Bet māksla attīstās caur individuālītāti un plašu brīvību. Mākslas tēlu radīšana ir individuālu personību darbs. Ari tautas īpatnības izpaužas mākslā, un plaši viņas var izpausties tikai brīvā mākslā. Tāpēc valstī nepieciešamas visplašākās politiskās brīvības. Tauta, kurai nav šīs brīvības, nespēj arī dot lielus mākslas darbus. Grieķijā kultūra un māksla sasniedza savu augstāko pakāpi un ziedu laikus, kad valsts bij atsvabinājusies no ārējiem ienaidniekiem, bet pašā valstī pastāvēja visplašākā brīvība. Lai dzīvo brīvā Latvija! Lai dzīvo latvju brīvā māksla!"

Ar sajūsmu publika uzņem šos dziļi nopietnos vārdus. Tad runā Aspazija:

„Augsti god. publika! 14 gadi guļ starpā tam laikam, kad mēs uz jums esam runājuši mutes vārdiem. Šais garos šķirtības gados mēs nācām pie jums tikai pa mākslas sapņu tiltu, tikai pa šo sapņu tiltu mēs sastapāmies, jo mēs atradāmies vienā pusē, jūs — otrā pusē. Un kaut mēs bijām šķirti, mēs kopīgi pārdzīvojām visus priekus un bēdas. Daudz mīļas sirdis pa šo laiku ir pukstēt stājušās. Lielas bēdas ir gājušas pār mūsu zemi un tautu, kurās arī mēs personīgi esam cietuši. Mēs sveši esam bijuši pat savam darbam. Rainis nav redzējis uz skatuves nevienu no savām lūgām, un šodienas māksliniekus mēs dzirdam pirmo reiz. Tagad, dzimtenē atgriezušies, mēs dzirdam daudz gaviļu un smeļamies jaunus spēkus. Bet šais gavilēs arī klusas asaras mums pretim mirdz. Lielais un stiprais brālis vēl arvienu pāri dara mazaļam brālim. Tas mūs abus sarūgtina. Lai progress varētu sekmēties, lai tauta varētu zelt, tad visam tam jātop citādi. Mēs centīsimies aust to zelta tiklu, kas nākotnē vieno abus brāļus un dara spēcīgu mūsu tautu.“

Saviļņojums un jūsma, kādu radīja Raiņa un Aspazijas ierašanās dzimtenē pierāda, kāds spēks un kāda vērtība ir viņu dzejai, viņu lielajam darbam. Un šīs dienas ir izcilis notikums mūsu literatūras un kultūras vēsturē.

Kad ovācijas norima, sākās dzejnieku apmeklēšana un apsveikšana mājās un ilga labu laiku. Kad apmeklējumu virkne kaut cik mitējās, iesākās jauna dzīve un jauns darbs jaunus politiskos, sociālos un kultūrālos apstākļos.

Brīvajā Latvijā

Aizmirsis esmu es visu,
Kas pāri nodarīts manim, —
Aizmirsis itin neko,
Kur ir pret tautu kāds grēks.
Rainis.

Atgriezies 1920. gadā no emigrācijas, Rainis visus vēlākos gadus dzīvo un strādā Latvijā. Visu viņa dzīvi un darbību vēl nav iespējams raksturot, varam tikai pakavēties pie raksturīgākiem momentiem no viņa dzīves sakarā ar politiku, kultūru, mākslu un dažādiem ikdienišķās dzīves apstākļiem.

Personiskā dzīvē dzejniekam jau tūlī pēc pārbraukšanas nācās domāt atkal par praktiskās dzīves vajadzībām. Raini sagaidot, tauta un arī valsts bij piemirsusi savam lielajam dzejniekam pagādāt kādu netraucētu stūrīti, ko viņš varētu saukt par savu un kur netraucēti varētu dzīvot un strādāt. Viņam bij tikai pagādātas telpas, kur pagaidām varēja apmesties — uz īri; bet publikā tika izplatītas baumas, it kā tas nams viņam būtu dāvāts. Viņš bij pārbraucis mājā, bet māju viņam nebij. Tauta viņam bij daudz goda parādījusi, Latvijas universitāte iecēlusi viņu līdz ar sirmo Barona tēvu par savu goda biedru, — gods, kāds līdz tam parādīts tikai diviem latvju rakstniekiem, bet ka dzejniekam ar tik lieliem nopelniem būtu vajadzīga zināma materiāla neatkarība, to sabiedrība vēl nesaprata. Gluži otrādi, kad vēlāk valsts piešķīra dzejniekam kādas muižas — Durbes — centru, viena sabiedrības daļa, viņa veco idejisko pretinieku apindās, sacēla tik nekultūrālu kņadu, ka dzejnieks atsacījās no viņam piešķirtā īpašuma un atdāvināja to Latvijas Skolotāju savienībai. Pēc tam viņš ieguva par savu īpašumu nelielu mājiņu kādā attālākā Rīgas nomalē un apmetās tur uz dzīvi: Torņakalnā, Diķa ielā Nr. 11. Nezinātājam bija diezgan grūti uzreiz atrast priekšpilsētas šaurajās, nebruģētajās ielās dzejnieka kluso mītni. Bet ja meklējot jums gadījās ieprasīties kādam cilvēkam no tautas, piem., sievai ar žagaru nastu uz muguras, tā jums nevien pateica, kur dzīvo Rainis, bet arī atnāca līdz vārtiem un parādīja, kur tas ir. Bet ja jums gadījās ieprasīties bērniem, kur ir Diķa ielā 11. nu-

Rainis runā tautas sapulcē Raunā.

murs, jūs dabūjāt zīmīgu atbildi: „Ā, tas ir tur, kur Rainis dzīvo.“

Mājiņa atradās dziļi ābeļu dārzā, ļoti klusā vietā. Vasaru dzejnieks labprāt strādāja dārzā vai arī mājiņas augšstāvā, nelielā istabiņā, kuŗas logs vienmēr bij plaši vaļā. Turpat līdzās, otrā istabiņā atradās dzejnieces Aspazijas kabinets. Apakšstāvā bija ziemas telpas: dzejniekam un dzejniecei pa kabinetam, ādamistaba un neliela zāle. Šo kluso stūrīti tomēr apmeklēja diezgan daudz dzejnieka un dzejnieces cienītāju no tuvienas un tālienes, visādu tautību cilvēki, neizņemot pat indiešu, kā to liecina daudzie vārdi, kas ierakstīti prāvā greznā dāvinātā albumā zālē uz galda.

Raiņa darbība ir ļoti plaša un vispusīga. Mēs viņu redzam politikā, garīgās un sabiedriskās kultūras darbā, mākslā, rakstniecībā. Tūliņ pēc pārbraukšanas no ārzemēm viņu ievēlēja Latvijas Satversmes sapulcē kā deputātu partija, kuŗas centieni dēļ viņš bij cietis ilgos grūtos trimdas gadus, un kuŗa no maza pulciņa, kas 30 gadu atpakaļ tikai konspiratīvi varēja rīkoties, bij izaugusi par lielu atklātu politisku spēku. Šis viņa paša audzinātās partijas piekritēji un tautas plašās, arī pilsoniskās, masas vēlēšanās nodeva par dzejnieku gandrīz 250,000 balsis, tā ir ceturrtā daļa no visām nodotām balsīm (Rīgas apg. 40,972, Vidzemes apg. 77,474, Kurzemes 51,114, Zemgales 38,690, Latgales 36,042, — kopā 242,839). Rainis vēlēšanās dabūja tik lielu balsu skaitu, kā neviens cits deputāts.

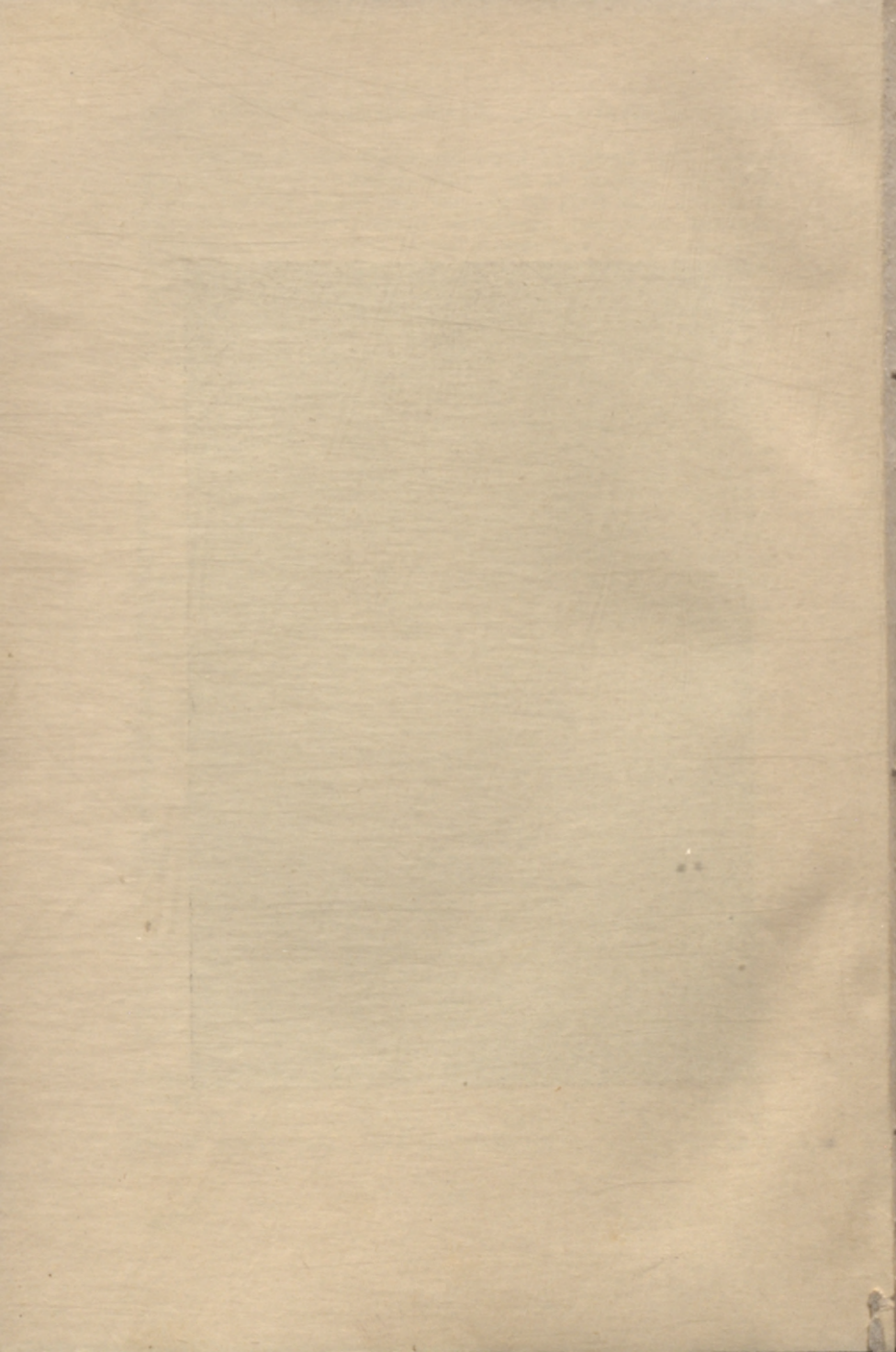
Savā politiskajā darbībā Rainis neaprobežojās ar partijas orgāniem un Satversmes sapulci vien, bet diezgan bieži uzstājās arī tautas sapulcēs visdažādākās Latvijas malās, pat tik bieži, ka viņa dzejas cienītāji sāka jau bažīties, vai tik politiskā darbība neatņems viņiem mākslinieku.

Bet viņu bažas, par laimi, izrādījās veltas. Rainis prata veikt ne politiskās darbības pienākumus vien, bet arī citus, nekaitējot savai mākslai. Sākumā viņš ieņēma arī Mākslas departamenta direktora vietu pie izglītības ministrijas, bet pēc atteicās no tās, nodibinādams līdz ar citiem Dailes teātri un palikdams par tā pirmo direktoru un vēlāk pāriedams par Nacionālā teātra direktoru: 25. febr. 1921.—7. jūl. 1925. Bez tam Rainis darbojās vēl dažādās kultūrālās iestādēs, kā, piem., Lāčplēša ordeņa domē, Kultūras fonda domē. Satversmes sapulcei savu gaitu beidzot, Rainis tika kā deputāts ievēlēts arī Saeimā, kur darbojās līdz mūža galam kā sociāldemokratu deputāts.

Rainim ārzemēs esot, īpaši pēdējos gados, nereti bij dzirdamas ziņas, ka dzejnieks allaž slimojot un vispār jūtoties diezgan savārdzis. Sabiedrībai totiesu patīkamāks pārsteigums bij tas, ka tā redzēja Raini pārbraucam spirtu, kaut arī jau nosirmojušu. Kad dzejnieks brauca automobili caur

Raiņa dzīvoes vieta Rīgā, Torņakalnā.

laužu jūru, ar kailu galvu un lielu sirsnību nemitīgi saņem-
dams jūsmīgos publikas sveicienus, tad laužu vilņos nereti
dzirdēja izteicienus: „Bet Rainis ir ļoti spīrgts.“ Un tiešām,
viņa dienvidus saulē nodegušais vaigs un piere piešķīra viņam
iepriecinoši spēcīgu un spīrgtu izskatu. Gribējās ticēt, ka
dzimtenē atgriezies dzejnieks daudz strādās dzejas laukā, jo

*Rainis Lāčplēšu svētkos uz Esplanādes,
(tagad Vienības laukuma), Rīgā.*

nu viņš taču redzēja atkal vaigu vaigā, pēc tik daudz rūgtiem
pārdzīvojumu gadiem, savu tautu. Un tā arī notika: Rainis
strādā daudz, viņa dzejas lauks ir vienos ziedos. Piecu gadu
laikā viņš laiž klajā 11 grāmatas, no tām 5 lugas un 7 dzejoļu
grāmatas.

Raiņa lugas šai laikā ir šādas: „Krauklītis“, panāksnie-
ku dziesma piecos cēlienos (1920.), „Mušu ķēniņš“, bērnu pa-
sāka 5 cēlienos (1923.), „Ilja Mūromietis“, krievu traģēdija pie-
cos cēlienos; ceturrtā un piektā ir tulkojumi: Bairona „Kains“
un Kalderona „Zalameas tiesnesis“.

„Krauklīti“ dzejnieks apstrādājis vielu no senlatvju kul-
tūras dzīves: līgavas laupīšanas ierašas traģiku. Par šo ierašu

mums uzglabājušās viņas tautas dziesmās, no kurām viena, liekas, dzejniekam devusi ierosinājumu: „Krauklīt's sēž ozolā, Zelta spēles rociņā. Vai, krauklīti, tu redzēji, Kur aizveda mūs' māsiņu?” Rainis tēlo, ka latvju bajārs kopā ar svešzemnieku vācieti iebrūk bāliņa sētā un aizved viņa māsiņu pret viņas gribu, to vārdzinā svešumā, un, kad brālis to atrod, nokauj viņu, iekams tas viņu spēj izglābt. Lugas varone Magoņe — daiļa, čakla, garīgi cēla jaunava, viens no skaistākiem tiptiem mūsu literatūrā. Tāpat viņas brālis Vents: cēls, brīnišķiski skaidrs savā sirdī, enerģisks raksturs. Kā jau parasts, tēlojot atsevišķu, individuālu notikumu, Rainis prot uzritināt veselu kultūras gleznu ar viņas sociāliem un nacionāliem kontrastiem. Te redzam, ko nozīmē senlatvju dzimtā māsiņas nolau-pīšana: tā satriec visus piederigos, brīvu cilvēku tā padara par nebrīvu, par vergu. Tēlojot jaunavas likteni, dzejnieks pašķir sāpīgas lapas puses mūsu vēsturē un modina dvēselē veselu protesta vētru pret apspiedējiem: Šī Raiņa luga cienīgi pievienojas viņa agrākajām no senlatvju dzīves, tiklab pēc sava satura, kā tehnikas. Rainis senlatvju dzīvi prot skatīt nevien psiholoģiski, bet arī sociāli un kultūrvēsturiski. Un ņemot vērā vēl to, ka mūsu vēsturiskā pagātne maz izpētīta, šis lugas mums ir dārgs ieguvums, jo tikai ar viņu palīdzību atklājas īsti senlatvju dzīves vēsturiskā īpatnība, psiholoģija un konfliktu traģika. Tautas dziesmu par krauklīti pazīst un dzied katrs bērns. Bet kamēr Rainis nebij parādījis to traģiku, kas aiz viņas slēpjām, neviens to arī nevarēja iedomāties. Reizē ar to mēs redzam dzejnieka fantāzijas un iejušānās krāšņumu, tēlošanas plastiku un spēku; aiz četrām rindām parādīt veselu pasauli ar viņas cilvēkiem, jūtām, domām centieniem, ierašām, ciņām un kultūru.

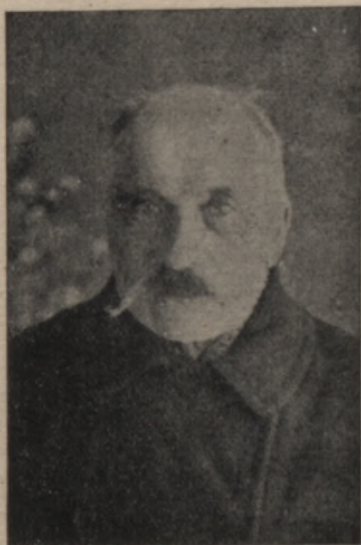
Rainis ir viens no mūsu labākiem folkloras pazinējiem. Folklorā viņam mīla jau kopš bērnības un noder viņa mākslinieciskā radišanas darbā par neizsmelamu ierosinājumu avotu. No folkloras Rainis ņēmis vielu arī savai bērnu pasakai „Mušu ķēniņš”. Folklorā, kā zināms, daba dzīvo ļoti rosīgu dzīvi: koki ir dzīvi, dzīvnieki runā gan savā starpā, gan ar cilvēkiem, palīdz tiem viņu darbā vai arī kavē tos u. t. t. Rainis nācis uz laimīgām domām izmantot šo brīnišķo naīvo dabas izjūtu un izpratni bērnu lugā. Kādai mātei ir vairāk bērnu dažādiem raksturiem: dažs praktiķis, dažs sapņotājs un ideālists. Bērnu istabā mācoties un jokojoties, viens no tiem iedomājas sevi par mušu ķēniņu, kam jādodas meklēt ķēniņa meita. Sākas raibi un fantastiski piedzīvojumi, pārdzīvojumi, ciņas, pārvērtības, brīnūmi. Lugas varonis, sapņotājs Līdis, pēc daudzām spožām ciņām beidzot nonāk bezizejas stāvoklī, no kā viņu izglābj bites, kopīgi padarīdamas to darbu, kas

viņam vienam neiespējams. Tā tad arī ir lugas galvenā ideja: „Lielo darbu veic tik visi“.

Luga ļoti labi piemērota bērnu psiholoģijai: viņa daudz aktivitātes, straujš ritms, spilgtas krāsas, daudz fantastikas, viscaur interesantas situācijas, daudz interesantu jūtu, domu, daudz atjautas, bezbēdības, drosmes, ideālisma un apbrīnojami daudz spirtuma, svaiguma, temperāmenta. Ir liels baudījums noskatīties šīs lugas izrādī, bet vēl lielāks baudījums redzēt, kā ar mazajiem skatītājiem pārpildīts teātra nams jūsmo par katru ainu. Šī luga ir viens no skaistākiem Raiņa daudz mākslas darbiem un viens no visvērtīgākajiem mūsu bērnu literatūrā, skatoties uz šo literatūru ne no laika kavēkļa vai tikai paidagōģiska, bet tīri mākslinieciska viedokļa.

„Ilja Mūromietis“ ir Raiņa otrā luga, kurai autors ņēmis vielu no cittautu dzīves: drāmatizējis balādu ciklu par pazīstamo krievu tautas varoni Ilju Mūromietī. Ilja tēlots kā tautas bēdu remdinātājs, bāriņu likteņa vieglinātājs. Tautas likteni atvieglināt viņam neizdodas, bet viņa darbs nav bijis velts: nāk cita paaudze, kas to turpinās ar labākām sekmēm. Visai lugai vijas cauri lielas cīņas un spēka dinamika, vienota ar raksturīgu krievu psiķes lirismu, ko Rainis ietvēris bezgali sērā un traģiski-skaistā pantā:

Kur tu radies, bēda, kur tu izcēlies?
Vai tu slapjā zemē, bēda mitinies?
Izlīdi no akmens, akmens pelēkā?
Izlīdi no krūma, krūma kārklienā?
Vīzes tu sev, bēda, kājās apāvies;
Lūku, svārkus, bēda, plecos apvilcies;
Pakuliņu saiti vidū apjozies.
Manim līdzī staigāt, bēda, piesities.

M. Pliekšans, Raiņa brālēns, ievērojams kultūras darbinieks Raiņa dzimtenes pagastā.

Lasot šo traģēdiju, vietu vietām jāpaliek domās stāvot pie situācijām, kas apbur ar savu lieliskumu, spēku un plastisko skaistumu. Nevilus nāk prātā ievērojamā latvju skatuves mākslinieka Dubura vārdi, ko viņš izteica attiecībā uz kādu citu Raiņa lugu („Induli un Āriju“): tā vien liekas, ka mēs būtu viesos pie paša lielā šēkspīra.

Raiņa lugas pārsteidz ar savu lielo dažādību saturā, psiholoģijā un aistētikā. Salīdzinot šīs lugas tādā kārtā, ka sākumā liekam „Mušu ķēniņu” un beigās „Ilju Mūromieti”, redzam, ka dzejnieks aptver ideju pasauli, sākot ar bērnu rotaļām, beidzot ar varoņu idejiskiem, ētiskiem, sociāliem, politiskiem un valstiskiem centieniem. Tas ir tāds vēriens, kādu neatrodam ne pie viena cita no latvju rakstniekiem.

Un kā drāmā, tā tas ir arī lirikā. Jau sakarā ar pašu pirmo Raiņa dzejoļu krājumu kritika atzīmēja, ka Raiņa lirikā tik bagāta jūtu pasaule, kā nevienam citam latvju dzejniekam. Bet jūtu pasaule, kas šai pirmajā grāmatā notēlojusies, ir tikai viens stūrītis no Raiņa īstās jūtu pasaules. Visa viņa mums vēl nav atvēršusies. Bet katrs jauns dzejoļu krājums pamazām atsedz viņu, un katrs jauns dzejoļu krājums ir arī jauns saturā un aistētikā.

Sevišķi tas sakāms par tiem krājumiem, kas iznāca pēc emigrācijas. „Treji loki”, kas ietver sevi trīs grāmatas („Addio bella!”, „Čūsku vārdi” un „Uz mājām”), „Sudrabota gaisma”, „Mūza mājās”, „Zelta sietiņš”, „Puķu lodziņš”, „Vasaras princīši un princesītes”.

Neilgi priekš pasaules kara Rainis laida klajā grāmatu ar grūti izprotamu nosaukumu: „Gals un sākums”. Tagad, liekas, mums pamazām atklājas šī nosaukuma noslēpums: ar minēto dzejoļu grāmatu Rainis piegriezās vairāk tai pasaulei, kurā viņš agrākajā laikā bij samērā maz ievērojis: personiskās dzīves momentiem un vispār sirds dzīvei.

„Šis dzejoļu krājums,” saka Rainis savās piezīmēs par grāmatas idejisko dabu, „korespondē ar „Tālajām noskaņām”. Persona tur meklē sevi un atrod revolūcijā. Te — iziet no revolūcijas, sociālisma, cilvēces brīvības, nošķir sevi un atrod sevi un cilvēci — kosmosā. Tā ir visas līdzšinējās dzīvības, dzīves augstuma pakāpe un gala atziņa. Bet aiz tā redzam atkal sākumu. Skaidrā, cietā forma top atkal laužta, no kristalla top kolloīds, no kosmosa chaos, no gala sākums.“*) Dzejoļu krājumi „Addio bella” un „Sudrabota gaisma” ir milas lirika, saules un jaunatnes kults.

Saules kults gan mums jau pazīstams no agrākiem Raiņa darbiem, bet milas un jaunatnes kults ir kas jauns viņa

*) Par to vēl tuvāk sk. A. Birkerta bibliogrāfiskās piezīmes grāmatas „Gals un sākums” 1935. g. izdevumā.

dzejā. Dzejnieks pats kādos paskaidrojuma vārdos nosauc šo kultu arī par „saules, sieviešu un jaunatnes ticību“, piemēinādam, ka „tai ir nākotne“. Šie dzejoļi kritikā ir atraduši sirsnīgu atbalsi, un viņu tos sauc par „augstākās mīlestības dziesmu“.*)

To arī tiešām apstiprina tādi tēlojumi, kā, piem.:

„Jūs dzimtenei un dzīvei simbols esat,
Jūs visu lietu skaistā pamatskaņa,
Jūs mazās rokās pasaul's loku nesat.“

„Sudrabota gaisma“. 1922., 5. lp.

Zīmējoties uz jaunatnes kultu, man jāaizrāda uz kādu interesantu epizodi, kas notikusi, Raini sagaidot no emigrācijas. Stacijā ieradusies viņu sagaidīt arī grupa mazu bērnu. Kad mazie pilsoņi ar savām balvām to apsveikuši, dzejnieks pacēlis vienu uz rokām, skūpstījis to, izsaukdamies: „Lūk, Latvijas nākotne! Lai dzīvo!“

Tā, var sacīt, Rainim sācies vesels romāns ar Latvijas bērniem. Mēs viņu allaž redzam bērnu vidū: gan biedrībās, gan skolās, kā tas bij, piem., Valmierā, kur viņu drīz pēc pārbrūkšanas uzaicināja un kur dzejniekam sarīkoja vēl nepieredzētu puķu triumfu, gan arī citur. Man gadījās reiz Raini redzēt Rīgas pilsētas Armidsteda bērnu slimnīcā, kur arī viņš pats veselējās pie slimnīcas toreizējā direktora, sava drauga netaika Dr. A. Priedkalna. Rainim bij pazīstami vai visi slimnīcas bērni. Rotaļās viņi to ieskatīja pilnīgi kā savu cilvēku, un arī viņš, cik varēja vērot, jutās labi mazājo vidū. Ja staigājot parkā pie slimnīcas logiem gadījās bērni, Rainis ar viņiem un viņi ar Raini sasveicinājās kā veci un tuvi paziņas, pamānot viens otram ar galvu.

Šo attiecību sekas, liekas, tad nu ir tās, ka mums ir no Raiņa vesela virkne bērnu dzejoļu grāmatu: sākot ar „Zelta sietiņu“, kuŗu dzejnieks dāvina sava kluba bērnu nodaļai un beidzot ar „Vasaras princīšiem un princesītēm“, kur atrodam mantas, kas noder pat vismazākiem no mazajiem — visagrākai bērņibai.

Raiņa bērnu dzejoļi paplašina un kuŗlina mūsu bērnu literātūru, kas līdz tam bij pabāla, kaut gan bērnu dzejolišu netrūka. Rainis ar saviem dzejoļiem ienes viņā daudz idejiska un ētiska satura, daudz humora un daudz ko no tā aistētisko vērtību krājuma, ko var saukt par naīvo jeb bērņšķīgo dailumu. Kāds no mūsu labākiem paidagōgiem un viens no mūsu smalkākiem mākslas interpretētājiem, Latvijas universitātes prof. A. Dauge, Raiņa draugs, reiz izteicās par „Zelta sietiņu“, tiklīdz tas bij iznācis, ka šis sietiņš esot īsts zelta sie-

*) A. Krauja, „Augstākās mīlestības dziesma“. „Ritums“ 1923. Nr. 1, 2.

tiņš un ka Rainis darijis skaistu darbu, laizdams klajā šo grāmatīņu, kas viņa paša dzeju darot ievērojami vērtīgāku. Šo vārdu patiesību apstiprina vēl tas, ka visi šī krājuma dzejoļi jau pārņemti lasāmās grāmatās kā bērnu garīgai un aistētiskai pasaulei nepieciešamas vērtības.

Dzejoļu krājumos: „Čūsku vārdi“ un „Uz mājām“ Rainis ietvēris pārdomas, filozofiju, domas un jūtas, ko pārdzīvojis sakarā ar atgriešanos no trimdām. Krājumā „Mūza mājās“ sakopoti gadījuma dzejoļi, kas liecina, cik plaši Rainis atsauca uz visdažādākiem notikumiem tautas, mākslas un tuvu cilvēku dzīvē.

Rainis bērnu vidū.

Raiņa dzejoļu formā un stilā atrodam daudz ko jaunu, tiklab zīmējoties uz viņa paša dzeju, kā arī uz mūsu literāturu vispār. Tur ir maigums, krāsu bagātība, grācija, ko Rainis pārvedis līdz no saulainās Itālijas un viņas tautas dzejas, kas sevišķi redzams trīs rindu formā, kurā Rainis bieži lieto.

Ārkārtīgi vilinošs uzdevums būtu apskatīt tuvāk Raiņa jaunākās lirikas aistētiku, bet šajā vietā tas nav iespējams. Jākonstatē tikai, ka viņa lirikas formu bagātība ir ļoti liela.

Bez minētiem dzejoļu krājumiem Rainis laidis klajā vēl virkni citu dzejoļu, kas vēl nav sakopoti un kurās redzam zināmu radniecību ar ekspresionismu un vispār moderno lirikas aistētiku. Moderno liriku, tiklab Eiropas, kā krievu, Rainis pazīst plaši, kā tas redzams no viņa tulkojumiem un arī no dažām viņa lekcijām Tautas augstskolā par moderno vācu li-

riku. Par šo liriku viņš nav sajūsmināts, bet zināmu nozīmi tai piešķir. Dzejnieks taisījies pat izdot īpašu krājumu ar modernās krievu un vācu lirikas tulkojumiem, kā to liecina archīvā uzglabājamie manuskripti ar nosaukumu „Cilvēks — brālis“.

Atzīmēšu te dažas viņa domas pēc kāda laikraksta atreferējuma: „Cilvēks — brālis, darbs, cilvēce ir tie vārdi un līdz ar to tie jēdzieni, kas visvairāk atkārtojas jaunākā vācu lirikā. — Jaunās vācu lirikas forma ir — bezformība, bez pantmēra un pat bez iekšēja ritma. Ja Heines pants bij tik izslīpēts, ka viņam, lai radītu tiešamības iespaidu, bija tiši jāliek pa nepareizai atskaņai, ja pirmskaņa vācu dzeja uz satura rēķina izsmalcināja formu līdz pēdējai iespējamībai, tad tagad jaunie apzinīgi aiz protesta atmet izsmalcinājumu, un lai dotu saviem pārdzīvojumiem attiecīgu vienkāršību un nemieru, atmet atskaņu, lieto nepareizas atskaņas vai vienkāršu pieskaņu, kas pēc Raiņa sprieduma tomēr nav jauns paņēmieni, bet sastopams, piem., vecā spāņu dzejā. Jauns un zīmīgs savādašs vienkāršais sametinājums ar īsajiem, mazsakarīgi sakrautiem salīdzinājumiem, kas radā ārkārtīgo nemiera sajūtu. Zīmīgs arī ekstātiskais un misionārais pamatnoskaņojums. Jaunā vācu lirika nav radījusi un neradīs nevienu lielu zvaigzni, bet gan veselu zvaigznāju, zvaigžņu ceļu, ko saucam par gaišo ceļu un kas ved uz nākotni.“*)

*) „Jaunākās Ziņas“ 1921. Nr. 250: „Raiņis pār jaunāko vācu liriku“

Mūža pēdējais cēliens

Attiecībā uz sava mūža ilgumu Rainis bij liels optimists un romantiķis: viņš bija pārliecināts, ka dzīvos div- un trīsreiz ilgāk, nekā parasti cilvēki dzīvo. Tā 1920. g., jauniešu jautāts, cik ilgi viņš gribētu dzīvot, Rainis atbild: „Divi simti gadu!“ Šajos omulīgajā sarunā teiktos vārdos izskan vairāk joks kā nopietna vēlēšanās.*) Pāris gadus vēlāk Rainis šo domu izsaka dzejolī, nolikdams sava mūža garumu uz trīs simti gadu:

Tad palikt lēnām vecam, beigās mirt,
Ne īsus gadus nesusniedzot —

Tāds ļaužu likten's, ilgu mūžu liedzot.

Es negribu!

Man nedrīkst trij-simt-gadu nepiešķirt!**)

Šīs domas Rainis izteica nevien dzejā, bet aizstāvēja arī kādā sarunā, motivēdams savu uzskatu zinātniskiem argumentiem.***) Pie cilvēka mūža pagarināšanas problēmas, kā zināms, strādāja krievu ievērojamais zinātnis Vijs Mečņikovs un franču Finō. Savu optimismu Rainis smēlies no viņiem.†) Liels amerikāņu zinātnieks Edisons izteicies, ka gribot dzīvot pāris simts gadu. Tā Rainis ar saviem ieskatiem par ilgu dzīvošanu nav gluži viens, bet šie ieskati pagaidām gan uz tverami vairāk teorētiski, hipotētiski nekā praktiski. Turoties pie šāda ieskata praktiski, var dzīves aprēķinos diezgan smagi kļūdoties. Un tā vien liekas, ka Rainis savus fiziskos spēkus novērtējis augstāk nekā tie bija īstenībā. Tādēļ arī viņa mūža beigu cēliens iznāca isāks, nekā to piedzīvoja viņš pats un visi viņa cienītāji. Pēc politiska trimdnieka pārciestajām dzīves grūtībām Raiņa organisms bij stipri vājināts, bet taupīgi ar saviem spēkiem rikojoties, dzejnieks, kā dzirdējam no ārstu mutēs, būtu varējis dzīvot vēl pāris desmit gadu. Tagad, turpretim, šie gadi gāja zudumā, un mūža beigu cēliens

*) Dzijleja. J. Raiņa jubileja. „Jaunības Tekas“ 1922. Nr. 1, 77. l. p.

**) „Sudrabota gaisma“. 1922., 102. l. p.

***) Saruna ar P. Birkertu 1923. Personīga informācija.

†) Raiņa archīvā uzglabājusies minētā franču zinātnieka grāmata vācu tulkojumā: „Jean Finot. Die Philosophie der Langlebigkeit. Berlin 1901.“ Rainis to rūpīgi studējis un atradis tur daudz liecību par cilvēkiem, kas dzīvojuši vairāk simtu gadu.

Rainis bērnu slimnīcas parkā. Pa kreisi Dr. A. Priedkalns, viņam
blakām Rainis. Vidū Aspaziņa, aiz viņas Priedkalna kundze.

iznāca isāks nekā varēja paredzēt. Par kulminācijas punktu Raiņa dzīvē jāpieņem viņa 60. gads, jo no tā sākot dzejnieks sāk biežāk vārgot, kamēr to pārsteidz traģiskais dzīves noslēgums. Mūsu uzdevums šai vietā ir pakavēties galvenā kārtā pie lielā dzejnieka beidzamiem četriem gadiem, kas apzīmējami par viņa mūža beigu cēlienu.

Kā viss Raiņa mūžs ir rosīga darba pilns un satura bagāts, tā arī pēdējie viņa mūža gadi. Vairākas darba līnijas, politiskā, sabiedriskā, literāriskā, savstarpēji vīdamās, krusotāmās un apaugļotāmās, iet cauri šiem gadiem, celdāmas gaismā darbus, pilnus dzīvības, oriģinalitātes, domu, jūtu, dailes.

a) 60 gadu jubileja. 1925. gadā Rainis svinēja savu 60. dzimšanas dienu. Patiesībā, ne dzejnieks to svinēja, bet sabiedrība. 60 gadi dzejnieka un trimdnieka dzīvē — tas ir liels laiks, tas ir kalngals, no kuŗa var atskatīties uz noieto ceļa gabalu. Un kas viss šai ceļā nebij gadījies, kādas grūtības nebij bijušas jāpārvar! Dzejnieks varēja atskatīties, vai sēkla, ko viņš vairāk desmit gadu sabiedrībā kaisījis, ir arī uzīgusi, un sabiedrība varēja izteikt savu vērtējumu par padarīto darbu.

Nav še vieta raksturot visus tos svinību aktus, kas tika sārīkoti 11. un 12. sept. jubilejas gadā dzejniekam par godu. Atzīmējams tikai, ka Raini godināja no valsts puses, teātri, progresīvā jaunatne, progresīvie skolotāji, sociāldemokrāti, ap 100 dažādu strādnieku organizāciju, daudz citu biedrību, draugu un cienītāju. Godinājumi notika arī oktobrī Rīgā un uz laukiem.

Ziedu klēpji, dziesmas, runas, raksturojumi liecināja, cik sirsnīgām, ciešām saitēm Rainis saistīts ar visu sabiedrību. Jaunatnei viņš bija ideālisma, spēka, spirtuma, sajūsmas avots; skolotājiem idejisks audzinātājs un nenogurstošs mudinātājs uz plašākiem mērķiem ētiskā, intelektuālā un sociālā nozīmē; trimdniekiem — dvēseļu tulks, drošinātājs, mierinātājs, jaunu atziņu sniedzējs, jauna ētiska spēka modinātājs, radoša darba ideju kaisītājs; politiķiem — liels tautas modinātājs, tautas pašnolemšanās tiesību paudējs un izcīnītājs; strādniekiem — nopelnu bagāts, nenogurstošs vadītājs; daudzi cildina Raini kā lielu cilvēku, kā lielu personību.

Bija godinājumi arī no lietuvju un igauņu skolotājiem un ārzemju strādnieku organizācijām.

Kā nu Rainis atsaucās uz visiem šiem godinājumiem?

Savā atbildes runā skolotājiem viņš — kā atreferējumā lasām — pateicās par apsveikumiem vispirms kaimiņu skolotājiem — igauņiem un lietuviešiem. Atzīmē to lielo sirsnību, ar kādu todien viņš Skolotāju savienībā sagaidīts un uzņemts. Tas esot par daudz, ko viņš te saņēmis un dzirdējis. Nedo-

mā, ka viņa iespaids vēl sniegtos tālu ārpus Latvijas robežām. Nav attīlojis skolotāju kā speciālistu, bet domājis šo jēdzienu plašākā nozīmē, — kā tautas kultūras nesēju un glabātāju. Tā tas arī notēlots viņa rakstos. Grib strādāt uz priekšu ne slāvas pēc, bet lielai nākotnei.*)

Pēc neskaitāmiem apsveikumiem no iekš- un ārzemēm, pēc neskaitāmām runām Amatnieku biedrības lielajā zālē 12. sept. vakarā Rainis saviem godinātājiem atbild šādi:

„Kā vecs trimdinieks es varu teikt, ka mums, latvju tautai, nav jāšaubās par savas nākotnes spožumu. Lai jūsu rokas ir stipras, lai jūsu galvas ir gudras, kas var valdīt visas tautas likteņus, jo nākamais ceļš ir grūtāks nekā noietais — viņš ved augstāk uz Eiropu, uz cilvēci. Mūsu pamatšķira, visa mūsu tauta spoži gāja savu gaitu, līdz panāca savu organizāciju — valsti. Tas bija šaura aploka darbs. Jums priekšā stāv cits, lielāks darbs: šo valsti godam vest Eiropas civilizēto valstu kopdarbībā — cilvēcē. Caur saviem priekšstāvējiem jūs izteicāt līdzjutību, un es dzirdēju no mīlām balsīm bargumu, kuŗš nosoda pretēkļus, kas mums ceļas, kas ceļas man. Bet kas var justies laimīgāks, stāvot jūsu priekšā? Vai tam kādi pretēkļi maz vairs eksistē? Un vai mana gaita nav bijusi laimīga? Jo kas gan cilvēkam var būt augstāks par laimi redzēt augam lielu, staltu organismu — valsti, augam līdzī civilizētās pasaules tautām? Man vēlēti daudzi gadi, un es ceru, ka daļu no tiem piedzīvošu. Tad manai dzīvei jābūt vēl laimīgākai, jo es redzēju vēl lielāku augšanu. Jūs savā labvēlībā esat vēlējuši man 100, 120 un beidzot tūkstošus gadus. Es nezinu, vai tā vairs ir dzīve, vai tikai būtība vien, ko jūs domājat, un vienīgais, kā varu saprast jūsu lielos vārdus — ir, ka jūs šini būtībā ieslēdziet sevi, pamatšķiru, mūsu tautu. Tas ir liels vārds, jo nesen vēl mums nācās šaubīties, vai maz varēsīm pastāvēt, un arī, vai tagad nav daudz gudras galvas un drošas sirdis, kuŗas domā, ka mēs kā tauta nepastāvēsīm, kuŗas domā, ka taisni tad, kad gribēsīm ieiet tautu kopībā — cilvēcē, mēs kā tauta, kā indivīds zudīsim. Balstoties uz jums un uz gaŗo, nostaigāto mūžu, varu izteikt pārliecību, ka mūsu tauta var pastāvēt un pastāvēs tūkstošus gadus, ja tik viņai būs visaugstākjie — cilvēces — mērķi, ja viņa tiem spēs upurēt visus dvēseles spēkus. Tad mēs piedzīvosīm tālos laimes mūžus, kuŗi ir fantazijā, un kuŗus kātrs no jums cenšas pārvērst reālā dzīvē. Lai dzīvo mūsu Latvija! Lai dzīvo tā tālā cilvēcē, kuŗā mēs gribam ieiet kā cienīgi viņas locekļi! Sveiki!***)

Par ievērojamāko notikumu dzejnieka jubilejā jāieskata

*) J. Raiņa godināšana Latv. Skolotāju savienībā. „Scd.” 1925. Nē 204.

**) Raiņa jubilejas svinības. „Scd.” 1925. Nē 208.

viņa kopotu rakstu izdevums 10 sējumos*) A. Gulbja apgādībā un dzejnieka paša redakcijā ar bibliografiskām, psiholoģiskām un biografiski-literātūrvēsturiskām piezīmēm un ļoti daudz vērtīgu fotografisku attēlu, vispār aistētiskā ziņā izdevums uzskatāms par augstāko sasniegumu mūsu grāmatniecībā tani laikā.

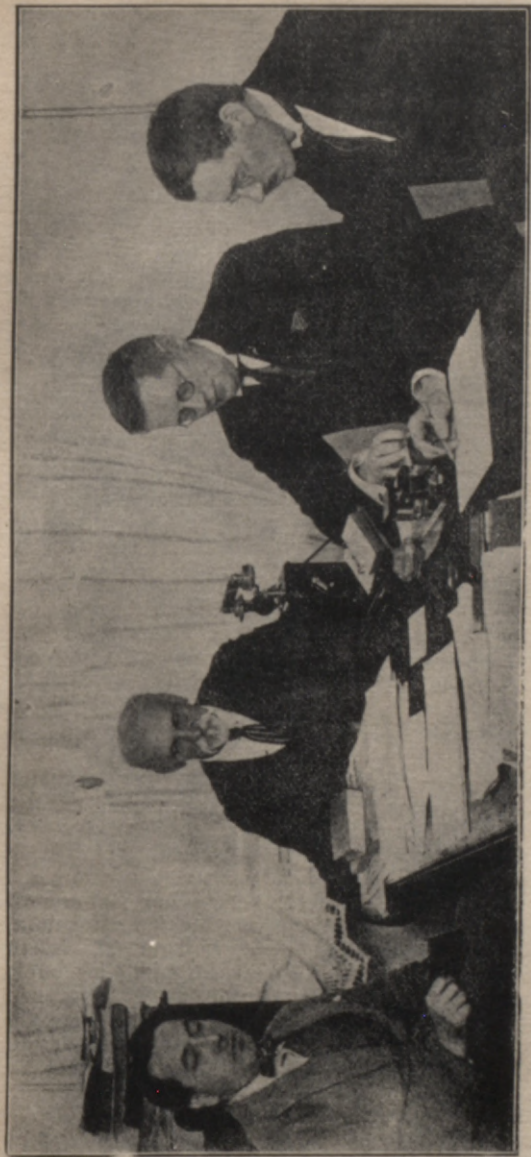
Šais rakstos ietilpst arī kāds Raiņa romāns: „Dagdas piecas skiču burtņicas. Romāns dzejoļos”. Rainis arvienu bija domājis par romānu rakstīšanu: pēc redaktora darba izbeigšanās, Pleskavas, Slobodskas trimdās, Kastaņolā un arī vēl pēdējos dzīves gados. Savu dienas grāmatu materiālu viņš bija nodomājis izmantot romānos. Arvienu bija gadījušies šķēršļi, kas kavēja šādu nodomu piepildīšanu. Dagdas romāns ir pirmais un vienīgais, ko Rainis paguvis šai nozarē. Un tad arī tas nav romāns parastā nozīmē, bet gan lirisks romāns. Rainis ņēmis savas trīs jau agrāk iznākušās dzejoļu grāmatas: „Addio bella”, „Čūsku vārdi”, „Uz mājām” un pievienojis tām „Sudraboto gaišmu” un „Mēness meitiņu”. Ar starppiezīmēm prōzā un dzejā dzejnieks apvieno šīs grāmatas par vienu dzimtenes milētāja, brīvības cīnītāja trimdnieka dvēseles romānu. Dagda ir kāds Latgales vietas vārds, un visa lirika nav nekas cits, kā paša dzejnieka dvēseles dokuments. Tā romāns dabū liriski-biografiska romāna nozīmi un atklāj mums dzejnieka mīlas dzīvi, viņa uzskatus par milu un sievieti. Ar Dagdas vārdu Rainis apzīmē sava romāna varoni.

b) Rainis — izglītības ministrs. Rainis pēdējos mūža gadus (1925—1929), tāpat kā iepriekšējos, bija Saeimas deputāts. Bet vienu laiku viņš ieņēma arī izglītības ministra vietu: M. Skujenieka kabinetā, kas nodibinājās 1926. g. Ziemassvētku priekšvakarā un pastāvēja līdz 24. janv. 1928. g.

Stādāmie darbi Rainis kā galvenos principus pasludināja: audzināt skolniekus un skolotājus uz pašdarbību un garīgo progresu. Rainim nācās vadīt izglītības ministriju vienu gadu un vienu mēnesi. Kādus redzamākus sasniegumus šai virzienā tik isā laikā gūt bij grūti iespējams. Pamatskolu departamenta vadītājs K. Melnalksnis, Raiņa tuvākais darba biedrs ministrijā, sniedz par viņa darbību dažas vērtīgas ziņas, no kā atzīmēsim te raksturīgāko:

„Kas ir viens gads oficiālā administrātora dienestā” — saka Melnalksnis — „un tomēr Rainis kā izglītības resora vadītājs un cilvēks, atstājis arī šinī savā isajā darba posmā gaišu piemiņu un auglīgu ierosinājumu pēdas. Un to viņš panācis ar savu ideālo darba sajūsmu, gara pacilātību, iecietību un cilvēcīgumu. Viņš pats milēja šo darbu, ar skolēna akurātību (atskaitot slimības gadījumus) strādāja ministrijā, ar tādu pat nelokāmu pienākuma apziņu bija klāt visur, kur

*) XI. sējums iznāca pēc dzejnieka nāves, ne vairs viņa paša redakcijā.

Rainis Skatuves mākslas padomes sēdē.

No kreisās uz labo pusi: Dailes teātra direktors Ed. Smilģis, padomes priekšsēdētājs un Nacionālā teātra direktors J. Rainis, padomes priekšsēdētāja biedrs A. Bērziņš, provinču teātru pārstāvis un padomes sekretārs Vedējs.

viņu dienests aicināja. Bez tam visur, kā oficiālās, tā privātās sanāksmēs, Rainis bija savu darbinieku vidū ne tik daudz kā oficiāls resora galva, bet gan vairāk kā miļš, saulainas iedvesmes apgarots viesis.

Nav sveša lieta, ka ap izglītības resora iestādēm un amatiem saduras personīgi aprēķini vai politiskas tendences. Rainim tas bija pretīgi. Ja viņam kāds aiz personīga vai partejiska aprēķina kaut ko gribēja uzspiest, tad viņš bija nelaimīgs. Ar sāpīgu sašutumu viņš tādos gadījumos teica: „Tas man dikti nepatīk!“ Un viņš gāja savu taisno, lietderības ceļu.“*)

c) **Sabiedriskā darbība.** Kā jau parasts, līdzās politiskai darbībai Rainis arī šinīs gados lielu vērību piegriezta sabiedriskai. Viņš uzstājās gan kā lektors jaunatnes organizācijās, gan arī ar runām kultūrāla rakstura sanāksmēs un kongresos, gan arī citos sabiedriski nozīmīgos aktos. Piem., stud. „Zemgalijās“ biedru sapulcē viņš nolasa referātu par Tolstoju, Kultūras svētkos (12. jūn. 1926. g.) — par Eiropas kultūru. Skolotāju kongresos viņš runā par skolotāju svarīgo lomu tautas audzināšanā, rakstnieku vecākās paaudzes godināšanas vakarā Rīgas Skolotāju institūtā (23. okt. 1925.) — par vecās un jaunās paaudzes uzdevumu, lomu mūsu kultūrā, strādnieku jaunatnes organizācijā viņš nolasa lekciju par armēņiem kā visnelaimīgāko tautu un zemi (1927. g.) un viņas centieniem u. t. t.

Šī uzstāšanās stāv sakarā ar diviem motīviem: vienkārt, sabiedrība parasti uzaicināja Raini, gribēdama dzirdēt no viņa īpatnēju, dzīvu vārdu, otrkārt, viņam pašam allaž gribējās būt sabiedrībā, uzturēt ar to kontaktu, lai gūtu jaunus ierosinājumus un lai savas idejas tieši pārraidītu cilvēkos, dzīvē, tautā.

Dažos gadījumos Raina sabiedriskā darbība atbalsojās arī Eiropā.

Tā tas bija, piem., Ibsena svētkos, kad 1928. g. Norvēģijā svinēja Henr. Ibsena 100. dzimšanas dienu. Uz šiem svētkiem bija uzaicināta arī Latvija sūtīt savus delegātus. Izvēlēja Raini un Nacionālā teātra direktoru Art. Bērziņu. Pieci gadi vēlāk Bērziņš par šo braucjenu raksta atmiņas, no kurām dabūjām zināt dažu ko raksturīgu par Raina uzstāšanos un iespaidu Norvēģijā, ķēniņa un izmeklētās starptautiskas publikas priekšā: svētkos bija pārstāvji no 27 valstīm. Ibsena svētki ilga 10 dienas. Kā viņu kulminācijas punktu Bērziņš ieskata dieneju brīvmūrnieku ložā. Tur ar runu uzstājies arī Rainis, un viņa uzstāšanās darījusi lielu iespaidu. Bērziņš to attēlo šādi: „Plašajā telpā bija pulcējusies valdība, parlaments, diplomāti un delegāti. Latvijas delegātam Rai-

*) „Jaunākās Ziņas“ 1929. Nr. 208: „Rainis — izglītības ministrs“.

nīm bija ierādīta godavieta pie galvenā galda. Vakarū vadīja stortinga prezidents M. Hambro, lielisks runātājs, daudz valodu prātējs, pats ievērojams literāts. Dodams delegācijām vārdu, viņš prata labi raksturot gan pašu runātāju, gan zemi, no kuņas viņš nāca; viņa humoristiskās un nopietnās piezīmes radīja mājīgi patīkamu noskaņojumu. No latviešiem runāja Rainis. Viņam dodams vārdu, Hambro Raini apzīmēja par ievērojamu šālaika dzejnieku un lielu brīvības cīnītāju; pieminēja arī Latvijas cješanas pasaules karā. J. Raina runa vācu valodā modināja vispārēju uzmanību. Plašajā zālē iestājās klusums, kuŗš tur vairs nebija tik viegli ieturāms citu runu laikā. „Nest sveicienus Ibsena svētkos mani sūta no zemes un tautas,” saka Rainis, „kuņas Ibsens ne pats pazinis, ne dzirdējis; tā zeme Latvija. Bet mēs, latvieši, pazīstam Ibsenu labi, jau kopš 40 gadiem, kad pirmo reizi izrādīja viņa lugas. Ibsens ar savām lugām mums palīdzējis cīnīties par progresu, izkopt jaunu literatūras periodu, karot par sievietes emancipāciju, viņš arī stiprināja mūs cīņām par mūsu patstāvību. Mēs cienījam Ibsenu kā moderno pārstāvi pasaules literatūrā, kā to saprata Gēte. Pastāvīgais progress, patiesība kā visu sabiedrisko attiecību pamats, humānitāte kā visas nākotnes mērķis — tie ir Ibsena vadošie principi. Bet Ibsenu mēs cienījam un mīlam vēl vairāk kā mazo tautu pārstāvi. Ibsens ir dzīvs pierādījums, ka mazas tautas — norveģu tauta ir maza tauta — ka mazas tautas domā lielas domas. Ne grieķi vien to pierādīja. Un tagad mums, mazām tautām, ir drošāka pārliecība, ka mums ir tiesība dzīvot, ka nav mūsu liktenis tapt samaltām lielo tautu starpā, ka mēs katram varam arī teikt savu vārdu, kuŗš var derēt pasaulei. Kad kāds šinī pēckaŗa un sabrukuma laikā top vājš un sāk šaubīties par progressa un cilvēcības uzvaru, tad viņš lai nāk pie Ibsena, un sāk atkal ticēt. Ne velti še, Oslo, pulcējas visas tautas uz kultūras ligu, lai atkal stiprinātu kopēji ticību uz humānitāti. Mums, latviešiem, ir teika par Ziemeļtēvu, kuŗa skaistās meitas dimantā dzirnavās maļ krusu un sniegu. Viņas laiž skaidrus, dzestrus ziemeļu vējus un izmēž pasaules istabu, tad izkaisa to ar sniegu kā baltām smiltīm un tirajā pasaules istabā ienes jauno sauli. Latvju varonis — jauneklis brauc pēc skaistām ziemeļmeitām un pārved mājās sauli. Mums Ibsens ir Ziemeļtēvs, no kuŗa mājām atvedam jaunu sauli. Mēs pateicamies norveģu tautai un viņas lielajam dēlam un cerām, ka Ibsena visu pasauli aptverošais gars palīdzēs mūs ievest viņa jaunā trešā valstī.” Runai bija dziļš iespaids.”

Otru dienu delegāti no visas kultūras pasaules ar vainagiem un puķēm pulcējās pie Norvēģijas ģeniālā dzejnieka kapa. Ari te Rainis atstājis dziļu iespaidu. Art. Bērziņš raksta: „No Latvijas vainagu nolika J. Rainis, teikdams

dzejiskus vārdus par dzejniekiem, tautu un gara brīvības ideālismu. Šī runa bija viena no zīmīgākām. Otrā dienā to pārdrūkājušas ap 200 norveģu provinces avīzes. Vēl tagad skaidri redzu lielā pūlī Raiņa sirmo galvu, pavasara saules zelta aplietu, un viņa nervozās kustības; sajūsmīgā runa arī viņu pašu bija aizrāvusi, jo dzejnieks runāja dzejniekam.“*)

Raiņa uzņemšana Zviedrijā, Stokholmā, kur viņš

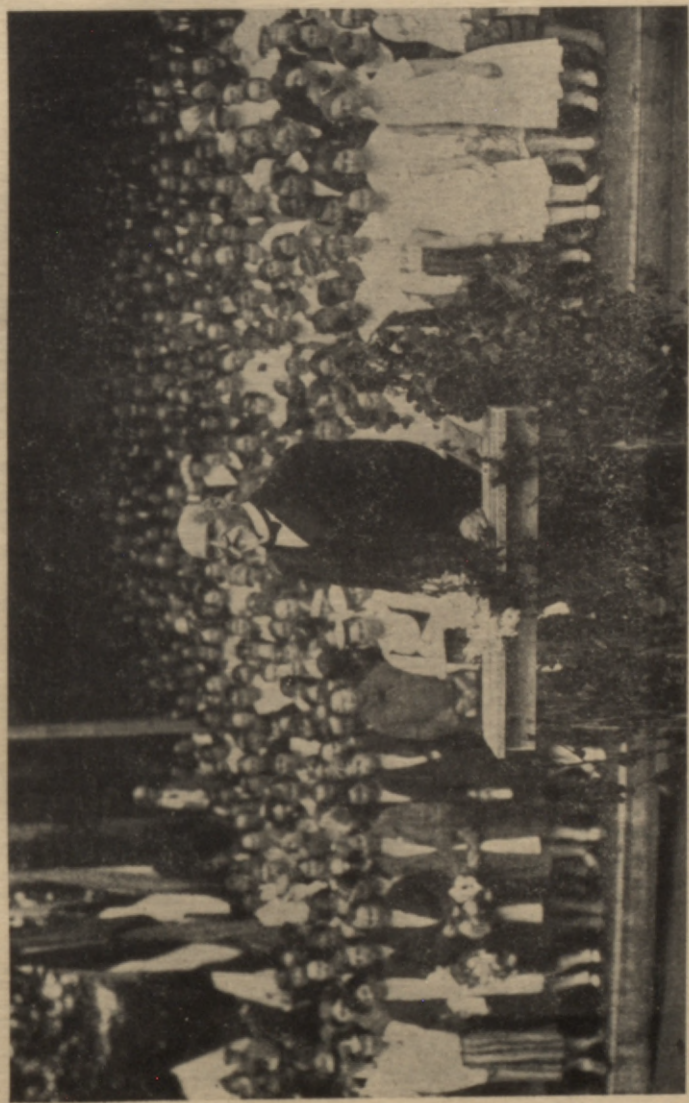
Raiņa traģēdijas „Jāzepe un viņa brāļi“ vācu izdevuma titullapa, māksl. Tilberga zīmēta.

J. Raiņa ģimetni, kā arī skatus no sagaidīšanas dzelzceļa pietātnē. Prese runāja par Raini un Latviju. Atturīgie ziemeļnieki bija laipni, draudzīgi un uzmanīgi.

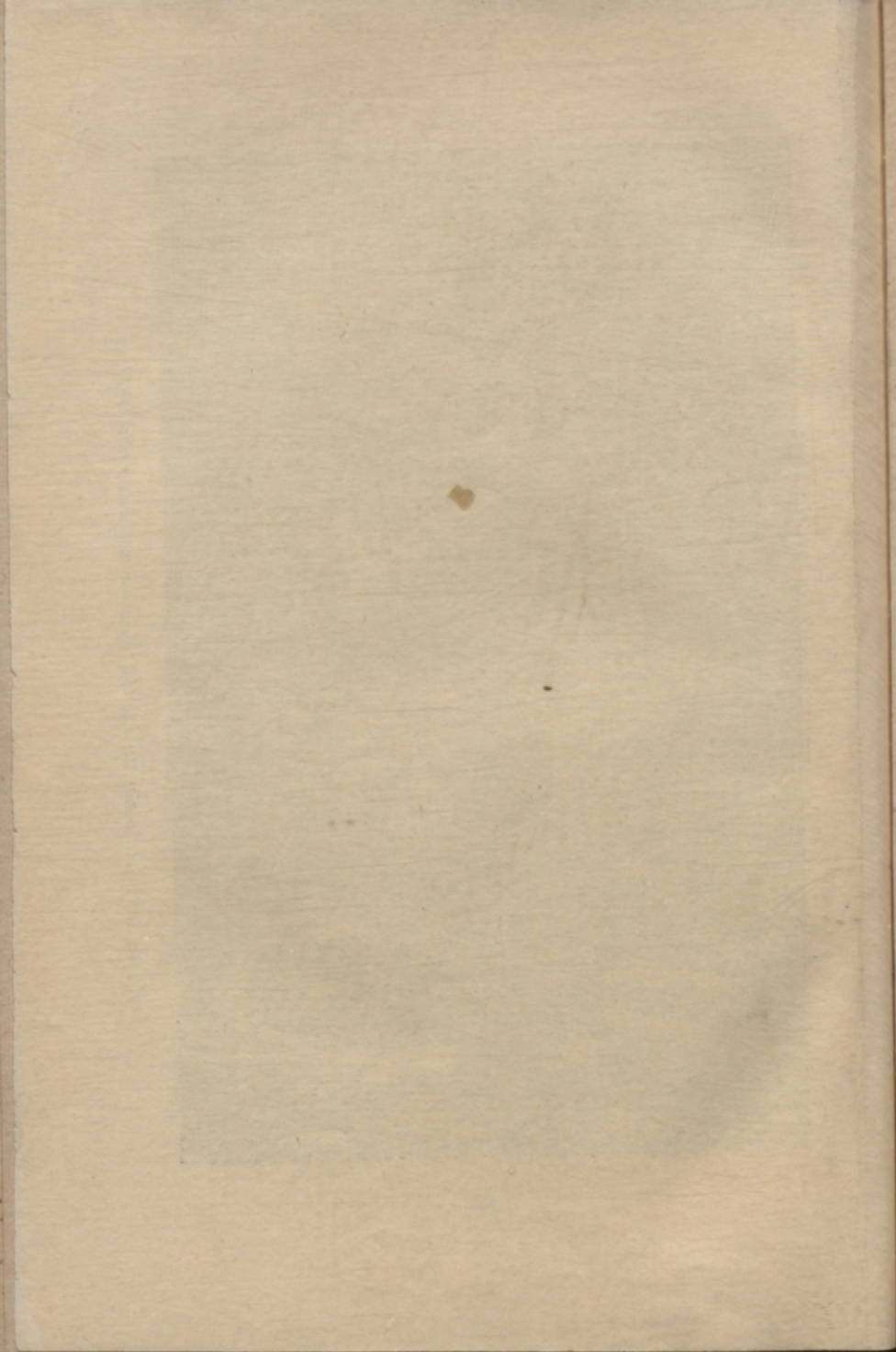
J. Raini ar laipnību un goddevību tā apbēra veselu nedēļu, trīs dienas pirms aizbraukšanas uz Oslo un trīs dienas pēc atbraukšanas no Ibsena svētkiem. Tās līdz ar to bija latvju dienas zviedru galvaspilsētā. Vispirms plašā iepazīšanās ar zviedru valstsvīriem, dzejniekiem, māksliniekiem

apstājās braucot uz Ibsena svētkiem, rāda, kādu vērību zviedri piegriezta mūsu lielajam dzejniekam. Sekosim šē atkal direk. Art. Bērziņa atmiņām, kā vienīgajam avotam, kur šīs vērtīgās ziņas uzglabājušās. Viņš, starp citu, raksta: „J. Raiņa viesošanās Stokholmā var nosaukt vārda tiešā nozīmē par mūsu gara darbinieka triumfu. Iebraucot Malmē un aiz paraduma ieskatoties zviedru avīzēs, — esam patīkami pārsteigti: visās lielās Stokholmas avīzēs bija ievietotas plašas intervijas ar J. Raini par mūsu vēsturi, kultūras stāvokli, literatūras apstākļiem, tautas dzeju un zinātņi. Plašāku un labvēlīgāku informāciju par Latviju gan vairs nevarēja vēlēties. Avīzes pasniedza

*) Jaunākās Ziņas. 1933. № 74. Art. Bērziņš: „J. Rainis Ibsena svētkos“.

Rainis atklāj latviešu un igauņu dziesmu svētkus Valkā 1927. g.

sūtņa K. Zariņa dzīvoklī, kur bija rikots viesiem mielasts. Blakus pieminot, sūtnis dzejnieku uzņēma pie sevis kā viesi. Zariņš runāja par Raiņa mākslas kodolu, līdz ar viņu atcerēdamies latviešu rakstniecību, teātri un drāmatisko dzeju, kurā izcilus vieta piederot Rainim. Klātesošie ieinteresējās vēl vairāk par sirmo latvieti ar romiešu seju, kas pavasarā vēju appūsta jau bija vara brūnumā. Nav ilgi jāgaida, kad dziļā sirsniņā runā Rainis nesalaužamā spēka ticībā, jaukiem salīdzinājumiem un asprātīgiem domu gājieniem, kājās piecēlies, kas Zviedrijā nebūt nav obligātoriski, viņš runā par savu Latviju, kā māte par miļo bērnu. Sirds viņam pilna. Valoda sprēgāt sprēgā, lai gan tā nav latviešu, bet priekšzīmīga vācu valoda, kādu tagad runā tikai klasiskās literatūras tradīcijās izaugušie dzejnieki. Rainis runāja par Latvijas un Zviedrijas senajiem sakiem, par mazo tautu nozīmi un kultūras uzdevumiem. Ari Zviedrija esot maza tauta, kas tomēr devusi vispasaules mērogā izcilus momentus literatūrā, politikā, zinātnē. Mazajām tautām jāsaprototies. Latvijiem Zviedrijai jāpateicoties par humāno pagātni un tagadējo labvēlību. Pēc Raiņa runas ieinteresētie zviedri ielēca latvjus, iztaujādami par mūsu mākslu, literatūru, saimniecisko stāvokli.“*)

No šim Art. Bērziņa interesantajām atmiņām Rainis redzams nevien kā liela vērīena sabiedriska darbinieks, bet arī kā ievērojams runātājs. Agrāk, sakarā ar viņa runu zālēniekos 1894. gadā, esmu teicis, ka Rainim nav sevišķu runas dāvanu. Tāds bija toreiz iespaids. Vēlāk, turpreti, iespaids no Raiņa runām ir citi. Pa ilgajiem gadiem Rainis bija strādājis nevien pie sava rakstura un talanta veidošanas, bet arī

THE SONS OF JACOB

By J. RAINIS

TRANSLATED BY
GRACE RHYS

1924
LONDON & TORONTO
J. M. DENT & SONS LTD.

Raiņa traģēdijas „Jāzeps un viņa brāļi“ titullapa angļu izdevumā.

*) Art. Bērziņš: „Rainis Stokholmā“. Jaunākās Ziņas. 1933. Nr. 56.

pie savu runas spēju attīstīšanas un izveidošanas. Trimdā dzīvojot, Rainim allaž nācās uzstāties kā runātājam, bet sevišķi bieži pēc pārbraukuma no trimdas. Un visur, kur vien Raini nācās dzirdēt runājam: vai lekcijās, vai deputātu tribīnē, vai zem klajas debess tautas priekšā — visur viņš runāja labi. Tiesa, viņa balss skanēja pasausi, bet toties tā atbalsoja sevi dziļu izjūtu. Interesantās domas, veiklas replikas, dzirkstoša atjauta, lielās idejiskās līnijas, liela tautas un patiesības mīla — viss tas darīja Raini par vienu no mūsu visinteresantākajiem runātājiem. Tādēļ Ībsena svētkos ne bez iemesla viņa runās ar interesi klausījās izlūtinātie ārzemnieki.

d) Literāriskā darbība. Raiņa literāriskā darbība viņa pēdējā mūža posmā aizņem tos pašus laukus, ko jau agrāk: liriku, drāmu, epiku un pa daļai publicistiku.

Lirikā Rainis šai laikā sacerējis ap 100 dzejoļu, ko pa daļai iespieda dažādos periodiskos izdevumos. No atlikušajiem daļa nāca klajā pēc dzejnieka nāves atstāto dzejoļu krājumos: „Sirds devējs“ (1935.) un „Dvēseles dziesmas“ (1935.). Šais dzejoļos mazāk sociālā elementa, bet vairāk psiholoģiski-filozofiskā. Dzejniekam šai laikā ir nodoms radīt „gluži jaunas dzejas“ un „vecās“ nobeigt ar „Dvēseles dziesmām“ (Dienas gr. 6./I. 26.). Šiem nodomiem, diemžēl, liktenis pārvilka svītru pāri. 1936. gadā iznāca vēl 3. atstāto dzejoļu krājums: „Lielās līnijas“. Kā jauns elements divās pēdējās grāmatās atzīmējami cietuma dzejoļi, kas raksturo Raiņa domu un jūtu problēmas laikā, kad viņš bija apcietināts kā jaunstrāvnieks (1897.), un fragmenti no epa, ko dzejnieks rakstījis pirmajā emigrācijas gadā (1906.); tur viņš tēlo tautas ciešanas un varonību brīvības cīņās, skatīdams garā un minēdams vārdā — brīvo Latviju.

Drāmā no Raiņa šajā laikā nāca klajā trīs lugas: „Mīla stiprāka par nāvi“, „Rīgas raģana“ un bērnu luga „Suns un kaķe“, pēdējā gan tikai pa daļai.

„Mīla stiprāka par nāvi“, Turaidas Maijas traģēdija 5 cēlienos (1927.). Traģēdijas viela — patiesi notikums Turaidā XVII. g. s. sākumā: 1620. gadā. Turaidas dārzniekam Greifam ir daiļa audžu meita, ko viņš kā mazu bērniņu atradis kaŗa laukā, kad zviedri ar poļiem cīnījās par virsvaru Vidzemē. Maijai, kā jaunavu sauc, ir līgavainis, Siguldas dārznieks Heils, ārzemnieks. Viņi taisās rudeni sviņēt kāzas. Bet Maijā ieskatījies arī kāds poļu standartjūnkurs, Jakubovskis, kas pārbēdzis no poļu armijas pie zviedriem un pieņemts Turaidas muižas ierēdņos. Tas ir straujas dabas cilvēks, brašs uzdzīvotājs. Viņš atklāj Maijai mīlu, bet Maija to atraida. Pēc tam viņš domā par atriebšanos. Reiz viņš to, it kā līgavaiņa vārdā, aizviļ uz Labvīra (Gūtmaņa) alu un tur grib pavest. Izceļas cīņa. Maija, redzē-

dama, ka spēcīgais vīrietis viņu uzveiks un negribēdama aptraipīt savu milu, izlieto viltību: dāvina Jakubovskim savu lakatu, kam burvja spēks aizsargāt dzīvību. Tas netic. Maija apliek viņu ap kaklu un liek, lai Jakubovskis cērt, tad pārliecināšoties. Polis to dara un tā nonāvē Maiju. Tā Maija izglābjas, aiziedama nāvē. Jakubovskis pakapas. Aizdomas noziegumā krit uz Heilu, bet izrādās par nedibinātām. Tas aizceļo uz ārzemēm.

Vidzemes hoftiesas aktis, kas uzglabājušas šo notikumu dokumentāriski, atrada Rīgas pilī ap izgājušā g. s. vidū. Dzejnieki interesējās par šo vielu un apstrādāja to gan dzejojumā, gan stāstā, gan drāmā. Diemžēl, nevienam neizdevās šai vielai iedvest dzīvu dzejas garu. Beidzot Rainis to ir panācis.

Luga rakstīta, pieturoties pie vēsturiskās un psiholoģiskās istenības. Rainis zīmējis Maijas tēlu ar lielu sirds siltumu un piešķīris viņam to dvēseles skaidrību un gara cēlumu, ar ko šī sieviete ieguvusi nemirstību, kā tīras, nevainojamas milas grūti sasniedzams ideāls.

Visai interesanti ir arī vēsturiskie meti, kuŗos traģēdija ieausta (kaŗa laika mijkrēslis, Labvīra ala, kā Gūtmaņa alu saukuši vēl XVIII. g. s., pēc Broces liecības, burvība, kuŗai ticējuši), bet lugu lasot vai skatot, visu apēno Maija, šī ideālā sieviete ar savu mīlu un viņas dziļo, tumšo traģismu.

Luga tika izrādīta vairāk reizes, bet tādus panākumus neguva kā agrākās Raiņa lugas. Komponists B. Valle taisījis lugu komponēt, bet — nāve viņam šo nodomu izjauca.

„Rīgas ragana” — vienas nakts sapnis (1928.). Vielu šai lugai Rainis ņēmis no pazīstamās vēsturiskās teikas: „Kamdēļ Rīgā nav žagatu?” Teikā attiecas uz to laiku, kad Pēteris Lielais iekaroja Rīgu. Viņš ilgi to turējis aplenktu,

J Ā N I S R A I N I S

AMO
ESTAS PLI FORTA
OL MORTO

TRAGEDIJA DE „TURĀIDAS MAIJA”
EN KVIN AKTOJ

LATVA ESPERANTO-SOCIETO

*Raiņa traģēdija „Mila stiprāka
par nāvi” esperanto valodā.*

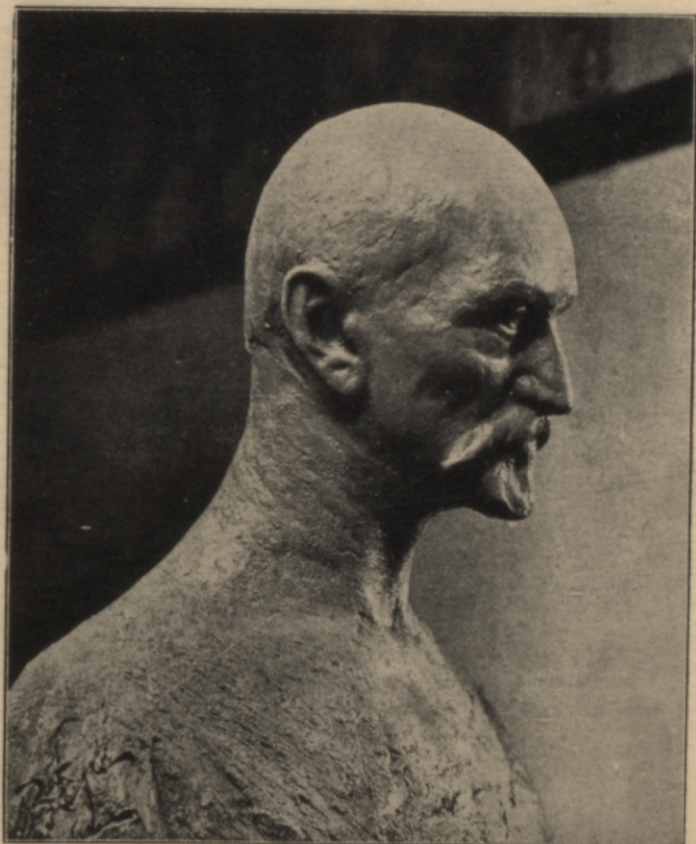
bet nav varējis ieņemt. Cars, nepaļaudamies uz izlūkiem, devies pats uz Rīgu izpētīt, kas par iemeslu. Izdzirdis divus sargzaldātus sarunājamies par to, cars piespiedis vienu nākt līdz uz krievu nometni un izstāstīt. Iemesls tas, ka kāda zviedru princese-burve, pārvērtusies par žagatu, Rīgu sargājot. Ja kails cilvēks, saulei lecot, ar sudraba lodi šaujot viņas mitekli, tad mūžam tai jāpaliekot par žagatu. Cars šauj. Burve izskrien no savas mītnes un, noņemusies uz baznīcas torņa, brēc, ka cars Rīgas mūros. Zviedri dod pavēli Rīgas vārtus slēgt. Cars nu liek kādam sētniekam ielikt sevi mēslu vezumā un tā tiek ārā no pilsētas. Bet žagata uzmetas uz vezuma un vēl brēc ilgu laiku. Cars nolād viņu. Tajā pašā dienā viņš ieņem Rīgu. Kopš tā laika žagatas pazūd no Rīgas.

Šo teiku ņemdams, Rainis viņu stipri pārgrozījis: zviedru princeses vietā viņš liek Lāčplēša un Spīdolas meitu Dedzi, pie kuņas cars, nevarēdams Rīgu ieņemt, nāk kā viltus precinieks un, izzinājis, kā viņa nošaujama, aizšauj viņu ar sudraba lodi, bet Dedze pārvēršas par kaiju un ar lodi krūtīs aizlaižas, saules apspīdēta. Dedze aizstāvējusi Rīgas tautas brīvību, bet cara pārspēks, viltība un nodevība to uzvarējuši. Dedzes pavadone, nāra Cielaviņa, sāpīgi noskatās viņai pakā, simboliski izteikdama lugas ideju:

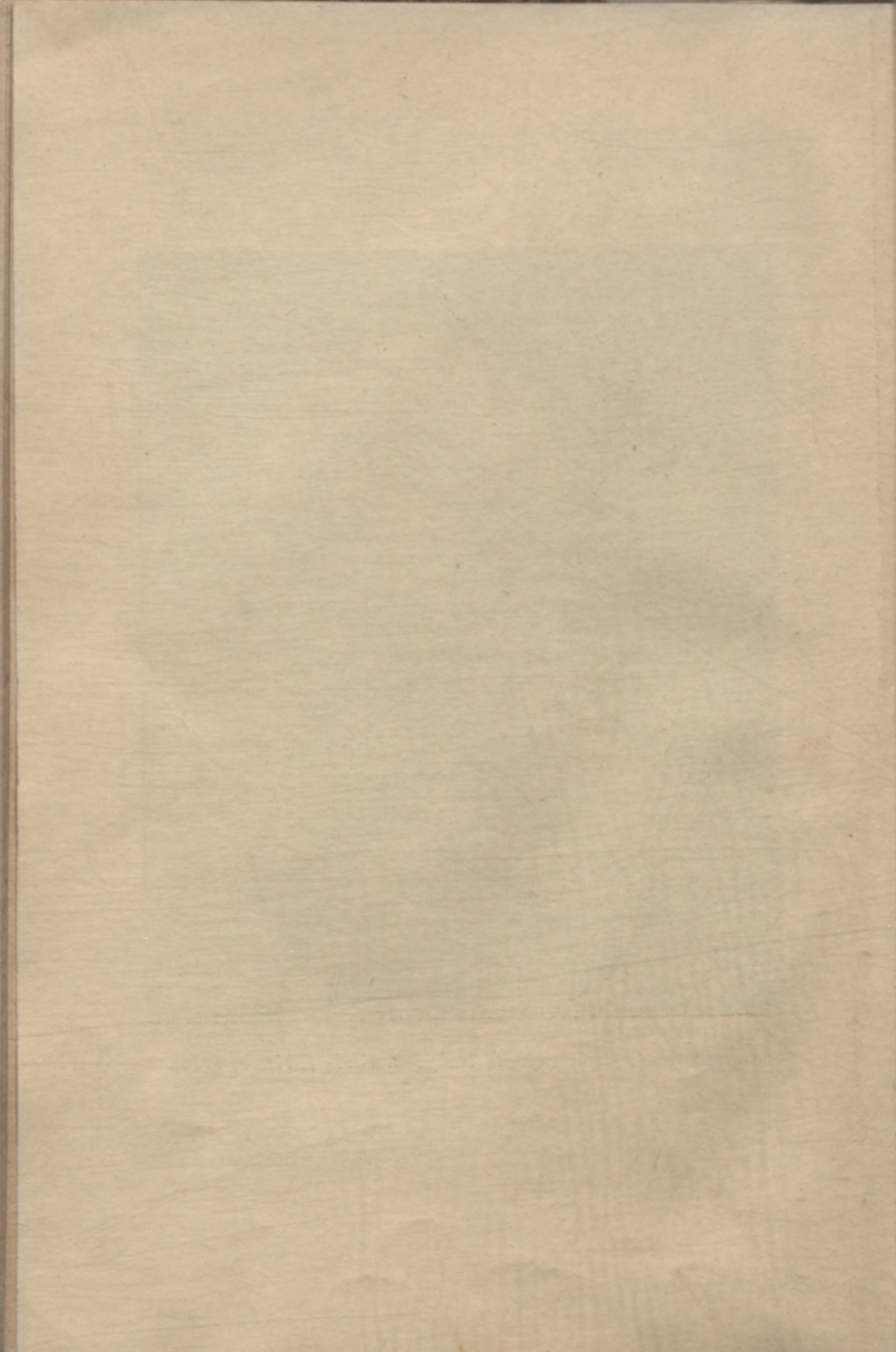
Dedziņ, māsiņ, nu tu aizej!
Pēters-cars, vai uzvarēji?
Cik būs ilgi tava vara?
Celsies mana brīvā tauta,
Kā no jūras ceļas kaiņa!

Rainis nosaucis savu lugu par triloģijas trešo daļu. Tā kā te darbojas arī Spīdola un Lāčplēsis, tad iznāk, ka „Uguns un nakts“ būtu pirmā daļa. Vidējā, diemžēl, palikusi neuzrakstīta. Luga rakstīta ritumā, jauktā pantmērā, pilna fantastikas, simbolikas un lirisma. Pēterļa Lielā tēls nav isti pārliciecināms, bet tas arī nav galvenais. Varone ir Rīgas ragana, Dedze, Spīdolas variants.

„Suns un kaķe“, bērnu pasaka piecos cēlienos, parādījās uz Nacionālā teātra skatuves 1928. g. beigās. Luga grīb rādīt, kā izlīdzināms naidis starp tik pretējās dabas dzīvniekiem kā suņi un kaķi, attiecinot simbolistiski to arī uz cilvēkiem. Lugu izrādīja vairāk reiz, bet sevišķu panākumu tai nebija. Kritika atrada, ka bērnu psiholoģijai šāda mīlestība suņu un kaķu starpā grūti saprotama, un ka luga visumā tehniski neizveidota, kaut gan atsevišķas vietas pievilcīgas un arī dzeja daudz pantos interesanta, gan ar savu atjautu, gan humoru. Pirmie divi cēlieni iespiesti „Atpūtā“

Skulptora A. Bijas veidots Raiņa krūštēls (Briselē, 1926).

1928. g. Nr. 215.—217., un dzejnieks domāja par lugas izdošanu atsevišķā grāmatā pārstrādātā veidā, bet — nepaguva to.

Tanī pašā laikā, kad Raiņa jaunākām lugām nebija sevišķu panākumu, „Jāzeps un viņa brāļi” piedzīvoja 100. izrādi (8./I. 1928. g.). Tā bija starpība. Tas norādīja arī uz to, ka Rainim vajadzēja vairāk miera, lai savus darbus iznēsātu sevī pietiekoši ilgi un lai varētu tos izstrādāt nesteidzoties. Emigrācijā viņam darba apstākļi mākslinieciskai radīšanai bija labvēlīgāki nekā dzimtenē. Še viņš bija apkrāviens ar pārāk daudzām visādu darbu un pienākumu nastām, tā ka dienas grāmatās arvien vairāk nācās runāt par — nogurumu, miega un miera trūkumu, kas traucēja radošu darbu.

Šie apstākļi spieda dzejnieku šad tad meklēt atpūtu ceļojumos. Tā, piem., 1925. gadā viņš brauca uz Mentonu, kur vienu mēnesi uzturēdamies sarakstīja kōmisku epu „Septiņi malenieši”. 1927. gada vasarā viņš devās atpūtā uz Kastaņolu. Abi ceļojumi aprakstīti dienvidus saules un gleznu bagātā grāmatā „Kastaņola”. 1929. gadā dzejnieks pavadīja kādu laiku Palestīnā, meklēdams gan atpūtu, gan jaunus iespaidus. Iespaidu šais ceļojumos viņš guva daudz, bet vai arī atpūtu? Viņa dienas grāmatas dod negatīvu atbildi: visur viņš cinās ar zināmu nogurumu, kaut gan ārēji liekas spirts.

Dzejnieks ilgojās pēc mierīgākiem apstākļiem, kuŗos varētu nodoties tikai savai mākslai. Zināmas cerības uz šādu apstākļu rašanos viņā modināja draugi, kas sāka rūpēties, lai viņam piešķirtu Nobeļa prēmiju literātūrā. Diemžēl, jaūtājums nepaguva realizēties, kad dzejnieka mūžs negaidot bija galā.

e) Pēdējā vasara un pēdējie brīži. Pēdējo vasaru (1929. g.) Rainis pavadīja pa daļai ceļojumā, pa daļai Rīgas Jūrmalā. Aprīļa sākumā viņš devās ceļojumā uz Palestīnu, reizē apmeklēdams Vīni, Venēciju, Eģipti. Rainis gribēja

Mākslinieka S. Vidberga vāka zīmējums Raiņa grāmatai „Septiņi malenieši” (1930).

redzēt Palestīnas veco un jauno kultūru, gribēja redzēt to zemi, kas devusi sižetu viņa „Jāzepam“, gribēja gūt jaunus iespaidus, ierosinājumus jauniem darbiem.

Atgriezies no turienes 17. maijā, viņš pāris nedēļas palika Rīgā un tad pārcēlās uz jūrmalu, Majoriem, kur dzīvoja savā vasarnīcā (Aleksandra ielā Nr. 3). Še viņš milēja atbraukt arī aukstā laikā, iekurināt krāsni un atpūsties vientulībā, jo Rīgā, kā viņš mēdza izteikties, neesot vietas, kur varētu netraucēti atpūsties. Un kā par brīnumu, šai sezonā arī apmeklētāju straume, kas pastāvīgi ap viņu plūda, bija mitējusies. Rainis bija tiešām vientulis. Kopā ar Aspaziju viņš staigāja labprāt gar jūrmalu, jutās fiziski un garīgi spirts, prātoja par žurnāla izdošanu, par lugas „Vitauts“ rakstīšanu, ko bija apsolijis savam vecajam draugam prof. Volteram uz leišu Vitauta svētkiem. Nejauši gadījās viņam vēl kāds sirsniņš draugs un cienītājs no jaunās paaudzes: mūzikas mākslinieks Olīvs Mētra (pseudonīms), kas klusām strādāja pie lugas „Jāzeps un viņa brāļi“ komponēšanas operai. Jaunais mākslinieks tāpat kā Rainis milēja sauli, svai-go, tīro jūrmalas gaisu, ūdeni, peldēšanos un prata arī labi rīkoties ar fotografisko aparātu. Draudzīgās sarunās gan jūrmalā, gan mājās, gan fotografējoties viņi pavadīja jaukus brīžus.*)

Tā pagāja jūnijs un jūlijs, bet tad dzejnieks sāka slimot. Viņš sūdzējās par sāpēm kājās un par aprūtinātu elpu, manāmi pārvērtās arī ārēji. Uz pāris dienām viņš aizbrauc uz Durbi, ko viņam valdība piešķīra, bet ko viņš atdāvināja Skolotāju savienībai, kas tur ierīkoja Raiņa mūzeju un bērnu koloniju. Šai bērnu kolonijā viņš pavada gaišus brīžus, jo dzejnieks ļoti milēja bērnus. „Bet šī satiksme ar jaunību un vispēdējā Durbē bij it kā dzīves un prieka noslēgums,“ saka Aspazija savās atmiņās par šo vasaru.**)

3. septembrī Rainis vēl kopā ar Lindiņu nolemj izdot žurnālu, sāk gatavot pat manuskriptus, bet 4. septembrī viņu pārsteidz nopietna lēkme: pēc kādas grāmatu kastes pārņemšanas no sētas mājas galvenajā vasarnīcā, viņam uznāk ģībonis, no kā kalpone Anniņa kopā ar kaimiņu laudītiņiem viņu tikai pēc 20 minūtēm atdzīvina. Dzejnieka draugs Dr. Livšis ieteic viņam dienas 8 palikt gultā. No 5.—7. sept. Rainis to arī dara, bet tad jūtas jau labi. Aspazija 10. sept., atbraucot no Rīgas, atrod viņu spirtu un priecīgu. No staigāšanas viņš pat pārnāk spirtāks nekā Aspazija. Aspazija, nevarēdama jūrmalā vēsā laika dēļ strādāt, aizbrauc atpakaļ uz Rīgu, bet no rīta atkal atbrauc un klusi kopā pavada

*) Par kopā pavadīto laiku Olīvs Mētra uzrakstījis skaistas atmiņas, kas pa daļai iespēstas „Pēdējā Brīdī“ 1929. Nr. 208, bet pa daļai vēl manuskriptā.

**) Aspazija: „Raiņa pēdējā vasara“. „Jaunākās Ziņas“ 1930. Nr. 203.

Raiņa dzimšanas dienu (11. sept.). Kad dzejniece aizbraukusi uz Rīgu un pēcpusdienā atspīd saule, Rainis iziet staigāt gar jūru. Ceļā viņam uznāk nogurums, viņš apsēžas uz sola, kur iekrīt nesamaņā un atmostas pēc pāra stundām, atrazdams lietus sargu zemē un cepuri no galvas nokritušu. Tani dienā viņš redzēts arī pie kāda žoga stāvam un it kā kaut ko gaidām. Nevarēdams gaidāmo sagaidīt, viņš gluži pārsalis un, pārnācis mājās, saslimis ar drudzi. Aspazija par dzejnieka stāvokli ziņo Dr. Livšicam un Dr. Nimanim. Livšics tūlīņ dodas turp un atrod, ka dzejniekam vajadzīga nopietna dziedināšanās, bet tas iespējams tikai Rīgā, ārsta uzraudzībā. Taisoties iet uz vilcienu, Rainim no jauna uznāk lēkme. „Es jūtos slikti,“ teic dzejnieks, nosēzdamies uz krēsla, un zaudē samaņu. Ārsts izlieto visus līdzekļus viņu atdzīvināt, kas viņam arī izdodas, bet tikai uz acumirkli. Elpa paliek arvien smagāka, pulss nemanāms. „Glāb mani, draugs!“ izsauca dzejnieks izmisis, meklēdams gaisu... Elpa aizraujas pavisam — un Rainis aizver acis uz mūžu...*)

Latvija bij zaudējusi savu lielo brīvības cīnītāju un dzejnieku, bij palikusi nabagāka par vienu ģeniālu galvu un neizsmeljamas tēvijas un cilvēku milas pilnu sirdi.

Dzejnieks mira plkst. ¼4 pēc pusdienas. Vakarā viņa mirstīgās atliekas pārveda uz Rīgu, kur novietoja vispirms dzīvokli (Baznīcas ielā 30), tad tautas namā, beidzot Saeimā, kur 2¼ dienas atvadoties gar viņa zārku kā dzīva straume nepārtraukti plūda ļaužu masas.

Saeimas prezidijs nolēma Raini, kā savu deputātu, apglabāt uz Saeimas rēķina. No Saeimas nama 15. sept. plkst. ¼3 p. p. Raini izvadīja uz jaunajiem pilsētas kapiem, kur viņš bija pirmais celinieks, kas te ieradās atdusēties un ko tāpēc nosauca par Raiņa kapiem.

Dzejnieku pēdējā gaitā pavadīja plašas tautas masas un aprindas, sākot ar valsts prezidentu un augstākiem valsts vīriem, beidzot ar jaunatni un vienkāršiem darba ļaudīm.

Dzejnieka piemiņas godināšanai nodibinājās biedrība „J. Raiņa fonds“, kas vāca līdzekļus piemineklim, ko atklāja pa daļām: 1932. gadā arhitekta P. Ārenta veidoto kolonnādi un 1935. gadā tēlnieka K. Baumaņa no granīta cirsto ģenija tēlu.

Visievērojamāko pieminekli cēlis, protams, ir dzejnieks pats ar saviem darbiem. To viņš arī skaidri apzinājās un jauki izteica, kad 1928. gada 7. martā Nacionālā teātrī uzstādīja viņa bisti kopā ar Ad. Alunānu un R. Blaumani. Raiņa toreiz teiktie vārdi tagad, kad viņa vairs nav, dabū sevišķu nozīmi:

*) Dr. C. Liwschitz „Rainis' letzte Stunden“. (Manuskripts.)

„Jūs esat man parādījuši lielu godu, pievienodami mani tiem lielajiem klusētājiem, kuŗi visu savu dzīvi un bagāto darbu atdevuši tautai, bet paši rāmi un skaidri kā saulriets pār jūras līmeni atviz mūsu atmiņās. Brīdi mani jūsu vidū vēl svaidīs šīs dzīves bangainie, neskaidrie ūdeņi, bet jau tagad es eju to lielo klusētāju ceļu, kur izbeidzas cīņas un tumša, kur iesākas gaišs, apskaidrots miers. Alunāns un Blau-manis bija man labi draugi šīnī dzīvē: ceru, ka arī nākamā — garadzīvē mēs vienmēr paliksim tuvi. Mūsu vaibsti satinguši raudzīsies uz jums šais telpās, bet gars jūsu vidū dzīvos savu otro dzīvi un nemitīgi aicinās gaišākai, laimīgākai nākotnei pretim mūsu tautu un mūsu Latviju, kuŗas tā mīlējām pār visu.“

Raiņa kapa pieminēklis, celts pēc dzejnieka nāves Raiņa kapos.

Raiņa raksturs un personība

1. Raiņa raksturs. Uz Raini esam paraduši skatīties kā uz tādu raksturu, kas radies uzreiz gatavs un tāds palicis visu mūžu. Patiesībā tā nav. Raiņa raksturā skaidri redzami trīs attīstības posmi. Pirmo varētu nosaukt par augsmes jeb meklēšanas posmu, otru par patstāvības atrašanās un trešo — par atjaunotnes laiku. Pirmais posms sniedzas no bērnības apmēram līdz Raiņa 20., otrs — 20.—50. gadam, un trešais aizņem atlikušo mūža daļu.

a) Meklējumu laiks. Vērojot Raiņa augsmes posmu, redzam viņa raksturā spēcīgu emocijonālītāti, spēcīgu intelektu, bet svārstīgu gribu. Visā agrās bērnības un skolas laikā nekur viņā neredzam tādu aktivitāti, kas liecinātu par noteiktu gribu, no kuņas tikai var spriest, vai raksturs vājš vai spēcīgs. Gluži otrādi: no Raiņa dienas grāmatām un tāpat no viņa dzejas darbiem redzams zināms gribas trūkums. Rainis par sevi pēc ģimnazijas beigšanas raksta: „Tagad ne tie laiki, kur slinko un prāto — strādāt! Bet man nav spēka. To piedzivojumu pierāda. Un vai var spēku iemācīties ar citīgu strādāšanu? Es jau ir iesākt nespēju. Es meklēju tik, kā varētu sev vairāk piedot un pret citiem arī esmu tolerants. Es tāds dzimis, un diezgan. Nevaru piespiest sevi rakstīt dienas grāmatu; jau šo lapiņu tik tikko izspiedu. Izmēģināšu to veco tikumu par pārvarēšanu. Varbūt ieradišu būt stiprāks.“ Redzēdams, ka draugi strādā, viņš izsaucas: „Spēks!“ un skumst par sevi: „Es ar visām domām, ar savu galviņu aiziešu, izputēšu, sapelešu (nekustošs viss pel). Par ko tad? Un turklāt es visu to zinu, jūtu, dziļi jūtu un esmu nelaimīgs, izmisis, es tā kā sv. mocenieki tieku kapā ievests.“ Iedomājoties sevi tikai par vienkāršu cilvēku, viņš skumst, ka var „tik maz palīdzēt pasaulei“. (Dienas grāmata, 29. martā 1884.)

Jauneklis meklē glābiņu draugos, bet neatrod; draugiem citāds mērķis, šaurāks, konkrētāks, tīri arodniecisks, ar vieglu ideālisma piejaukumu, un viss sasniedzamības robežās. Bet Raiņa mērķis grūti tverams: palīdzēt pasaulei. Kā lai draugi te viņam dod kādu padomu? Jaunajam ideālistam cits nekas neatliek kā meklēt atbalstu sevī. Un tādu viņš drīz vien arī atrod. Tas ir viņa lielais, daudzpusīgais talants. Dzejnieka talants gan darījis viņam jau daudz bēdu:

jaunais dzejnieks nezina, vai viņa talantam ir kāda vērtība vai nē. Pieredze te nav bijusi nekāda iepriecinoša: piem. Borisa Godunova neuzņemšana „Austrumā”. Un tādēļ visumā viņš savu talantu neuzdrīkst lietot. Bet viņš nāk uz domām izlietot tos sava talanta aspektus, kas liek redzēt nevien savus, bet arī citu trūkumus. Šie aspekti ir humors un satīra. Līdz tam laikam Rainis ir iedzimta rakstura varā. Dzejnieks pats, atskatīdamies no 60 gadu dzīves kalngala, par savu raksturu, tiklab iedzimto kā iegūto, izsakās: „No tēva mantotais un pēcāk pusneapzinīgi izkoptais satiriskais elements manā raksturā ir manā dzīvē bijis nevien liels balsts visās grūtībās, kuŗu man liktenis piešķīris labi kratītu mēru, bet bijis stiprākais pretsvars arī liriskajam elementam manā raksturā. Ābu maisījums ar tēva cholērisko dabu būs ievirzījis drāmatismā raksturu ar daudzpusējām dziņām.” (Dzīve un darbi X., 50.)

b) Patstāvības atrašana. Ko ne zinātne, ne filozofija, ne pasaules literatūra nebija varējušas jauneklīdot, to viņš bija ieguvis ar sevis analīzi un garīgās ekskursijās pie pasaules humoristiem un satīrikiem: nu viņš zināja, kā pasaulei palīdzēt. Rainis paliek aktīvs. Sākas literāriska darbība atklātībā. Papriekšu darbībai iet humors un satīra, graizīdami trūkumus cilvēku sabiedriskajā un tautas dzīvē (Mazie dunduri, Apdziedāšanas dziesmas). Spēku pārmērs, kas viņu visu laiku bija spiedis, velti meklēdams pielietojumu, bija atradis izeju: cīnīties par tautas gaišāku, labāku, brīvāku nākotni.

„Dienas Lapas” redaktora laikā Rainis pierāda lielu aktīvitāti. „Hutena motto: Es iedrošinos!” — viņš saka — „bija mans motto tānī straujā laikā un reizē arī visas jaunās strāvas motto.” Dzīvības, spirtuma, spara un drosmes pilni ir visi šie gadi un raksturo Raini nevien kā jūsmas, bet arī kā strauju un noteiktu gribas cilvēku.

Liels rakstura pārbaudījums Rainim bija notikumi, kas nāca pēc viņa redaktora darbības: konflikts ar draugiem un ideju biedriem, arests, cietums, trimda, vecākās māsas un mātes nāve. Liekas, triecieni pietiekoši stipri un arī viņu skaits pietiekošs, lai kādu raksturu locītu vai lauztu. Cietuma režīms Raini salauza fiziski, kā to oficiāli apliecināja nervu ārsts Dr. med. M. Šēnfelds 15. okt. 1897. gadā, morāliiski salauzt dzejnieku cietums tomēr nespēja. Šis grūtais pārbaudījums ir labākā liecība nevien par Raina rakstura stiprumu, bet arī par viņa cēlumu.

Drīz pēc tam Rainis uzrakstīja savus klasiskos dzejolus: Pats (1900.) un Kalnā kāpējs (1900.), kā sava patstāvīgā un nesalaužamā rakstura lieciniekus. Par to pašu tematu

vēl runā daži citi viņa dzejoļi, it īpaši nepārprotami: Es esmu sevi radījis pats (Sirds devējs, 1929).

Kad runājam par Raiņa raksturu kā nesalaužamu, tad tas liekas esam pretrunā ar tiem iespaidiem, ko dabūjam, lasot viņa dienas grāmatas, kur redzam viņu allaž stipri svārstīgu. Tomēr patiesībā šē pretrunas nav. Raiņa raksturs nav domājams kā klints vai tērauds. Nē, tas ir vulkāniskas dabas. Un Rainis pats sevi kādā dzejoļi zīmīgi tēlo kā — mūžam verdēju.

Bet kā tad nu šis raksturs var būt nelokāms? Tas — nelokāms tādā ziņā, ka visās lietās Rainis nekad nepaliek svārstību varā kā ģeniālais Hamlets, bet arvien atrod sevi līdzsvara līniju, kas piešķir viņa raksturam stingrību un principiālās, izšķirošās lietās pat nelokāmību.

c) Atjaunotnes posms. Šī gatavība, kas te dzejnieku raksturo, sāk svārstīties ap 1918. vai 1919. gadu. Tanī laikā viņa dzejā notēlojušās atjaunotnes domas un tieksmes. Piem., Viens ceļš tik atliek, turp es gribu doties. „Viens ceļš, — tā gan, — bet cits!” — Kāds? — „Atjaunoties!” (Riebjā nasta. Dzīve u. d. IV, 154.)

Šis atjaunotnes domas var uzmākties tikai tad, kad sajūtam visā būtnē atslābums. Tādas domas un noskaņas izteiktas ne Raiņa dzejā vien, bet atkārtojas arī viņa dienas grāmatās. Tomēr dzejnieks, palikdams pats savam raksturam un pats saviem principiem uzticīgs, varonīgi cīnās līdz mūža galam. Un šī mūžīgā cīņa ar sevi pēc pilnības ir tā vērtība Raiņa raksturā, kas to dara arvienu jaunu un interesantu.

2. Kontrasti Raiņa raksturā. Vērojot Raiņa īsto būtību, liekas, ka viņa raksturs pilns visādu pretrunu vai kontrastu. Atzīmēsim te galvenākos no tiem.

Būdamš pēc sava stāvokļa bagātnieka dēls, viņš tomēr neturas ar bagātniekiem, bet simpatizē tautas mazturīgo ļaužu daļai. Dēvēdams sevi par vientuli, viņš vientulībā jūtas atstāts, aizmirsts, nelaimīgs. Atzīdams, ka viņam būtu jānododas vienīgi mākslai, lai varētu veikt daudzos nodomātos darbus, viņš tomēr nedara to, bet šķiež daudz laika un enerģijas politiskā un sabiedriskā darbā. Ilgodamies pēc draugiem un vērtēdams draudzību ļoti augstu, ar draugiem tomēr grūti sadzīvo. Būdamš pozitīvistiskā, optimistiskā pasaules uzskata sludinātājs, viņš allaž nogrimst dziļā pesimismā, nonākdams pat līdz pašnāvības domām.

Šādu kontrastu mēs varētu uzskaitīt vēl daudz. Sabiedrības acīs vispārsteidzošākais tas, ka viņš varēja būt reizē sociālists un nacionālists. Viss tas liekas Raiņa raksturā kā pretrunas, kas traucē viņa viengabalību. Šis pretrunas ir lielā mērā tikai šķietamas. Protams, būtu naīvi iedomāties Raiņa raksturu gluži bez pretrunām. Tādas ir katram

cilvēkam, un tādas ir arī lielam garam. Bet daudzas no šīm pretrunām stāv sakarā ar Raiņa dabas vulkānismu un ar viņa lielo apdāvinātību. Kādā dzejolī viņš sevi dēvē par tūkstošziedi. Un tā arī ir. Bet visi šie ziedi viņu visdažādākajās krāsās un formās izaug no vienas saknes: no viņa ģenija. Piemēram, Rainim vajadzīga masa, sabiedrība, lai viņš varētu realizēt savus centienus, bet lai savas idejas varētu izkristalizēt, ietvert iespaidīgos vārdos, formās — nepieciešama bēgšana vientulībā. Tā izskaidrojama arī visa cita viņa dabas dialektika. Un viņa dialektiskā domāšana attiecībā uz nacionālismu un sociālismu saka: „Pār tautu eksistenci nevar tikt pāri, tautas noliedzot.“ (Dzīve un darbi IX, 378.)

3. Raiņa darbi svešās valodās. Kādā no atstātiem dzejoliem Rainis saka: „Pie manas būtnes pieder mana tauta.“ Šī pašatziņa raksturo viņa personības nacionālo īpatnību un arī plašumu. Bet nešķīrāmi ar dzejnieka personību saistās tas, cik viņam spēka un talanta savu tautu ar darbiem reprezentēt uz ārieni. Rainim te pieder lielā mērā celmlauža loma. Daži viņa darbi jau agri atraduši ceļu uz ārzemēm.

Uguns un nakts, Natālijas Robiņas tulkota franču (1918) un Jāņa Gruntes krievu valodā (1920); Zelta zirgs — pazīstams 4 tulkojumos: krievu valodā Brjusova (1915/16), vācu — paša autora, angļu — dzejnieces Grēs'es Rais (Grace Rhys), igauņu — K. Abena (1928); traģēdija Jāzeps un viņa brāļi tulkota sešās valodās: krievu (J. Straujaņa, 1935), vācu (Aspazijas), angļu (Grēs'es Rais, izrādīta Londonā, 1925), žīdu (1928), čehu (uzņemta teātra repertuārā Prāgā, 1925/26) un igauņu valodā (K. Abena tulkojumā 1928). — Traģēdija Mila stiprāka par nāvi 1927. g. pārtulkota esperanto valodā, „Pūt, vējiņi!“ Elfr. Skalberga 1927. g. tulkojusi vāciski: „Dünawind“. — Laba daļa Raiņa dzejoļu tulkoti krieviski, vāciski, igauņiski.

Par Raini diezgan daudz arī rakstīts ārzemju presē: krievu, angļu, franču, vācu, šveiciešu, lietuviešu, čehoslovaku, zviedru u. c. 1930. g. Rainis apcerēts plašākā rakstā Londonas Penkluba (pasaules rakstnieku savienības) janvāra biļetenā. Par Jāzepu daudz atzinības teikušas 25 angļu avīzes.

Raiņa starptautisko nozīmi Lietuviešu-Latviešu vienības biedrības vārdā zīmīgi raksturo biedrības priekšnieks doc. J. Tumas un Raiņa vecais draugs prof. E. Volters: „Dzejniek, drāmaturg, mākslinieki! Agrāki bija neparasti, ka cilvēks ar tādām īpašībām izpelnījās ostrakismu — par politiku. Politika mums likās būt kā antiteze mākslai. Bet kā mēs bijām vilušies! Jūsu darbs un pūles liecina, cik stipri un sekmīgi

ar mākslu var kalpot politikai, padarot tautu attiecības mai-
gākas un ienesot vienību tautā." (Adrese, Raiņa archīvā.)

Tā Raiņa personības iespaids iet pāri dzimtenes robe-
žām, ietiekdamiens no nācijas cilvēcē.

4. Rainis ikdienišķā dzīvē. Nepieciešams papild-
dinājums katra atklātības darbinieka garīgajā portretā
ir svītras no viņa ikdienišķās dzīves. Allaž mēdz būt, ka
publikas priekšā cilvēks ir tāds, mājā pilnīgi pretējs. Ar
Raini tā nav. Cik atklāts un sirsnīgs viņš ir sabiedrībā, tāds
pat viņš mājas dzīvē. Visi tie neskaitāmie apmeklētāji, kas
vien gājuši pie viņa ar daudz maz godīgiem nolūkiem, atra-
duši Rainī visu, ko meklējuši: sirsnīgu palīdzētāju nevien
vārdos, bet arī darbos. Reizēm viņš nav varējis pat ne kārti-
gi izgulēties, ne paēst, lai tikai neaizietu kāds lūdzējs, pie-
dzīvojumu meklētājs, paziņa vai draugs, neizkratījis savu
sirdi. Vērojot pēc dienas grāmatām tās apmeklētāju virknes,
kas virinājušas lielā dzejnieka durvis, nepārprotami redzams,
ka daudz laika viņi tam paņēmuši, kas tik ļoti bija vajadzīgs
gan veselībai, gan to darbu veikšanai, kuŗi, droši vien, tādēļ
labā skaitā palika nepaveikti. Gēte, Tolstojs un citi lieli gari
nodrošinājuši sev zināmas netraucētas darba stundas. Rai-
nis, diemžēl, to nav darījis. Bet taisni tas, ka viņš bija kat-
ram pieejams katrā laikā, raksturo viņu kā cilvēku no vis-
labākās puses: idealists, kas ziedo sevi sabiedrībai arī ikdie-
nišķā dzīvē. Un kā šis viņa idealisms un personības cēlums
sildīja, to liecina daudzu, ļoti daudzu cilvēku atsauksmes. At-
zīmēšu te tikai pāri no tām.

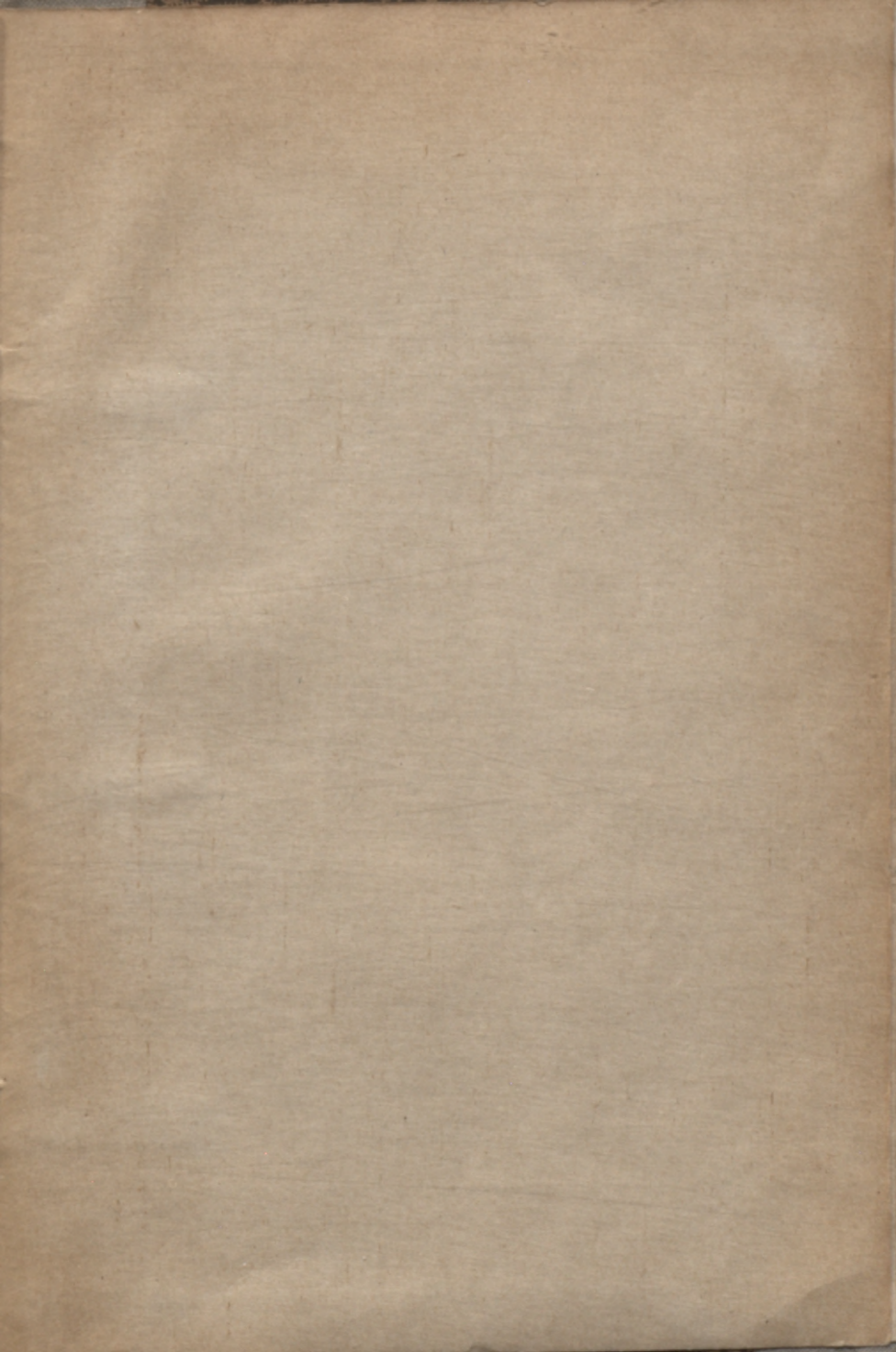
Vilma Rūje raksta: „Rainis bija jūtīgs, atsaucīgs un ga-
tavs katram pretim nākt un atrast iespēju līdzēt. Nāca pār
viņu arī humora un asprātību brīži. Vēl tagad redzu to sa-
karsušu smejamies viņam tik ipatnējos smieklus. Kas tie
bija par gaišiem brīžiem viņa tuvumā!” (Raiņa tēls. Latvju
Grām., 1930.)

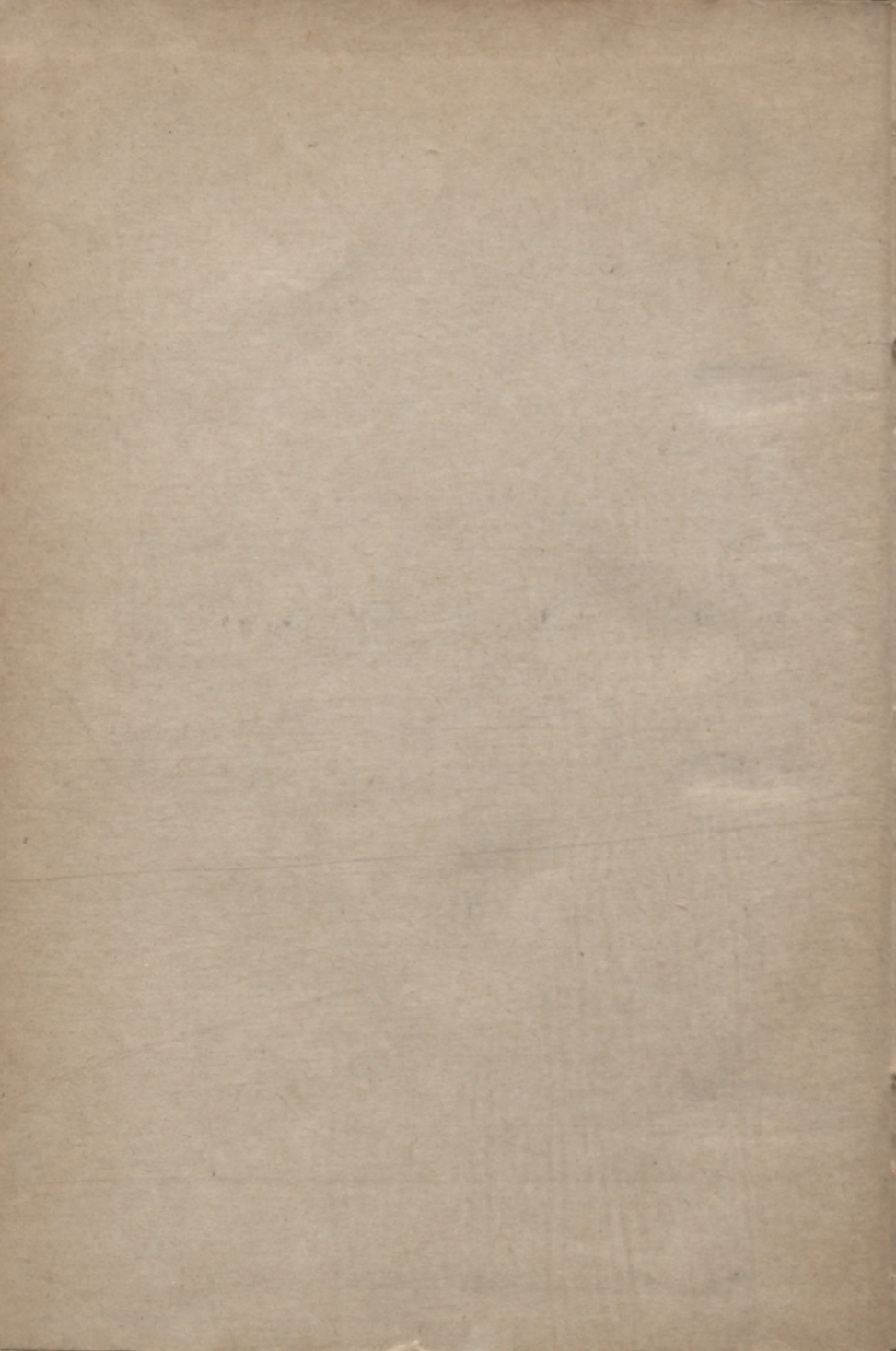
It īpaši raksturīgu liecību par Raiņa personības gaišo
iespaidu sniedz dzejnieka draugs Dr. Sāgers Sveicē. Lūk,
viņa zīmējums: „Tādu pieticību es vēl nebiju redzējis. Man
šķiet, viņš pārtika no piena un augļiem. Nekad viņš neru-
nāja pār sevi, bet par citu vajadzībām. Bija gadījumi, kad
viņš izpalīdzēja ar naudu citiem emigrantiem, kaut gan pa-
šam trūka visnepieciešamākā. Esmu savā mūžā saticies ar
daudz cilvēkiem, bet ar Raini man saistās visdziļākās un
skaistākās atmiņas. Kad šis vīrs ienāca istabā, likās, ka lam-
pas deg gaišāki — likās, ka viņa sirds starotu. Viņš bija īsts
kristietis — šī vārda vislabākā nozīmē: viņš sludināja milu
uz cilvēkiem un katrā cilvēkā redzēja brāli.” (Jaunākās Zi-
ņas, 1934, 232.)

5. Raiņa atstātie raksti. Galīgu spriedumu par Raini kā cilvēku, mākslinieku un atklātības darbinieku dot vēl par agru. Liela daļa no viņa sacerējumiem atklātības izvērtējumam, diemžēl, vēl nav pieejama. Daudz ko slēpj viņa atstātie raksti: vēl laba tiesa lirisku dzejoļu, epu fragmenti, liels daudzums aizsāktu, iestrādātu vai uzmetu lugu, plāni un idejas romāniem, dažādiem krājumiem, dienas grāmatas par kādiem pusotra desmita gadiem, apcerējumi un piezīmes par vēsturi, mākslu, literatūru, dzīvi, sabiedrību, filozofiskas domas un atdomas, refleksi, sentences un aforismi, runas, avīžu raksti, vēstules, ko dzejnieks rakstījis simtiem cilvēku dažādās pasaules malās un kuru skaits sniedzas tūkstošos, idejiski un aistētiski materiāli, atlikuši gan no vecajām gara celtnēm, gan pievākti jaunām — viss tas guļ vēl atmatā un gaida savu laiku. No Raiņa atstātiem rakstiem nākuši klajā tikai nedaudzi darbi: daļa aforismu, dienas grāmatas par dažiem gadiem, daļa no sarakstīšanās ar Aspaziju un citām personām, ļoti maza daļa runu, stāstiņš Skaistules bēdīgais gals (Atpūtā, 1930) un četri dzejoļu krājumi: Rīta dziesmas (Dzīve un darbi XI), Sirds devējs (1935) un Dvēseles dziesmas (1936) un Lielās līnijas (1936). Raiņa atstātos rakstus kārtoti un rediģēti sākumā dzejn. Aspazija viena, bet kopš 1933. g. — kopā ar brāļiem Antonu un Pēteri Birkertiem. 1937. gadā viņu redakcijā sāk iznākt Raiņa un Aspazijas sarakstīšanās ar nosaukumu: Dzīvē un mākslā. Pirmā un otrā grāmata aizņem jaunās strāvas un cietuma laikmetu Raiņa dzīvē, sniedzamas daudz interesanta un svarīga materiāla gan laikmeta, gan abu lielo dzejnieku izpratnei.

Kad radīsies izdevība Raiņa kopotu rakstu vienpadsmit sējumiem pievienot vēl tikpat daudz sējumu atstātu rakstu, tikai tad būs iespējams skaidri redzēt, ko Rainis devis mūsu tautai un cilvēcei, un tikai tad īsti būs redzams viņa tēls un ģenijs visā augumā un īpatnībā.

LATVIJAS NACIONĀLĀ BIBLIOTĒKA

0309072134